

ความตึงเครียดในความกลมกลืน(เหอ)ในจริยศาสตร์ขงจื้อ

นางสาวนุชรี วงศ์สมุท

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

TENSION WITHIN HARMONY (*HE*) IN CONFUCIUS' ETHICS

Miss Nucharee Wongsamut

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Philosophy

Department of Philosophy

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความตึงเครียดในความกลมกลืน(เหอ)ในจริยศาสตร์ขงจื้อ

โดย

นางสาวนุชรี วงศ์สมุท

สาขาวิชา

ปรัชญา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณฯ สถาอานันท์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพนธ์ อัครวิฟูรทหาร)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร. ศรีัญญา อรุณขจรศักดิ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณฯ สถาอานันท์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปกรณ์ ลิ้มปทุสรณ์)

นุชรี วงศ์สมุท : ความตึงเครียดในความกลมกลืน(เหอ)ในจริยศาสตร์ขงจื้อ. (TENSION WITHIN HARMONY (HE) IN CONFUCIUS' ETHICS) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
หลัก : รศ. ดร. สุวรรณา สถาอนันท์, 126 หน้า.

ในวงวิชาการปรัชญาจีนที่ผ่านมามักจะศึกษามโนทัศน์ความกลมกลืน (เหอ) ในปรัชญาขงจื้อ จากแง่มุมทางจักรวาลวิทยาหรือไม่ก็อธิบายมโนทัศน์ความกลมกลืนราวกับว่ามีแต่มิติของความสงบราบเรียบที่มีแต่ความบรรสานสอดคล้องลงตัวเข้ากันได้ดี วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื้อมีความตึงเครียดแฝงอยู่อย่างมีนัยสำคัญ ความตึงเครียดในที่นี้ก็คือ สภาวะที่องค์ประกอบที่แตกต่างหลากหลาย มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกัน แต่ก็ยังรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันขององค์ประกอบต่างๆ ไว้ได้ วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาความตึงเครียดในกระบวนการสร้างความกลมกลืนในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภายในสังคมมนุษย์ไปจนถึงการสร้างความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ผลการศึกษาพบว่ามีความตึงเครียดอยู่ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนในทุกระดับความสัมพันธ์

การเห็นการมีอยู่ของความตึงเครียดภายในความกลมกลืนช่วยให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื้อได้อย่างรอบด้านมากขึ้นว่า มโนทัศน์ความกลมกลืนมีการปรับตัว มีพลวัต และมีการปรับแต่งองค์ประกอบที่แตกต่างหลากหลายให้อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนอยู่อย่างต่อเนื่อง จึงเห็นได้ว่าความตึงเครียดมีบทบาทอันสำคัญยิ่งต่อมโนทัศน์ความกลมกลืน กล่าวคือความตึงเครียดเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นำไปสู่การมีความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบ กระนั้นก็ตามความกลมกลืนที่มีความสงบราบเรียบก็ไม่ใช่สภาวะอันมั่นคงถาวร แต่เป็นสภาวะที่ดำเนินไปในกระบวนการสร้างความกลมกลืนที่กำลังขยายตัวออกไป การเข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดนี้ส่งผลไปถึงการเข้าใจจริยศาสตร์ของขงจื้อได้ดีขึ้นว่าจริยศาสตร์ของขงจื้อมีลักษณะปลายเปิด

ภาควิชา.....ปรัชญา.....ลายมือชื่อนิติ.....
สาขาวิชา.....ปรัชญา.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา.....2554.....

5180151722 : MAJOR PHILOSOPHY

KEYWORDS : CONFUCIUS / CONFUCIUS' ETHICS / HARMONY / RELATION /
TENSION

NUCHAREE WONGSAMUT : TENSION WITHIN HARMONY (*HE*) IN
CONFUCIUS' ETHICS. ADVISOR : ASSOC. PROF. SUWANNA SATHA-
ANAND, Ph.D., 126 pp.

Most studies of Confucius' concept of harmony (*he*) have been either a study of the concept from the cosmological perspective or a static conception of harmony conveying a sense of placid tranquility. This thesis argues that tension plays a crucial role in Confucius' concept of harmony. Tension is the state where various elements are in contention yet they can still maintain a mutually supportive harmonious relationship. By analyzing tension within a process of harmonization that takes place at various levels, ranging from harmony in society to harmony with Heaven, this study shows that tension is inherent in these harmonious relationships.

Recognizing the existence of tension within harmony helps develop a more accurate and viable understanding of Confucius' concept of harmony. Harmony is adaptive, dynamic and constantly accommodating different elements into its process. Tension is a precondition to the "tranquility aspect" of harmony. The tranquility aspect of harmony is not permanent, but always in the process of further harmonization. Understanding the concept of harmony as encompassing tension within brings about a better grasp of the open-ended nature of Confucius' ethics.

Department : .....Philosophy..... Student's Signature .....

Field of Study : .....Philosophy..... Advisor's Signature .....

Academic Year : .....2011.....

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ รศ.ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่จุดประกายความสนใจในการศึกษาปรัชญาขงจื้อ ทั้งยังให้คำปรึกษาผู้วิจัยด้วยความเมตตา และช่วยนำพาผู้วิจัยออกจากการ “หลงทาง” ในระหว่างการเขียนวิทยานิพนธ์ การได้อยู่ในความดูแลของอาจารย์เป็นความอบอุ่นใจอย่างยิ่งของผู้วิจัย

ขอขอบคุณ อ.ดร.ศรัญญา อรุณขจรศักดิ์ ประธานสอบวิทยานิพนธ์ และ รศ.ดร. ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่สละเวลามาทดสอบแก้ และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ รศ.เนืองน้อย บุญยเนตร ที่คอยถามไถ่ถึงความคืบหน้าของการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาที่อาจารย์มีให้กับผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.สุภัทวดี อมาตยกุล ที่ทำให้ผู้วิจัยเห็นความลึกซึ้งของปรัชญาตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้เรียน จนนำมาสู่ความสนใจที่จะศึกษาปรัชญาในระดับที่สูงขึ้น อีกทั้งอาจารย์ยังมีความปรารถนาดี และมอบความห่วงใยมาให้โดยตลอด อันเป็นกำลังใจสำคัญในการทำงานของผู้วิจัย

ขอขอบคุณ อ.ดร.ศิริประภา ชวะนะญาณ ที่ให้แบบอย่างเรื่องความอดุสาหะในการเรียน และให้ความช่วยเหลือในการทำวิจัย รวมถึงคอยกระตุ้นเตือนผู้วิจัยให้มีวินัยในการทำงาน

ขอขอบคุณ คณาจารย์ที่ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้ความรู้และช่วยพัฒนาศักยภาพในการเรียนให้ค่อยๆ เติบโตองงามขึ้น

ขอขอบคุณ คุณครูตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมศึกษา และคณาจารย์ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จลงได้ ถ้าหากปราศจากพื้นฐานการศึกษาที่ผู้วิจัยได้รับจากผู้มอบความรู้ทุกท่านข้างต้น

ขอขอบคุณ อ.ภญ.ดร.สิริพรรณ พัฒนาฤดีที่ให้คำแนะนำเรื่องการดูแลสุขภาพและมอบข้อคิดที่ดีในการทำงาน ทำให้ผู้วิจัยมีสุขภาพดีไปพร้อมกับการเขียนวิทยานิพนธ์ได้อย่างราบรื่น

ขอบคุณเพื่อนๆ สมัยเรียนมัธยม รวมถึงเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ ที่คณะรัฐศาสตร์ สำหรับมิตรภาพที่ดี ตลอดจนมิตรสหายทุกท่าน ที่ภาควิชาปรัชญา และศูนย์พุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ ที่ทำให้การเรียนปรัชญามีสีสัน มีชีวิตชีวา และไม่ยากลำบากจนเกินไป

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอขอบคุณบิดามารดา และพี่สาวของผู้วิจัย ที่อนุญาตให้ผู้วิจัยเลือกเส้นทางแห่งปรัชญา อีกทั้งยังคอยสนับสนุน เป็นกำลังใจสำคัญอยู่เบื้องหลัง และเป็นแรงผลักดันให้ชีวิตของผู้วิจัยก้าวไปข้างหน้า จนทำให้ผู้วิจัยเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3. ขอบเขตของการวิจัย.....	2
1.4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
1.5. วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
บทที่ 2 มโนทัศน์ความกลมกลืน (和 谐) ในปรัชญาขงจื้อ.....	4
2.1. มโนทัศน์ความกลมกลืน.....	4
2.2. ข้อถกเถียงเกี่ยวกับมโนทัศน์ความกลมกลืนที่ผ่านมา.....	9
2.3. ลักษณะของความตึงแย้ง.....	16
2.4. ลักษณะของความขัดแย้ง.....	17
บทที่ 3 ความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม.....	20
3.1. ความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม.....	20
3.2. ความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม.....	26
บทที่ 4 ความตึงแย้งภายในชุดความสัมพันธ์ต่างๆในสังคม.....	42
4.1. ความตึงแย้งในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร.....	42
4.2. ความตึงแย้งในชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง.....	49
4.3. ความตึงแย้งระหว่างชุดความสัมพันธ์ครอบครัว-รัฐ.....	52
4.4. ความตึงแย้งในชุดความสัมพันธ์อาจารย์-ศิษย์.....	61
บทที่ 5 ความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์.....	69
5.1. แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสวรรค์.....	70
5.1.1. “สวรรค์” ในปรัชญาขงจื้อ.....	70
5.1.2. พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์.....	73

5.2. ความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์.....	76
5.3. ความตึงเครียดระหว่างมนุษย์กับสวรรค์.....	80
บทที่ 6 ความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดกับจริยศาสตร์ขงจื้อ.....	95
บทที่ 7 บทสรุป.....	112
รายการอ้างอิง.....	121
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	126

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จริยศาสตร์ขงจื้อมีจุดเริ่มต้นจากความต้องการแก้ปัญหาสังคมในยุคสมัยของขงจื้อซึ่งในขณะนั้นสังคมเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย ดังที่**คัมภีร์หลุนอี่ว**ได้บันทึกภาพความเสื่อมของสังคมในด้านต่างๆของคนในระดับต่างๆ เช่น ภาพของผู้ปกครองที่สนใจแต่การทำศึกสงครามแย่งชิงดินแดนทำให้ประชาชนต้องอพยพหลบหนีออกจากรัฐ (16:1)¹ ภาพของขุนนางที่ไม่จงรักภักดีต่อเจ้านายแต่ทำการฉ้อฉลหลอ้เพื่อยกฐานะของตน (3:1,3:22) ภาพของประชาชนที่คุณธรรมเสื่อมลงกว่าแต่ก่อนมาก แม้แต่**เสี่ยวเหริน**ที่เคยเลวอยู่แล้วก็เลวลงกว่าเดิม (17:16) ภาพของบุตรอกตัญญูที่เลี้ยงดูบิดามารดาไม่ต่างจากการเลี้ยงดูสัตว์ใช้งานและสัตว์เลี้ยง (2:27) ภาพของการแตกสลายของ**หลี่**และ**ฉนตรี** ที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมอันสูงส่งกำลังล่มสลาย ภาพของประชาชนที่ต้องอพยพขี้มลูกจูงหลานหนีออกจากรัฐ (18:9) ภาพความเสื่อมต่างๆของสังคม³ที่แสดงให้เห็นถึงความสับสนวุ่นวายไร้ระเบียบนั้นเป็นปัญหาที่แผ่ขยายกว้างขวางไปทั่วทั้งแผ่นดิน ภาพดังกล่าวเป็นภาพของสังคมที่ไร้ความกลมกลืนและกำลังจะแตกสลายลงไปต่อหน้า ขงจื้อเสนอโครงการทางปรัชญาของตนให้เป็นทางออกของปัญหาความสับสนวุ่นวายในสังคมการเมืองโดยการย้อนกลับไปปรับใช้จารีตการปกครองของราชวงศ์โจว (3:14) ซึ่งสามารถสรุปภาพรวมของโครงการทางปรัชญาของขงจื้อได้ว่า คือการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงาม (4:1)⁴ ที่ให้ภาพ

---

¹ สุวรรณ สถาอานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551). การอ้างอิงตัวบทใน**คัมภีร์หลุนอี่ว**จะเขียนเป็นตัวเลขในวงเล็บโดยตัวเลขข้างหน้าหมายถึงเล่ม ตัวเลขข้างหลังหมายถึงบท หลังจากนั้นเป็นต้นไปเมื่ออ้างถึง**คัมภีร์หลุนอี่ว**จะใส่เฉพาะวงเล็บและระบุตัวบทและเล่ม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อ้างอิง**คัมภีร์หลุนอี่ว**ในฉบับภาษาไทย โดยใช้สำนวนแปลของอาจารย์สุวรรณ สถาอานันท์เป็นหลัก

² 禮 (หลี่) ในที่นี้คงคำอ่านภาษาจีนไว้โดยไม่แปล ทั้งนี้เพราะในภาษาไทยมีหลายคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับ “หลี่” ได้แก่ ขนบจารีต ธรรมเนียม ประเพณี มารยาท พิธีกรรม ความเหมาะสม การใช้คำใดคำหนึ่งในภาษาไทยจะไม่สามารถครอบคลุมความหมายของ “หลี่” ได้ จึงได้คงคำอ่านภาษาจีนไว้ในที่ที่ตัวบทครอบคลุมมิติต่างๆที่กล่าวไว้ โปรดดู สุวรรณ สถาอานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551). เชิงอรรถหมายเลข 7. หน้า 314.

³ โปรดดูบทวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม-จริยธรรม ใน**คัมภีร์หลุนอี่ว**ได้ใน สุวรรณ สถาอานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 19-27.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

ของชุมชนที่คนในชุมชนมีมนุษยธรรมและมีความกลมกลืนเกื้อหนุนกัน จึงทำให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนเป็นหนึ่งในมโนทัศน์ที่สำคัญในจริยศาสตร์ขงจื้อ

อย่างไรก็ตามในการศึกษามโนทัศน์ความกลมกลืนในปรัชญาสำนักขงจื้อที่ผ่านมานักวิชาการส่วนใหญ่มักจะศึกษามโนทัศน์ความกลมกลืนในแง่มุมมองของจักรวาลวิทยา หรือไม่ก็อธิบายว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนเป็นความกลมกลืนที่มีแต่มิติของความสงบราบเรียบที่มีแต่ความบรรสานสอดคล้องลงตัวเข้ากันได้ดี ทำให้การศึกษามโนทัศน์ความกลมกลืนที่ผ่านมานี้ไม่ปรากฏชัดถึงการมีอยู่ของความตึงแย้งภายในความกลมกลืน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์ในการแสดงให้เห็นว่ามีความตึงแย้งอยู่ในมโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื้อ โดยวิเคราะห์ให้เห็นว่าในการมีความกลมกลืนระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม ความกลมกลืนในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคม และความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ความกลมกลืนในระดับต่างๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนแล้วแต่มีความตึงแย้งแฝงอยู่ การเห็นถึงการมีอยู่ของความตึงแย้งภายในความกลมกลืนจะช่วยให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนได้อย่างรอบด้านมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลไปถึงการเข้าใจจริยศาสตร์ของขงจื้อได้ดีขึ้นตามไปด้วย

1.2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาความตึงแย้งในความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อ

1.3. ขอบเขตของการวิจัย

แม้ว่าความตึงแย้งจะมีความเหมือนกับความความขัดแย้งในหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นการมีหลายองค์ประกอบ ในแต่ละองค์ประกอบมีความแตกต่างและการมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันของแต่ละองค์ประกอบ แต่ความตึงแย้งก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกับความขัดแย้ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีขอบเขตการวิจัยที่มุ่งศึกษาความตึงแย้งและเป็นความตึงแย้งที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ความกลมกลืนเป็นหลัก โดยแสดงให้เห็นว่าในความกลมกลืนระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวม ความกลมกลืนในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ภายในสังคม และความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์นั้นมีความตึงแย้งแฝงอยู่อย่างมีนัยสำคัญ

1.4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีความเข้าใจความตึงเครียดในมโนทัศน์ความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อ
2. พัฒนาความเข้าใจในมโนทัศน์ความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อได้อย่างรอบด้านมากขึ้น

1.5. วิธีดำเนินการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ดำเนินการวิจัยโดยศึกษาแนวคิดความตึงเครียดในความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อจาก*คัมภีร์หลุนอิว* โดยใช้สำนวนแปลภาษาไทยของอาจารย์สุวรรณา สถาอานันท์เป็นหลัก นอกจากนั้นยังได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยจากหนังสือ บทความวารสารวิชาการทางด้านปรัชญา เพื่อพิจารณาข้อถกเถียงต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่จะช่วยแสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนมีความตึงเครียดอยู่ภายใน จากนั้นวิเคราะห์ต่อไปว่าความเข้าใจเกี่ยวกับมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดอยู่ภายในนี้ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจจริยศาสตร์ขงจื้อได้ดีขึ้นอย่างไร

บทที่ 2

มโนทัศน์ความกลมกลืน (和 谐) ในปรัชญาขงจื้อ

วิทยานิพนธ์ในบทนี้เริ่มต้นจากการศึกษาภาพรวมของมโนทัศน์ความกลมกลืนผ่านการวิเคราะห์อุปลักษณ์ (metaphor) ดนตรีและการปรุงอาหาร เพื่อช่วยให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนจากแง่มุมทางจักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ได้ดีขึ้น จากนั้นจะพิจารณาข้อถกเถียงในวงวิชาการปรัชญาจีนที่ผ่านมามาก่อนที่จะอธิบายภาพของมโนทัศน์ความกลมกลืนว่ามีแต่มิติของความสงบราบเรียบ แล้วชี้ให้เห็นว่าใน *หลุนอี่ว* แสดงให้เห็นการมีความตึงแย้งอยู่ภายในมโนทัศน์ความกลมกลืน จากนั้นจะอธิบายลักษณะสำคัญของความตึงแย้งให้ชัดเจนขึ้น แล้วชี้ให้เห็นว่าความตึงแย้งไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับความขัดแย้ง

บทนี้มีเนื้อหา 4. ส่วน 1. มโนทัศน์ความกลมกลืน 2. ข้อถกเถียงเกี่ยวกับมโนทัศน์ความกลมกลืนที่ผ่านมา 3. ลักษณะของความตึงแย้ง 4. ลักษณะของความขัดแย้ง

2.1. มโนทัศน์ความกลมกลืน

มโนทัศน์ความกลมกลืน (和 谐) เป็นมโนทัศน์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนขงจื้อ ถ้าดูตามรากศัพท์แล้วความกลมกลืน (和 谐) จะประกอบด้วยตัวอักษร 禾 ที่แปลว่าเมล็ดข้าวหรือธัญพืช และตัวอักษร 口 ที่แปลว่าปาก ความกลมกลืนจึงสื่อถึงบริบทของการปรุงอาหารที่มีศิลปะของการนำเครื่องปรุงตั้งแต่สองอย่างขึ้นไปมาคลุกเคล้าให้เข้ากันจนส่วนผสมทั้งหมดต่างช่วยส่งเสริมกันจนออกมาเป็นอาหารที่มีรสชาติกลมกล่อม โดยที่ไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของเครื่องปรุงแต่ละชนิด ความกลมกลืนจะต้องทำให้ส่วนประกอบเฉพาะยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเอง (personal integrity) ในขณะเดียวกันส่วนประกอบเฉพาะนั้นก็หลอมรวม (integration) ได้อย่างลงตัวในความสัมพันธ์กับส่วนประกอบอื่นๆ ในภาพใหญ่อย่างเป็นองค์รวม จนได้ออกมาเป็นอาหารที่มีรสชาติกลมกล่อม¹

นอกจากมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มักปรากฏในบริบทของการปรุงอาหารแล้ว มโนทัศน์ความกลมกลืนที่อยู่ในคัมภีร์สำนักขงจื้อในยุคแรกๆ มักปรากฏในบริบทของการอธิบายถึงเสียงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเสียงสัตว์ เสียงคน หรือเสียงเครื่องดนตรี ที่สามารถสอดประสานและตอบสนองต่อกันได้อย่างลงตัวในรูปแบบที่เสียงต่างๆ ช่วยส่งเสริมเติมเต็มซึ่งกันและกันไปได้อย่างต่อเนื่องมีเสถียรภาพ ในบริบทเช่นนี้เราสามารถเข้าใจความกลมกลืน (harmony) ว่าหมายถึงการ

¹ Roger Ames and Henry Rosemont, *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation* (New York:

ทำให้เกิดความกลมกลืน (harmonization)² อย่างไรก็ตามมโนทัศน์ความกลมกลืนไม่ว่าจะอยู่ในบริบทของการปรุงอาหารหรือในเรื่องของเสียง เราจะเห็นได้ว่าความกลมกลืนมีสมมติฐานของการมีอยู่ของสิ่งที่แตกต่างกันหลากหลาย โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกัน และการสามารถดำรงตนอยู่ในภาพรวมไปด้วยกันกับสิ่งอื่นๆโดยที่ไม่สูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไป

เจิ้งจิงอิง (Chung-ying Cheng)³ให้ความหมายกว้างๆของความกลมกลืนไว้ว่า “ความกลมกลืนหมายถึงสิ่งสองสิ่งที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นการหรือพลังใดๆ หรือสิ่งใดๆ ก็ตาม ถ้าสิ่งสองสิ่งนั้นเติมเต็มซึ่งกันและกัน และสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน สิ่งแต่ละสิ่งต้องพึ่งพิงสิ่งอื่นเพื่อรักษาพลัง ความเป็นจริงและคุณค่า เมื่อเป็นเช่นนี้เราสามารถพูดได้ว่าสิ่งสองสิ่งนั้นมีความกลมกลืนและมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน”³ จากความหมายโดยกว้างของความกลมกลืนดังกล่าวมานี้ ทำให้เห็นว่าความกลมกลืนเป็นมโนทัศน์ที่ครอบคลุมกว้างขวางตั้งแต่การเป็นมโนทัศน์ในทางจักรวาลวิทยาไปจนถึงมโนทัศน์ทางจริยศาสตร์

ในมิติทางด้านจักรวาลวิทยานั้น ปรัชญาจีนมองภาพจักรวาลว่าประกอบด้วยส่วนประกอบต่างๆที่แตกต่างหลากหลายและมีความเฉพาะตัว วิธีของจักรวาลดำเนินไปได้โดยการที่สิ่งต่างๆมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม โดยที่ไม่มีสิ่งใดโดดเดี่ยวแยกขาดจากสิ่งอื่น และวิธีของจักรวาลดำเนินไปเองอย่างต่อเนื่อง⁴ ทำให้ระเบียบหรือวิถีความเป็นไปของจักรวาลไม่ได้มาจากสิ่งหรือตัวการที่อยู่ “นอกโลก” หรือ “เหนือโลก” ดังเช่น การมีพระเจ้าผู้สร้างกำหนดแบบแผนความเป็นไปให้จักรวาลและจักรวาลก็ดำเนินไปอย่างมีจุดหมายตายตัวกำหนดไว้ แต่วิถีแห่งความเป็นไปของจักรวาลในระบบจักรวาลวิทยาของจีนนั้นมีระบบระเบียบมาจาก “ภายใน” ของจักรวาลเองที่เกิดจากการมีความกลมกลืนกันของส่วนประกอบต่างๆทั้งสวรรค์ (เทียน 天) โลก และมนุษย์⁵

วิถีความเป็นไปของจักรวาลยังเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากจุดกำเนิดของจักรวาลอีกด้วย รอเจอร์ เอ็มส์ (Roger Ames) ได้ชี้ให้เห็นว่าปรัชญาสำนักขงจื้อมีแนวคิดว่าต้นกำเนิดจักรวาล

² Chenyang Li, “Confucian Ideal of Harmony,” *Philosophy East and West* 56, 4 (October, 2006): 583-584.

* ในการถอดเสียงภาษาจีนแมนดารินหรือเสียงภาษาจีนกลางเป็นอักษรวิไทย ใช้เกณฑ์ของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ยกเว้นคำจีนที่ถอดเสียงเป็นที่ยอมรับหรือใช้เป็นคำศัพท์ในภาษาไทยแล้ว เช่น “เต๋า” เป็นต้น ในกรณีที่ชื่อนักวิชาการจีนจะระบุนามสกุลก่อน เพราะเป็นธรรมเนียมของการเรียกชื่อในภาษาจีน ยกเว้นชื่อนักวิชาการที่คุ้นเคยกับการเอ่ยชื่อก่อนนามสกุล เช่น ดีซีเลา (D.C. Lau) เป็นต้น

³ Chung-ying Cheng, *New Dimensions of Confucian and Neo-Confucian Philosophy* (New York: State University of New York Press, 1991), p. 187.

⁴ Roger Ames, “Confucian Role Ethics and the Moral Imagination,” (Unpublished Manuscript): 28.

⁵ Chenyang Li, “Confucian Ideal of Harmony,” p. 593.

(cosmogony) และกระบวนการวิถึความเป็นไปของจักรวาลนั้นเป็นกระบวนการเดียวกันและเข้าใจได้ด้วยมโนทัศน์ความกลมกลืน (和 和) กล่าวคือ การกำเนิดขึ้นของจักรวาลเป็นกระบวนการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆที่ต่อเนื่องจากจุดกำเนิด โดยที่จุดกำเนิดไม่ได้แยกจากสิ่งสร้าง ที่ซึ่งทั้งจุดกำเนิดและสิ่งสร้างอยู่ในกระบวนการ “ร่วม” สร้างสรรค์ตัวตน (co-creativity) ไปด้วยกัน ทำให้ทั้งสิ่งสร้างและจุดกำเนิดต้องพึ่งพิงกันและกัน ไม่สามารถโดดเดี่ยวแยกขาดจากกันได้ แต่ในขณะเดียวกันสิ่งสร้างก็ยังสามารถดำรงรักษาความเป็นตัวของตัวเองที่มีความเฉพาะเจาะจงภายใต้การมีความสัมพันธ์ที่เป็นองค์รวมกับจุดกำเนิด อีกทั้งในกระบวนการสร้างสรรค์นี้เป็นกระบวนการที่ดำเนินต่อเนื่องไปในสถานการณ์ ดำเนินไปในเวลา และเป็นผลมวลรวมของประสบการณ์ทั้งหมด จึงเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์และให้แนวโน้มแก่อนาคต กระนั้นก็ตามในกระบวนการสร้างสรรค์ก็ไม่ใช่สิ่งที่สามารถกำหนดตายตัวได้ (indeterminacy) แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทอีกทั้งยังมีความเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่ง ทำให้กระบวนการสร้างสรรค์ดำเนินต่อไปไม่รู้จุดจบและไม่มีจุดหมายตายตัวกำหนดไว้ล่วงหน้า⁶

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นถึงมโนทัศน์ความกลมกลืนในฐานะที่เป็นมโนทัศน์ทางจักรวาลวิทยาที่อธิบายถึงจุดกำเนิดของจักรวาลและวิถึความเป็นไปของจักรวาลที่ทั้งจุดกำเนิดและสิ่งสร้างร่วมกันสร้างสรรค์ตัวตนอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงการมีความสัมพันธ์ 2 ทางคือทั้งจุดกำเนิดและสิ่งสร้างต่างก็ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกัน และเป็นการมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวมทั้งหมดของสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งใดโดดเดี่ยว เป็นตัวของตัวเองได้โดยแยกขาดจากสิ่งอื่น ดังที่จูเลีย เทา (Julia Tao) มีความเห็นว่าสิ่งหนึ่งๆเป็นผลของการร่วมสร้างสรรค์ของสิ่งอื่นุ่ทั้งหมดที่เหลือในจักรวาล การเป็นสิ่งหนึ่งๆจึงเป็นทั้งการกำหนดตนเองและการถูกกำหนดโดยสิ่งอื่นุ่⁷

อย่างไรก็ตามแม้ว่าขงจื้อจะไม่ได้พูดถึงมโนทัศน์ความกลมกลืนในฐานะที่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับต้นกำเนิดและวิถึของจักรวาลไว้อย่างชัดเจน แต่เราสามารถเห็นได้ว่าขงจื้อเองก็รับแนวคิดนี้มา ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “สวรรค์เอ๋ยเอื้อนอะไรหรือ ฤดูกาลทั้งสี่ก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง สรรพสิ่ง

⁶ Roger T. Ames, “Confucian Harmony (*he* 和) as Creatio In Situ,” in *The Harmony and Prosperity of Civilizations: Selected Papers of Beijing Forum* (2004), (Peking: Peking University Press, 2005), p. 314-320. นอกจากนี้แล้ว ร็อบเจอร์ เอ็มส์ยังชี้ให้เห็นว่าปรัชญาสำนักเต๋ายุคเริ่มแรกก็มีแนวคิดเกี่ยวกับต้นกำเนิดของจักรวาลเหมือนกันกับปรัชญาสำนักขงจื้อยุคเริ่มแรก เพียงแต่ปรัชญาสำนักเต๋ออธิบายการกำเนิดของจักรวาลด้วยมโนทัศน์เต๋อ ส่วนปรัชญาสำนักขงจื้ออธิบายด้วยมโนทัศน์ความกลมกลืน ร็อบเจอร์ เอ็มส์ยังเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างแนวคิดเรื่องการกำเนิดจักรวาลของปรัชญาจีนสำนักเต๋อและขงจื้อ (Creatio in situ) กับแนวคิดการกำเนิดจักรวาลของตะวันตกในลักษณะของการมีพระเจ้าผู้สร้าง (Creatio ex nihilo) ที่ซึ่งจุดกำเนิดแยกออกจากสิ่งสร้าง และสร้างสิ่งสร้างขึ้นมาจากความว่างเปล่า เป็นกระบวนการสร้างที่ไม่อาศัยบริบท ประวัติศาสตร์ และให้ความสำคัญแก่ผู้สร้างหรือจุดกำเนิดมากกว่าสิ่งสร้าง

⁷ Julia Tao, “Confucian Environmental Ethics: Relational Resonance with Nature,” *Social Alternatives* 23, 4 (Fourth Quarter, 2004): 5.

ล้วนก่อกำเนิดอย่างต่อเนื่อง สวรรค์เอ๋ยเอื้ออะไรหรือ" (17:19) คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าขงจื้อไม่ได้มองว่าสรรพสิ่งเกิดมาจากการสร้างสรรค์ของผู้สร้างที่มีเจตจำนงที่อยู่นอกเหนือกระบวนการสร้างสรรค์ ดังที่ขงจื้อเห็นว่าสวรรค์ไม่ได้ทำอะไร แต่ฤดูกาลทั้งสี่ก็ดำเนินไปได้เองอย่างต่อเนื่อง สรรพสิ่งก่อกำเนิดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็ทำให้เห็นถึงการมองวิถีความเป็นไปของจักรวาลของขงจื้อว่า ขงจื้อมองเห็นความต่อเนื่อง และการพึ่งพิงอิงอาศัยกันอย่างเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งในจักรวาล ดังกรณีของฤดูกาลที่หมุนเวียนเปลี่ยนผ่านไปในแต่ละปี การเปลี่ยนแปลงจนเกิดเป็นฤดูกาลหนึ่งๆ ได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนจากสิ่งอื่นๆ ทั้งหมดในจักรวาลไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ ดวงดาว สภาพอากาศ รวมถึงการกระทำของมนุษย์ที่เกื้อหนุนให้ฤดูกาลดำเนินต่อไปได้ และฤดูกาลที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปนี้ก็ส่งผลต่อความเติบโตงอกงามของสรรพสิ่งและการก่อกำเนิดของสรรพสิ่งในจักรวาลด้วย ทำให้เห็นได้ว่าฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงนี้ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยสิ่งทั้งหมดที่หยั่งโยงและสัมพันธ์กันและกันและดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องเช่นนี้เรื่อยไป จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าขงจื้อเองก็มีความเห็นว่าวิถีของจักรวาลนั้นดำเนินไปในกระบวนการสร้างสรรค์อย่างมีความกลมกลืนเกื้อหนุนพึ่งพิงอิงอาศัยกันของสรรพสิ่ง โดยที่ไม่มีการกล่าวถึงสาเหตุแรกหรือเป้าหมายสุดท้ายที่อยู่นอกเหนือกระบวนการสร้างสรรค์นี้

นอกจากมโนทัศน์ความกลมกลืนจะมีมิติทางด้านจักรวาลวิทยาที่อธิบายถึงจุดกำเนิดและวิถีความเป็นไปของจักรวาลแล้ว มโนทัศน์ความกลมกลืนยังมีมิติทางจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นมิติที่ปรากฏชัดเจนใน **หลุนฮิว** ที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ควรจะปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งในที่นี้ก็คือ มนุษย์ควรสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นทั้งในระดับสังคมไปจนถึงในระดับจักรวาล ขงจื้อมักจะเปรียบเทียบความกลมกลืนกับการบรรเลงดนตรี เพื่อสื่อภาพความกลมกลืนสงบสุขของสังคม ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า "ดนตรีเป็นเรื่องที่เรียนรู้ได้ เมื่อเริ่มให้เน้นความพร้อมเพียง จากนั้นให้มีลูกเล่นที่ชัดเจนคล้องจอง และต่อเนื่องจนจบเพลง" (3:23) ลักษณะของดนตรีดังที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความกลมกลืนว่า เป็นสภาวะเสียงดนตรีที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีความโดดเด่นเป็นตัวของตัวเอง แต่สามารถสร้างความประสานสอดคล้องกัน จนเกิดเป็นภาพรวมที่มีความกลมกลืนและบ่งถึงกระบวนการของการสร้างความกลมกลืนที่มีความต่อเนื่อง มีความสมดุล มีระบบระเบียบอันเกิดจากการที่เสียงดนตรีแต่ละเสียงอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่เหมาะสมในเวลาที่เหมาะสม ทำให้องค์ประกอบต่างๆ เกื้อหนุน ส่งเสริม เติมเต็มซึ่งกันและกัน⁸ ภาพของความกลมกลืนของเสียงดนตรีเช่นนี้เปรียบได้กับความกลมกลืนของสังคม ที่ประกอบด้วยคนที่แตกต่างหลากหลายใน

⁸ Chung-ying Cheng, "On Harmony as Transformation: Paradigms from the *I Ching*," in *On Harmony and Strife: Contemporary Perspectives*, East and West Shu-shien Liu and Robert E. Allison editors, (Hong Kong: Chinese University Press, 1988), p.231.

บทบาทหน้าที่ในความสัมพันธ์ที่แต่ละคนมีความเฉพาะตัวเป็นของตนเอง แต่เมื่อแต่ละคนทำตามบทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม และคอยส่งเสริมเกื้อกูลกันก็จะทำให้มีความกลมกลืนเกิดขึ้นในสังคมในภาพรวม โดยที่แต่ละคนก็ยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองอยู่ต่อไปในสังคมที่เป็นองค์รวมได้

อย่างไรก็ตาม คริสปิน ซาร์ทเวลล์ (Crispin Sartwell) มีความเห็นว่าเสียงดนตรีเมื่อประสานเสียงกันได้อย่างดีโดยการที่เสียงต่างๆ อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่เหมาะสมก็จะเกิดความกลมกลืนได้เองโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใดๆ เปรียบเสมือนกับการที่คนที่ปฏิบัติดี เขาไม่ได้ถูกบังคับให้มีความกลมกลืนกับผู้อื่น แต่เขาจะมีความกลมกลืนกับผู้อื่นได้เองโดยอัตโนมัติ⁹ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าแม้ว่าโดยหน้าที่ของหลัคือช่วยทำให้เกิดความกลมกลืนได้ก็จริง (1:12) แต่เพียงแค่ปฏิบัติตามหลักเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถทำให้เกิดความกลมกลืนขึ้นได้โดยอัตโนมัติ เพราะการสร้างความกลมกลืนเป็นสิ่งที่ต้องใช้ความพยายาม ต้องมีการคอยปรับให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์แวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ดังที่**หลุนอี่วัก**กล่าวถึง กรณีบิดาขโมยแกะแล้วบุตรไปเป็นพยาน (13:18) ในกรณีเช่นนี้บุคคลผู้ที่เป็นบุตรดูเหมือนจะมีหลัอย่างน้อย 2 ชุดที่ต้องปฏิบัติคือหลัของบุตรที่ควรต้องซ่อนความผิดของบิดา และหลัของการเป็นพลเมืองรัฐที่ควรไปเป็นพยานในศาล ในกรณีแบบนี้เพียงแค่ปฏิบัติตามหลัก็อาจจะยังไม่พอที่จะทำให้เกิดความกลมกลืนขึ้นในสังคม เพราะแม้เมื่อปฏิบัติตามหลัชุดใดชุดหนึ่ง อาจมีผลทำให้ต้องละเมิดหลัชุดอื่นๆ ได้ เช่นในกรณีนี้แม้ขงจื๊อจะสนับสนุนให้บุตรเลือกที่จะปฏิบัติหลัของบุตรเป็นอันดับแรก คือบุตรควรซ่อนความผิดของบิดา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทำเช่นนั้นแล้ว ปัญหาทุกอย่างจะสามารถคลี่คลายลงไปได้ เพราะนั่นก็หมายความว่าบุตรจะต้องละเมิดหลัในฐานะประชาชนที่มีต่อรัฐหรือผู้ปกครอง อย่างไรก็ตามแม้จะต้องละเมิดหลัชุดดังกล่าวแต่ทำยที่สุดแล้วประชาชนก็ยังต้องพยายามที่จะเยียวยาความสัมพันธ์และยังคงต้องพยายามที่จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐและผู้ปกครองต่อไป ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าในการสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนนั้น จำเป็นต้องใช้ความพยายามของมนุษย์เป็นอย่างมาก และยังต้องมีการคอยปรับ คอยพยุ่งความสัมพันธ์ในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ไว้ให้ได้ และยังสะท้อนให้เห็นว่าในการมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนนั้น อาจต้องเผชิญกับปัญหาการมีความตึงแย้งในความสัมพันธ์ด้วย ดังเช่นในกรณีที่กำลังกล่าวมาเราจะเห็นว่ามีความตึงแย้งในความสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างชุดความสัมพันธ์บิดา-บุตร กับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง แต่การศึกษาเกี่ยวกับมโนทัศน์ความกลมกลืนที่ผ่านมานั้นยังไม่มีกรณีอธิบายถึงการมีความตึงแย้งที่อยู่ภายในความกลมกลืนไว้อย่างชัดเจนนัก โดยมักจะมองเห็นภาพความกลมกลืนทั้งในทาง

⁹ Crispin Sartwell, "Confucius and Country Music," *Philosophy East and West* 43, 2 (April, 1993): 543.

จักรวาลวิทยาและในทางจริยศาสตร์ที่มีแต่มีมิติของความสงบราบเรียบ มีแต่ความบรรสาน สอดคล้องเข้ากันได้ดี

2.2. ข้อถกเถียงเกี่ยวกับมโนทัศน์ความกลมกลืนที่ผ่านมา

ในวงวิชาการปรัชญาจีนที่ผ่านมาจะมีความเห็นไปในทำนองว่าความกลมกลืนมีแต่ภาพของความสอดคล้องลงตัวเข้ากันได้ดี นักวิชาการที่มีความเห็นไปในทิศทางดังกล่าว ได้แก่ เบรท ฮินช์ (Bret Hinsch) กล่าวถึงความกลมกลืนไว้ว่า ความกลมกลืนไปด้วยกันกับความสมดุล (balance) และความสงบราบเรียบ (tranquility) ซึ่งก็ทำให้เห็นว่าความกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่ขึ้นอยู่กับความสำเร็จของการทำให้สิ่งที่ไม่มีความสัมพันธ์กันสามารถมีความสอดคล้องลงตัวกันได้ โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การสร้างความพึงพอใจสันติสุขทั้งทางใจและภายในสังคม¹⁰ นอกจากนี้แล้วก็มีหลี่เจินหยัง (Chenyang Li) ก็มีความเห็นที่สื่อนัยว่าความกลมกลืนมีแต่มีมิติของความสงบราบเรียบ ดังที่หลี่เจินหยังมีความเห็นว่า แม้ความกลมกลืนจะสามารถมีความเป็นปฏิบัติ (strife) ได้ ซึ่งความเป็นปฏิบัติแบ่งได้เป็น 2 ประเภท 1. ความตึงแย้งและความเป็นปฏิบัติที่แปรเปลี่ยนเป็นความร่วมมือได้ (tension and cooperative opposition) เช่น ในกรณีของคนที่ยึดเสียดในชั่วโมงเร่งด่วนเพื่อขึ้นรถไฟ ความตึงแย้งหรือความเป็นปฏิบัติประเภทนี้สามารถเป็นภัยต่อความกลมกลืนได้ ทางแก้ปัญหาก็คือต้องมีการเปลี่ยนผ่านความตึงแย้งหรือความเป็นปฏิบัติดังกล่าวให้กลายเป็นความร่วมมือ เมื่อทำได้เช่นนี้แล้วความกลมกลืนก็จะเกิดขึ้น 2. ความเป็นปฏิบัติที่นำมาสู่การทำลายกัน (antagonistic opposition) เป็นความเป็นปฏิบัติที่นำมาสู่การทำลายหรือการกำจัดอีกฝ่ายให้หมดสิ้นไป เช่น ฆาตกรฆ่าผู้บริสุทธิ์ หม่าป้า กินแกะ การแก้ปัญหาคือความเป็นปฏิบัติคือการเปลี่ยนความขัดแย้งประเภทนี้ให้กลายเป็นความขัดแย้งประเภทแรก คือ ความตึงแย้งหรือความเป็นปฏิบัติที่แปรเปลี่ยนเป็นความร่วมมือได้ เช่น หม่าป้ากินแกะจนในที่สุดเกิดภาวะสมดุลกลมกลืน แกะช่วยเป็นอาหารของหม่าป้า ในขณะที่หม่าป้าก็ช่วยควบคุมประชากรแกะและช่วยกำจัดแกะที่มีสภาพร่างกายอ่อนแอไม่แข็งแรง¹¹ แนวคิดของหลี่เจินหยังที่แม้จะยอมรับว่าในกระบวนการสร้างความกลมกลืนสามารถมีความเป็นปฏิบัติเกิดขึ้นได้ แต่ในท้ายที่สุดแล้วความเป็นปฏิบัติต้องถูกเปลี่ยนผ่านให้กลายเป็นความกลมกลืนที่สงบราบเรียบ ในแง่นี้แล้วจึงทำให้เห็นได้ว่าความเป็นปฏิบัติหรือความตึงแย้งเป็นเพียงเครื่องมือหรือทางผ่านไปสู่อุณหภูมิของความกลมกลืน ดังนั้นเมื่อถึงจุดที่มีความกลมกลืนเกิดขึ้นแล้ว ในจุดนั้น

¹⁰ Bret Hinsch, "Harmony (HE) and Gender in Early Chinese Thought," *Journal of Chinese Philosophy* 22, 2 (June, 1995): 112.

¹¹ Chenyang Li, "Confucian Ideal of Harmony," *Philosophy East and West* 56, 4 (October, 2006): 591.

จะปราศจากความเป็นปฏิปักษ์หรือความตึงเครียด จะมีแต่ความร่วมมือกัน ทำให้เห็นว่าความกลมกลืนไม่สามารถมีทั้งความเป็นปฏิปักษ์และความตึงเครียดอยู่ภายในได้ ความกลมกลืนจึงมีแต่มิติของความสงบราบเรียบ

นอกจากนั้นแล้วยังนักวิชาการด้านปรัชญาจีน ได้แก่ อลัน ชาน (Alan Chan) ที่พยายามทำความเข้าใจในทัศนคติความกลมกลืนผ่านการศึกษาอุปลักษณ์ (metaphor) การปรุงอาหารและดนตรีที่เป็นอุปลักษณ์ที่สื่อถึงความกลมกลืน อุปลักษณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญของความกลมกลืน คือ ความโอนอ่อนผ่อนตาม และการสร้างสมดุลในสิ่งที่แตกต่างกัน แต่แนวคิดของ อลัน ชาน ก็มีนัยว่าความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื๊อเป็นความกลมกลืนที่มีแต่มิติของความสงบราบเรียบ ดังที่อลัน ชานมีความเห็นว่า ในปรัชญาจีนมักใช้อุปลักษณ์ดนตรีและการปรุงอาหารเพื่อสื่อถึงทัศนคติความกลมกลืน แต่อุปลักษณ์ดนตรีและอุปลักษณ์การปรุงอาหารให้ภาพของมโนทัศน์ความกลมกลืนที่แตกต่างกัน กล่าวคือ อุปลักษณ์ดนตรีแสดงถึงการที่เสียงต่างๆตอบสนองสอดคล้องประสานกันได้อย่างลงตัว ความกลมกลืนที่เกิดขึ้นนั้นมีสมมติฐานถึงเรื่องการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของเสียงต่างๆไว้อย่างชัดเจน โดยการให้โน้ตบางตัวเป็นโน้ตที่มีเสียงนำ และให้โน้ตบางตัวเป็นโน้ตที่มีเสียงตาม มีการคล้อยตามสยบยอมอย่างชัดเจน และถ้ามีเสียงใดไม่เข้าพวกก็ตัดเสียงนั้นออกไป เช่น โทนเสียงการร้องก้าวร้าว (hostile cry) ไม่เข้ากับท่วงทำนองของเสียงเพลงที่มีความอบอุ่น เราจำเป็นต้องตัดโน้ตที่ไม่เข้ากับท่วงทำนองของเพลงทิ้งไป ไม่เช่นนั้นแล้วจะทำให้เพลงเสียความกลมกลืนกันโดยองค์รวม ลักษณะอุปลักษณ์ของดนตรีดังกล่าวเปรียบได้กับความกลมกลืนในสังคมที่ว่า เสียงของดนตรีต้องมีหลักการที่ชัดเจนของการมีเสียงนำเสียงตามเปรียบได้กับสังคมที่มีระดับชั้น (hierarchy) มีความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคกันของสองฝ่าย โดยมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้นำซึ่งก็คือผู้ที่มีคุณธรรมสูง และมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ตาม โดยฝ่ายที่ตามนั้นต้องสยบยอมโอนอ่อนไปตามผู้ที่อยู่เหนือกว่า และสามารถตัดผู้ที่ทำให้ระบบระเบียบดังกล่าวเสียความกลมกลืนออกไปได้ ดังนั้นจากอุปลักษณ์ของดนตรีทำให้ได้ภาพของความกลมกลืนที่มีลักษณะของการมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนในการจัดวางความเหลื่อมล้ำต่ำสูง โดยผู้ที่อยู่ต่ำกว่าต้องสยบยอมให้กับผู้ที่อยู่เหนือกว่า และการสามารถตัดบางส่วนที่ทำให้เสียความกลมกลืนออกไปได้ ความกลมกลืนที่เกิดขึ้นจึงเป็นภาพของความสงบราบเรียบ มีแต่ความบรรสานสอดคล้องลงตัวกันโดยไร้การโต้แย้งขัดแย้ง

ในขณะที่เมื่อกล่าวถึงอุปลักษณ์การปรุงอาหาร อลัน ชาน มีความเห็นว่าอุปลักษณ์การปรุงอาหารให้ภาพของมโนทัศน์ความกลมกลืนที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ อุปลักษณ์การปรุงอาหารนั้น แสดงให้เห็นว่าอาหารเป็นสิ่งที่มีส่วนประกอบหลากหลายและมีรสชาติหลากหลายแต่ก็สามารถนำมาผสมคลุกเคล้าให้เข้ากันได้อย่างสมดุลลงตัวจนได้เป็นอาหารที่มีรสชาติกลมกล่อมโดยที่ไม่มีสูตรกำหนดไว้อย่างตายตัวชัดเจนที่ต้องมีส่วนใดของอาหารหรือรสชาติใดของอาหาร

ต้องโอนอ่อนหรือสยบยอมให้แก่รสชาติอื่นๆหรือส่วนประกอบอื่น แต่ความกลมกล่อมของรสชาติของอาหารนั้นเกิดจากรสชาติและลักษณะของอาหารแต่ละชนิดนั้นรักษาเอกลักษณ์อันเฉพาะตัวไว้แต่ก็ช่วยส่งเสริมส่วนประกอบอื่นๆหรือรสชาติอื่นๆให้มีความโดดเด่นเกิดเป็นการสร้างสรรค์ความสมดุลกลมกลืนในภาพรวม จนได้ออกมาเป็นอาหารจานอร่อยที่มีรสชาติกลมกล่อม โดยที่ไม่ตัดส่วนใดหรือรสชาติใดของอาหารออกไป เช่น อาหารหรือรสชาติที่ดูไม่เข้ากันแต่ก็ยังสามารถผสมผสานให้อยู่ด้วยกันจนได้เป็นอาหารจานอร่อย เช่น รสหวานก็สามารถอยู่กับรสเปรี้ยวได้อย่างกลมกล่อม นอกจากนั้นแล้วการปรุงอาหารจนได้ออกมาเป็นอาหารจานอร่อยมีรสชาติกลมกล่อมก็เป็นสิ่งที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ไม่มีสูตรกำหนดไว้อย่างตายตัว เช่น เราอาจจะพลิกแพลงสูตรอาหารได้หลากหลายโดยปรับเพิ่มบางรสชาติหรือเครื่องปรุงอาหารบางอย่างเข้าไป แต่ก็ยังคงได้อาหารที่มีรสชาติกลมกล่อม จากอุปลักษณะเรื่องการปรุงอาหารสามารถเปรียบได้กับความกลมกลืนในสังคมที่ฝ่ายต่างๆยังคงรักษาความแตกต่างที่แสดงถึงความเป็นตัวของตัวเองเอาไว้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยส่งเสริมเกื้อกูลฝ่ายอื่นๆให้อยู่ด้วยกันได้อย่างสมดุลกลมกลืนเป็นองค์รวม โดยที่ไม่ตัดฝ่ายที่แตกต่างจากตนทิ้งไป ดังนั้นความกลมกลืนจึงเป็นลักษณะของการสร้างความสมดุลของส่วนประกอบที่แตกต่างหลากหลายให้อยู่ด้วยกันได้อย่างกลมกลืนเกื้อหนุนกัน¹²

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอลัน ชาน ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างของอุปลักษณะดนตรีและการปรุงอาหารใน 3 แง่มุมที่สำคัญที่ทำให้ภาพของมนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความแตกต่างกัน 1. ในอุปลักษณะดนตรีนั้นในการสร้างความกลมกลืนของเสียงต่างๆซึ่งมีหลักเกณฑ์กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่ามีบางโน้ตเป็นเสียงนำและบางโน้ตเป็นเสียงตาม ในขณะที่การสร้างความกลมกลืนของอาหารเป็นเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ที่ไม่มีสูตรตายตัวชัดเจน ผู้ปรุงอาหารสามารถพลิกแพลงสูตรอาหารได้อย่างหลากหลาย 2. ในอุปลักษณะดนตรีความกลมกลืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่ายอมสยบยอมให้แก่ฝ่ายที่อยู่เหนือกว่าดังเช่นโน้ตที่มีเสียงตามต้องยอมหลีกเลี่ยงให้แก่โน้ตที่มีเสียงนำ แต่ในอุปลักษณะการปรุงอาหารทุกส่วนประกอบของอาหารรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันโดดเด่นของตนเองไว้โดยไม่ต้องยอมโอนอ่อนหรือหลีกเลี่ยงให้กับส่วนประกอบอื่น 3. ในอุปลักษณะดนตรี การสร้างความกลมกลืนต้องตัดเสียงบางเสียงหรือโน้ตบางตัวที่ไม่เข้าพวกออกไป แต่อุปลักษณะการปรุงอาหารแม้แต่รสชาติหรือสิ่งที่ดูไม่เข้ากันก็ยัง

¹² Alan K. L. Chan, "Harmony as a Contested Metaphor in Chinese Philosophy," Paper Presented at the Korean Philosophical Association, Conference on *Rethinking Philosophy in Asia*, Seoul, Korea, 2 June 2007, (Unpublished Manuscript): 1-10.

สามารถอยู่ด้วยกันได้ โดยไม่ตัดส่วนใดหรือรสชาติใดทิ้งไปแต่มุ่งทำให้รสชาติที่แตกต่างเกือบกลมกลืนกันจนได้เป็นอาหารที่มีรสชาติกลมกล่อม¹³

ข้อโต้แย้งดังที่กล่าวมาของอลัน ชานมีนัยสำคัญต่อการเข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนในปรัชญาขงจื้อเป็นอย่างมาก เนื่องจากขงจื้อใช้อุปลักษณะดนตรีเพียงอย่างเดียวในการสื่อภาพของความกลมกลืนในสังคม (3:23) ซึ่งถ้าข้อโต้แย้งของอลัน ชานเป็นจริงแล้ว จะมีนัยตามมาว่าขงจื้อมีมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีแต่มิติของความสงบราบเรียบ ที่ฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่าสยบยอมให้แก่ฝ่ายที่เหนือกว่า มีแต่ความบรรสานสอดคล้องลงตัวเข้ากันได้ดี¹⁴

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเข้าใจความกลมกลืนดังกล่าวยังเป็นความเข้าใจความกลมกลืนที่ค่อนข้างจำกัด เพราะมีตัวบทใน**หลุนอี่ว**จำนวนมากที่แสดงถึงการที่ขงจื้อให้คุณค่าแก่การ “ต่อรอง” “โต้แย้ง” “โต้เถียง” “ทัดทาน” แต่ต้องทำในบริบทที่เหมาะสม มีความพอเหมาะพอดี ซึ่งให้ภาพความกลมกลืนของขงจื้อไม่ใช่มีแต่เฉพาะภาพของความสงบราบเรียบที่มีแต่ความบรรสานสอดคล้อง แต่เป็นความกลมกลืนที่สามารถโอบอุ้มการมี “ความตึงแย้ง” ไว้ได้ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าข้อโต้แย้งของอลัน ชานยังไม่มีน้ำหนักพอ อีกทั้งถ้าพิจารณาจากอุปลักษณะดนตรีและการปรุงอาหารก็พบว่าทั้งสองอุปลักษณะไม่ได้แตกต่างกันตามที่อลัน ชานกล่าวอ้าง ดังพิจารณาได้จาก ประการที่ 1. ในเรื่องของการมีรูปแบบหรือกฎเกณฑ์ในการสร้างความกลมกลืนนั้นไม่ใช่แต่ดนตรีเท่านั้นที่การจัดมีรูปแบบอย่างชัดเจนของเสียงต่างๆ ให้อยู่ด้วยกันได้โดยที่ไม่แปร่งแย้ง ดังเช่น ดนตรีแจ๊สต้องมีเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าเป็นเสียงนำและเครื่องดนตรีประเภทอื่นเป็นเสียงรอง การปรุงอาหารก็เช่นเดียวกันที่ต้องมีรูปแบบหรือกฎเกณฑ์กำหนดไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ในการทำอาหารก็ต้องมีสูตรการปรุงเฉพาะของอาหารนั้นๆ เช่น การทำขนมหวานก็ต้องมีรูปแบบเฉพาะที่ทำให้ขนมหวานออกมาเป็น “ขนมหวาน” ไม่ใช่ทำขนมหวานให้กลายเป็นแกงเผ็ด ทำให้เห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นดนตรีหรือการปรุงอาหารต่างก็ต้องมีรูปแบบหรือกฎเกณฑ์เฉพาะ สะท้อนให้เห็นว่าในกระบวนการสร้างความกลมกลืนก็ต้องมีกฎเกณฑ์หรือ

¹³ อย่างไรก็ตาม บางคนอาจเห็นว่าของหวานต้องไม่มีรสเผ็ด แต่ในปัจจุบันก็มีช็อคโกแลตใส่พริก หรือมีไอศกรีมใส่พริกไทย เป็นต้น

¹⁴ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของนักวิจัยด้านปรัชญาจีนรุ่นใหม่อย่างสุพิชา พึ่งสุนทรที่มีความเห็นไปในทำนองเดียวกันว่า จริยศาสตร์ขงจื้อให้คุณค่ากับเรื่องความไม่เท่าเทียมกันของสถานภาพในความสัมพันธ์ มีฝ่ายที่อยู่เหนือกว่าและต่ำกว่า โดยให้ฝ่ายที่อยู่เหนือกว่าเป็นผู้ชี้แนะและฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่าเป็นผู้ที่โอนอ่อนผ่อนตาม เช่น บิดมารดาเป็นผู้ที่ชี้แนะบุตร ส่วนบุตรก็เป็นผู้ที่โอนอ่อนผ่อนตาม ที่ฝ่ายหนึ่งสมควรเป็นผู้ชี้แนะอีกฝ่ายหนึ่งเพราะมีประสบการณ์เหนือกว่า อีกทั้งในความสัมพันธ์เช่นนี้ก็ไม่ได้เป็นไปในลักษณะฝ่ายที่อยู่เหนือกว่ากดขี่ฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่า แต่เป็นไปในลักษณะของการเกื้อกูล ซึ่งการจัดลำดับสูงต่ำของสถานภาพดังที่กล่าวมานี้ก็มีจุดประสงค์ในการทำให้เกิดความกลมกลืนบรรสานสอดคล้องในสังคม โปรคดู สุพิชา พึ่งสุนทร, “ความเสมอภาคที่ไม่เท่าเทียม,” ใน *ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก*, สุวรรณ ภาสกรานันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 416-420.

รูปแบบ อย่างไรก็ตามอาจารย์ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์มีความเห็นเพิ่มเติมว่าความกลมกลืนไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่ไม่มีรูปแบบตายตัวหรือไร้กฎเกณฑ์เสียทีเดียว กฎเกณฑ์ที่นำไปสู่ความกลมกลืน เป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมโดยพื้นฐานไม่ให้แต่ละส่วนแก่งแย่งทำลายกันหรือกดทับกัน แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเปิดพื้นที่ให้ส่วนต่างๆสามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองและดำรงตนอยู่ได้ ซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรคอย่างเป็นอิสระ¹⁵ ซึ่งกฎเกณฑ์ในการสร้างความกลมกลืนดังกล่าวจำเป็นต้องมีหลักเป็นแบบแผนปฏิบัติ(1:12)¹⁶ ทำให้เห็นว่าแผ่นดินตรีและการปรุงอาหารจำเป็นต้องมีรูปแบบหรือกฎเกณฑ์เฉพาะ แต่ดนตรีและการปรุงอาหารก็ยังสามารถมีการพลิกแพลงสร้างสรรค์ให้ออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ในการบรรเลงเพลงๆเดียวกันนั้นเมื่อเปลี่ยนวาทยากรก็ทำให้อารมณ์ของเพลงแตกต่างกันได้เป็นอย่างมากตามการตีความของวาทยากรแต่ละคน การปรุงอาหารก็เช่นเดียวกัน ที่อาหารอย่างเดียวกันสามารถพลิกแพลงสูตรอาหารให้ออกมามีรสชาติต่างกันได้ตามการปรุงของพ่อครัวหรือแม่ครัวแต่ละคน การมีการสร้างสรรค์นี้ทำให้กระบวนการสร้างความกลมกลืนไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว และแปรผันไปตามบริบทและสถานการณ์เฉพาะ

ประการที่ 2. ลักษณะของการที่ฝ่ายหนึ่งต้องสยบยอมโอนอ่อนผ่อนตามดังที่ปรากฏในอุปลักษณะดนตรี ลักษณะดังกล่าวก็ปรากฏในอุปลักษณะการปรุงอาหารเช่นเดียวกัน กล่าวคือ อาหารบางชนิดต้องมีรสชาติบางรสชาติเป็นรสนำ เช่น แกงเผ็ดก็ต้องให้รสเผ็ดเป็นรสนำ และรสอื่นๆ เช่น รสหวานหรือรสเค็มเป็นรสตาม หรือขนมหวานก็ต้องให้รสหวานเป็นรสนำ ถ้าให้ขนมหวานมีรสเค็มเป็นรสนำ ขนมหวานนั้นก็จะมีรสชาติ “ไม่อร่อย” แต่ในขณะเดียวกันลักษณะของความพยายามที่จะรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัวของรสชาติหรือเครื่องปรุงอาหารไว้แต่ก็คอยส่งเสริมเกื้อหนุนองค์ประกอบต่างๆในเข้ากันได้เป็นอย่างดีเป็นองค์รวมก็ปรากฏในอุปลักษณะดนตรีเช่นเดียวกัน ดังเช่นในการบรรเลงดนตรี เราจะเห็นได้ว่าเสียงของเครื่องดนตรีแต่ละชนิดก็รักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ในขณะเดียวกันก็กลมกลืนอยู่ได้ท่ามกลางเสียงของเครื่องดนตรีอื่นๆ เช่น ในการบรรเลงดนตรีในบทเพลงเสียงประสานที่ต้องอาศัยเครื่องดนตรีหลากหลายชนิดที่สอดคล้องกลมกลืนกันนั้น เรายังสามารถแยกแยะเสียงของเครื่องดนตรีประเภทต่างๆได้ในการบรรเลงเพลงในภาพรวม อีกทั้งเสียงของเครื่องดนตรีแต่ละชนิดล้วนแล้วแต่มีความสำคัญแม้ว่าเสียงของเครื่องดนตรีนั้นจะปรากฏเพียงครั้งเดียว แต่ก็ทำให้การบรรเลงเพลงมีความสมบูรณ์ขึ้นมา เช่น ในการบรรเลงเพลงเครื่องดนตรีส่วนใหญ่อาจเป็นเสียงของไวโอลินและมีเสียงขลุ่ยปรากฏเพียงครั้งเดียว แต่นั่นไม่ได้

¹⁵ ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 87-88.

¹⁶ ดังเช่นที่ใน **หลุนอี่**บันทึกไว้ว่า “อาจารย์โหยวกกล่าวว่า ‘ในการใช้หลัก ความกลมกลืนผสมผสานเป็นสิ่งสำคัญ วิธีแห่งบูรพกษัตริย์ดงามดีแล้ว เราปฏิบัติตามได้ทั้งเรื่องเล็กและเรื่องใหญ่’ ในกรณีที่ปฏิบัติไม่ได้ รู้ความกลมกลืนผสมผสานและสร้างความกลมกลืนผสมผสาน โดยไม่ใช่หลักเป็นเกณฑ์ ก็จะปฏิบัติไม่ได้เหมือนกัน” (1:12)

หมายความว่าเสียงของฉาบจะไม่สำคัญ เพราะถ้าขาดเสียงของฉาบที่แม้จะปรากฏเพียงครั้ง เดียวก็ทำให้เพลงไม่สมบูรณ์

ประการที่ 3. ในอุปลักษณะดนตรีที่มีลักษณะของการตัดเสียงบางเสียงที่ไม่เข้าพวกออก ใน อุปลักษณะการปรุงอาหารก็มีการตัดเครื่องปรุงหรือรสชาติบางอย่างออกไปเช่นเดียวกัน เช่น อาหาร มังสวิรัตต้องไม่ใส่เนื้อสัตว์ อาหารฮาลาลไม่ใส่เนื้อหมู เป็นต้น แต่ในขณะที่เดียวกันอุปลักษณะ ดนตรีก็สามารถมีลักษณะของการทำให้เสียงที่ดูไม่เข้ากันสามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังเช่น ในกรณี ของเครื่องดนตรี เราจะพบว่าเครื่องดนตรีพื้นบ้านซึ่งมีโน้ตที่ต่างจากดนตรีสากลของตะวันตกแต่ก็ สามารถนำมาปรับแต่งโทนเสียงให้มีความสมดุลจนสามารถนำมาบรรเลงเพลงร่วมกันได้อย่าง กลมกลืน เช่นเดียวกับอุปลักษณะการปรุงอาหารที่รสชาติที่ดูไม่เข้ากันก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่าง เกื้อหนุนกันโดยไม่ตัดรสชาติใดออก อย่างไรก็ตามเราจะเห็นได้ว่าอุปลักษณะทั้งสองอย่างนี้มี ลักษณะทั้งการตัดสิ่งที่ไม่เข้าพวกออกและการไม่ตัดสิ่งที่ไม่เข้าพวกออก แต่มุ่งสร้างความสมดุล กลมกลืนของส่วนประกอบที่แตกต่างกันนั้นไม่ใช่สิ่งที่ขัดแย้งในตัวเอง แต่เป็นการพิจารณาไปตาม บริบทเฉพาะและสถานการณ์เฉพาะรูปธรรมในการสร้างความกลมกลืนในแต่ละกรณี ดังที่เราจะ เห็นได้จากกรณีที่ขงจื้อไม่ต้องการให้ประหารคนขี้ฉ้อแม้จะทำไปเพื่อปกป้องคนดี(12:19) และ จะเห็นกรณีที่ขงจื้อไม่ร่วมมือกับเจ้าเมือง (เว่ยหลิงกง) ที่คิดแต่จะทำสงครามและออกจากเมืองนั้น ไปในวันรุ่งขึ้น(15:1) *

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นได้ว่าอุปลักษณะดนตรีและอุปลักษณะการปรุงอาหารให้ ภาพของมโนทัศน์ความกลมกลืนได้ไม่แตกต่างกัน แต่เราจะพบว่าขงจื้อในการพูดถึงความ กลมกลืนมักจะใช้แต่อุปลักษณะดนตรีเพียงอย่างเดียว ซึ่งหลี่เจินหยัง (Chengyang Li) มีความเห็น ว่า ดนตรีสามารถสะท้อนแก่นของความกลมกลืนได้ดีกว่าสิ่งอื่น ดังนั้นขงจื้อและนักคิดสำนักขงจื้อ คนอื่นๆจึงใช้ดนตรีเป็นแบบอย่าง (model) ของมโนทัศน์ความกลมกลืน¹⁷ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ไม่น่าจะเป็นเพราะขงจื้อคิดว่าอุปลักษณะของดนตรีสะท้อนแก่นของมโนทัศน์ความกลมกลืนได้ ดีกว่าอุปลักษณะการปรุงอาหาร ดังที่ผู้วิจัยแสดงให้เห็นไปแล้วว่าอุปลักษณะทั้ง 2 อย่างนั้นไม่ แตกต่างกัน แต่การที่ขงจื้อเลือกใช้เฉพาะอุปลักษณะดนตรีในการแสดงภาพความกลมกลืนน่าจะเป็น เพราะขงจื้อมีทักษะหรือมีความชำนาญในเรื่องดนตรีมากกว่าเรื่องการปรุงอาหาร ดังจะเห็น ได้จาก 1. ขงจื้อขับร้องเพลงได้ดี (7:31) 2. ขงจื้อชอบฟังดนตรี พอได้ฟังดนตรีเสมาถึงกับไม่รู้รสเนื้อ

* ในที่นี้ดูเหมือนขงจื้อจะปฏิบัติต่อเว่ยหลิงกงโดยการตัดขาดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง แต่ก็ยังคงอยู่ร่วมกัน ในชุดความสัมพันธ์อื่นได้ เช่น ชุดความสัมพันธ์ของการเป็นเพื่อนมนุษย์ที่ต้องไม่ทำร้ายหรือทำลายกันและกัน ในแง่นี้แม้จะเห็นว่าขงจื้อ มีการปฏิเสธร่างคน แต่การปฏิเสสนั้นก็มีบริบทเฉพาะ เป็นสถานการณ์เฉพาะและเป็นกรณีเฉพาะ

¹⁷ Chengyang Li, "The Philosophy of Harmony in Classical Confucianism," *Philosophy Compass* 3 (2008): 425.

ไป 3 เดือน (7:13) 3. ขงจื๊อเล่นเครื่องดนตรีได้หลายชนิด เช่นกังสดาล (14:42) เล่นพิณ (17:20)¹⁸ 4. ขงจื๊อมีความรู้เรื่องดนตรีเป็นอย่างดี ดังที่ขงจื๊อสามารถแสดงความเห็นในด้านดนตรี แก่มหาคีตาจารย์แห่งรัฐหลู่ (2: 23) และ 4. ขงจื๊อเป็นผู้รวบรวมบทกวีและปรับปรุงดนตรีให้อยู่ใน มาตรฐาน (9:14) จากที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่าขงจื๊อมีความชอบ มีทักษะ และมีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านดนตรี และเราไม่พบตัวบทที่พูดถึงการที่ขงจื๊อมีทักษะในด้านการปรุงอาหาร ซึ่งแม้ขงจื๊อจะเคยพูดว่าตนเองมีทักษะในการทำเรื่องเล็กๆน้อยๆ (9:6) แต่ก็ไม่เคยพูดถึงการมี ทักษะในด้านการปรุงอาหาร ที่เป็นเช่นนี้ก็อาจเป็นเพราะงานด้านการปรุงอาหารมักจะเป็นงานของ มารดาหรือของภรรยาหรือของลูกสาวหรือของผู้รับใช้ในบ้าน ทำให้ขงจื๊อไม่มีความจำเป็นต้องทำ สิ่งเหล่านี้ จากการที่ขงจื๊อมีทักษะมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านดนตรีมากกว่าการปรุงอาหาร จึง อาจทำให้ขงจื๊อถนัดที่จะใช้อุปลักษณ์ดนตรีในแสดงภาพความกลมกลืนมากกว่าการใช้อุปลักษณ์ การปรุงอาหาร

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นได้ว่าอุปลักษณ์การปรุงอาหารและดนตรีใช้แสดงภาพมโนทัศน์ ความกลมกลืนได้ไม่แตกต่างกัน จากอุปลักษณ์ดังกล่าว ทำให้เห็นว่าความกลมกลืนนอกจากจะ ลักษณะลำดับชั้นสูงต่ำ (hierarchy) ที่ฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่าต้องสยบยอมโอนอ่อนผ่อนตามให้แก่ผู้ที่อยู่ เหนือกว่า เปรียบเหมือนดนตรีที่มีเสียงนำและเสียงตาม หรือเปรียบได้กับภาพของยอดหญ้าที่ลู่ ตามสายลม ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า “คุณธรรมของวิญญูชนเสมือนสายลม คุณธรรมของเสี่ยวเหริน เสมือนยอดหญ้า สายลมอยู่บนยอดหญ้า ยอดหญ้าลู่ตาม” (12:9) ถ้าคนในสังคมปฏิบัติได้ดัง ภาพของยอดหญ้าที่ลู่ตามสายลม ที่ซึ่งคนที่มีพลังคุณธรรมสูงเป็นผู้นำและผู้ที่มีคุณธรรมต่ำกว่าก็ เชื่อฟังและโอนอ่อนผ่อนตามไปตามการชี้แนะของผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่า ถ้าทำได้เช่นนี้แล้วสังคม ก็มีความกลมกลืนและสงบสุข ภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความกลมกลืนที่มีมิติของความ สงบราบเรียบไม่ต้องการใช้การบังคับหรือการใช้ความรุนแรงต่อกัน แต่ไม่เพียงเท่านั้นถ้า พิจารณาจากอุปลักษณ์ดนตรีหรือการปรุงอาหารแล้ว เราจะเห็นได้ว่าความกลมกลืนยังมีลักษณะ การมีความตึงเครียดที่เกิดจากการสร้างความสมดุลของการรักษาความเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ สามารถหลอมรวมกับสิ่งอื่นในภาพรวม โดยส่งเสริมเกื้อกูลสิ่งอื่นจนเกิดเป็นความกลมกลืน ดังเช่น เสียงของเครื่องดนตรีที่รักษาเอกลักษณ์ของตนแต่ก็หลอมรวมและส่งเสริมกับเสียงของเครื่องดนตรี ซึ่อื่น ๆ จนได้เป็นเสียงเพลงที่ไพเราะในภาพรวม ความกลมกลืนในลักษณะที่มีความตึงเครียด ดังกล่าวก็มีให้เห็นในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ดังเช่น ในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร ที่เปิด โอกาสให้บุตรสามารถทัดทานบิดามารดาได้ ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า “รับใช้บิดามารดา ทัดทานได้อย่าง

¹⁸ Siu-Chi Huang, "Musical Art in Early Confucian Philosophy," *Philosophy East and West* 13, 1 (April, 1963):

สุภาพ เมื่อเห็นว่าไม่ทำตามประสงค์ ยังคงความเคารพไว้ ไม่ขัดขวาง พากเพียรต่อไป แต่ไม่ปริปากบ่น” (4:18) ทำให้เห็นได้ว่าชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร แม้บุตรจะต้องรับใช้บิดามารดา รวมถึงการมีความกตัญญูรู้คุณ อยู่ในโอวาทของท่าน แต่บุตรไม่ใช่ต้องยอมโอนอ่อนเห็นคล้อยตามบิดามารดาไปเสียทุกเรื่อง บุตรยังคงความเป็นตัวของตัวเองไว้และทำการทดทานบิดามารดาเมื่อเห็นท่านทำผิด แต่ต้องทำด้วยความสุภาพ แม้ว่าท่านจะไม่ทำตามประสงค์แต่ก็ยังคงความเคารพไว้ ไม่ปริปากบ่น และยังคงต้องทดทานต่อไป ทำให้เห็นได้ว่าทั้งบิดามารดาและบุตรต่างก็ยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้แต่ก็ยังสามารถอยู่ร่วมกันต่อไปและทดทานกันต่อไปได้ อย่างไรก็ตามรอเจอร์ เอมส์ (Roger Ames) ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ในการ “ทดทาน” มีลักษณะของการรวมเข้า (inclusion) และการคิดทบทวน (reflexive) กล่าวคือมีการให้ความสนใจไปที่ “พวกเรา” ว่าพวกเราจะสามารถดีขึ้นได้อย่างไร¹⁹ ดังนั้นการทดทานจึงไม่ได้มีขึ้นเพื่อทำร้ายอีกฝ่ายแต่มีขึ้นเพื่อให้เกิดความดีงามร่วมกัน ทำให้เห็นได้ว่าในพื้นที่ที่มีความละเอียดอ่อนในความสัมพันธ์ เช่นในพื้นที่ของครอบครัวมีการทดทานเกิดขึ้นและดำเนินต่อไป ซึ่งการทดทานกันได้และยังทดทานกันต่อไปโดยที่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ต่อกันไว้ได้เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนที่มีความตึงแย้งกันระหว่างบิดามารดาและบุตรที่ต่างก็มีความเห็นไม่ตรงกันและต้องการรักษาจุดยืนของตนไว้

2.3. ลักษณะของความตึงแย้ง

จากลักษณะของการมีทดทานกันได้ในความสัมพันธ์ดังกล่าวมาสามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญของความตึงแย้ง 5 ประการคือ 1. การมีหลายองค์ประกอบ ดังเช่นในตัวอย่างเรื่อง การทดทานเราจะเห็นว่าในความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรนั้นมีหลายองค์ประกอบ คือ มีทั้งบิดามารดา และบุตร 2. การมีองค์ประกอบที่มีความแตกต่างกัน ดังเช่นที่บิดามารดาและบุตร มีความเห็นหรือรับชุดคุณค่าที่แตกต่างกัน 3. ในความแตกต่างนั้นมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันอยู่ เช่น การที่บิดามารดามีความเห็นหรือรับในชุดคุณค่าที่ไม่ลงรอยกับบุตร เช่น บิดามารดาอาจให้คุณค่ากับการมีชื่อเสียงเกียรติยศแม้ว่าจะได้มาด้วยวิธีที่ไม่ชอบธรรม ส่วนบุตรก็อาจมีความเห็นว่าคุณค่ากับการมีชื่อเสียงเกียรติยศที่ได้มาโดยไม่ชอบธรรมเป็นสิ่งเลือนลอยไร้ความหมาย 4. แม้จะมีความไม่ลงรอยกันแต่ก็ยังสามารถมีความสัมพันธ์ที่มีความกลมกลืนได้ ดังเช่นในกรณีของการที่บุตรทดทานบิดามารดาอย่างสุภาพโดยที่ไม่ทำให้เกิดการแตกสลายในความสัมพันธ์ 5. มีการช่วยให้แต่ละองค์ประกอบ “ดีขึ้น” ไปด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีการทดทานของบุตรนั้นดูเหมือนว่าบุตรจะมองเห็นว่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม การทดทานจึงเป็นไปเพื่อป้องกันไม่ให้บิดาทำสิ่งผิดเมื่อ

¹⁹ Roger T. Ames, “Confucian Role Ethics and the Moral Imagination” (Unpublished Manuscript): 10.

เห็นว่าท่านกำลังทำในสิ่งที่ผิดพลาด เพื่อให้บิดายังคงสามารถอยู่ในครอบครัวคล่องตัวที่ดีต่อไปได้ บุตรไม่ได้นิ่งเฉยแล้วให้ตนเองคืออยู่ฝ่ายเดียว แต่บุตรทำการตัดทอนด้วยความมุ่งหวังที่จะทำให้ทั้งบิดามารดาและตัวของบุตรเกิดความดีงามไปด้วยกัน

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นลักษณะของความตึงเครียดในความสัมพันธ์ว่ามีลักษณะของการมีองค์ประกอบที่หลากหลาย โดยองค์ประกอบที่หลากหลายนั้นต้องมีความแตกต่างกันด้วย แต่องค์ประกอบที่แตกต่างกันนั้นเกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกัน กระนั้นก็ตามองค์ประกอบที่แปร่งแย้งไม่ลงรอยกันก็ยังสามารถอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน ทำให้เกิดการเกื้อหนุนให้แต่ละองค์ประกอบดีขึ้นไปด้วยกันอยู่ต่อไปได้

2.4. ลักษณะของความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตามมีประเด็นที่ควรพิจารณาให้ชัดเจนขึ้นที่ว่าความตึงเครียด (tension) ไม่ใช่สิ่งเดียวกับการมีความขัดแย้ง (conflict) กล่าวคือความตึงเครียดเป็นสิ่งที่สามารถแฝงอยู่ในความกลมกลืนได้ แต่ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความกลมกลืนและไม่สามารถแฝงอยู่ในความกลมกลืน ดังที่เฉิงจิงอิง (Chung-ying Cheng) มีความเห็นว่า “ความขัดแย้งคือการขาดหายไปของความกลมกลืนระหว่างพลัง กระบวนการ หรือ สิ่งสองสิ่งที่แตกต่างกัน โดยที่ฝ่ายหนึ่งกำจัดอีกฝ่ายหนึ่ง ขัดแย้งกับอีกฝ่ายหนึ่ง ทำอันตรายอีกฝ่ายหนึ่ง หรือแม้กระทั่งทำลายอีกฝ่ายหนึ่ง ผลก็คือไม่มีความเป็นหนึ่งเดียวกันหรือความกลมกลืนแฝงอยู่ในองค์ประกอบที่ขัดแย้ง”²⁰ ทำให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์อันกลมกลืนต้องแตกสลายลงไป ถ้าพิจารณาจาก **หลุนอี่วี่** เราจะพบว่าความขัดแย้งที่ปรากฏใน **หลุนอี่วี่** สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1. การที่แต่ละฝ่ายขัดแย้งไม่ลงรอยกันจนทำให้ไม่สามารถอยู่ร่วมกันหรือไม่อาจมีความสัมพันธ์ต่อกันได้ เช่น กรณีของผู้หลีกหนีสังคมที่ขัดแย้งไม่ลงรอยกับผู้ปกครองที่ขอลดจนผู้หลีกหนีสังคมไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปกครองรัฐ จนต้องโดดเดี่ยวตัวเองและตัดขาดจากผู้ปกครองและสังคมการเมือง แล้วปลีกวิเวกไปอยู่ท่ามกลางธรรมชาติกับพวกนกและสัตว์ป่า (18:16) เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ส่วนตัวไว้และปล่อยให้ความสัมพันธ์อันยิ่งใหญ่สับสนวุ่นวายอยู่ต่อไป พิจารณาในแง่นี้แล้วจะเห็นได้ว่าผู้หลีกหนีสังคมโดดเดี่ยวแยกขาดจากผู้ปกครองรัฐและแม้ว่าตนเองจะมีความสามารถในการช่วยงานผู้ปกครองได้ แต่ก็ทำเพื่อสิ้นหวังเร็วเกินไปจนไม่คิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ปกครอง (18:7-8) หรือในกรณีที่ขงจื้อประกาศตัดความสัมพันธ์กับลูกศิษย์อย่างหว่านฉิวที่ไปช่วยเหลือตระกูลจี้ให้มีความมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นกว่าโจวกง (11:16) หรือกรณีขุนนาง

²⁰ Chung-ying Cheng, *New Dimensions of Confucian and Neo-Confucian Philosophy*, p. 187.

ตัดขาดความสัมพันธ์กับผู้ปกครองแล้วพากันอพยพหลบหนีออกจากรัฐไป ดังภาพของคิตาจารย์ทั้งหลายที่หนีออกจากรัฐไปอยู่ในดินแดนห่างไกล (18:9) ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นได้ถึงความขัดแย้งที่ทำให้ฝ่ายหนึ่งต้องตัดขาดความสัมพันธ์ออกไปจากอีกฝ่าย ทำให้เกิดการแตกสลายในความสัมพันธ์ขึ้น

ความขัดแย้งประเภทที่ 2 คือ การที่สองฝ่ายมีความความสัมพันธ์กันแต่เป็นการมีปฏิสัมพันธ์ในแบบของการกดทับอีกฝ่ายให้อยู่ใต้อาณัติ หรือการทำร้าย หรือทำลาย หรือขจัดอีกฝ่ายให้หมดสิ้นไป ความขัดแย้งประเภทนี้ไม่นำมาสู่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน แต่มุ่งทำลายหรือขจัดอีกฝ่ายซึ่งก็นำมาสู่การแตกสลายในความสัมพันธ์ ดังเช่น ในกรณีของขุนนางที่ขัดแย้งไม่ลงรอยกับผู้ปกครองจนถึงขั้นทำร้ายหรือฆ่าผู้ปกครอง (14:22)

จากลักษณะของความขัดแย้งดังที่กล่าวมาทั้งสองประเภททำให้เห็นลักษณะสำคัญของการมีความขัดแย้งทั้งหมด 5 ประการคือ 1. ความขัดแย้งประกอบด้วยเครื่องมือของหลายองค์ประกอบ เช่น ในความสัมพันธ์ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองก็มีองค์ประกอบของผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง 2. ในแต่ละองค์ประกอบมีความแตกต่างกัน ดังเช่นกรณีของผู้ปกครองที่มีจุดยืนของตนเองในการยอมปล่อยตัวเองให้ตกต่ำทางศีลธรรมไปตามสังคมนที่กำลังเสื่อม แต่ผู้ใต้ปกครอง เช่น ผู้หลักสี่สังคมนั้นต้องการรักษาคุณธรรมส่วนตนไว้ไม่ให้แปดเปื้อน 3. ในความแตกต่างมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยเกิดขึ้น ดังเช่น จุดยืนของผู้หลักสี่สังคมที่เลือกรักษาคุณธรรมไว้ไปด้วยกันไม่ได้กับจุดยืนของผู้ปกครองที่ไม่ยอมพัฒนาคุณธรรมแต่กลับปล่อยให้ตนเองมีคุณธรรมตกต่ำลง 4. การไม่สามารถมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันได้ เช่น ผู้หลักสี่สังคมที่ตัดความสัมพันธ์กับผู้ปกครอง แล้วออกจากสังคมไป 5. การไม่สามารถมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในห้องประกอบต่างๆ "ดีขึ้น" ไปด้วยกันไม่ได้ ดังเช่น ผู้หลักสี่สังคมที่หนีออกจากสังคมเพื่อทำให้ตนเองดีขึ้นอยู่ฝ่ายเดียว แต่ปล่อยให้ผู้ปกครองที่ซื่อสัตย์ยังคงอยู่ในวังวนของความตกต่ำทางศีลธรรม

เราจะเห็นว่าความขัดแย้งแม้จะมีคุณลักษณะบางประการที่เหมือนกับความตึงเครียด คือ การมีหลายองค์ประกอบ แต่ละองค์ประกอบมีความแตกต่างกัน และในความแตกต่างมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันอยู่ด้วย แต่สิ่งที่ทำให้ความขัดแย้งแตกต่างจากความตึงเครียดอย่างชัดเจนคือ ความขัดแย้งไม่สามารถทำให้เกิดการมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนที่ช่วยเกื้อหนุนให้เกิดความตึงเครียดไปด้วยกันของส่วนประกอบต่างๆ ทำให้ในท้ายที่สุดแล้วความขัดแย้งนำมาซึ่งการแตกสลายในความสัมพันธ์จนทำให้องค์ประกอบต่างๆ ไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่ทำลายความกลมกลืน ในขณะที่ความตึงเครียดไม่ทำให้เกิดความแตกสลายในความสัมพันธ์ ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นความพยายามที่จะพยายามรักษาความสัมพันธ์ไว้เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนเกื้อหนุนกันแม้จะอยู่ในสภาพที่มีความไม่ลงรอยกันขององค์ประกอบต่างๆ ทำให้เห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาในบริบทของมโนทัศน์ความกลมกลืนแล้วสิ่งที่ทำให้ความตึงเครียดแตกต่าง

จากความขัดแย้ง คือความตึงเครียดไม่ทำให้สูญเสียความกลมกลืนแต่ความขัดแย้งทำลายความกลมกลืน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นได้ว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนทั้งที่เป็นมโนทัศน์ทางจักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์นั้นแสดงว่าความกลมกลืนนั้นบ่งสภาวะของสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลายที่มีความประสานสอดคล้องกันอันเกิดจากการที่สิ่งต่างๆอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่เหมาะสม ทำให้องค์ประกอบต่างๆไม่โดดเดี่ยวแยกขาดจากกันแต่เกื้อหนุน ส่งเสริม เติมเต็มซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นความกลมกลืนในภาพรวม โดยที่ยังคงมีพื้นที่ให้กับส่วนประกอบย่อยที่ยังคงรักษาความเป็นตัวเองและดำรงตนได้อย่างอิสระมีความสร้างสรรค์ นอกจากนี้แล้วความกลมกลืนยังบ่งถึงกระบวนการของการสร้างความกลมกลืนที่มีความต่อเนื่อง มีความเป็นองค์รวม และมีความสมดุล และยังเห็นได้ว่าความกลมกลืนไม่ได้มีเฉพาะมิติความสงบราบเรียบที่ฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่าต้องสยบยอมฝ่ายที่เหนือกว่า แต่ความกลมกลืนสามารถมีความตึงเครียดที่เกิดจากการพยายามทำให้องค์ประกอบที่แตกต่างหลากหลายที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันแต่สามารถมีความสัมพันธ์ต่อกันจนเกิดเป็นภาพรวมที่กลมกลืน อย่างไรก็ตามความตึงเครียดก็ไม่ใช่อะไรเดียวกับความขัดแย้ง เพราะความขัดแย้งนำมาซึ่งความแตกสลายในความสัมพันธ์ แต่ความตึงเครียดเป็นความพยายามพยุ่งรักษาความสัมพันธ์ไว้และพยายามทำให้เกิดการส่งเสริมเติมเต็มกันแม้ในยามที่เกิดความไม่ลงรอยกัน

จากการที่ขงจื้อแม้จะไม่ได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนถึงการมีความตึงเครียดภายในมโนทัศน์ความกลมกลืน แต่ใน**หลุนอี๋**ก็แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการมีความตึงเครียดที่แฝงอยู่ในมโนทัศน์ความกลมกลืน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของความตึงเครียดในมโนทัศน์ความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อได้ชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจะพิจารณาการที่ขงจื้อเห็นควรให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภายในสังคมมนุษย์ไปจนถึงความสัมพันธ์กับสวรรค์นั้น ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนในทุกระดับมีความตึงเครียดเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความตึงเครียดระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวม ความตึงเครียดภายในชุดความสัมพันธ์ต่างๆในสังคม และความตึงเครียดระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ซึ่งผู้วิจัยจะพิจารณาประเด็นความตึงเครียดเหล่านี้ในบทต่อไป

บทที่ 3

ความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม

ในวงการศึกษาศาสตร์ปรัชญาจีนมักมีความเข้าใจว่าปรัชญาจีนโดยเฉพาะปรัชญาสำนักขงจื๊อให้ความสำคัญกับสังคมหรือชุมชนเหนือปัจเจกบุคคล¹ หรือไม่ก็เข้าใจว่าปรัชญาสำนักขงจื๊อไม่มีพื้นที่ให้แก่ภาวะปัจเจกบุคคล² แต่ถ้าพิจารณาจาก **หลุนอี่ว** เราจะพบว่าขงจื๊อให้ความสำคัญกับการมีภาวะปัจเจกบุคคลที่ดำรงและพัฒนาวุฒิภาวะของตนขึ้นภายในสังคม กล่าวคือ ปรัชญาขงจื๊อไม่ได้แบ่งขั้วแยกข้างความเป็นปัจเจกบุคคลออกจากความเป็นสังคมหรือชุมชน แต่ปัจเจกบุคคลต้องการหลอมรวมเข้ากับสังคมจนเกิดเป็นความกลมกลืนกัน ดังที่ขงจื๊อ กล่าวว่า “ดนตรีเป็นเรื่องที่เรียนรู้ได้ เมื่อเริ่มให้เน้นความพร้อมเพรียง จากนั้นให้มีลูกเล่นที่ชัดเจนคล้องจอง และต่อเนื่องจนจบเพลง” (3:23) ข้อความในบทนี้ขงจื๊ออาจไม่ได้เพียงพอถึงการเล่นดนตรีแต่กำลังแสดงอุปมาอุปไมย (metaphor) ที่เปรียบถึงสังคมในอุดมคติที่มีความประสานสอดคล้องแต่มีภาวะปัจเจกภาพในหมู่สมาชิก³ กระนั้นก็ตามในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็ไม่ได้มีแต่ความสงบราบเรียบลงตัวเข้ากันได้ดี แต่ในความกลมกลืนอาจมีความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม โดยเฉพาะกับสังคมที่เสื่อมคุณธรรม ในแง่ที่ว่าปัจเจกบุคคลต้องรักษาคุณธรรมภายในตัวไว้ไม่ให้ตกต่ำไปตามสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการหลอมรวมตัวตนให้เข้ากับสังคมอย่างกลมกลืน วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวมให้ชัดเจนขึ้น โดยจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน 1. ความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม 2. ความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม

3.1. ความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม

ภาวะปัจเจกบุคคลในปรัชญาขงจื๊อนั้นความเป็นปัจเจกบุคคลก่อรูปร่างและพัฒนาขึ้นผ่านการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ถ้าพิจารณาจากรากศัพท์ของคำว่ามนุษยธรรม (**เหริน 仁**) ซึ่งเป็น

---

¹ David B. Wong, “Relational and Autonomous Selves,” *Journal of Chinese Philosophy* 31, 4 (December, 2004): 419.

² ดังเช่นที่ Donald J. Munro กล่าวว่า “การไร้ตัวตน (selflessness) เป็นหนึ่งในคุณค่าที่เก่าแก่ที่สุดที่มีอยู่ในสังคมจีนที่แสดงออกในหลายรูปแบบทั้งของสำนักคิดเต๋า พุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสำนักคิดแบบขงจื๊อ บุคคลที่ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง (selfless person) จะยอมอยู่ใต้ความต้องการหรือผลประโยชน์ของสังคมหรือกลุ่มที่เขาเป็นสมาชิกอยู่” อ้างใน David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking From the Han: Self, Truth and Transcendence in Chinese and Western Culture* (Albany: State University of New York Press, 1998), p. 24.

³ สุวรรณ สถาอานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), **หลุนอี่ว: ขงจื๊อสนทนา** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), เจริญธรรมหมายเลข 50, หน้า 320.

คุณธรรมพื้นฐานที่สุดที่บ่งถึงความเป็นมนุษย์นั้น ประกอบด้วยคำว่า เหวิน 人 ที่แปลว่ามนุษย์ และคำว่า เอ้อร์ 二 ที่แปลว่าสอง ทำให้เห็นสมมติฐานเบื้องต้นของปรัชญาขงจื๊อที่มองมนุษย์ว่า เราไม่สามารถเป็นบุคคลได้ด้วยตนเอง แต่เรานั้นโดยพื้นฐานที่สุดแล้วมีความเป็นสังคม (irreducibly social) ตั้งแต่ในจุดเริ่มต้น⁴ ซึ่งก็ทำให้มนุษย์โดยพื้นฐานแล้วต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น เฮนรี โรสมองต์ จูเนียร์ (Henry Rosemont Jr.) มีความเห็นเพิ่มเติมว่าในการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นนั้น เรามีบทบาทเสมอ เราเป็นพ่อ เป็นลูก เป็นครู เป็นลูกศิษย์ เราไม่ได้กำลัง “แสดง” บทบาทเหล่านี้ แต่ชีวิตและตัวตนของเราคือ “ผลรวม” ของบทบาทอันหลากหลายทั้งหมดที่เรามีอยู่ บทบาทและความสัมพันธ์ที่เรามีกับผู้อื่นเป็นตัวนิยามว่าเราเป็นใครและให้ความเป็นบุคคลที่เฉพาะเจาะจงแก่เรา เช่น เราเป็นพ่อของคนนี้ เราเป็นลูกของคนนั้น เป็นเพื่อนของคนโน้น เรามีบทบาทที่ผูกโยงกับพันธะต่างๆที่เรามีต่อผู้อื่น เมื่อเราสามารถทำตามบทบาทและพันธะหน้าที่ที่เรามีต่อบุคคลอื่นในสังคมที่เราเป็นสมาชิกได้แล้วความเป็นปัจเจกบุคคลก็เกิดขึ้น เราจะบรรลुक็คดีศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของเรา และสร้างคุณค่าและความหมายให้แก่ชีวิตของเรา⁵

อย่างไรก็ตาม ในการที่เราจะสามารถทำตามบทบาทหน้าที่ของเราได้อย่างดีนั้น เราไม่สามารถเกิดมาแล้วมีทักษะหรือความสามารถที่จะทำสิ่งนี้ได้ด้วยตนเองโดยลำพัง แต่ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนทั้งมวลจากสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคนที่เรามีความสัมพันธ์ด้วย ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากข้อเท็จจริงทางชีววิทยาว่ามนุษย์นั้นเกิดมาโดยที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ แต่ต้องอาศัยการเลี้ยงดูหรือความเกื้อหนุนจากผู้อื่นจนเติบโตขึ้น ผู้คนที่เรามีความสัมพันธ์ด้วยจึงมีส่วนช่วยพัฒนาสำนึกของความเป็นปัจเจกบุคคลให้ค่อยๆพัฒนาจนสมบูรณ์ขึ้นในภายหลัง ยกตัวอย่างกรณีขงจื๊อที่ช่วยสั่งสอนขัณฑเกลา ลูกศิษย์โดยไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว แต่ปรับเปลี่ยนไปตามบุคลิกลักษณะของลูกศิษย์เพื่อขัณฑเกลาให้ลูกศิษย์มีภาวะปัจเจกภาพที่สามารถมีการตัดสินใจที่ถูกต้องที่เป็นของตนเองได้ เช่น กรณีที่ขงจื๊อบอกให้หรรณโหย่วปฏิบัติสิ่งที่ได้ยินมาโดยทันที แต่บอกให้จื่อลู่ปรึกษาพ่อและพี่ชายก่อนลงมือปฏิบัติในสิ่งที่ได้ยิน เพราะเห็นว่าหรรณโหย่วเป็นคนเชิงซ้าต้องคอยกระตุ้นไปข้างหน้า ในขณะที่จื่อลู่ก็คักเกินพอดี ต้องคอยเหนี่ยวรั้งไว้ (11:21)⁶ จากตัวอย่างที่ขงจื๊อขัณฑเกลาอบรมสั่งสอนลูกศิษย์อย่างมีความเฉพาะเจาะจงตามแต่ลักษณะของบุคคลแสดงให้เห็นว่าขงจื๊อเชื่อว่ามนุษย์มีภาวะปัจเจกภาพ แต่ก็ยังต้องได้รับความช่วยเหลือจาก

⁴ Roger T. Ames and Henry Rosemont, Jr., *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation* (New York: Ballantine Books, 1988), p. 48.

⁵ Henry Rosemont Jr., “Two Loci of Authority: Autonomous Individuals and Related Persons,” in *Confucian Culture of Authority* Peter D. Hershock and Roger T. Ames editors, (Albany: State University of New York Press, 2006), 10.

⁶ David B. Wong, “Relational and Autonomous Selves,” *Journal of Chinese Philosophy*, p. 421.

ผู้อื่นในการช่วยขัดเกลาเพื่อให้ภาวะปัจเจกภาพของแต่ละบุคคลงอกงาม และสามารถแสดงออกถึงการทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนเองได้อย่างดี ในกรณีนี้เราจะเห็นได้ว่าการเชื่อเข้าเกินไปก็เป็นสิ่งไม่ดีถ้าอยู่ในสถานการณ์ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องตัดสินใจทำตามบทบาทหรือหน้าที่บางอย่าง การตัดสินใจช้าก็จะทำให้ไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เร่งด่วนฉุกเฉิน และอาจทำให้บกพร่องต่อการทำตามบทบาทหน้าที่ในความสัมพันธ์ ในทางตรงกันข้ามความคึกคักเกินพอดีก็อาจทำให้มีการตัดสินใจที่ไม่รอบคอบ ทำให้การตัดสินใจที่เกิดขึ้นมีความผิดพลาดได้ง่าย ซึ่งก็จะส่งผลให้เกิดความบกพร่องต่อการทำตามบทบาทหน้าที่ในความสัมพันธ์อีกเช่นเดียวกัน

มนุษย์นอกจากจะต้องอาศัยผู้อื่นในการช่วยพัฒนาภาวะปัจเจกภาพของแต่ละบุคคลแล้ว มนุษย์ยังต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมทางสังคมอื่นๆ ในการช่วยพัฒนาภาวะปัจเจกภาพให้มีความสมบูรณ์ขึ้น ปัจจัยทางสังคมอื่นๆ เหล่านี้มีหลากหลายไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี และที่ล้าคัญอย่างยิ่งคือการมีหลี่เป็นเครื่องชี้นำ เพราะหลี่ให้แนวทางของพฤติกรรมอันเหมาะสมว่ามนุษย์ในสังคมควรจะปฏิบัติต่อกันตามบทบาทที่ตนมีอย่างไร ดังที่ขงจื๊อกล่าวถึง หลี่ไว้ว่า ผู้ปกครองพึงใช้ขุนนางตามหลี่ (13:9) กระนั้นก็ตามแม้การทำตามบทบาทที่มีจะต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมทางสังคม เช่น หลี่ที่มีในสังคมอยู่ก่อนแล้วเป็นเครื่องชี้นำการกระทำ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะทำตามหลี่โดยที่ไม่ไตร่ตรองหรือใช้วิจารณ์ญาณหรือเพียงทำตามในสิ่งที่สังคมหลอมสร้างมาเท่านั้น เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นการกระทำตามบทบาทที่มีในสังคมและความรับผิดชอบที่มีตามบทบาทนั้นก็ไม่ได้มาจากการเลือกหรือการตัดสินใจที่สะท้อนถึงความเป็นตัวของตัวเอง ถ้าเป็นเช่นนั้นภาวะปัจเจกภาพคงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เราจะกลายเป็นในสิ่งที่สังคมเป็นโดยไม่สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขอะไรเพื่อสร้างความเป็นตัวของตัวเองได้ ดังที่ ตันซอฮุน (Sor-hoon Tan) มีความเห็นว่าเราต้องไม่ถูกหล่อหลอมโดยกฎเกณฑ์ภายนอกจนทำให้กฎเกณฑ์เหล่านั้นซึมซาบเข้าไปในตัวเราอย่างไร้สำนึก จนเราเติบโตขึ้นมาเป็นเหมือนคนที่ถูกหล่อหลอมให้รักโช่ตรวนที่ผูกมัดตัวเราไว้ คนประเภทดังกล่าวจะทำตามกฎเกณฑ์ภายนอกแบบแข็งที่ปรับเปลี่ยนแก้ไขให้เข้ากับตัวเขาหรือกับสถานการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนไปไม่ได้⁷

เดวิด ฮอลล์และร็อบเจอร์ เอ็มส์ (David Hall and Roger Ames) เสนอว่าหลี่ไม่ใช่แค่เพียงกำหนดหรือให้กรอบแก่ผู้ปฏิบัติว่าอะไรเป็นสิ่งที่เหมาะสม แต่หลี่ยังมีมิติของความสร้างสรรค์ที่ผู้ใช้หลี่ต้องปรับใช้ไปหลี่ไปตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปรวมถึงปรับให้เข้ากับ

⁷ Sor-hoon Tan, "From Cannibalism to Empowerment: An *Analects*-Inspired Attempt to Balance Community and Liberty," *Philosophy East and West* 54, 1 (January, 2004): 64-65.

เฉพาะเจาะจงและเงื่อนไขของผู้ใช้หนี้เองด้วย⁸ ดังที่เราจะเห็นว่าขงจื๊อเองก็มีการปรับเปลี่ยนหนี้ ดังที่**หลุนอี**บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “การใช้หมวกลินินถูกต้องตามจารีต แต่เดี๋ยวนี้ใช้หมวกใหม่ดิบประหยัดกว่า เราทำตามคนทั่วไป” “การค้ำับ ณ เบื้องล่างท้องพระโรงถูกต้องตามจารีต แต่เดี๋ยวนี้ขึ้นไปค้ำับบนท้องพระโรงก่อน นี่เป็นการยโส แม้จะขัดกับคนทั่วไป เรายังค้ำับ ณ เบื้องล่างท้องพระโรง” (9:3)

ในกรณีข้างต้น จะเห็นว่าขงจื๊อซึ่งเป็นผู้ใช้หนี้ไม่ใช่แค่เพียงทำตามหนี้ แต่ผู้ใช้หนี้ก็มีภาวะของความเป็นผู้กระทำการที่มีวิจารณญาณ สามารถตั้งคำถามกับหนี้หรือกฎระเบียบอื่นๆหรือความคิดความเชื่อภายในสังคม แล้วเลือกได้ว่าหนี้แบบใดที่เหมาะสมแล้วนำมาแล้วปรับใช้ให้เหมาะสมกับตนเองและบริบทของสังคมในตอนนั้น เช่น ขงจื๊อมีวิจารณญาณของตนเองในการเลือกทำตามคนทั่วไปในการปรับหนี้เรื่องการใส่หมวกพิธีเพราะเห็นว่าประหยัดกว่าและการปรับเปลี่ยนหนี้นี้ก็ไม่ได้ทำให้สูญเสียความเคารพในพิธีกรรมไป แต่ในขณะเดียวกันขงจื๊อก็มีวิจารณญาณในการเลือกที่จะรักษาหนี้เดิมในการค้ำับที่เบื้องล่างท้องพระโรง แม้ว่าขัดกับคนทั่วไปในสังคมที่เปลี่ยนหนี้เป็นการค้ำับบนท้องพระโรง การเปลี่ยนหนี้นี้ทำให้ความหมายของหนี้เปลี่ยนไปกลายเป็นการแสดงออกถึงความมโหฬาร ทำให้เห็นว่าในการใช้หนี้ซึ่งจื๊อมีการปรับใช้หนี้ให้เข้ากับตัวขงจื๊อในการแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนและปรับให้เข้ากับเงื่อนไขของสถานการณ์ทางสังคมที่ควรจะต้องดิถีกว่าฟุ่มเฟือย เราจึงเห็นได้ว่ามนุษย์ต้องไม่ถูกครอบงำโดยหนี้จนสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไป หนี้และปัจจัยแวดล้อมเป็นเพียงเครื่องช่วยให้คนพัฒนาไปสู่การมีภาวะปัจเจกภาพในการทำตามบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสม กระนั้นก็ตามเมื่อเขามีภาวะปัจเจกภาพแล้วเขาจะไม่ถูกครอบงำจากปัจจัยแวดล้อมทางสังคม แต่จะสามารถมีการตัดสินใจหรือมีทางเลือกที่เป็นของตนเองและสามารถให้เหตุผลสนับสนุน (justification) ต่อทางเลือกของตนได้ ดังที่ขงจื๊อสามารถยืนยันทางเลือกของตนที่จะรักษาหนี้ของการค้ำับ ณ เบื้องล่างท้องพระโรง แม้จะขัดแย้งกับประเพณีหรือวิถีปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ในสังคม (9:3)

เราจะเห็นได้ว่าการที่บุคคลดำรงอยู่ในความสัมพันธ์และต้องได้รับความช่วยเหลือเกื้อหนุนจากผู้อื่นเสมอ อีกทั้งยังต้องมีปัจจัยแวดล้อมทางสังคมอื่นๆโดยเฉพาะหนี้มาช่วยขึ้นนำการทำตามบทบาทอันเฉพาะเจาะจงของตนและทำให้การกระทำของตนมีความหมายเป็นที่เข้าใจได้

⁸ David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking From the Han: Self, Truth and Transcendence in Chinese and Western Culture* (Albany: State University of New York Press, 1998), p. 32-33.

ตรงกันในสังคม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะสูญเสียการมีทางเลือกที่สะท้อนถึงการยึดถือคุณค่าในชีวิตที่สะท้อนถึงความเป็นตัวของตัวเองที่แตกต่างไปจากผู้อื่นในสังคม ดังที่อุทซ์ เกสรวิบูลย์ได้ชี้ให้เห็นว่าปรัชญาขงจื๊อมีพื้นที่ให้แก่การมีอัตตาณัติของบุคคลและเป็นอัตตาณัติในความสัมพันธ์ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการมีอัตตาณัติในความสัมพันธ์ที่ชัดเจนที่สุด คือกรณีการต่อรองการไว้ทุกข์ได้สำเร็จของไฉ่หว่า แต่ในขณะที่เดียวกันขงจื๊อก็ไม่ยอมรับพฤติกรรมของไฉ่หว่าและตำหนิไฉ่หว่าว่าไร้มนุษยธรรม (17:21) การต่อรองของไฉ่หว่าแสดงให้เห็นถึงความจงใจที่จะเลือกยึดถือคุณค่าบางประการที่แตกต่างจากขงจื๊ออันนำมาสู่การแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณค่าที่ตนยึดถือซึ่งเป็นสิ่งที่ขงจื๊อไม่ยอมรับ กระนั้นก็ตามขงจื๊อและไฉ่หว่าก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์ต่อกันไว้ได้⁹ ทำให้เห็นว่าแม้บุคคลจะดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ในสังคมแต่ก็สามารถมีภาวะปัจเจกภาพและมีทางเลือกเป็นของตนเองโดยที่ไม่โอนเอนไปตามแรงโน้มของคนในสังคมหรือของปัจจัยแวดล้อมต่างๆในสังคม

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นได้ถึงกรณีภาวะปัจเจกบุคคลในปรัชญาขงจื๊อไม่ได้แยกออกจากสังคม ดังที่เราจะเห็นว่าตัวตนของบุคคลเป็นตัวตนที่ดำรงอยู่ในโครงข่ายของบทบาทและความสัมพันธ์กับผู้อื่นเสมอ โดยผู้อื่นและปัจจัยแวดล้อมทั้งหมดในสังคมหรือกล่าวโดยรวมว่าความเป็นสังคมมีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้บุคคลค่อยๆพัฒนาภาวะปัจเจกภาพของตนเองให้สมบูรณ์ขึ้น โดยสามารถทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนในโครงข่ายความสัมพันธ์ที่เขาเป็นสมาชิกอยู่และการมีทางเลือกที่สะท้อนถึงการมีความเป็นตัวของตัวเองได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งของการที่ปัจเจกบุคคลไม่แยกออกจากสังคม คือการที่ปัจเจกบุคคลมีบทบาทในการสร้างความเป็นสังคมให้เกิดขึ้นผ่านการทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนในสังคม การทำสิ่งนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลหลอมรวมเข้ากับและสร้างความกลมกลืนกับสังคมโดยรวมได้

เดวิด ฮอลล์ และ รोजเจอร์ เอ็มส์ เสนออุปมาอุปไมย (metaphor) ที่ช่วยในการทำความเข้าใจภาวะความเป็นปัจเจกบุคคลที่พัฒนาขึ้นโดยได้รับความช่วยเหลือจากสังคมแต่ในขณะเดียวกันปัจเจกบุคคลก็ช่วยสร้างความเป็นสังคมหรือชุมชนด้วย โดยเปรียบเทียบความเป็นปัจเจกบุคคลว่าเป็นเสมือนจุดโฟกัส (focus) ที่อยู่ในสนาม (field) แห่งความสัมพันธ์ที่ก่อกำเนิดเป็นชุมชนหรือสังคม ดังที่ฮอลล์และเอมส์กล่าวว่า ภาวะปัจเจกภาพของบุคคลเป็นเสมือนจุดโฟกัส (focus) ที่อยู่ในสนาม (field) ของความสัมพันธ์อันยิ่งใหญ่ซับซ้อนหลายชุดที่โอบอุ้มปัจเจกบุคคลนั้นไว้¹⁰ ในขณะที่สนาม (field) ก็ประกอบสร้างขึ้นมาจากจุดโฟกัสและจุดโฟกัสหลายๆจุดรวมกันจนเกิด

⁹ อุทซ์ เกสรวิบูลย์, "อัตตาณัติในหลุนฮิว: บทวิเคราะห์ไฉ่หว่า," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 68-69.

¹⁰ Roger T. Ames, "Confucian Role Ethics and the Moral Imagination" (unpublished manuscript): 2.

ความเป็นชุมชนขึ้น¹¹ ทำให้เห็นถึงภาวะความสัมพันธ์กันสองทางระหว่างความเป็นปัจเจกบุคคลกับความเป็นสังคมที่สังคมก็มีคุณูปการต่อปัจเจกบุคคลและปัจเจกบุคคลก็มีคุณูปการต่อสังคม ดังที่ซ่งจื่อได้กล่าวถึงชุมชนที่มีมนุษยธรรมไว้ว่า “ชุมชนที่มีมนุษยธรรมนั้นงดงาม แต่เลือกไม่อยู่กับมนุษยธรรมจะมีปัญญาได้อย่างไร” (4:1) ชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงามนั้นก่อรูปร่างขึ้นมาจากการที่ชุมชนมีปัจเจกบุคคลผู้ซึ่งมีมนุษยธรรม ชุมชนที่มีมนุษยธรรมเช่นนี้จะเกื้อหนุนสมาชิกในชุมชนให้พัฒนาความมีมนุษยธรรมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็ยิ่งทำให้ชุมชนดังกล่าวมีปัจเจกบุคคลที่มีมนุษยธรรมมากขึ้น ชุมชนชนนั้นก็ยิ่งเป็นชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่เข้มข้นและเด่นชัดมากขึ้น เมื่อชุมชนที่มีมนุษยธรรมมีศักยภาพในการช่วยพัฒนาคนได้มากถึงเพียงนี้ คนที่เลือกไม่อยู่กับมนุษยธรรมก็คือคนที่ไม่เลือกอยู่ในชุมชนเช่นนี้และไม่เลือกที่จะมีส่วนช่วยสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมให้เกิดขึ้น คนประเภทนี้ในสายตาของซ่งจื่อก็คือคนที่ไร้ปัญญา จากตัวอย่างเรื่องชุมชนมนุษยธรรมที่ยกมานี้ทำให้เห็นว่าโดยพื้นฐานแล้วปัจเจกบุคคลไม่แยกจากสังคมหรืออยู่ชั่วคราวข้ามกับสังคม แต่เป็นการอยู่ด้วยกันอย่างพึ่งพิงอิงอาศัยกัน โดยสังคมมีส่วนช่วยหลอมสร้างความเป็นปัจเจกบุคคล ในขณะที่สังคมก็ประกอบสร้างขึ้นมาจากปัจเจกบุคคล ทำให้เห็นว่าโดยพื้นฐานทางภววิทยาแล้วปัจเจกบุคคลต้องหลอมรวมกับสังคมและสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นระหว่างกัน

การที่ปัจเจกบุคคลจะสร้างความกลมกลืนในสังคมได้นั้นมาจากการที่ปัจเจกบุคคลทำตามบทบาทและความรับผิดชอบที่ตนมีต่อผู้อื่นในสังคม ซึ่งการทำตามบทบาททางสังคมนั้นต้องไม่ใช่เพียงแค่การทำตามบทบาทในทางสังคมที่ปฏิบัติสืบกันมา แต่ต้องมาจากการเข้าใจของปัจเจกบุคคลเองว่าการทำตามบทบาทและความรับผิดชอบที่ตนมีนั้นเป็นสิ่งที่มีความหมาย¹² และยืนหยัดอย่างมั่นคงในการทำตามบทบาทหน้าที่อันมาจากการที่เราเข้าใจตำแหน่งแห่งที่ของเราและการมีที่ทางของเราในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีความหมายต่อสังคมในภาพใหญ่¹³ เมื่อปัจเจกบุคคลเชื่อมโยงการทำตามบทบาทที่มีความเฉพาะเจาะจงของเขากับสังคมในภาพใหญ่ได้แล้วเขาจะรู้สึกลงตัว (fit in) ในการอยู่ในสังคมและยังเป็นการเติมเต็มทำให้ภาพรวมของสังคมเกิดความสงบเรียบร้อย ดังเช่น การที่สมาชิกในครอบครัวทำตามบทบาทของตนส่งผลถึงการมีสังคมที่สงบสุขมีเสถียรภาพ ดังที่หลุนฮิว¹⁴ บันทึกไว้ว่า

¹¹ David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking From the Han: Self, Truth and Transcendence in Chinese and Western Culture*, p. 32.

¹² Wang Yungping, “Autonomy and the Confucian Moral Person,” *Journal of Chinese Philosophy* 29, 2 (June, 2002): 259.

¹³ Sor-hoon Tan, “From Cannibalism to Empowerment: An *Analects*-Inspired Attempt to Balance Community and Liberty,” p. 64.

“ผู้มีความกตัญญูและเชื่อฟังพี่ น้อยนักที่จะขัดขึ้นผู้บังคับบัญชา ผู้ที่ไม่ขัดขึ้นผู้บังคับบัญชา ไม่มีเลยที่จะก่อความวุ่นวาย” (1:2)

เราจะเห็นว่าการทำตามบทบาทของลูกและของน้องที่ดีในการมีความกตัญญูต่อบิดามารดาและเชื่อฟังพี่ เขาจะเรียนรู้ไปถึงการมีบทบาทอื่นและการปฏิบัติตนในบทบาทอื่นๆ เมื่อเขาทำงานเป็นขุนนางรับใช้เจ้านาย ก็จะทำตามบทบาทของตนในการรับใช้เจ้านายโดยไม่ขัดขึ้นผู้บังคับบัญชา คนประเภทนี้จะไม่ก่อความวุ่นวายในสังคม คนที่ทำตามบทบาทและความรับผิดชอบที่ตนมีเช่นนี้จะมีส่วนในการสานสายสัมพันธ์ของคนในสังคมให้ดำเนินต่อไปอย่างราบรื่น ผู้คนในสังคมก็ไว้น้ำใจ รักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งจะช่วยถักทอสายใยของความเป็นสังคมให้แข็งแรงเหนียวแน่นขึ้น สังคมจึงมีเสถียรภาพ ทำให้เห็นว่าการทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนเองในความสัมพันธ์ที่เริ่มต้นตั้งแต่ในระดับครอบครัวนั้นมีความหมายที่กว้างไกลไปถึงการสร้างความสุขในสังคมได้ การที่ปัจเจกบุคคลทำตามบทบาทหน้าที่ของตนด้วยสำนึกที่ว่าบทบาทอันเฉพาะเจาะจงของตนเองนั้น มีคุณค่ามีความหมายต่อสังคมโดยรวมดังที่กล่าวมานี้ นอกจากจะเป็นการทำให้ตนเองบรรลุภาวะปัจเจกภาพของตนแล้วยังเป็นหลอมรวมตนเองให้เข้ากับสังคมได้อีกด้วย เนื่องจากการที่ปัจเจกบุคคลทำตามบทบาทของตนในความสัมพันธ์อย่างดีนอกจากจะทำให้เขาบรรลุภาวะปัจเจกภาพแล้ว ยังแสดงถึงการที่ตนเองรู้ตำแหน่งแห่งที่ของตนที่สามารถสร้างคุณค่าและความหมายให้เกิดขึ้นในสังคม เปรียบได้กับจิ๊กซอว์ตัวเล็กๆ ที่ได้อยู่ในที่ที่เหมาะสมของตนแล้วช่วยเติมเต็มจนเกิดเป็นภาพรวมภาพใหญ่ที่สมบูรณ์ได้ ดังนั้นภาพของปัจเจกบุคคลที่ทำตามบทบาทของตนได้อย่างดีจึงทำให้เกิดความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวมตามไปด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ามนุษย์บรรลุถึงการมีภาวะปัจเจกบุคคลไปพร้อมกับการมีความกลมกลืนกับสังคม

3.2. ความตึงแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม

ในส่วนที่ผ่านมามาเราจะเห็นว่าปัจเจกบุคคลสามารถบรรลุความเป็นปัจเจกบุคคลของตนผ่านการทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนในสังคม ในขณะที่เดียวกันการทำตามบทบาทหน้าที่ของตนก็ยังทำให้ปัจเจกบุคคลมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสังคมโดยทำให้สามารถหลอมรวมตัวตนเข้ากับสังคมได้อย่างราบรื่นลงตัว อย่างไรก็ตามในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็ไม่ได้มีแต่ความราบรื่นลงตัวเสมอไป ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมมีความตึงแย้งเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปัจเจกบุคคลต้องดำรงอยู่ในสังคมที่กำลังตกต่ำทางศีลธรรม กล่าวคือ เมื่อปัจเจกบุคคลตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนในสังคมในภาพใหญ่ว่าตนเองต้องเข้าไปเปลี่ยนแปลงให้สังคมดีขึ้น การกระทำดังกล่าวทำให้ปัจเจกบุคคลหลอมรวม

ตัวตนเข้ากับสังคม กระนั้นก็ตามการหลอมรวมตัวตนเข้ากับสังคมที่กำลังตกต่ำทางศีลธรรมก็มี ความเสี่ยงที่จะทำให้คุณธรรมของปัจเจกบุคคลเสื่อมถอยลงตามไปด้วย ซึ่งก็จะทำให้ปัจเจกบุคคลสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไปที่ไม่อาจยืนหยัดทำตามบทบาทหน้าที่ของตนในสังคมได้ดีดังเดิม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การที่ปัจเจกบุคคลจะบรรลุภาวะปัจเจกภาพได้ก็ต่อเมื่อหลอมรวมตัวเองเข้ากับสังคม แต่การหลอมรวมตัวตนเข้ากับสังคมที่เสื่อมคุณธรรมก็มีโอกาสที่จะทำให้สูญเสียภาวะปัจเจกภาพไปได้ ความตึงเครียดระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวมจึงเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลต้องพยายามรักษาคุณธรรมภายในตนไว้ (personal integrity) ในขณะเดียวกันก็ต้องหลอมรวมตนเองให้อยู่ในสังคมใหญ่ในภาพรวม (integration in the larger whole) ที่กำลังเผชิญกับความเสื่อมทางศีลธรรมให้ได้ โดยเราสามารถเห็นความตึงเครียดระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมได้ชัดเจนจากการศึกษาชีวิตของขงจื้อที่ต้องเผชิญกับทางเลือกอันหลากหลายภายในสังคมที่กำลังตกต่ำทางศีลธรรม ขงจื้อเลือกที่จะยืนหยัดทางเลือกทางศีลธรรมของตนที่จะทำบทบาทหน้าที่ในการเปลี่ยนแปลงสังคมแต่ก็ไม่ยอมให้ตนเองตกต่ำลง

ในยุคสมัยของขงจื้อเป็นยุคสมัยชุนชิว (720-489 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งเป็นยุคที่เต็มไปด้วยสงครามการต่อสู้แย่งชิงระหว่างรัฐ ในช่วงเวลาที่อำนาจราชวงศ์โจวเสื่อมไปมากแล้ว นครรัฐต่างๆ ซึ่งเคยเป็นรัฐศักดินาในโครงข่ายการปกครองของราชวงศ์โจว ต่างใช้กำลังเข้าประหัตประหารกันเพื่อแย่งชิงดินแดนและผู้คน สภาพดังกล่าวนี้เป็นความสับสนวุ่นวาย จนอาจนำไปสู่ความล่มสลายของสังคมและรัฐ และภายในรัฐเองก็เกิดความเสื่อมทางวัฒนธรรมและจริยธรรมขยายไปในคนทุกระดับของสังคม¹⁴ ในสภาพสังคมเช่นนี้เราจะพบเห็นทางเลือกของผู้คนในยุคสมัยของขงจื้อได้ 2 ทางเลือกใหญ่ๆ คือ 1. ปล่อยตัวเองให้จมปลักและถูกกลืนไปกับสังคมที่กำลังตกต่ำเสื่อมทราม 2. ละทิ้งสังคมเพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณธรรมส่วนตน ขงจื้อถูกชักชวนให้เลือกทางเลือกเหล่านี้ แต่ขงจื้อก็ปฏิเสธทางเลือกทั้งสองทาง ส่วนต่อไปนี้จะพิจารณาทางเลือกแรกก่อน

ทางเลือกแรก เป็นทางเลือกของผู้ดำรงตนอยู่ในสังคมแต่ก็ปล่อยตนเองให้เป็นไปตามสังคม คนประเภทนี้จะทำตัวลื่นไปกับสังคมที่แวดล้อมเขา ตัวเขาเป็นในสิ่งที่โลกเป็น กล่าวคือเมื่อโลกและสังคมที่เขาอยู่อาศัยเต็มไปด้วยความเสื่อมในด้านต่างๆ คนประเภทนี้ก็ใช้ชีวิตไปในแบบที่โลกกำลังเป็น พวกเขาจะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เป็นการเสื่อม เช่น ซื่อฉลน ทำร้ายผู้อื่น ไม่ปฏิบัติคุณธรรม การใช้ชีวิตของพวกเขาในลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการไม่ได้ตั้งคำถามถึงสิ่งที่ **เป็นอยู่** กับสิ่งที่ **ควรจะเป็น** เขาไม่ได้ถอยห่างออกมาจากสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์

¹⁴ สุวรรณ สภาอนันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 18. และโปรดดูบทวิเคราะห์เพิ่มเติมของอาจารย์สุวรรณา สภาอนันท์ เรื่อง ความเสื่อมทางวัฒนธรรม-จริยธรรมในคน 3 ระดับ 1. ผู้ปกครอง 2. ระดับสังคมโดยรวม 3. ระดับครอบครัว ใน หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา, หน้า 19-27.

ชีวิตของเขาในแต่ละวัน แล้วพินิจใคร่ครวญว่าควรรับหรือควรให้สิ่งใดเป็นสิ่งที่มีความหมาย¹⁵ คนประเภทนี้แม้ว่าจะสามารถหลอมรวมตัวตนให้เข้ากับสังคมได้แต่ก็สูญเสียภาวะปัจเจกภาพของตนเองไป เพราะเขาปล่อยตัวเองให้จมหายไปในสภาพสังคมที่เสื่อมทราม ไม่สามารถยืนหยัดทำตามบทบาทหน้าที่ของตนเพื่อสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคมได้

กลุ่มคนประเภทนี้ที่สำคัญได้แก่กลุ่มผู้ปกครองรัฐ เพราะการกระทำของผู้ปกครองจะก่อผลกระทบต่อประชนในวงกว้าง สิ่งที่ผู้ปกครองเลือกก็จะมีผลกระทบต่อความเป็นไปของทั้งสังคม ดังกรณีของเว่ยหลิงกวมขงจื๊อเกี่ยวกับยุทธวิธี ขงจื๊อตอบว่า “เรื่องเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเคยได้ยิน แต่เรื่องยุทธวิธีไม่เคยเรียนเลย” วันรุ่งขึ้นขงจื๊อก็ออกเดินทาง (15:1) เราจะเห็นได้ว่าเว่ยหลิงกวมเห็นการเมืองการปกครองเป็นเรื่องการขยายอำนาจด้วยการเช่นฆ่าทำสงคราม แต่ขงจื๊อเห็นการเมืองเป็นเรื่องของหลี่ เป็นเรื่องของพิธีกรรม เป็นเรื่องของการฟื้นฟูวัฒนธรรม¹⁶ การที่เว่ยหลิงกวมถามเรื่องยุทธวิธีกับขงจื๊อแต่ไม่ถามถึงเรื่องหลี่ทั้งที่เว่ยหลิงกวมก็น่าจะรู้จักชื่อเสียงของขงจื๊ออยู่บ้าง เพราะถ้าขงจื๊อไร้ชื่อเสียงเรียงนามอย่างสิ้นเชิงก็คงไม่ต่างจากคนพเนจรคนหนึ่งที่ไม่น่าจะมีโอกาสได้เข้าพบเจ้าเมือง การที่เว่ยหลิงกวมให้โอกาสขงจื๊อเข้าพบ แสดงว่าเว่ยหลิงกวมน่าจะรู้จักขงจื๊อและน่าจะทราบอยู่ก่อนแล้วว่าขงจื๊อมีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องหลี่ แต่เว่ยหลิงกวมเลือกที่จะไม่ถามเรื่องหลี่แต่ถามเรื่องยุทธวิธี นั่นก็แสดงให้เห็นว่าในสภาพสังคมที่รัฐต่างๆต่างก็ทำสงครามรบพุ่งแย่งชิงดินแดนกัน โลกและประสบการณ์ของเว่ยหลิงกวมก็เต็มไปด้วยเรื่องของการปกครองโดยใช้กำลัง การเช่นฆ่า การทำสงคราม จนทำให้มองไม่เห็นความเป็นไปได้อื่นของการปกครองโดยการให้หลี่และการใช้คุณธรรมนำประชาชน นอกจากนั้นการที่เว่ยหลิงกวมถามขงจื๊อเรื่องยุทธวิธีทั้งที่ก็น่าจะทราบว่าขงจื๊อเชี่ยวชาญเรื่องหลี่ยังแสดงถึงการชักชวนให้ขงจื๊อมาร่วมมือทำสงครามเช่นฆ่าประชาชนด้วยกัน เราจะเห็นว่าทางเลือกในแบบของเว่ยหลิงกวมมีแต่จะสร้างเงื่อนไขให้ปัญหาความเสื่อมในสังคมที่ความรุนแรงขึ้น การยอมรับทางเลือกของการใช้กำลังและการเช่นฆ่าก็คือการสร้างสภาพแวดล้อมในสังคมให้เต็มไปด้วยการใช้กำลังและการเช่นฆ่า และสังคมแบบนี้ก็จะย้อนกลับมาหลอมสร้างคนในสังคมให้ยอมรับทางเลือกแบบนี้ต่อไป ทำให้คนในสังคมกลายเป็นคนที่นิยมใช้กำลังความรุนแรง ซึ่งก็ทำให้คนในสังคมยังคงจมปลักอยู่ในสังคมที่เสื่อมคุณธรรมเป็นวงวนอยู่เช่นนี้เรื่อยไป การที่ขงจื๊อเดินทางออกจากรัฐก็แสดงให้เห็นว่าขงจื๊อปฏิเสธทางเลือกของเว่ยหลิงกวมและยังสะท้อนถึงการปฏิเสธทางเลือก

¹⁵ Christine M. Korsgaard, *The Sources of Normativity* 13th printing (Cambridge: Cambridge University Press, 2009). โปรดดูบทที่ว่าด้วย “Reflective Endorsement” p. 49-89.

¹⁶ สุวรรณา สถาอานันท์ (แปลและเรียบเรียง), *หลุนอี่ว: ขงจื๊อสนทนา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 80.

กระแสหลักของคนในสังคมที่แม้จะสามารถหลอมรวมตนเองให้เข้ากับสังคมได้ แต่ก็สูญเสียภาวะปัจเจกภาพไป โดยการยอมปล่อยให้ตนเองตกต่ำไปตามสังคมที่มีแต่ความเสื่อม

ทางเลือกที่ 2. เป็นทางเลือกของกลุ่มคนที่เห็นว่าปัญหาในสังคมหนักหนาเกินกว่าจะเยียวยาแก้ไข จึงละทิ้งสังคมไปเพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณธรรมส่วนตน กลุ่มคนประเภทนี้ได้แก่ผู้หลีกเลี่ยงสังคม ซึ่งขงจื๊อก็ถูกคนประเภทนี้ชักชวนและโน้มน้าวใจให้หันมาเลือกแนวทางนี้ด้วยเช่นกัน ดังที่ **หลุนอิ๋ว** บันทึกไว้ว่า

เจี๋ยอิ๋ว คนบ้ำแห่งรัฐฉู่ ร้องเพลงขณะเดินผ่านขงจื๊อ “เจ้าหงส์เอ๋ย เจ้าหงส์เอ๋ย คุณธรรมช่างเสื่อมโทรม อดีตไม่อาจแก้ไข อนาคตยังพอไล่ตามได้ เลิกเสียที เลิกเสียที ทุกวันนี้รับราชการมีแต่อันตราย” ขงจื๊อลงมา อยากสนทนาด้วย แต่เจี๋ยอิ๋วเดินหนีไป จึงไม่ได้สนทนาด้วย (18:5)

เจมส์ เล็กเกตมีความเห็นว่าชายผู้นี้ น่าจะแก่งัดน้ำเพื่อหลีกเลี่ยงการรับราชการเพราะมีแต่อันตรายและคุณธรรมที่เสื่อมโทรมแก้ไขอะไรไม่ได้¹⁷ จากตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นถึงคนที่สิ้นหวังกับสังคมการเมืองแล้วละทิ้งสังคมไป ดังกรณีเจี๋ยอิ๋วที่น่าเชื่อว่าแก่งัดน้ำ “ความบ้ำ” เป็นข้ออ้างที่ทำให้เขาสามารถละทิ้งสังคม ละทิ้งคุณค่า กฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคม และละทิ้งได้แม้กระทั่งกรอบในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ความบ้ำจึงเป็นการปลดปล่อยหรือทำให้เขาหลีกเลี่ยงจากสังคมแม้จะยังอยู่ในสังคม แต่ไม่เพียงเท่านั้นเจี๋ยอิ๋วก็ยังพยายามโน้มน้าวใจชักชวนให้ขงจื๊อ “เลิกเสียที” เพราะสังคมเสื่อมคุณธรรม ปัญหานี้ยากเกินกว่าจะแก้ไขได้ การอยู่ในตำแหน่งราชการในสภาวะสังคมเสื่อมเช่นนี้มีแต่จะนำภัยอันตรายมาสู่ตน

นอกจากผู้หลีกเลี่ยงสังคมประเภทของผู้ที่อยู่ในสังคมแต่ละทิ้งสังคมโดยการแก่งัดน้ำแล้ว ยังมีผู้หลีกเลี่ยงสังคมอีกประเภทที่หนีออกจากสังคมไปเป็นเกษตรกรอยู่ในที่ห่างไกล ดังที่ **หลุนอิ๋ว** บันทึกไว้ว่า

ฉงจื๊อกับเจี๋ยนี้กำลังพรวนดินอยู่ในนา พอดีขงจื๊อผ่านมา จึงให้จื่อลูไปถามทางไปทำน้ำ ฉงจื๊อถามจื่อลูว่า “คนที่ถือสายบังเหียนนั้นคือใคร” จื่อลูตอบว่า “ขงชิว (ขงจื๊อ)”

“ท่านหมายถึงขงชิว แห่งรัฐหลู่ใช่หรือไม่” จื่อลูตอบว่า “ใช่แล้ว”

ฉงจื๊อพูดขึ้นว่า “ขงชิวรู้ว่าทำขำมอยู่ที่ไหน”

จื่อลูหันไปถามเจี๋ยนี้ เจี๋ยนี้กล่าวว่า “ท่านคือใคร” จื่อลูตอบว่า “ข้าคือฉงโฮยว”

ท่านคือลูกศิษย์ของขงชิวแห่งรัฐหลู่ใช่หรือไม่” จื่อลูตอบว่า “ใช่แล้ว”

¹⁷ James Legge, *The Confucian Analects* (Hong Kong: Wei Tung Book Store, 1966), footnote no.5, p 332-333.

เจียนนี่จึงกล่าวกับจื่อลู่ว่า “ความสับสนวุ่นวายตั้งน้ำไหลป่าทวมต้นทั่วแผ่นดิน* จะอาศัยใครกันที่จะไปเปลี่ยนโลก แทนที่จะติดตามคนเลี้ยงคน ไยไม่ติดตามคนที่ละทิ้งโลก” กล่าวดังนั้นแล้วเจียนนี่ก็พรวนดินต่อไปโดยไม่พูดอะไรอีก

จื่อลู่ นำความกลับไปบอกขงจื้อ ขงจื้อรับฟังแล้วก็ถอนใจกล่าวว่า “นกกับสัตว์ป่า ไม่สามารถไปอยู่ร่วมได้ หากเราไม่อยู่ร่วมกับมนุษย์แล้ว จะให้เราไปอยู่ร่วมกับใคร หากได้ฟ้ามีเต่า เราก็ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลง” (18:6)

จากตัวบทข้างต้นน่าจะเชื่อได้ว่าขงจื้อกับเจียนนี่น่าจะเคยรับราชการมาก่อนจึงรู้จักขงจื้ออีกทั้งยังเข้าใจสภาพปัญหาของบ้านเมือง แต่ที่ต้องละทิ้งงานราชการมาเป็นเกษตรอยู่ในที่ห่างไกลเพราะสิ้นหวังกับระบบราชการที่กำลังตกต่ำและปัญหาความสับสนวุ่นวายในสังคมที่หนักหนาเกินกว่าจะแก้ไข เหมือนน้ำที่ไหลป่าทวมต้นที่ไม่มีใครจะสามารถตัดทอนหรือเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ความพยายามของขงจื้อที่คิดจะเปลี่ยนแปลงโลกโดยการออกเดินทางไปตามรัฐต่างๆ รัฐแล้วรัฐเล่าเพื่อโน้มน้าวใจผู้ปกครองให้หันกลับมาอยู่ในทำนองคลองธรรมนั้นไม่มีทางสำเร็จได้ เจียนนี่ที่บอกกับจื่อลู่ว่า “ไยไม่ติดตามคนที่ละทิ้งโลก” นั้นเป็นการส่งสัญญาณไปถึงขงจื้อโดยการชักชวนให้ขงจื้อเลิกคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมเสียทีเพราะความพยายามนี้ไม่มีทางสำเร็จได้ ทางที่ดีกว่าคือการหันมาละทิ้งโลกด้วยกัน มาหลีกหนีสังคมลงหลักปักฐานอยู่ในที่ห่างไกลแล้วหันมาจับจอบเสียมทำการเกษตรเลี้ยงปากท้องดีกว่าการออกเดินทางร่อนเร่ไปตามรัฐต่างๆ โดยที่ไม่มีใครรู้จัก ไม่มีใครเห็นค่าอย่างขงจื้อทำอยู่ทุกวันนี้

เมื่อขงจื้อรู้เข้าก็ถึงกับทอตนอนใจ แล้วกล่าวว่า “นกกับสัตว์ป่า ไม่สามารถไปอยู่ร่วมได้ หากเราไม่อยู่ร่วมกับมนุษย์แล้ว จะให้เราไปอยู่ร่วมกับใคร” คริสตอฟ ฮาร์บสไมเออร์ (Christoph Harbsmeier) มีความเห็นว่าขงจื้อกำลังจินตนาการถึงความเป็นไปได้ที่ไร้สาระ (absurd possibility) ของการไปอยู่ร่วมกับนกและสัตว์ป่าว่าขงจื้อกับเจียนนี่ก็คงจะไม่สามารถทำได้ แล้วทำไมไม่มาเป็นพวกเดียวกันกับขงจื้อแล้วมาร่วมเปลี่ยนแปลงโลกด้วยกัน¹⁸ ขงจื้อมองไม่เห็นความ

* ประโยคที่ว่า “ความสับสนวุ่นวายตั้งน้ำไหลป่าทวมต้นทั่วแผ่นดิน” ผู้วิจัยแปลตามอาจารย์ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์ ซึ่งอาจารย์ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์แปลต่างจากอาจารย์สุวรรณมา สถาอานันท์ที่แปลว่า “ความสับสนวุ่นวายมีอยู่ทั่วแผ่นดิน เป็นธรรมดาอยู่” โดยอาจารย์ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์ให้ความเห็นว่า ในภาษาจีนคำว่า “滔滔” แปลว่ากระแสน้ำซัดซาดหรือคลื่นกระทบหน้า และในสำนวนแปลภาษาอังกฤษต่างเปรียบเทียบความสับสนวุ่นวายเหมือนน้ำท่วม การแปล “滔滔” ว่าเป็นน้ำไหลท่วมต้นมีนัยสำคัญต่อการอ้างอิงเหตุผลของเจียนนี่ ที่อ้างว่าความสับสนวุ่นวายเหมือนภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ไม่อาจแก้ไขได้ โปรดดู ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 57.

¹⁸ Ibid.

เป็นไปได้ของการที่ฉังจิวและเจียนี้รวมถึงมนุษย์คนอื่นๆที่จะไม่อยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์และหันไปอยู่ร่วมกับนกและสัตว์ป่า มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกับมนุษย์เพราะมนุษย์ต้องร่วมแสวงหาเต๋าและร่วมสร้างวิถีแห่งมนุษย์ไปด้วยกัน ขงจื้อไม่เห็นด้วยกับทางเลือกของฉังจิวและเจียนี้ที่ละทิ้งโลกและปฏิเสธคำชักชวนของฉังจิวและเจียนี้ที่ชวนขงจื้อมาละทิ้งโลกด้วยกัน การถอนใจของขงจื้อแสดงให้เห็นถึงความหดหู่ใจของขงจื้อเมื่อเห็น “ความท้อแท้ใจ” ของเพื่อนร่วมสังคมที่มีศักยภาพในการช่วยกันแก้ปัญหาสังคมแต่ก็ไม่ทำหน้าที่นี้แล้วหนีออกจากสังคมไป ถ้าพิจารณาให้ละเอียดขึ้นเราจะเห็นว่าทางเลือกของฉังจิวกับเจียนี้ไม่ได้ช่วยให้พวกเขาหลุดพ้นจากปัญหาได้ แต่แท้จริงแล้วเป็นทางเลือกที่ทำร้ายตัวพวกเขาเอง เพราะเป็นการลดทอนโอกาสการพัฒนาภาวะความเป็นมนุษย์ของทั้งฉังจิวและเจียนี้ที่จะเกิดขึ้นได้เมื่อมนุษย์อยู่ในชุมชนของมนุษย์แล้วร่วมกันแสวงหาเต๋าหรือวิถีจริยะไปด้วยกัน อีกทั้งถ้ามองในภาพใหญ่ของสังคมแล้วทางเลือกของฉังจิวและเจียนี้ไม่ใช่มีแค่เขาทั้งสองคนที่เลือกทางนี้แต่ขงจื้อพบเห็นผู้หลีกเลี่ยงสังคมเป็นจำนวนมาก (14:41, 14:42, 18:5, 18:7, 18:8) ความหดหู่ใจจึงเกิดเมื่อเห็นคนจำนวนมากที่มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงให้สังคมดีขึ้นได้แต่ก็พากันท้อแท้สิ้นหวัง แล้วมุ่งรักษาความบริสุทธิ์ส่วนตัวตนและครอบครวัไว้แต่ปล่อยให้สังคมยังคงมีความสับสนวุ่นวายต่อไป ดังที่**หลุนอิว**บันทึกไว้ว่า

“การไม่เข้ารับราชการเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาวุโสกับผู้เยาว์ยังไม่อาจละได้ โฉนเลยจะละหน้าที่ระหว่างข้าบริพารกับผู้ปกครองได้แล้ว พยายามรักษาความบริสุทธิ์ส่วนตัว แต่กลับปล่อยให้ความสัมพันธ์อันยิ่งใหญ่สับสนวุ่นวาย วิชาญชนเข้ารับราชการก็เพื่อดำเนินตามทางที่ถูกต้อง ส่วนการที่เต๋ายังไม่ก้าวหน้านั้นก็รู้ดีอยู่แล้ว” (18:7)

ผู้ที่ไม่ยอมรับราชการแล้วละทิ้งสังคม เพราะเห็นว่าสังคมเสื่อมคุณธรรมจนไม่อาจแก้ไขได้ การรับราชการจึงเป็นการเอาตัวเองไปเกลือกกลั้วในสังคมที่เสื่อมคุณธรรม ซึ่งก็อาจทำให้คุณธรรมของตนต้องตกต่ำลงไปตามสังคมที่กำลังเสื่อมทราม ขงจื้อเห็นว่าการมีความสามารถที่จะแก้ไขเยียวยานำพาสังคมให้ดีขึ้นแต่กลับมุ่งแต่จะรักษาความบริสุทธิ์ส่วนตัวไว้เช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะการปล่อยให้ปัญหาไว้โดยไม่เข้าไปแก้ไขมีแต่จะทำให้ปัญหาทวีความรุนแรงขึ้น และความสัมพันธ์ของคนในสังคมก็จะยิ่งเกิดความสับสนวุ่นวาย ดังนั้นเราไม่ควรเอาตัวรอดแต่ปล่อยให้สังคมโดยรวมตกต่ำลง โดยการนิ่งดูตายไม่เข้าไปช่วยเหลือ

จากกรณีของผู้หลีกเลี่ยงสังคมทำให้เห็นได้ว่าคนประเภทนี้เลือกทางเลือกในการละทิ้งสังคมเพื่อรักษาความบริสุทธิ์ส่วนตัวไว้ เพราะเห็นว่าปัญหาความตกต่ำในสังคมไม่สามารถแก้ไขได้ การเข้ารับราชการนอกจากจะอันตรายแล้วยังมีแต่จะทำให้คุณธรรมภายในตนต้องตกต่ำลงไป เราจะเห็นได้ว่าคนประเภทนี้ถือได้ว่ามีภาวะปัจเจกภาพที่ยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้โดยไม่

ยอมปล่อยให้ตัวเองเสื่อมคุณธรรมไปตามสังคมดังเช่นในกรณีของกลุ่มคนประเภทแรก แต่คนประเภทแบบผู้หลักผู้ใหญ่สังคมแม้จะมีภาวะปัจเจกภาพแต่ก็ไม่สามารถหลอมรวมกับสังคมและสร้างความกลมกลืนกับสังคมได้ ขงจื้อปฏิเสธทางเลือกนี้อีกเช่นเดียวกัน

ในสภาพสังคมที่คุณธรรมเสื่อมถอย สายสัมพันธ์ของคนในสังคมสั่นคลอน บ้านเมืองมีแต่ความสับสนวุ่นวาย สังคมกำลังจะแตกสลาย ขงจื้อตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองต่อสังคมในภาพใหญ่ว่าตนเองมีหน้าที่ที่จะต้องเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “หากได้ฟ้ามีเต๋า เราก็ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลง” (18:6) ขงจื้อมองเห็นว่าวิธีการที่จะเปลี่ยนแปลงให้สังคมดีขึ้นคือการฟื้นคืนและสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามแห่งราชวงศ์โจว (9:5) โดยการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมทั้งดงาม (4:1) ที่คนในชุมชนมีความกลมกลืนเกื้อหนุนกัน ขงจื้อจึงยึดแนวทางการฟื้นคืนอารยธรรมโจวและสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมเป็นทางออกของปัญหาสังคม และมีความเห็นว่าการออกนี้เป็นทางเลือกเดียวที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในยุคสมัยของขงจื้อ ดังที่ขงจื้อ กล่าวว่า “ใครจะออกจากบ้านได้โดยไม่ออกทางประตู เหตุไฉนไม่มีใครเดินตามวิถีนี้” (6:15)¹⁹ เราอาจตีความตัวบทนี้ว่าขงจื้อกำลังเปรียบเทียบวิธีการออกจากปัญหาความยุ่งยากต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมกับวิธีที่คนออกจากบ้านโดยการใช้ประตูซึ่งเป็นวิธีการ**เดียวที่ง่ายที่สุดและถูกต้องชอบธรรม** (legitimate) มากที่สุด กล่าวคือ ในการออกจากบ้านทางออกที่ง่ายที่สุดคือการออกทางประตู และประตูเองก็ถูกสร้างมาเพื่อให้ใช้เดินเข้า-ออกจากบ้าน เมื่อเปรียบเทียบการออกจากบ้านด้วยวิธีอื่นเช่นการออกทางหน้าต่างหรือปีนกำแพงออกจากบ้าน จะเห็นได้ว่าการออกด้วยวิธีการอื่นนั้นทำได้ยากกว่า อีกทั้งไม่ว่าจะหน้าต่างหรือกำแพงก็ไม่ได้ถูกสร้างมาเพื่อใช้ในการเป็นทางออกจากบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่ออกจากบ้านโดยวิธีการออกทางหน้าต่างหรือปีนกำแพงอาจจะเป็นขโมยหรือโจรจึงต้องใช้วิธีการออกจากบ้านแบบหลบๆซ่อนๆและไม่สามารถใช้ทางออกปกติได้ การที่ขงจื้อเปรียบเทียบการออกจากปัญหากับวิธีการที่คนออกจากบ้านสื่อความหมายว่าวิธีการออกจากปัญหาความสับสนวุ่นวายของสังคมที่ง่ายที่สุดและชอบธรรมที่สุดและเป็นทางเดียวที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ คือการฟื้นคืนอารยธรรมอันดีงามของราชวงศ์โจวโดยการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมทั้งดงาม แต่เราจะเห็นว่าทางเลือกของผู้คนในยุคสมัยของขงจื้อนอกจากจะไม่มีใครคิดที่จะออกจากปัญหาโดยใช้ทางประตูหรือเดินตามวิถีของขงจื้อแล้ว ยังซ้ำเติมให้ปัญหาทวีความรุนแรงขึ้น ดังที่เห็นได้จากคนประเภทแรก เช่น ผู้ปกครองที่นิยมใช้ความรุนแรง มองไม่เห็นทางออกจากปัญหาความรุนแรงในสังคมนอกจากการใช้ความรุนแรงคืนสนอง ซึ่งแสดงถึงการปล่อยให้ตัวเอง

¹⁹ การตีความตัวบทนี้ อาเธอร์ แวลีย์ (Arthur Waley) มีความเห็นว่ามีเจตนาเป็นวิธีที่ชัดเจน (obvious) และถูกต้องชอบธรรม (legitimate) ที่สุดในการออกจากปัญหาความยุ่งยากทั้งหลายทั้งปวง โปรดดู Arthur Waley, *The Analects* (New York: Everyman's Library, 2000) footnote no.2 p. 111.

ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและทำให้ตนเองตกต่ำไปกับสังคม หรือคนประเภทที่สองอย่าง พวกผู้หลีกเลี่ยงสังคมที่เห็นปัญหาในสังคม แต่เลือกที่จะหนีออกจากสังคมแล้วปล่อยสังคมไปตกต่ำ เสื่อมทรามต่อไป ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าทางเลือกของคนประเภทแรกและประเภทที่สองล้วนแล้วแต่ไม่ชอบธรรม เพราะเป็นทางเลือกที่จะไปเพิ่มปัจจัยเงื่อนไขของปัญหาความตกต่ำเสื่อมทรามในสังคม ให้มีความซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น

เมื่อขงจื๊อเห็นว่าการฟื้นคืนอารยธรรมใจและการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมเป็นทางออกเดียวที่เป็นไปได้มากที่สุด ขงจื๊อจึงออกเดินทางไปตามรัฐต่างๆ เพื่อเสนอโครงการทางปรัชญาของตนให้ผู้ปกครองนำไปปฏิบัติ แต่ไม่ว่าขงจื๊อจะพยายามมากสักเพียงใด สังคมการเมืองก็ยังคงมองไม่เห็นคุณค่าและความเป็นไปได้ในข้อเสนอของขงจื๊อ ถึงกระนั้นขงจื๊อก็ไม่ท้อถอย ไม่สิ้นหวัง ไม่ละทิ้งสังคมไปอยู่กับนกและสัตว์ป่า ไม่หวั่นไหวเมื่อถูกโหม่นน้ำวใจให้เลิก หรือไม่หวั่นไหวแม้ว่าจะไม่มีผู้ปกครองคนใดยอมรับ ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า “แม้ไม่มีใครรู้จัก ก็ไม่หวั่นไหว มิใช่วิญญูชนดอกหรือ?” (1:1) ทำให้เห็นว่าขงจื๊อยังรักษาการมีภาวะปัจเจกภาพของตนไว้ได้ในการยืนหยัดทางเลือกที่จะทำตามบทบาทหน้าที่ของตนในการอยู่ในสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น

อย่างไรก็ตามการอยู่ในสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมก็เรียกร้องให้ขงจื๊อต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์ในสังคมการเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางศีลธรรม ซึ่งก็เป็นการสุ่มเสี่ยงที่จะทำให้คุณธรรมภายในตนของขงจื๊อต้องแปดเปื้อน เพราะสังคมที่ตกต่ำก็จะเป็นแหล่งดึงดูดความชั่วร้ายให้ไปกองรวมกัน ดังที่ **หลุนฮิว** บันทึกไว้ว่า “วิญญูชนเกลียดการอยู่ในที่ต่ำ เพราะความชั่วร้ายทั้งหมดได้หล้าจะไหลไปกองรวมกัน ณ ที่นั้น” (19:20) สังคมที่เสื่อมทรามอาจหลอหลอมให้คนในสังคมกลายเป็นคนไม่ดี คนที่เป็นคนดีก็อาจถูกชักจูงให้เสียคนได้ กระนั้นก็ตามขงจื๊อก็ยังเลือกที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์ในสังคมการเมืองที่กำลังตกต่ำ ขงจื๊อยอมเข้าไปพบผู้ที่เป็นกบฏเพราะเห็นโอกาสในการเสนอโครงการทางปรัชญาของตน ซึ่งก็ทำให้ลูกศิษย์อย่างจื๊อหลูไม่พอใจที่ขงจื๊อเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับคนไม่ดี ดังที่ **หลุนฮิว** บันทึกไว้ว่า

ปี่ซีเชิฏขงจื๊อ ขงจื๊อต้องการไปพบ

จื๊อหลูกล่าวว่า “อาจารย์ เมื่อก่อนข้าเคยได้ยินอาจารย์กล่าวเองว่า ‘ผู้ทำไม่ดีด้วยตัวเอง วิญญูชนจะไม่คบหาสมาคมด้วย’ ปี่ซีเป็นกบฏยึดจงโหม่วไว้ หากอาจารย์ไป แล้วจะหมายความว่าอย่างไร”

อาจารย์กล่าวว่า “มีคำกล่าวเช่นนั้นจริง

แต่ไม่ได้กล่าวถึงความแข็งไว้ด้วยหรือว่า ถึงจะฝืนอย่างไรก็ไม่สึก ไม่ได้กล่าวถึงความขาวไว้ด้วยหรือว่า ย่อมสือย่างไรก็ไม่ดำ หรือจะให้เราเป็นน้ำเต้า! แขนงไว้โดยไม่กิน!” (17:7)

จื่อจื่อไม่ต้องการให้ขงจื่อไปพบกบฏซึ่งอาจจะเป็นเพราะกังวลว่าขงจื่อจะเสียชื่อเสียงที่ไปคบหาสมาคมกับคนที่ทำตัวไม่ดี หรืออาจจะกังวลว่าพวกกบฏจะชักจูงให้ขงจื่อไปในทางที่ตกต่ำลง จื่อจื่อจึงได้เอาคำกล่าวของขงจื่อมาอ้างเพื่อให้ขงจื่อได้คิดทบทวนไตร่ตรองกับการไปพบพวกกบฏในครั้งนี้ ขงจื่อเองก็ตระหนักว่าตนเองก็เคยกล่าวคำพูดที่จื่อจื่อยกมาว่า “ผู้ทำไม่ดีด้วยตัวเอง วิญญูชนจะไม่คบหาสมาคมด้วย” แต่ขงจื่อก็ยังคงยืนยันความต้องการเดิมของตนเอง โดยยกเหตุผล 2 ประการมาแย้ง ประการแรกขงจื่อยกอีกคำพูดของตนขึ้นมาคือ “ไม่ได้กล่าวถึงความแข็งไว้ด้วยหรือว่า ถึงจะฝนอย่างไรก็ไม่ลึก ไม่ได้กล่าวถึงความขาวไว้ด้วยหรือว่า ย้อมสีอย่างไรก็ไม่ดำ” ข้อความที่ยกมานี้ทำให้ขงจื่อสามารถปกป้องตนเองจากความกังวลใจของจื่อจื่อได้ว่า ขงจื่อดีพอ และหนักแน่นพอที่จะไม่ถูกพวกกบฏชักจูงไปในทางเสื่อมเสียได้ ประการที่ 2 ขงจื่ออ้างว่า “จะให้เราเป็นน้ำเต้า! แขนงไว้โดยไม่กิน!” โดยปกติแล้วน้ำเต้าเมื่อแห้งแล้วจะนำมาทำเป็นภาชนะ ไม่ได้นำมาใช้กินเหมือนแตงประเภทอื่น ในที่นี้การนำไปกินได้เป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึงการที่ชุมชนตระหนักเห็นคุณค่าของคนผู้นั้น²⁰ การที่ขงจื่อเปรียบตนเองกับน้ำเต้าเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าขงจื่อรู้ตัวว่าที่ผ่านมามาก่อนก็ไม่ต่างอะไรจากน้ำเต้าที่ไม่มีใครเห็นค่าและไม่มีใครนำไปใช้ประโยชน์แต่ต้องถูกแขวนทิ้งไว้ การไปพบกบฏก็คือโอกาสที่ไม่ค่อยจะมีบ่อยนักที่มีคนเห็นคุณค่าของขงจื่อ ขงจื่อรู้ว่าตนเองไม่ได้ไปพบกับกบฏเพื่อที่จะร่วมมือกับกบฏล้มล้างผู้ปกครอง แต่เป็นเพราะเห็นโอกาสที่ตนเองจะสามารถ “เป็นประโยชน์” ในการขัดเกลากบฏให้หันกลับมาอยู่ในทำนองคลองธรรม และมีโอกาสผลักดันความคิดในการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมให้นำมาใช้ปฏิบัติจริง

กรณีการไปพบกบฏของขงจื่อทำให้เห็นว่าการจะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น ทำให้ขงจื่อต้องไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์กับคนที่ไม่ดี แต่ขงจื่อก็มั่นใจว่าจะสามารถดำรงตนภายในสังคมโดยไม่ถูกดูดกลืนไปอยู่ในวังวนของความชั่วร้ายได้ ทำให้เห็นว่าขงจื่อยังคงรักษาคุณธรรมความดีของตนและทำตามบทบาทหน้าที่ของตนต่อไปได้ แม้ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมหรืออยู่กับคนที่มีคุณธรรมต่ำ เปรียบได้กับ “ความขาวที่ย้อมอย่างไรก็ไม่ดำ” (17:17) เราจึงเห็นได้ว่าขงจื่อยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองแม้จะต้องหลอมรวมตนเองเข้ากับสังคมที่เสื่อมคุณธรรม โดยที่ยังคงรักษาคุณธรรมภายในตนเองไม่ให้เกิดต่ำลงได้ ทำให้น่าสนใจที่จะวิเคราะห์ต่อไปว่าขงจื่อทำอะไรที่ทำให้ตนเองสามารถอยู่ในสังคมที่เสื่อมคุณธรรมแต่ก็ไม่ทำให้คุณธรรมภายในตนต้องเสื่อมถอยลงไป นำสังเกตว่าสิ่งที่ทำให้ขงจื่อทำสิ่งนั้นได้มีด้วยกันอย่างน้อย 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1. ขงจื่อมีการสร้างความสมดุลระหว่างการ “อยู่ใน” สังคม กับการ “มีระยะห่าง” กับสังคม แต่เราจะเห็นได้ว่าขงจื่อไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวในการสร้างความสมดุล ขงจื่อ

²⁰ E. Bruce Brooks and A. Taeko Brooks, *The Original Analects: Sayings of Confucius and His Successors* (New

ใช้การพิจารณาเป็นกรณีๆไป ดังเช่น บางกรณีเราจะเห็นขงจื้อยอมไปพบกบฏ (17:7) หรือในบางกรณีที่ขงจื้อเตือนให้ลาออกจากราชการเมื่อบ้านเมืองไร้เต๋า (8:1) ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการรักษาสมดุลระหว่างการ “อยู่ใน” สังคม กับการ “รักษาระยะห่าง” กับสังคมนั้นแม้ขงจื้อจะไม่ได้ให้หลักเกณฑ์ชัดเจนตายตัวไว้ แต่จากการพิจารณาแต่ละกรณีเฉพาะเราพอจะเห็นแนวทางการหาสมดุลได้เป็น 2 ประการคือ ประการที่ 1. ผู้ที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวทางการเมืองต้องระวังไม่ให้ชีวิตของตนเป็นอันตราย เพราะการมีชีวิตเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการมีหรือแสวงหาคคุณค่าอื่นๆต่อไปได้²¹ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “ไม่เข้าไปในบ้านเมืองที่อันตราย ไม่พำนักในบ้านเมืองที่วุ่นวาย เมื่อได้พำนักไว้แล้วก็แสดงตน เมื่อได้พำนักไว้เต๋าก็หลีกเลี่ยงชนชั้นตน” (8:13) เมื่อเราประเมินแล้วว่าในบ้านเมืองนั้นอันตรายเกินกว่าที่เราจะหลบหลีกได้ เราก็ไม่ควรเข้าไปเสี่ยงภัย ควรจะถอนตัวออกมา เพราะการเข้าบ้านเมืองที่เป็นอันตรายอาจเป็นอันตรายต่อชีวิต เมื่อไม่มีชีวิตแล้วก็ไม่สามารถไปแสวงหาคคุณค่าอื่นใดได้และไม่สามารถทำตามคุณค่าที่ตนยึดถือต่อไปได้ เช่น ไม่สามารถทำตามบทบาทหน้าที่ที่ตนเองมีต่อสังคมในการฟื้นคืนอารยธรรมใจแล้วสร้างชุมชนมีมนุษยธรรมได้ เว้นเสียแต่ว่าการยอมเข้าไปในบ้านเมืองที่อันตรายหรือการยอมสละชีวิตจะเป็นวิธีการเดียวที่ตนจะสามารถรักษาคุณค่าที่ตนยึดถือ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “มนุษย์ผู้มีมนุษยธรรม ไม่รักษาชีวิตไว้โดยทำลายมนุษยธรรม มีแต่จะสละชีวิตเพื่อให้มนุษยธรรมสัมฤทธิ์” (15:8) นอกจากนั้นแล้วยังมีแนวทางการหาสมดุลระหว่างการ “อยู่ใน” สังคม กับการมี “ระยะห่าง” กับสังคมประการที่ 2. คือ ผู้ที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์ในสังคมที่กำลังตกต่ำต้องมีความระวังไหว ถ้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวในสังคมแล้วทำให้ตนเองตกต่ำลงก็ควรจะรีบถอยห่างออกมา²² ดังตัวอย่างกรณีเว่ยหลิงกงที่ถามขงจื้อเรื่องยุทธวิธีแต่ไม่ถามถึงเรื่องหลี่ ขงจื้อเดินทางออกจากรัฐไปในวันรุ่งขึ้น (15:1) การที่ขงจื้อออกเดินทางจากรัฐแล้วไม่ยอมอยู่ช่วยงานเว่ยหลิงกงเป็นเพราะว่าสิ่งที่เว่ยหลิงกงต้องการให้ขงจื้อช่วยเป็นเรื่องทางการเมืองสงคราม ถ้าขงจื้ออยู่ช่วยงานนี้ก็ทำให้ขงจื้อต้องมีส่วนร่วมในการใช้กำลังเข้าประหัตประหารชีวิตผู้คนให้ล้มตายลงเป็นจำนวนมาก การทำเช่นนี้ทำให้คุณธรรมในตัวขงจื้อตกต่ำอีกทั้งยังทำให้ขงจื้อมีส่วนในการทำให้สังคมสับสนวุ่นวายมากยิ่งขึ้น ในกรณีเช่นนี้แม้ขงจื้อจะเข้าไปหาเว่ยหลิงกงในตอนแรกแต่ก็ถอยห่างออกมาในท้ายที่สุด การที่ขงจื้อประเมินได้ว่าจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์ในสังคมในขอบเขตเท่าใด จึงทำให้ขงจื้อยังดำรงตนในสังคมแล้วทำตามบทบาทหน้าที่ของตนต่อไปได้โดยที่ไม่ทำให้ตนเองต้องตกต่ำลง

²¹ Christine M. Korsgaard, *The Sources of Normativity* 13th printing (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 161. คริสทีน คอส์การ์ด มีความเห็นว่า คุณค่าเป็นข้อเท็จจริงของชีวิต การที่เราปฏิบัติธรรมมีชีวิตก็คือการปฏิบัติคุณค่าทุกชุดที่จะเป็นไปได้

²² Marion Hourdequin, “Engagement, Withdrawal, and Social Reform: Confucian and Contemporary Perspectives,” *Philosophy East and West* 60, 3 (July, 2010): 385.

ประการที่ 2. การที่ขงจื๊อไม่โอนเอนไปตามแรงโน้มของสังคมแต่ยืนหยัดคอย
 วิพากษ์วิจารณ์ผู้คนในสังคมโดยเฉพาะผู้ปกครองเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ปกครองทำผิด บทบาทของ
 การวิพากษ์วิจารณ์ขงจื๊อมักจะทำโดยการชี้แนะหรือการทัดทานผู้ปกครอง เราจะเห็นได้ทั้งจาก
 การที่ขงจื๊อทัดทานผู้ปกครองด้วยตนเองและมีทั้งการที่อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เข้ารับราชการแล้วไป
 ช่วยชี้แนะหรือทัดทานผู้ปกครองเมื่อผู้ปกครองทำผิด (16:1) กรณีที่ขงจื๊อทัดทานผู้ปกครอง เช่น
 กรณีจี้คังจี้รู้สึกกังวลใจที่มีโจรผู้ร้ายจี้ถามขงจื๊อ ขงจื๊อตอบว่า “หากท่านไร้ความโลภ แม้ให้
 รางวัล ก็ไม่มีใครขโมย” (12:18) จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าจี้คังจี้มาเพื่อขอคำแนะนำในการ
 แก้ปัญหาโจรผู้ร้ายซึ่งคาดว่าจะมีชุกชุมจึงทำให้จี้คังจี้รู้สึกกังวลใจได้ แต่คำตอบของขงจื๊อก็เป็น
 การชี้ให้จี้คังจี้เห็นว่าสาเหตุของปัญหามาจากตัวของจี้คังจี้เองที่มีความโลภ ไม่ได้มาจากตัวของ
 โจรผู้ร้าย คำตอบของขงจื๊อจึงเป็นการทัดทานวิธีการปกครองของจี้คังจี้ที่ใช้ความโลภนำ
 ประชาชน ประชาชนจึงตอบสนองทางศีลธรรมในเชิงลบกลับมาโดยการเป็นโจร การชี้แนะหรือทัด
 ทานผู้ปกครองมีส่วนสำคัญในการช่วยยับยั้งหรือป้องกันไม่ให้ผู้ปกครองทำผิดและป้องกันไม่ให้
 ประชาชนทำความผิดตามผู้ปกครอง เป็นการช่วยบรรเทาความรุนแรงของปัญหาความตกต่ำของ
 สังคมไม่ให้สังคมตกต่ำลงไปมากกว่าเดิม ซึ่งจะทำให้สังคมไม่เพิ่มปัจจัยหรือเงื่อนไขที่จะมาหล่อ
 หลอมคนในสังคมให้เป็นคนไม่ดี ขงจื๊อจึงดำรงรักษาคุณธรรมภายในตนไว้ได้ง่ายขึ้น แต่การ
 ป้องกันคนไม่ให้ทำผิดยังไม่พอ ขงจื๊อต้องส่งเสริมให้คนในสังคมหันมาปฏิบัติคุณธรรมด้วย จึงจะ
 ทำให้สังคมกลายเป็นสังคมที่ดีที่จะเกื้อหนุนให้คนทำดีต่อไป สังคมเช่นนี้จะไม่ทำให้คุณธรรม
 ภายในตนของบุคคลต้องตกต่ำลงไป จึงนำมาสู่แนวทางประการที่ 3. ที่ทำให้ขงจื๊อดำรงตนใน
 สังคมได้โดยไม่ทำให้ตนเองต้องตกต่ำลง

ประการที่ 3. ขงจื๊อใช้คุณธรรมความดีภายในตัวของขงจื๊อโน้มนำให้ผู้อื่นปฏิบัติคุณธรรม
 ตาม ขงจื๊อมีความเห็นว่าการปฏิบัติมนุษยธรรมต้องเริ่มจากตนเองก่อนและเมื่อปฏิบัติมนุษยธรรม
 แล้วจะส่งผลให้ผู้อื่นสามารถปฏิบัติมนุษยธรรมตามได้ ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า “เมื่อผู้มีมนุษยธรรม
 ปรารถนาจะตั้งหลักได้มั่นคง คนอื่นก็ตั้งหลักมั่นคงได้ เมื่อปรารถนาที่จะบรรลุเป้าหมายเอง คนอื่นก็
 บรรลุเป้าหมายได้ สามารถเอาสิ่งใกล้เคียงเป็นข้อเปรียบเทียบ สามารถเรียกได้ว่าหนทางแห่ง
 มนุษยธรรม” (6:28) ทำให้เห็นว่าแม้ขงจื๊อจะไม่สามารถเสนอโครงการทางปรัชญาของตนต่อ
 ผู้ปกครองได้สำเร็จ แต่ขงจื๊อก็สามารถโน้มนำให้ผู้อื่นปฏิบัติคุณธรรมได้จากระดับรากฐานคือ การ
 พยายามเปลี่ยนแปลงคนในสังคมให้มีมนุษยธรรม เมื่อขงจื๊อมุ่งหวังการมีมนุษยธรรม ความ
 มุ่งหวังนี้จะครอบคลุมไปถึงการสามารถทำให้ผู้อื่นมีมนุษยธรรมไปด้วยกันได้ เพราะผู้ปฏิบัติ
 คุณธรรมจะเป็นหลักหมายให้ผู้อื่นได้แหงนมองเปรียบเทียบแล้วปฏิบัติตาม เปรียบได้กับดาวเหนือ
 ที่อยู่กับที่ดาวอื่นๆต่างมานอบน้อม (2:1) ในที่นี้การที่ดาวเหนืออยู่หนึ่งไม่ได้หยุดนิ่งในเชิงไม่
 เคลื่อนที่แต่เป็นการหยุดนิ่งในเชิงสัมพัทธ์ (relative) เมื่อเปรียบเทียบกับดาวอื่นๆ ดาวเหนือหยุด

นึ่งเพื่อเป็นหลักของดาวอื่น²³ ดังนั้นการปฏิบัติมนุษยธรรมจึงไม่ใช่แค่เพื่อตัวเองแต่ยังเกื้อกูลต่อผู้อื่นในการเป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติคุณธรรมให้แก่คนใกล้เคียงได้เปรียบเทียบแล้วนำไปปฏิบัติหรือปรับใช้ให้เหมาะสมกับเงื่อนไขหรือสภาพของแต่ละคน

เราจะเห็นแง่มุมของการเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติคุณธรรมของขงจื้อได้ใน 2 แง่มุมด้วยกันคือ 1. ขงจื้อเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นอยากปฏิบัติคุณธรรมตาม แต่นั่นก็ยังไม่พอที่จะทำให้นักปฏิบัติคุณธรรม เพราะคนที่เห็นขงจื้อแล้วอาจจะเกิดแรงบันดาลใจแต่สุดท้ายก็ยังไม่ปฏิบัติคุณธรรมอยู่ดี เนื่องด้วยอาจเห็นว่าการปฏิบัติคุณธรรมเป็นสิ่งที่ยากหรือมีกำลังไม่พอ ดังกรณีของหฺร่านฉิวลูกศิษย์ของขงจื้อที่กล่าวว่า “ใช้ว่าไม่ขึ้นชอบคำสอนของอาจารย์ เพียงแต่ว่ามีกำลังไม่พอ” ขงจื้อกล่าวว่า “คนที่มีกำลังไม่พอมักจะเลิกกลางคัน แต่เจ้ากลับซีดงจำกัดตนเอง” (6:10) ทำให้เห็นว่าแม้แต่คนใกล้เคียงอย่างลูกศิษย์ของขงจื้อที่น่าจะให้เห็นแบบอย่างการปฏิบัติคุณธรรมจากขงจื้อก็มีความชื่นชอบและได้แรงบันดาลใจในการปฏิบัติคุณธรรมจากขงจื้อ แต่สุดท้ายหฺร่านฉิวก็ไม่เริ่มต้นปฏิบัติคุณธรรมตามคำสอนของขงจื้อ หากแม้ปฏิบัติคุณธรรมไปเรื่อยๆแล้วเห็นว่ามีกำลังไม่พอจึงค่อยหยุด แต่หฺร่านฉิวกลับซีดงจำกัดตัวเองเสียตั้งแต่ต้นว่าตนเองมีกำลังไม่พอ จึงทำให้หฺร่านฉิวไม่ลงมือปฏิบัติคุณธรรมแม้จะได้เห็นแบบอย่างที่ดีจากขงจื้อ นอกจากนั้นยังมีกรณีอื่นๆอีกที่ผู้คนอ้างว่าตนมีกำลังไม่พอ ดังเช่นผู้ปกครองแห่งรัฐฉี ฉีจิ้งกงกล่าวแก่ขงจื้อว่า “ข้าแก่แล้วไม่สามารถนำคำสอนของท่านมาใช้ได้” จากนั้นขงจื้อออกจากรัฐไป (18:3) ซึ่งการที่ผู้ที่อ้างว่ากำลังไม่พอที่จะปฏิบัติคุณธรรมคำสอนของขงจื้ออาจเป็นเพราะเห็นว่าการปฏิบัติคุณธรรมนั้นยากเกินไปสำหรับตนเอง ตนคงไม่มีกำลังพอที่จะปฏิบัติได้ ซึ่งทำให้เราเห็นแง่มุมที่ 2 ของการเป็นแบบอย่างการปฏิบัติคุณธรรมของขงจื้อ คือ ขงจื้อแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติมนุษยธรรมนั้นทำได้ง่าย ใครๆก็ทำได้ถ้าตั้งใจจริง ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “มนุษยธรรมอยู่ใกล้ตัวกระนั้นหรือ เราปรารถนามนุษยธรรม มนุษยธรรมก็อยู่แค่เอื้อม!” (7:29) ที่ขงจื้อกล่าวเช่นนี้เป็นเพราะขงจื้อทำให้การทำกิจวัตรปกติในชีวิตประจำวันหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันกับคุณค่าที่ปัจเจกบุคคลจะยึดถือหรือปรารถนาจะมี เช่นการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างการเช่นไหว้บรรพชนก่อนมื้ออาหารไม่ใช่เพียงแค่วิธีกรรมการเช่นไหว้ แต่นี่คือโอกาสที่ขงจื้อจะแสดงถึงความสำนึกในบุญคุณของบรรพชน ดังนั้นการทำให้เป็นปกติธรรมดาสามัญในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นการกินอยู่หลับนอน การคบหาสมาคมกับผู้อื่น จึงถือเป็นการปฏิบัติคุณธรรมไปในตัว และประสบการณ์อันธรรมดาสามัญเหล่านี้ก็เป็นประสบการณ์ทางศีลธรรมที่สำคัญที่จะชักจูงเรี่ยร้อยเข้าด้วยกันอย่างเนียนเรียบสนิทจนมีความหมายเชื่อมโยงไปถึงการเลือกตัวตนของตนเองว่าให้คุณค่าสูงแก่สิ่งใดและตนเอง

²³ Roger T. Ames, “Confucian Harmony (*he* 和) as Creatio In Situ,” in *The Harmony and Prosperity of Civilizations: Selected Papers of Beijing Forum* (2004), (Peking: Peking University Press, 2005), p. 308-309.

เป็นใครหรือปราถนาจะเป็นคนเช่นใด และเราไม่ควรคิดว่าประสบการณ์ทางศีลธรรมจะมา จากเหตุการณ์ทางศีลธรรมที่วิกรรรมที่สำคัญอันยิ่งใหญ่หรือมาจากการแก้ปัญหาศีลธรรมที่มี ความสลบซับซ้อนเท่านั้น เพราะจะทำให้เรามีประสบการณ์ทางศีลธรรมที่คับแคบและเสียโอกาส ในการบ่มเพาะขัดเกลาตนเองจากการทำกิจกรรมที่เป็นปกติในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นประสบการณ์ ส่วนใหญ่ของชีวิต²⁴ เมื่อการปฏิบัติคุณธรรมทำได้แม้ในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอันธรรมดา สามีญ ทำให้การปฏิบัติคุณธรรมเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายและทุกคนก็มีกำลังพอที่จะทำได้ ดังที่ขงจื้อ กล่าวไว้ว่า “ไม่เคยเห็นใครที่มีกำลังไม่พอในการปฏิบัติมนุษยธรรม” (4:6) ขงจื้อเองก็เป็นผู้ปฏิบัติ มนุษยธรรมมาตลอดชีวิตจนถึงวัยชรา ซึ่งผู้ที่อยู่ในวัยชราเป็นวัยที่กำลังของร่างกายเสื่อมลงไป มากแล้ว แต่ขงจื้อก็ยังสามารถปฏิบัติมนุษยธรรมได้ ดังนั้นการปฏิบัติคุณธรรมเป็นสิ่งที่ทุกคนทำ ได้ถ้าตั้งใจจริง ทำให้เห็นว่าการปฏิบัติคุณธรรมของขงจื้อมีพลังโน้มน้าวให้ผู้อื่นปฏิบัติคุณธรรม ตามได้ เมื่อคนในสังคมปฏิบัติคุณธรรมกันมากขึ้น สังคมก็จะดีงามขึ้นและย้อนกลับมาสร้างปัจจัย เงื่อนไขที่เกื้อหนุนแก่สมาชิกในสังคมให้มีความองงามทางศีลธรรมได้ ทำให้ปัจเจกบุคคลที่ดำรง อยู่ในสังคมไม่ตกต่ำไปสู่ความเสื่อมทางศีลธรรม

เราจะเห็นได้ว่าแม้ขงจื้อจะดำรงตนอยู่ในสังคมที่เสื่อมคุณธรรมแต่ขงจื้อก็ยังสามารถ รักษาคุณธรรมภายในตนไม่ให้ตกต่ำลงไปได้ เนื่องจากขงจื้อมีการสร้างสมดุลระหว่างการอยู่ใน สังคมและการมีระยะห่างกับสังคม นอกจากนั้นแล้วขงจื้อก็ไม่ยอมโอนอ่อนไปตามแรงโน้มของ สังคมแต่ยืนหยัดทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์เพื่อป้องกันไม่ให้คนในสังคมทำผิด และคอยส่งเสริมคน ในสังคมให้ปฏิบัติคุณธรรมโดยใช้ความดีหรือคุณธรรมในการโน้มน้าวให้คนหันมาปฏิบัติคุณธรรม การที่ขงจื้ออยู่ในสังคมที่กำลังตกต่ำเพื่อเปลี่ยนสังคมโดยไม่ถูกกลืนไปกับสังคมนั้นแสดงให้เห็นถึง การที่ปัจเจกบุคคลมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกับสังคมใน 2 แง่มุมที่สำคัญดังนี้

ประการที่ 1. การดำรงตนอยู่ในสังคมแต่ไม่ถูกกลืนไปกับสังคมนั้นเป็นการทำให้คุณค่าการ มีภาวะปัจเจกภาพกับการหลอมรวมตัวตนให้เข้ากับสังคมยังคงอยู่ร่วมกันต่อไปได้ ซึ่งทั้งสอง คุณค่าดังกล่าวเดิมทีถูกทำให้เกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันจากคนในสังคมที่มีทางเลือกกระแ สหลักคือ การปล่อยตัวไปตามสังคมซึ่งให้คุณค่าแก่การหลอมรวมตัวตนกับสังคมอยู่เหนือคุณค่า การรักษาภาวะปัจเจกภาพของตน กับอีกทางเลือกคือการละทิ้งสังคมเพื่อรักษาคุณธรรมส่วนตนไว้ ซึ่งจะให้คุณค่าสูงแก่การมีภาวะปัจเจกภาพแต่ทิ้งคุณค่าในด้านการหลอมรวมตนเองเข้ากับสังคม ไป ขงจื้อพยายามรวมทั้งสองคุณค่านี้อาศัยอยู่ร่วมกันให้ได้โดยไม่ตัดคุณค่าใดทิ้งไปและไม่ได้ให้ คุณค่าหนึ่งอยู่เหนืออีกคุณค่าหนึ่ง กล่าวคือ ปัจเจกบุคคลต้องสามารถที่จะดำรงคุณค่าศักดิ์ศรีของ

²⁴ Amy Olberding, "The Educative Function of Personal Style in the *Analects*," *Philosophy East and West* 57, 3

เขาไว้ไม่ให้คุณธรรมภายในตนต้องตกต่ำลงแม้ว่าจะต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์ในสังคม ในการทำตามบทบาทของตนในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น ถ้าทำได้เช่นนี้ปัจเจกบุคคลก็ยังคงรักษาความเป็นตัวตนของเขาไว้ได้แม้จะต้องหลอมรวมตนเองให้เข้าไปอยู่ในสังคมที่กำลังตกต่ำทางศีลธรรมก็ตาม

ประการที่ 2. เมื่อทำให้ทั้งสองคุณค่าอยู่ร่วมกันได้ก็ต้องทำให้ทั้งสองคุณค่าดังกล่าวส่งเสริมเกื้อกูลกันหรือส่งเสริมให้ดีขึ้นไปด้วยกัน กล่าวคือ ถ้าเราพิจารณา ทางเลือกของคนประเภทแรกที่ปล่อยตัวเองให้ตกต่ำไปตามสังคม ทางเลือกแบบนี้ให้คุณค่าแก่การหลอมรวมตนเองเข้ากับสังคมอยู่เหนือการมีภาวะปัจเจกภาพ ทางเลือกแบบนี้ไม่เอื้อให้เกิดความงอกงามในตัวมนุษย์ มีแต่จะทำให้มนุษย์สูญเสียโอกาสในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ คนไม่ดียอมดึงดูคนไม่ดีและตอบสนองความชั่วร้ายต่อกันให้กลายเป็นความชั่วร้ายเพิ่มขึ้นทวีคูณ ดังนั้นสังคมก็จะกลายเป็นสังคมที่ชั่วร้ายเสื่อมทรามลงไปมากขึ้นอีก แต่ถ้าเราพิจารณาทางเลือกของผู้ละทิ้งสังคมเพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณธรรมภายในตน ทางเลือกแบบนี้ให้คุณค่าการรักษาภาวะปัจเจกภาพให้อยู่เหนือการหลอมรวมตัวตนกับสังคม เราก็จะเห็นได้ว่าทางเลือกของคนกลุ่มนี้ไม่ได้ทำให้คนในสังคมดิ่งงามไปด้วยกัน เป็นการทำตนเองให้ดีอยู่ฝ่ายเดียวแต่ปล่อยให้สังคมในภาพใหญ่ตกต่ำลง ทำให้เห็นได้ว่าการเน้นให้คุณค่าหนึ่งไม่ว่าจะให้คุณค่าของการมีภาวะปัจเจกภาพหรือคุณค่าของการหลอมรวมตัวตนกับสังคมอยู่เหนืออีกคุณค่าหนึ่ง มีแต่จะทำให้เกิดความตกต่ำทั้งต่อตัวปัจเจกบุคคลเองและกับสังคมโดยรวม แต่ทางเลือกของขงจื้อเป็นความพยายามทำให้ทั้งคุณค่าการมีภาวะปัจเจกภาพกับการหลอมรวมตัวตนในสังคมนั้นเป็นคุณค่าที่เกื้อกูลพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการทำให้ทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมต่างก็ดิ่งงามขึ้นไปพร้อมกัน กล่าวคือ ปัจเจกบุคคลที่อยู่ในสังคมแล้วพยายามทำให้สังคมดิ่งงามขึ้น เมื่อสังคมดิ่งงามขึ้นแล้วก็จะมีเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ เช่น มีหลักที่ดี มีสมาชิกในสังคมที่ดีก็จะมีส่วนช่วยหลอมสร้างขัดเกลาขึ้นนำสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมได้พัฒนาภาวะปัจเจกภาพของเขาขึ้นมาจนสามารถบรรลุคุณค่าความหมาย ศักดิ์ศรีและความเป็นตัวของตัวผ่านการทำตามบทบาทของตนที่มีในสังคม ทำให้ในสังคมมีปัจเจกบุคคลที่เป็นคนดีมากขึ้น สมาชิกในสังคมก็จะสร้างสังคมที่ดี ทำให้เห็นได้ถึงที่สังคมและปัจเจกบุคคลต่างก็เกื้อหนุนกัน ร่วมสร้างตัวตนไปด้วยกัน และดิ่งงามไปด้วยกัน

ในแง่นี้จะเห็นว่าการจะมีความกลมกลืนกับสังคมได้คือ การเลือกใช้องค์ประกอบที่หลากหลายมีทั้งการ “คัดออก” เช่น กรณีที่ขงจื้อเมื่อพยายามมีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองเพื่อหวังที่จะเปลี่ยนแปลงให้ผู้ปกครองดีขึ้นแล้วหันมาร่วมมือกันสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม แต่ในท้ายที่สุดขงจื้อก็ตัดสินใจถอยห่างออกจากความสัมพันธ์กับเว่ยหลิงกง ดังที่ **หลุนอิว** บันทึกไว้ว่า “เว่ยหลิงกงถามขงจื้อเกี่ยวกับยุทธวิธี ขงจื้อตอบว่า ‘เรื่องเกี่ยวกับเครื่องใช้การประกอบพิธีกรรมเคยได้ยินแต่เรื่องยุทธวิธีไม่เคยเรียนเลย’ วันรุ่งขึ้นขงจื้อก็ออกเดินทาง” (15:1) การที่ขงจื้อจำเป็นที่จะต้องคัด

ผู้ปกครองอย่างเว่ยหลิงกงออกจากการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงาม เพราะขงจื้อได้ประเมินแล้วว่าเว่ยหลิงกงยากที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขตนเอง และการรักษาความสัมพันธ์กับเว่ยหลิงกงไว้มีแต่จะทำให้สังคมยิ่งเสียความกลมกลืน เพราะเว่ยหลิงกงเห็นการปกครองเป็นเรื่องการทำศึกสงคราม ที่ทำให้คนในสังคมต้องมาทำร้ายทำลายกัน

นอกจากจะมีการคัดคนบางคนออกไปแล้ว ยังมีกรณีที่ไม่คัดคนบางคนออกไปแม้คนเหล่านั้นจะเป็นคนชั่ว ดังที่ขงจื้อพยายามให้โอกาสคนทุกเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม ดังกรณีที่ขงจื้อไม่เห็นด้วยกับการประหารคนชั่วแม้จะเป็นไปเพื่อปกป้องคนมีคุณธรรมก็ตาม ดังที่ **หลุนอิว** บันทึกไว้ว่า จี้คังจื่อ ถามขงจื้อเกี่ยวกับการปกครอง “หากต้องประหารคนชั่วเพื่อปกป้องคนที่อยู่ในทำนองคลองธรรม ท่านจะว่าอย่างไร” ขงจื้อตอบว่า “เหตุใดการปกครองจึงต้องใช้การประหารด้วยเล่า หากท่านต้องการสิ่งที่ดีประชาชาษฎร์ก็จะดีเอง คุณธรรมของวิญญูชนเป็นเสมือนสายลม คุณธรรมของเสี่ยวเหรินเสมือนยอดหญ้า สายลมอยู่บนยอดหญ้า ยอดหญ้าย่อมลู่ตาม” (12:19) ในกรณีนี้ขงจื้อเห็นว่าคนชั่วมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้ถ้าเขามีผู้ปกครองที่ดี ทำให้แม้แต่ผู้ที่ชั่วก็ยังเป็นอีกหนึ่งกำลังที่จะร่วมกันสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมได้ ขงจื้อจึงไม่ตัดคนชั่วออกจากกระบวนการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมด้วย

นอกจากจะไม่ตัดคนชั่วออกไปแล้ว ก็ยังมีการรวมคนที่มีลักษณะต่างๆเข้ามาอยู่ในชุมชนเพื่อสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมไปด้วยกัน ดังที่ **หลุนอิว** บันทึกไว้ว่า

ลูกศิษย์จื่อเซี่ยถามจื่อจ้งเรื่องการคบคน จื่อจ้งกล่าวว่า “จื่อเซี่ยว่าอย่างไร” เขากล่าวว่า “คนที่คบได้ก็คบ คนที่คบไม่ได้ก็อย่าคบ” จื่อจ้งกล่าวว่า “นี่ต่างจากที่เราเคยฟังมา วิญญูชนเคารพผู้ทรงปัญญา มีที่ทางให้คนทั่วไป ยกย่องคนดี เห็นใจคนไร้ความสามารถ ความมีปัญญายิ่งใหญ่ของเรา ถึงกับไม่มีที่ทางให้คนอื่นเลยหรือ มีคนที่ไม่คบเราหรือไม่ ความไร้ปัญญาของเรา หากทำให้มีคนไม่คบเรา แล้วเราจะทำอย่างไรกับคนที่ไม่คบเรา” (19:3)

คำกล่าวของจื่อจ้งแสดงให้เห็นว่า คนที่มีคุณธรรมและมีปัญญาสูงจะมีที่ทางให้แก่คนต่างๆเสมอ จะไม่กีดกันคนที่ด้อยปัญญาหรือความสามารถ หรือแม้กระทั่งคนที่อาจจะมีความผิดบางอย่างใจกันจนไม่อยากจะคบหาสมาคมกัน แต่ก็ยังพยายามที่จะรวมคนเหล่านั้นให้เข้ามาอยู่ในชุมชนด้วยกัน ทำให้เห็นว่าในชุมชนที่มีมนุษยธรรมนี้จะรวมคนทั้งที่มีปัญญาหรือด้อยปัญญา มีคุณธรรมสูงหรือคุณธรรมต่ำ คนที่มีเรื่องไม่พอใจกันให้เข้ามาอยู่ร่วมกันในชุมชนแล้วร่วมสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมไปด้วยกัน

เมื่อการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมมีทั้งการคัดคนบางคนออกไป การไม่คัดคนออก และการรวมคนเข้ามาอยู่ในชุมชนที่มีมนุษยธรรม จากนั้นก็ต้องมีการ “ปรับแต่ง” ให้ผู้คนที่แตกต่างกัน

หลากหลายอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ดังที่ขงจื้อ กล่าวว่า “วิญญูชนสร้างความกลมเกลียวแต่ไม่เหมือน” (13:23) จึงทำให้ได้ภาพความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งไม่ใช่ความกลมกลืนที่สงบราบเรียบ

กล่าวโดยสรุป เราจะเห็นว่าในปรัชญาขงจื้อมองเห็นมนุษย์มีภาวะปัจเจกภาพที่ดำรงอยู่ในโครงข่ายของบทบาทและความสัมพันธ์อันซับซ้อนกับกลุ่มบุคคลที่เขาเป็นสมาชิก เขาจะบรรลุภาวะปัจเจกภาพเมื่อได้ทำตามบทบาทและหน้าที่ที่ตนมีในสังคมที่เขาเป็นสมาชิก ในขณะที่เดียวกัน การทำตามบทบาทหน้าที่ดังกล่าวก็ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถหลอมรวมตนเองให้เข้ากับสังคมได้อย่างกลมกลืน อย่างไรก็ตามในสังคมที่กำลังมีความเสื่อม ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวมจะไม่ได้ราบรื่นเสมอไป ในสังคมที่กำลังตกต่ำคนจำนวนมากปล่อยให้ตัวเองให้ตกต่ำตามสังคม ส่วนคนอีกจำพวกก็ละทิ้งสังคมเพื่อรักษาตนไม่ให้ตกต่ำไปตามสังคม ในสภาพเช่นนี้ภาวะปัจเจกภาพถูกทำให้แปร่งแย้งกับการหลอมรวมตัวตนเข้ากับสังคม ความตึงแย้งเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลต้องดำรงอยู่ในสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น แต่ก็ต้องไม่ปล่อยให้ตัวเองให้ตกต่ำไปตามสังคม ทำให้เห็นได้ถึงการผสานคุณค่าของการมีภาวะปัจเจกภาพให้อยู่ร่วมกันกับการหลอมรวมตนเองเข้ากับสังคมและทำให้สองคุณค่านี้เกื้อหนุนกันไป เป็นการช่วยให้ทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันต่อไปได้และทำให้เกิดการเกื้อหนุนให้ทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมดีขึ้นไปด้วยกัน

บทที่ 4

ความตึงเครียดภายในชุดความสัมพันธ์ต่างๆในสังคม

ในบทที่ผ่านมาเราได้เห็นแล้วว่าตัวตนของมนุษย์ต้องดำรงอยู่โครงข่ายความสัมพันธ์กับผู้อื่นเสมอ ในปรัชญาของจ็อถือถือว่ามีความสัมพันธ์ที่ยิ่งใหญ่อยู่ทั้งหมด 5 ชุด ได้แก่ บิดามารดา-บุตร พี่-น้อง สามี-ภรรยา ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง อาจารย์-ศิษย์ และเพื่อน-เพื่อน ซึ่งจ็อให้ความสำคัญกับการที่แต่ละคนต้องปฏิบัติให้สัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ของตนในชุดความสัมพันธ์หรือการทำตนให้สัมพันธ์ตาม (13:3) เมื่อแต่ละคนปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนก็จะเกิดความกลมกลืนขึ้นในแต่ละชุดความสัมพันธ์และความกลมกลืนในภาพรวมของสังคมก็จะเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนในชุดความสัมพันธ์ต่างๆก็ไม่ได้มีแต่ความบรรสานสอดคล้องสงบราบเรียบเสมอไป แต่มีความตึงเครียดภายในชุดความสัมพันธ์ หรือระหว่างชุดความสัมพันธ์เกิดขึ้นได้เสมอ ใน **หลุนอิว** เราจะพบว่ามีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดในชุดความสัมพันธ์ บิดามารดา-บุตร ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง อาจารย์-ศิษย์ และมีตัวอย่างของความตึงเครียดระหว่างชุดความสัมพันธ์ได้แก่ในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร และ ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง วิทยานิพนธ์ในบทนี้จะศึกษาความตึงเครียดที่อยู่ในความกลมกลืนในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคมให้ชัดเจนขึ้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน 1. ความตึงเครียดในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร 2. ความตึงเครียดในชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง 3. ความตึงเครียดระหว่างชุดความสัมพันธ์ครอบครัว-รัฐ 4. ความตึงเครียดในชุดความสัมพันธ์อาจารย์-ศิษย์

4.1. ความตึงเครียดในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร

ปรัชญาของจ็อให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตร เพราะความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์แรกและพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ มนุษย์เกิดมาได้ก็ต้องอาศัยบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดและโอบอุ้มเลี้ยงดูจนเติบโตขึ้น มนุษย์เรียนรู้การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครอบครัว ความรักในพื้นที่ของครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างบิดามารดา-บุตรจะเป็นแบบอย่างให้มนุษย์สามารถมีความรักต่อผู้อื่นที่อยู่ไกลตัวออกไปได้ ดังที่จ็อกล่าวว่าคุณภาพกตัญญูของบุตรเป็นรากฐานของการมีมนุษยธรรมซึ่งก็คือการรักมนุษย์ (1:2) และบทบาทความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของครอบครัวก็จะเป็นแบบอย่างให้แก่การปฏิบัติตนในชุด

ความสัมพันธ์ชุดอื่น ๆ ได้อีกด้วย¹ จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยเฉพาะในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้มีความสัมพันธ์ชุดอื่น ๆ ได้ บทนี้จะเริ่มพิจารณาความตึงเครียดในความกลมกลืนในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร ก่อน

ในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร จากการที่บิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด ให้การเลี้ยงดู ให้ความรักและความอบอุ่นแก่บุตร ผู้เป็นบุตรต้องมีหน้าที่ในการให้ความกตัญญูต่อบิดามารดา และความกตัญญูก็ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมสำคัญของผู้เป็นบุตรที่ต้องมีในชุดความสัมพันธ์นี้ ซึ่งในการมีความกตัญญูต่อบิดามารดาเป็นพันธะที่มีต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตและต่อเนื่องไปหลังจากที่ท่านสิ้นชีวิตแล้ว บุตรก็ยังคงความกตัญญูต่อท่านเรื่อยไป โดยในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่บุตรสามารถแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาโดยการดูแลเลี้ยงดูท่านด้วยความเคารพ (2:7) หากว่าต้องเดินทางไกลก็ต้องบอกหลักแหล่งกับบิดามารดา (4:19) เพื่อที่ว่าท่านจะได้ไม่ต้องเป็นห่วงกังวลในสวัสดิภาพความปลอดภัยของบุตร นอกจากนั้นบุตรยังต้องเชื่อฟังไม่ขัดขืน คอยรับใช้ท่านตามขนบจารีต (2:5) แม้เมื่อบิดามารดาเสียชีวิตแล้ว บุตรที่ดีที่กตัญญูก็ยังคงระลึกถึงท่านโดยมีการเช่นไหว้ตามประเพณี รวมถึงยังคงสืบทอดวิถีของบิดามารดาให้คงอยู่ต่อไป (1:11, 4:20) ทำให้เห็นได้ถึงความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกี่ยวพันกันระหว่างบิดามารดา-บุตร ที่ว่าบิดามารดาให้ชีวิตให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตร บุตรก็คอยดูแลรับใช้ท่าน เชื่อฟังไม่ขัดขืนและยังคงสืบทอดวิถีหรือตัวตนของบิดามารดาต่อไปแม้ท่านจะสิ้นชีวิตไปแล้ว ทว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเช่นนี้ก็ไม่ได้มีแต่ภาพของความบรรสานสอดคล้องสงบราบเรียบ แต่เราจะพบว่ามีความตึงเครียดในความสัมพันธ์เกิดขึ้นที่ต้องมีความพยายามของทั้งสองฝ่ายในการพụngรักษาความสัมพันธ์ให้ดำเนินต่อไป ดังที่ **หลุนฮิว** บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “รับใช้บิดามารดา ทัศนคติได้อย่างสุภาพ เมื่อเห็นว่าไม่ทำตามความประสงค์ ยังคงความเคารพไว้ ไม่ขัดขวาง พากเพียรต่อไป แต่ไม่ปริปากบ่น” (4:8)

¹ Rui Zhu, “What if the Father Commits a Crime?,” *Journal of History of Ideas* 63, 1 (January, 2002): 11-12. จู๋ยู่ (Rui Zhu) มีความเห็นว่าเรื่องของการที่ความรักในครอบครัวเป็นพื้นฐานที่สามารถทำให้สามารถขยายความรักไปสู่ผู้อื่นได้นั้น จู๋ยู่มีความเห็นว่าการขยายความรักไปสู่ผู้อื่นมี 2 แห่งมุม 1. จง (ความภักดี) 2. ชู (การเอาใจเขามาใส่ใจเรา) หลักการของ จง เป็นการขยายความรักออกไปสู่ผู้อื่นในเชิงบวกคือ คือ ถ้าเราปรารถนาสิ่งใดก็ปรารถนาเพื่อผู้อื่นด้วย และ ชู เป็นการขยายความรักไปสู่ผู้อื่นในเชิงลบ คือ สิ่งใดที่เราไม่ปรารถนาสิ่งนั้นเราก็ไม่ทำต่อผู้อื่น นอกจากนั้นแล้วก็มีงานศึกษามโนทัศน์ชู ของวิลท์ ดออันวอย ที่ช่วยอธิบายมโนทัศน์ชูได้อย่างละเอียดรอบด้าน ในการชี้ให้เห็นว่าชูมีบทบาทสำคัญในจริยศาสตร์ขงจื้อโดยชูเป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาที่ไม่ละเมิดคุณธรรม อีกทั้งยังสามารถใช้ชูเป็นแบบฝึกหัดเพื่อขัดเกลาตนเอง รวมถึงการใช้ชูเป็นตัวช่วยตัดสินความถูกต้อง และสามารถใช้ชูเข้ามาเสริมในระบบจริยศาสตร์ในความสัมพันธ์ทั้งห้า โปรดดู วิลท์ ดออันวอย, “แนวคิดเรื่องชูในหลุนฮิว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554).

จากตัวบทข้างต้นอาจารย์สุวรรณฯ สถานการณ์ที่มีความเห็นว่าเราอาจเข้าใจสองวรรคแรกได้อย่างน้อย 2 แนวทางด้วยกัน กล่าวคือ แนวทางแรกอาจหมายความว่า เมื่อรับใช้บิดามารดาหากมีอะไรไม่เห็นด้วยก็สามารถทัดทานได้ แต่ให้ทำอย่างสุภาพ หรือแนวทางที่สองอาจหมายความว่า การที่บุตรทัดทานอย่างสุภาพเมื่อมีอะไรไม่เห็นด้วยนั่นเองคือการรับใช้แบบหนึ่ง หากเราเข้าใจในแบบหลังเราจะได้ภาพของจื่อในแบบที่น่าสนใจและไม่ใช้ภาพในแบบเดียวกับลัทธิขงจื่อที่มองว่า ขงจื่อเป็นนักอนุรักษนิยมสุดโต่งผู้เคร่งครัดจารีตสยบยอมต่อผู้อาวุโสโดยไม่ได้แย้งใดๆ ตรงกันข้ามแม้ในพื้นที่ละเอียดอ่อนอย่างครอบครัวขงจื่อก็ยังให้พื้นที่แก่การเห็นแย้งแก่บิดามารดาและเห็นว่าเป็นการรับใช้² แม้บุตรจะมีหน้าที่ต่อบิดามารดาในการที่จะต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดา เชื้อพังไม่ขัดขึ้นบิดามารดา แต่ในขณะที่เดียวกันบุตรก็ต้องไม่ยอมโอนอ่อนไปตามบิดามารดาอย่างมีติดบอด เมื่อเห็นว่าบิดามารดาทำผิดบุตรต้องกล้าที่จะ “ทัดทาน” บิดามารดา

เราจะเห็นได้ว่าความตึงแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตรนี้จะเข้มข้นและปรากฏชัดเจนในสถานการณ์ที่บิดามารดาและบุตรมีความเห็นแย้งไม่ลงรอยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่บิดามารดาอาจเป็นคนไม่ดีหรือทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง³ ดังเช่น ในกรณีที่บิดามารดาอาจเห็นพ้องยอมรับในบางชุดคุณค่า เช่น การมีความมั่งคั่งร่ำรวยโดยไม่สนใจวิธีการว่าจะถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ ส่วนบุตรอาจเห็นพ้องยอมรับในอีกชุดคุณค่า คือ การมีมนุษยธรรมแม้จะต้องมีชีวิตอยู่อย่างอัตคัดขัดสน ในกรณีแบบนี้บุตรต้องรับใช้บิดามารดาโดยการทัดทานท่าน เมื่อเห็นท่านได้ทรัพย์สินเงินทองมาด้วยวิธีการที่ผิด แต่ในการทัดทานต้องทำอย่างสุภาพ ไม่ทำด้วยความรุนแรง ทำด้วยความระวังไหว คิดถึงจิตใจของบิดามารดาและแม้บิดามารดาไม่ทำตามความประสงค์ บุตรก็ยังคงความเคารพไว้ ไม่ขัดขวางท่าน แต่ก็พากเพียรทัดทานท่านอย่างสุภาพต่อไป แม้จะทุกซอกซี้ดที่เห็นท่านไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมแต่บุตรก็ไม่บิปรากบ่น บุตรต้องไม่แสดงความไม่พอใจแล้วหนีออกจากบ้านไป หรือเพิกเฉย หยัดทัดทานแล้วไม่สนใจใยดีต่อบิดามารดาอีก บุตรไม่อาจตัดขาดความสัมพันธ์กับบิดามารดาคนนี้ได้ไปหาบิดามารดาคนใหม่ เพราะความสัมพันธ์ชุดนี้เป็นความสัมพันธ์ชุดที่เลือกไม่ได้⁴ กล่าวคือ บุตรไม่สามารถเลือกใครก็ได้ที่ถูกใจมาเป็นบิดา

² สุวรรณฯ สถานการณ์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอี่ว: ขงจื่อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 43.

³ ในกรณีที่บุตรเป็นบุตรที่ไม่ดีหรือทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แล้วบิดามารดาคอยตักเตือน กรณีเช่นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความตึงแย้งในความสัมพันธ์จะไม่ชัดเจนนัก เพราะบุตรมีหน้าที่ที่จะต้องเชื้อพังบิดามารดาอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อท่านขึ้นในสิ่งที่ถูกต้องแก่บุตร

⁴ เมื่อเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ชุดอื่นที่เป็นความสัมพันธ์ที่สามารถเลือกได้และเป็นแบบสมัคใจ เช่น เราสามารถเลือกคบใครมาเป็นเพื่อน เป็นเจ้านาย เป็นสามีหรือภรรยา เป็นครูหรือเป็นลูกศิษย์ และถ้ามีความไม่พอใจเกิดขึ้นหรือมีแนวความคิดที่แตกต่างกันมาก ดังที่ขงจื่อกล่าวว่า “ตัวไม่เหมือนกัน ไม่อาจคิดวางแผนร่วมกันได้” (15:39) ก็สามารถหย่างออกมาแล้วเลือกคบคนใหม่ได้ ในกรณีขงจื่อ เราจะเห็นได้ว่ากรณีที่ขงจื่อไม่พอใจลูกศิษย์แล้วตัดความสัมพันธ์กับลูกศิษย์ (11:16) หรือขงจื่อที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางของ

มารดา และบิดามารดาก็ไม่สามารถเลือกใครก็ได้ที่ถูกใจมาเป็นบุตร ดังนั้นแม้จะมีความเห็นแย้งไม่ลงรอยกันมากเพียงใดแต่ทั้งบุตรและบิดามารดาจะต้องทำตามบทบาทหน้าที่ของตนในความสัมพันธ์ต่อไป⁵ ทำให้ทั้งบิดามารดาและบุตรต้องพยายามปรับตัวเข้าหากันแม้จะมีความเห็นแย้งกัน

การเปิดโอกาสให้บุตรตัดทานบิดามารดาได้นั้นถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งกลไกของการพยายามปรับตัวเข้าหากันของทั้งสองฝ่าย ดังที่เราจะเห็นว่าบิดามารดาผู้ซึ่งเป็นผู้ใหญ่กว่า มีอาวุโสมากกว่าและมีประสบการณ์ชีวิตมากกว่าแต่ก็ยอมเปิดโอกาสให้บุตรที่มีประสบการณ์น้อยกว่ามีอาวุโสน้อยกว่าสามารถตัดทานตนได้ และบิดาก็ไม่ได้สั่งให้บุตรหยุดตัดทานตนแต่ยังอนุญาตให้บุตรตัดทานตนต่อไปได้อยู่เรื่อยๆ ในขณะที่เดียวกันบุตรแม้จะสามารถตัดทานบิดามารดาได้ แต่ก็ไม่ได้ทำโดยหักหาญน้ำใจของท่าน และบุตรก็ต้องยอมรับว่าบิดามารดาก็อาจจะมีจุดยืนของตนเองที่ไม่ยอมทำตามความประสงค์ของบุตร บุตรก็ยังคงเคารพบิดามารดาและไม่ปรีดาบ่นให้บิดามารดาเกิดความรู้สึกไม่สบายใจหรือกังวลใจ

ในสถานการณ์ที่มีจุดยืนที่ไม่ลงรอยกันมากเช่นนี้และเกิดขึ้นในพื้นที่ความสัมพันธ์ที่มีความอ่อนไหวอย่างในครอบครัว การมีพื้นที่ให้แก่การตัดทานกันได้จึงสำคัญต่อการรักษาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไว้ เพราะถ้าปราศจากการตัดทานกันได้ เช่น บิดามารดาบังคับให้บุตรต้องยึดถือคุณค่าเดียวกับตน ในขณะที่บุตรก็ทนไม่ได้ที่ต้องยึดถือคุณค่าเดียวกันกับบิดามารดา และดำเนินชีวิตคุณค่าของบิดามารดาอย่างรุนแรง อาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาบุตรแตกสลายไปคนละทิศละทางจนไม่อาจอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนต่อไปได้ การเปิดโอกาสให้มีการตัดทานกันได้แท้ที่จริงแล้วคือการยอมรับว่ามีความตึงเครียดเกิดขึ้นได้เสมอ และหาวิธีจัดการความตึงเครียดนั้นอย่างมีความอาทรห่วงใยกัน ไม่มีฝ่ายใดสามารถทำตามอำเภอใจได้อย่างสุดโต่งโดยไม่นึกถึงความรู้สึกของอีกฝ่าย ดังที่บิดามารดาก็มีความเข้าใจในจุดยืนที่แตกต่างของบุตรจึงเปิดโอกาสให้บุตรตัดทานตนได้ ส่วนบุตรก็อาทรห่วงใยบิดามารดา ไม่อยากเห็นบิดา

ผู้ปกครองที่นิยมใช้ความรุนแรงก็ปฏิเสธที่จะร่วมงานกับผู้ปกครองแล้วออกจากรัฐไป (18:3) แต่การถอยห่างจากความสัมพันธ์ดังกล่าวต้องผ่านการพยายามมีความสัมพันธ์กันก่อนแล้ว และเล็งเห็นว่าถ้ามีความสัมพันธ์กันต่อไปอาจมีผลเสียเกิดขึ้น จึงถอยห่างออกจากความสัมพันธ์ด้วย แต่เป็นการถอยห่างจากบางชุดความสัมพันธ์ เช่น ชุดของการเป็นผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ไม่ได้ตัดขาดจากทุกชุดความสัมพันธ์จนถึงขั้นที่ต้องทำร้ายทำลายกัน อย่างน้อยที่สุดก็ยังคงอยู่ในชุดความสัมพันธ์ของเพื่อนร่วมสังคมต่อกันได้

⁵ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ในชุดอื่นที่เป็นความสัมพันธ์ที่เลือกได้ เช่น ชุดผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองการที่ผู้ใต้ปกครองเมื่อตัดทานแล้วเห็นว่าไม่ได้ผลก็ให้หยุดตัดทาน ดังที่ซงจือกล่าวไว้ว่า “บอกอย่างจริงใจ ชื่นทนทางด้วยความถูกต้อง ถ้าพบว่ายังไม่ได้ผล จงหยุด อย่าทำให้ตนเองต้องอับอาย” (12:23) เราจะเห็นว่าในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร แม้ตัดทานแล้วบิดามารดาไม่ยอมทำตามประสงค์ บุตรก็ต้องตัดทานต่อไปเรื่อยๆโดยไม่ปรีดาบ่น ที่เป็นเช่นนี้เพราะความสัมพันธ์นี้เป็นความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งไม่อาจจะปล่อยให้ความสัมพันธ์ขาดจากกันได้ และเป็นความสัมพันธ์ชุดพื้นฐานที่สุดของชีวิตมนุษย์ ถ้ารักษาความสัมพันธ์ไว้ไม่ได้ก็ไม่อาจมีความสัมพันธ์ในชุดอื่นได้ดี ดังนั้นบิดามารดาและบุตรยังต้องมีความสัมพันธ์กันต่อไป บุตรจึงไม่อาจทิ้งหน้าที่การรับใช้บิดามารดา

มารดาทำผิดจึงทำการทัตทานท่านอย่างสุภาพ ดังนั้นแม้ว่าบิดามารดาและบุตรจะมีความเห็นหรือรับในชุดคุณค่าที่ไม่ลงรอยกันมาก แต่ทั้งบิดามารดาและบุตรก็ยังพยายามปรับตัวเข้าหากันเพื่อประคับประคองความสัมพันธ์ไว้อย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อให้ยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันไปได้ มีความอาทรห่วงใยให้แก่กันและกัน และยังมีมุ่งหวังให้เกิดสิ่งดีงามขึ้นแก่อีกฝ่าย

ในกรณีที่ผ่านมาเป็นความตึงเครียดในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตรเป็นความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องยาวนานและแม้ว่าบิดามารดาจะเสียชีวิตไปแล้วบุตรก็ยังคงมีความสัมพันธ์และต้องทำหน้าที่ต่อบิดามารดา ซึ่งก็ทำให้ยังคงมีความเป็นไปได้ที่จะมีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตรเกิดขึ้นได้ ดังกรณีข้างจื่อที่แม่จะยอมให้ใจห่อลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ได้ แต่ก็ยังยืนยันจุดยืนของตนที่เห็นควรให้คงระยะเวลาการไว้ทุกข์ไว้ตามเดิม ดังที่**หลุนฮิว** บันทึกไว้ว่า

ใจห่อถามว่า “การไว้ทุกข์สามปีนั้นไม่นานเกินไปหรือ” “วิญญาณชนไม่ถึงหลี่สามปี หลี่ยอมเสื่อม ไม่ฝีกดนตรีสามปี ดนตรียอมเสียหาย” “ข้าวเก่าก็หมดไป ข้าวใหม่ก็ออกมาแล้ว ไม้ที่ใช้สืตติไฟก็เปลี่ยน ปีเดียวกันนพอแล้ว”

อาจารย์กล่าวว่า “(เมื่อหนึ่งปีผ่านไป) เจ้ากินข้าวดี ๆ สวมใส่อาภรณ์งามอย่างสบายใจหรือ” ใจห่อกล่าวว่า “สบายใจ”

“หากเจ้าสบายใจ ก็จงทำเถิด แต่ว่าวิญญาณเมื่อกำลังไว้ทุกข์ ก็กินไม่อร่อย ฟังดนตรีก็ไม่ไพเราะ แม้จะนั่งนอนก็ไม่สบายใจ ดังนั้นจึงไม่ทำ บัดนี้เจ้าสบายใจก็จงทำเถิด”

ใจห่อออกไปแล้ว อาจารย์กล่าวว่า “ใจห่อได้รับนุชยธรรม เด็กเกิดมาจนสามขวบปี จึงห่างจากอ้อมอกของบิดามารดา การไว้ทุกข์สามปีเป็นการไว้ทุกข์ที่ปฏิบัติกันทั่วแผ่นดิน ใจห่อได้ความรักสามปีจากบิดามารดาหรือไม่” (17:21)

จากตัวบทข้างต้นถ้าเราถือว่าความต้องการเรื่องการต่อรองการไว้ทุกข์เป็นความต้องการของบุตร ที่ซึ่งในสมัยนั้นอาจจะยังไม่ค่อยมีใครต้องการลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ แต่เราก็น่าที่จะลองพิจารณาดูว่าถ้าบุตรต้องการลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ลงแสดงให้เห็นถึงความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันในความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาที่เสียชีวิตไปแล้วกับบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ได้อย่างไรบ้าง กล่าวคือ หนึ่งในวิธีการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาที่เสียชีวิตไปแล้วนั้นก็คือการไม่ขัดขืน คือเมื่อบิดามารดาสิ้นแล้ว ก็ทำพิธีตามธรรมเนียม และฟังเช่นไหว้ตามประเพณีด้วย (2:5) นั่นก็หมายความว่าความกตัญญูที่บุตรพึงแสดงต่อบิดามารดาที่สิ้นไปแล้วนั้นรวมไปถึงเรื่องการไว้ทุกข์ด้วย ซึ่งก็ควรทำให้ถูกต้องตามประเพณี ในที่นี้คือการใช้เวลาไว้ทุกข์นาน 3 ปีเป็นอย่างน้อย

อย่างไรก็ตามประเพณีการไว้ทุกข์สามปีไม่ได้เป็นเพียงแค่วิถีที่คนปฏิบัติกันทั่วไป แต่มาจากความรู้สึกภายในของบุตรเองที่ระลึกถึงความรักความอาทรที่ได้รับจากบิดามารดาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 3 ขวบปีแรกของชีวิต

การที่บุตรซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของ “ปัจจุบัน” กำลังต่อรองเรื่องระยะเวลาการไว้ทุกข์สามารถตีความได้ว่าเป็นการต่อรองกับบิดามารดาซึ่งเป็นตัวแทนของ “อดีต” ในที่นี้ดูเหมือนว่าใจห่อซึ่งเป็นตัวแทนของความเป็นบุตรและความเป็นปัจจุบัน กำลังมองว่าช่วงเวลาแห่งการไว้ทุกข์อันเป็นช่วงเวลาของการระลึกถึงความสำคัญของบิดามารดาซึ่งเป็นตัวแทนของอดีตและเป็นที่มาแห่งชีวิตของบุตรหรือเป็นที่มาแห่งปัจจุบันนั้น เมื่อบุตรต้องไว้ทุกข์ ช่วงเวลาดังกล่าวถูกมองผ่านมุมมองของบุตรอย่างใจห่อว่าเป็นตัว “ถ่วง” หรือ “เหนี่ยวรั้ง” ความเจริญก้าวหน้าและความมีอิสระในการใช้ชีวิตตามวิถีปกติ เช่น การเสียโอกาสที่จะได้กินอาหารได้อย่างอร่อย การสวมใส่อาภรณ์ที่สวยงามอย่างสบายใจ หรืออาจรวมไปถึงการเสียโอกาสการฝึกฝนขัดเกลาตนผ่านหัตถ์ดนตรี อีกทั้งรอบวัฏจักรของธรรมชาติก็หมุนเวียนเปลี่ยนไป การดำเนินชีวิตก็เปลี่ยนไป ชีวิตก็ควรจะกลับมาดำเนินตามปกติพร้อมกับการเริ่มวัฏจักรใหม่ของธรรมชาติ การเสียเวลานานถึง 3 ปีในการไว้ทุกข์จึงเป็นภาพของ “อดีต” ที่กักขังหรือเหนี่ยวรั้ง “ปัจจุบัน” อันส่งผลถึงความเจริญก้าวหน้าของ “อนาคต” ด้วย ภาพการต่อรองขอลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ของใจห่อจึงเป็นภาพที่แสดงให้เห็นภาวะที่วิถีชีวิตในปัจจุบันของบุตรมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างบิดามารดาที่เสียชีวิตไปแล้ว และการที่บุตรขอลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ก่อนเวลาอันควรจึงสามารถมองได้ว่า บุตรกำลังจะตัดความสัมพันธ์กับบิดามารดาเพื่อให้ตนเองสามารถมีอิสระในชีวิตได้ตามเดิม

อย่างไรก็ดี การที่ขงจื๊อยืนยันระยะเวลาการไว้ทุกข์นาน 3 ปีนั้นเป็นความพยายามในการผสมผสานให้ทั้งชีวิตบุตรยังคงมีเสรีภาพเติบโตอย่างสมบูรณ์และดำเนินต่อไปโดยที่ยังคงได้มีโอกาสสืบทอดตัวตนของบิดามารดา หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการผสมผสานให้ปัจจุบันดำเนินสู่ออนาคตอย่างมั่นคงโดยยังคงรักษารากฐานแห่งอดีตไว้ ทำให้ทั้งอดีตปัจจุบันและอนาคตต่างอยู่ร่วมกันและดำเนินไปพร้อมกันได้เป็นอย่างดีก็เหมือนกัน กล่าวคือ จากการที่ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “คนซึ่งยังไม่ถึงตนเองอย่างเต็มที่ ย่อมจะได้ถึงแน่เมื่อไว้ทุกข์ให้บิดามารดา” (19:17) คำกล่าวที่ว่า “ถึงตนเอง” อาจารย์สุวรรณ สถาอาพันธ์ มีความเห็นว่าน่าจะสื่อถึงการเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้งว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งเป็นคำถามที่เพิ่งพินิจในช่วงเวลาแห่งการไว้ทุกข์ให้บิดามารดา ซึ่งเป็นช่วงเวลา “ที่มา” แห่งชีวิตของเราได้จากไปแล้ว ในช่วงขณะนั้นเราเป็น “เอกเทศ” จากบิดามารดา แต่เราก็คงเป็น “ส่วนหนึ่ง” ของท่าน นับตั้งแต่เวลาหลังการไว้ทุกข์เป็นต้นไป ชีวิตของเราจะดำเนินต่อไป

อย่างไร ทิศทางของคำตอบคือกระบวนการที่เราให้ความหมายแก่ชีวิตเราในภายภาคหน้า⁶ ซึ่งการเข้าใจตนเองได้อย่างลึกซึ้งที่ว่าตนเองคือใคร และจะตัดสินใจดำเนินชีวิตของตนต่อไปอย่างไรนั้นก็มีรากฐานมาจากความรู้สึกภายในของบุตรที่ตระหนักถึงวิถีอันทรงคุณค่าของบิดามารดาที่มีต่อชีวิตตนเอง บุตรที่กตัญญูจึงควรสืบทอดวิถีของบิดามารดาต่อไป และทำให้วิถีของบิดามารดายิ่งใหญ่และงอกงามขึ้น ซึ่งก็ต้องมีการใช้วิจารณ์ญาณในการเลือกให้คุณค่าว่าวิถีใดของบิดามารดาควรจะสืบทอดต่อไปและสืบทอดอย่างไรจึงจะรักษาจิตวิญญาณของวิถีของบิดามารดาให้คงอยู่ต่อไป การเลือกสืบทอดจึงสะท้อนถึงความเป็นตัวตนของบุตรและเสรีภาพของบุตรที่มองต่อไปในอนาคตที่มีอดีตเป็นพื้นฐานและเป็นส่วนร่วมเดินทางไปในอนาคตด้วย แต่ถ้าบุตรไม่ได้ใช้เวลาไว้ทุกซีให้แก่บิดามารดาอย่างมากพอ ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็ควรจะเป็นเวลา 3 ปี ที่บุตรจะได้มีเวลาระลึกถึงคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของบิดามารดาที่มีต่อชีวิตตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 3 ขวบปีแรกของชีวิตที่บิดามารดาต้องทุ่มเทเวลา แรงกาย แรงใจ ในการดูแลบุตร ระยะเวลาการไว้ทุกซีที่ยาวนานมากพอจะเป็นช่วงเวลาที่บุตรได้พินิจใคร่ครวญจนตกผลึกทางความคิด จนสามารถได้คำตอบว่า “ฉันคือใคร” และจะดำเนินชีวิตต่อไปข้างหน้าได้อย่างมีคุณค่าและมีความหมายทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น โดยมีวิถีของบิดาเป็นแบบอย่างและทำให้วิถีนี้ยิ่งใหญ่ขึ้น ซึ่งก็ทำให้เห็นถึงการเกื้อกูลพึ่งพิงอิงอาศัยกันระหว่างบุตรที่ยังมีชีวิตและบิดามารดาที่เสียชีวิตไปแล้ว ในแง่ที่ว่าตัวตนหรือวิถีของบิดาอาศัยบุตรเป็นผู้สืบทอด ในขณะที่บุตรก็ได้รากฐานที่ดีจากวิถีของบิดาในสร้างปัจจุบันและอนาคต ทำให้อดีตดำเนินไปด้วยกันกับปัจจุบันและอนาคต และยังทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตรมีความต่อเนื่องและกลมกลืนต่อไปได้แม้บิดามารดาจะจากไปแล้วก็ตาม⁷

⁶ สุวรรณ ภาวนานันท์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 86.

⁷ กรณีเรื่องการต่อรองขอลดระยะเวลาการไว้ทุกซีของใจห่อแต่ขงจื้อก็ยังไม่เห็นควรให้คงระยะเวลาการไว้ทุกซีไว้ตามเดิม ซึ่งชวนให้ตั้งคำถามได้ว่า ในความสัมพันธ์ที่มีความตึงเครียด สามารถมีความตึงเครียดที่ไม่ทำให้เกิดความตึงต้ามร่วมกันไปได้หรือไม่ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในกรณีที่ใจห่อต่อรองขอลดระยะเวลาการไว้ทุกซีแสดงให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดาที่กำลังจะแตกสลายลงไป ที่บุตรมองเห็นว่าช่วงเวลาแห่งการไว้ทุกซีเป็นตัวขัดขวางการมีชีวิตที่สะดวกสบายของบุตร แต่การที่ขงจื้อเห็นควรให้คงระยะเวลาการไว้ทุกซีไว้ 3 ปีตามเดิม เป็นการยืนยันยืนยงของขงจื้อที่พยายามจะรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดาไว้ไม่ให้แตกสลายลงไป แต่ปรับให้ความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างบุตรกับบิดามารดาไม่เกินไปสู่ความขัดแย้ง แต่ทำให้ยังอยู่ในขอบเขตของความตึงเครียด ขงจื้อยอมรับว่าช่วงเวลาของการไว้ทุกซีเป็นช่วงเวลาที่ยุติธรรมซึ่งบุตรจะไม่ได้ใช้ชีวิตได้อย่างสุขสบายตามวิถีปกติก็จริง แต่ก็เป็นช่วงเวลาที่ยุติธรรมที่บุตรได้ใคร่ครวญถึงคุณค่าของบิดามารดาที่มีต่อชีวิตตนและตนเองจะดำเนินชีวิตต่อไปอย่างไรโดยที่ยังคงสืบทอดวิถีของบิดามารดาต่อไปได้อย่างสร้างสรรค์ เราจะเห็นว่าในกรณีนี้ก็ยังคงเป็นความตึงเครียดที่ทำให้เกิดความตึงต้ามร่วมกันทั้งบุตรและบิดามารดาที่เสียชีวิตไปแล้ว แต่น่าที่จะตั้งข้อสังเกตต่อไปว่าจะมีกรณีอื่น ๆ อีกบ้างหรือไม่ที่สามารถเกิดความตึงเครียดในความสัมพันธ์โดยที่ไม่ได้เกิดความตึงต้ามร่วมกันไปในความสัมพันธ์

จากที่กล่าวมาทั้งสองกรณีเราจะเห็นได้ถึงการมีความตึงเครียดเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตร คือมีความไม่ลงรอยกันระหว่างบิดามารดา-บุตร แต่ทั้งสองฝ่ายก็ต้องพยายามพยุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้ โดยพยายามอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนเกื้อหนุนกันให้ดีขึ้นไปด้วยกันต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการทำผ่านการเปิดโอกาสให้มีการทดทานกันได้เมื่อเห็นอีกฝ่ายทำผิด หรือเมื่อบิดามารดาจากไปแล้วบุตรก็ยังต้องพยายามสืบทอดวิถีของบิดามารดาต่อไปและทำให้วิถีนั้นยิ่งใหญ่อกงามขึ้น ซึ่งการจะทำได้ส่วนหนึ่งก็ต้องมาจากการมีเวลาพินิจใคร่ครวญในช่วงระยะเวลาของการไว้ทุกข์ที่ยาวนานมากพอ บุตรจึงจะสามารถรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับบิดามารดาต่อไปได้ทั้งในยามที่ท่านมีชีวิตอยู่หรือในยามที่จากไปแล้ว

4.2. ความตึงเครียดในชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง

ปรัชญาของจีนเห็นว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัวเป็นแบบอย่างให้กับการมีความสัมพันธ์ในชุดอื่นๆ ในประเด็นที่ผ่านมาเราได้เห็นความสัมพันธ์ในชุดความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตรที่มีความกลมกลืนกันแต่ก็มีความตึงเครียดเกิดขึ้นได้ ในชุดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองก็เช่นเดียวกันที่ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็มีความตึงเครียดเกิดขึ้นได้เสมอ

ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองนั้นผู้ปกครองก็มีหน้าที่ปกครองและชี้แนะผู้ใต้ปกครองด้วยคุณธรรม (17:5) ส่วนผู้ใต้ปกครองก็รับใช้ผู้ปกครองด้วยความซื่อสัตย์ภักดี (13:19) ภาพความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงถึงความกลมกลืนเกื้อหนุนกัน ดังที่ **หลุนฮิว** บันทึกไว้ว่า “คุณธรรมของวิญญูชนเป็นเสมือนสายลม คุณธรรมของเสี่ยวเหรินเป็นเสมือนยอดหญ้า สายลมอยู่บนยอดหญ้า ยอดหญ้าย่อมลู่ตาม” (12:15) ในที่นี้ผู้ปกครองที่มีคุณธรรมก็เปรียบเสมือนสายลมที่คอยโบกพัดให้ความร่มเย็นและเกื้อหนุนแก่ผู้ใต้ปกครอง ส่วนผู้ใต้ปกครองก็ยอมรับและโอนอ่อนไปตามพลังการชี้นำของผู้ปกครองและคอยรับใช้ผู้ปกครองด้วยความซื่อสัตย์ภักดี เปรียบได้กับยอดหญ้าที่ลู่ตามสายลม อย่างไรก็ตามจากตัวบทข้างต้นคงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเสี่ยวเหรินที่จะยอมโอนอ่อนไปตามการชี้นำของผู้ปกครองที่มีคุณธรรม แต่น่าจะหมายรวมถึงผู้ใต้ปกครองทั้งหลายด้วยที่ยินยอมอ่อนน้อมรับในพลังคุณธรรมของผู้ปกครองโดยสมัครใจ ทำให้เห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์ที่กลมกลืน มีความบรรสานสอดคล้องกันระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง กระนั้นก็ตามไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองจะมีแต่มิติของความสงบราบเรียบบรรสานสอดคล้องกันเท่านั้น แต่ยังมี ความตึงเครียดเกิดขึ้นในความสัมพันธ์อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตึงเครียดในความสัมพันธ์จะเข้มข้นและปรากฏชัดมากขึ้นเมื่อผู้ปกครองเป็นผู้ที่ขาดคุณธรรม แต่ในขณะเดียวกันผู้ใต้ปกครองก็ยังคงต้องมีความ

ชื่อสัตย์ภักดีคอยติดตามเจ้านายไม่ให้ทำในสิ่งที่ผิด ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ขงจื้อตำหนิลูกศิษย์ของตนที่ล้มเหลวในการทำหน้าที่ดังกล่าว ดังที่**หลุนอิว** บันทึกไว้ว่า

หัวหน้าตระกูลกำลังจะเข้าโจมตีจวนอิว

หฺวานโหยวและจี้ลู่เข้าพบขงจื้อ กล่าวว่า “ตระกูลกำลังจะมีปฏิบัติการต่อจวนอิว”

ขงจื้อกล่าวว่า “ฉิวความผิดนี้ไม่ใช่ของเจ้าดอกหรือ?” “อันดินแดนจวนอิว ในกาลก่อนองค์บูรพกษัตริย์ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นเมืองหลักแห่งดินแดนตงเหมินตะวันออก นอกจากนี้รัฐก็ยังอยู่ในเขตแดนเรา ก็นับเป็นบริวารของแผ่นดินได้ ยังมีเหตุอันใดที่จะเข้าโจมตี”

หฺวานโหยวกล่าวว่า “เจ้านายต้องการเช่นนั้น เราผู้เป็นข้าทั้งสองไม่ได้ต้องการเช่นนั้น”

ขงจื้อกล่าวว่า “ฉิวใจเร็นเคยกกล่าวไว้ว่า ‘เมื่อสามารถก็แสดงตน เมื่อไม่สามารถก็พึงหยุด เมื่อมีอันตรายก็ไม่ช่วยหนุน เมื่อล้มก็ไม่ช่วยประคองขึ้น แล้วจะใช้นำทางคนตาบอดได้อย่างไร’”

“นอกจากนี้แล้ว ยังกล่าวผิดอีกด้วย เมื่อเสียหรือแรดหนีออกจากกรงขัง เมื่ออัญมณีถูกทำลายในที่เก็บ ความผิดเป็นของใคร”

หฺวานโหยวกล่าวว่า “แต่ขณะนี้จวนอิวเข้มแข็งและอยู่ใกล้ดินแดนนี้ ถ้าไม่ยึดครองเสียแต่ตอนนี้ ในภายหลังจะสร้างความลำบากให้แก่ลูกหลาน”

ขงจื้อกล่าวว่า “ฉิว วิญญูชนรังเกียจการไม่ยอมกล่าวว่า ‘ตนปราถนาสิ่งนั้นสิ่งนี้’ และสรรหาคำอธิบายการกระทำตามปราถนาของตน”

“ฉิว เคยได้ยินว่า ผู้ครองบ้านครองเมืองไม่กังวลว่าน้อย แต่กังวลว่าไม่กลมเกลียวสมดุลงามไม่กังวลว่าจน แต่กังวลว่าจะไม่สงบ ทั้งนี้คงด้วยเหตุว่าเมื่อกลมเกลียวสมดุลงามก็ไม่จน เมื่อปรองดองก็ไม่น้อย เมื่อสงบจะไม่สั่นคลอน”

“ด้วยเหตุนี้ ถ้าผู้คนที่อยู่ห่างไกลไม่ยอมอ่อนน้อม ก็ให้พัฒนาวัฒนธรรมและคุณธรรมเพื่อดึงดูด เมื่อดึงดูดได้แล้วก็ทำให้สงบ”

“ขณะนี้โหยวกับฉิวกำลังช่วยเจ้านาย ผู้ที่อยู่ห่างไกลก็ไม่อ่อนน้อม และก็ไม่อาจดึงดูดมาได้ ภายในดินแดนก็มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย มีความล่มสลาย การหนีจากไป มีความแตกแยกไม่สามารถควบคุมดูแลเอาไว้ได้”

“แล้วยังมีการวางแผนใช้กำลังต่อกันภายในรัฐ เราเกรงว่าความโศกกังวลของลูกหลานตระกูลจี้คงมิได้มีสาเหตุมาจากจวนอิว แต่อยู่ภายในกำแพงของตนเอง” (16:1)

จากตัวบทที่กล่าวมานี้เราจะเห็นว่า ขงจื้อตำหนิลูกศิษย์ที่ทำหน้าที่ของผู้ใต้ปกครองบกพร่อง กล่าวคือ เมื่อผู้ปกครองกำลังจะทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องโดยการเตรียมบุกเข้าโจมตีจวนอิว ซึ่งเป็นรัฐในบริวาร ซึ่งก็ถือได้ว่าชาวจวนอิวไม่ใช่ใครอื่นแต่เป็นคนในรัฐเดียวกัน ดังนั้นชาวจวนอิวก็

อยู่ในฐานะของผู้ได้ปกครองของตระกูลอีกด้วย การที่ตระกูลจี้คิดจะบุกเข้าโจมตีจวนอีวี่จึงถือได้
 ว่ากำลังจะใช้กำลังบุกเข้าทำร้ายทำลายประชาชนในรัฐของตนเอง เป็นการที่หัวหน้าตระกูลจี้ไม่ได้
 ทำตามบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองที่ควรจะต้องปกป้องดูแลประชาชนและคอยชี้แนะสั่งสอนประชาชน
 เมื่อผู้ปกครองกำลังจะทำผิดเช่นนี้ ขุนนางหรือผู้ได้ปกครองที่ซื่อสัตย์ภักดีต้องทำหน้าที่ของตนใน
 การทัดทานหรือตักเตือนผู้ปกครอง ดังที่ซงจี้กล่าวไว้ว่า “ภักดีแล้วสามารถไม่ตักเตือนได้ด้วยหรือ”
 (14:8) แต่ในกรณีของหัวหน้าตระกูลจี้ที่กำลังจะบุกเข้าโจมตีจวนอีวี่ ผู้ได้ปกครองอย่างหรรานโฮยว
 และจี้ลุ่กลับโอนอ่อนไปตามเจ้านายโดยที่ไม่ทัดทานหรือตักเตือนเจ้านายของตน ซงจี้เห็นว่าการ
 กระทำแบบนี้เป็นการบกพร่องต่อหน้าที่ขุนนาง การไม่ทัดทานหรือไม่ตักเตือนเจ้านายคือการไม่
 ช่วยเหลือเจ้านายที่กำลังเห็นผิดให้หันกลับมาทำในสิ่งที่ถูกและยังถือได้ว่าเป็นการส่งเสริม
 สนับสนุนให้เจ้านายทำผิด ทำให้เห็นว่าความผิดของผู้ปกครองไม่ใช่ความผิดของผู้ปกครองฝ่าย
 เดียวแต่แท้จริงแล้วก็มีความผิดของขุนนางด้วย ดังที่ซงจี้กล่าวไว้ว่า “เมื่อเสียหรือแหว่งหนีออกจาก
 กรงขัง เมื่ออัญมณีถูกทำลายในที่เก็บ ความผิดเป็นของใคร” แต่เมื่อซงจี้ตักเตือนหรรานโฮยวกับจี้
 ลู่ถึงความบกพร่องในหน้าที่ ลูกศิษย์ทั้งสองก็ยังไม่สำนึกในความผิดของตนแล้วแก้ตัวกับซงจี้ว่า
 ขณะนี้จวนอีวี่กำลังเข้มแข็งขึ้นและมีท่าทีแข็งข้อ ถ้าไม่บุกเข้าโจมตีเสียแต่ตอนนี้อาจเป็นภัยต่อ
 ลูกหลานในภายหลังได้ ซงจี้รู้ทันลูกศิษย์ทั้งสองคนว่าแท้จริงคงเป็นเพราะหัวหน้าตระกูลจี้ หรราน
 โฮยวและจี้ลุ่มีความโลภต้องการขยายดินแดนไปครอบครองจวนอีวี่อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ซึ่งอาจ
 เป็นเพราะหวังที่จะได้กำลังคน ทหารยากร ดินแดน รวมถึงแสดงแสนยานุภาพของกองทัพให้รัฐอื่น ๆ
 ได้เห็น เพื่อให้รัฐอื่นเกรงกลัวไม่กล้าคิดแข็งข้อ แต่ซงจี้เห็นว่าแนวทางที่ถูกต้องคือการใช้พลัง
 คุณธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามเพื่อดึงดูดผู้คนหรือรัฐอื่นให้มาสวามิภักดิ์โดยสมัครใจ จากนั้นก็
 สร้างความกลมกลืนในเกิดขึ้นในรัฐ เมื่อในรัฐเกิดความกลมกลืน รัฐก็จะมีพลังสงบ มีเสถียรภาพ
 ไม่ต้องกังวลว่าจะมีใครคิดตีตัวออกห่างหรือเข้ามาโจมตี อีกทั้งประชาชนในรัฐเมื่อมีความ
 กลมกลืนกันก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คนในรัฐก็จะไม่จน รัฐที่กลมกลืนที่สามารถผสมผสานผู้คนที่
 แตกต่างหลากหลายให้อยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนเกื้อหนุนกันก็จะมีแต่คนอยากอุ้มลูกจูงหลานเข้า
 มาอยู่อาศัย แต่ภาพที่ซงจี้เห็นในปัจจุบันคือลูกศิษย์ของตนที่ไม่ยอมทัดทานเจ้านายแต่กลับช่วย
 เจ้านายของตนในการใช้ความรุนแรงต่อรัฐบริวารและผู้คนในรัฐเดียวกันเอง เป็นภาพที่แสดงถึง
 ความสัมพันธ์ที่แตกสลายของคนในรัฐเดียวกันเอง ที่ไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน
 เกื้อหนุนกัน แต่ต้องใช้กำลังเข้าทำลายกัน จนเกิดความเดือดร้อนไปทั่ว ประชาชนต้องอพยพ
 หลบหนีออกจากรัฐไปคนละทิศละทาง การสูญเสียความกลมกลืนภายในรัฐเช่นนี้แท้จริงแล้วไม่
 ได้มาจากผู้อื่นแต่มาจากตัวผู้ปกครองรัฐและขุนนางที่ไม่กล้าแสดงความภักดีด้วยการทัดทานและ
 การไม่มีความตั้งแย้งที่ “สร้างสรรค์” อันจะช่วยพัฒนาผู้ปกครองให้ “ดี” ขึ้นได้ ในที่นี้ผู้ปกครอง

เมื่อทำผิดก็ไม่มีขุนนางที่จะมาคอยตัดทอนด้วยความมุ่งหวังจะให้ผู้ปกครองหันกลับมาทำในสิ่งที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตามแม้ขงจื้อจะสนับสนุนให้ขุนนางต้องตัดทอนผู้ปกครองเมื่อเห็นผู้ปกครองทำผิด แต่ในการตัดทอนผู้ปกครองก็ต้องทำด้วยความพอเหมาะพอดี ถูกต้องตามกาลเทศะ ไม่เช่นนั้นแล้วก็อาจทำให้เกิดความสั่นคลอนในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองได้ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “รับใช้ผู้ปกครองตัดทอนบ่อยๆ อาจถูกดูหมิ่น” (4:26) หรือ “วิญญูชนจะต้องได้รับความไว้วางใจจากเจ้านายก่อน จึงค่อยชี้แนะ หากยังไม่ได้รับความไว้วางใจ เจ้านายจะรู้สึกว่าคุณติฉิน” (19:10) การตัดทอนผู้ปกครองบ่อยๆหรือการชี้แนะเมื่อยังไม่ได้รับความไว้วางใจจากผู้ปกครองอาจทำให้ผู้ปกครองรู้สึกไม่พอใจได้ ซึ่งนอกจากจะทำให้ผู้ปกครองไม่ยอมฟังคำตัดทอนหรือคำชี้แนะแล้ว ยังอาจนำภัยมาสู่ตัวผู้ใต้ปกครองที่ทำการตัดทอนทุกๆที่ที่ทำความหวังดีก็ตาม เช่น อาจถูกเจ้านายลงโทษ และเมื่อถูกเจ้านายลงโทษทุกๆที่ที่ตัดทอนด้วยเจตนาที่ดี ผู้ใต้ปกครองก็อาจรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรม จนอาจถึงขั้นเกิดเป็นความแค้นต่อผู้ปกครองและสูญเสียความซื่อสัตย์ภักดีที่มีต่อเจ้านาย เมื่อไม่มีความซื่อสัตย์ภักดีต่อเจ้านาย ขุนนางก็อาจคิดทำร้ายหรือการสังหารเจ้านายของตนได้ ซึ่งใน **หลุนอี่ว** ก็แสดงให้เห็นว่ามีหลายกรณีที่ขุนนางสังหารเจ้านายของตน (14:22) ทำให้เห็นว่าการตัดทอนผู้ปกครอง ผู้ใต้ปกครองต้องทำด้วยความระมัดระวังเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความแตกสลายในความสัมพันธ์และเสียความกลมกลืนระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองไป

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองไม่ได้มีแต่เฉพาะมิติของความบรรสานสอดคล้อง ความสงบราบเรียบ แต่ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนมีความตึงเครียดอยู่ กล่าวคือ เมื่อผู้ปกครองทำผิดผู้ใต้ปกครองต้องช่วยตัดทอน แต่ให้ตัดทอนด้วยความระมัดระวัง ทำอย่างพอเหมาะพอดี ถูกกาลเทศะ เพื่อให้ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันไปได้ และในการตัดทอนผู้ปกครองก็ทำด้วยความมุ่งหวังที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ปกครองในการหยุดยั้งไม่ให้ผู้ปกครองทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการตัดทอนผู้ปกครองด้วยเจตนาที่จะให้ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองดีขึ้นไปด้วยกัน

4.3. ความตึงเครียดระหว่างชุดความสัมพันธ์ครอบครัว-รัฐ

ในสองประเด็นที่ผ่านเราพิจารณาความสัมพันธ์ภายในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร และชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครองที่มีความกลมกลืนกันแต่ก็มีความตึงเครียดเกิดขึ้นภายในชุดความสัมพันธ์ อย่างไรก็ตามในชีวิตของเราที่ดำรงอยู่ในชุดความสัมพันธ์หลายชุดและมีบทบาทหลากหลายซ้อนทับกันอยู่ คนๆเดียวกันนั้นเป็นทั้งบุตร เป็นผู้ใต้ปกครอง เป็นเพื่อน เป็น

สามี และบทบาทอื่นๆ ทว่าบทบาทอันหลากหลายที่แต่ละคนมีนั้นไม่ได้ราบรื่นลงตัวกันเสมอไป เนื่องจากในบางครั้งบทบาทที่อยู่ในบางชุดความสัมพันธ์ที่เรียกร่องการมีพันธะหน้าที่บางอย่างก็เกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกับบทบาทอื่นที่อยู่ในอีกชุดความสัมพันธ์ ทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างชุดความสัมพันธ์ขึ้น ใน**หลุนอีวี**เราจะพบกรณีความตึงเครียดระหว่างชุดความสัมพันธ์ที่ชัดเจนที่สุดคือ ชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรกับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง หรือกล่าวอย่างกว้างๆได้ว่าเป็นความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับครอบครัว

ปรัชญาขงจื๊อไม่แบ่งแยกระหว่างครอบครัวกับรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองคือพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในครอบครัว ดังที่**หลุนอีวี**บันทึกไว้ว่า

มีคนถามขงจื๊อว่า “อาจารย์ เหตุใดจึงไม่บริหารบ้านเมือง?”

อาจารย์ตอบว่า “**คัมภีร์ประวัติศาสตร์** กล่าวไว้ว่า ‘กตัญญูในเรื่องที่ควรกตัญญู เป็นมิตรกับพี่น้อง ปฏิบัติให้มีการบริหาร’ นี่คือการบริหารเช่นกัน แล้วจึงต้องบริหารอะไรอีก” (2:21)

จากตัวบทข้างต้นเราจะเห็นว่าคนที่เป็นลูกที่ดีหรือเป็นพี่น้องที่ดีก็จะมีคุณสมบัติของการเป็นผู้ปกครองหรือผู้ใต้ปกครองที่ดี ที่จะมีส่วนช่วยให้การทำงานบริหารภายในรัฐเป็นไปได้อย่างราบรื่น ดังนั้นการทำตามบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อสมาชิกในครอบครัวได้เป็นอย่างดี จึงเสมือนว่าได้ทำงานบริหารบ้านเมืองแล้ว ทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความกลมกลืนไปด้วยกันได้ดีกับความสัมพันธ์ในระดับในชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวจะราบรื่นลงตัวกับความสัมพันธ์กับรัฐเสมอไป มีบางกรณีที่ความสัมพันธ์ในชุดบิดามารดา-บุตรเกิดความตึงเครียดกับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ดังกรณีของบิดาขโมยแกะแล้วบุตรไปเป็นพยานในศาล ดังที่**หลุนอีวี**บันทึกไว้ว่า

เช่อกงกล่าวแก่ขงจื๊อว่า “ในแคว้นของเรา มีคนตรง เมื่อบิดาขโมยแกะ บุตรไปเป็นพยาน” ขงจื๊อกล่าวว่ “ในแคว้นของข้า คนตรงจะต่างออกไป บิดาจะซ่อนความผิดของบุตร บุตรจะซ่อนความผิดของบิดา ความตรงดำรงอยู่ ณ ใจกลางพฤติกรรมเหล่านี้แล้ว” (13:18)

จากตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรกับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือ ผู้ที่เป็นบุตรมีพันธะที่จะต้องซื่อสัตย์ต่อชุดความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตร โดยต้องมีความกตัญญูต่อบิดาในการช่วยบิดาซ่อนความผิด แต่บุตรคนเดียวกันนั้นเองก็ยังมีบทบาทของผู้ใต้ปกครองที่เรียกร่องให้เขาต้องซื่อสัตย์ต่อรัฐหรือผู้ปกครอง การที่เขาต้องทำหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดีในการไปเป็นพยานในศาลยืนยัน

ความผิดของบิดา ทำให้เห็นว่าในกรณีนี้ ถ้าบุตรเลือกที่จะซื่อสัตย์ต่อครอบครัวในการมีความกตัญญูต่อบิดาโดยการซ่อนความผิดของบิดา ก็จะทำให้เขาไม่ซื่อสัตย์ต่อรัฐ แต่ถ้าบุตรเลือกที่จะซื่อสัตย์ต่อรัฐโดยการไปเป็นพยานในศาลก็จะทำให้เขาไม่ซื่อสัตย์ต่อชุดความสัมพันธ์บิดามารดาบุตร เราจะเห็นว่าปัญหาความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างชุดความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นปัญหาที่หาทางออกได้ไม่่ง่ายนัก กระนั้นก็ตามขงจื้อก็พยายามหาทางออกที่ดีต่อทุกฝ่ายมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อให้ทั้งรัฐและครอบครัวยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันต่อไปได้ โดยขงจื้อมีความเห็นว่าในกรณีนี้เราควรซื่อสัตย์ต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวก่อนโดยการที่บุตรควรซ่อนความผิดให้บิดาของตน

แนวทางของขงจื้อที่เลือกซื่อสัตย์ต่อครอบครัวก่อนนั้นทำให้ขงจื้อถูกวิจารณ์จากนักคิดกลุ่มนิตินิยม ผู้มองเห็นว่าข้อเสนองของขงจื้อมีแต่จะทำให้อำนาจรัฐอ่อนแอ⁸ และยังมีแนวโน้มที่จะทำให้สังคมล่มสลายได้ ดังที่แสงสว่าง กิตติสยามมีความเห็นว่า ถ้าในกรณีนี้จำเป็นต้องเลือกว่าจะซื่อสัตย์ต่อรัฐหรือซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ถ้าเลือกซื่อสัตย์ต่อครอบครัวก่อน สังคมก็จะล่มสลาย เช่นหากบิดาขโมยแกะและบุตรปกปิดความผิดให้ ผู้ที่แกะถูกขโมยจึงแก้แค้นด้วยการฆ่าผู้ที่ขโมยแกะและบุตรของเขาก็ปกปิดความผิดให้เขาเช่นกัน และหากเป็นเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ สังคมย่อมต้องล่มสลาย⁹ นอกจากนั้นแล้วขงจื้อยังถูกวิจารณ์อย่างหนักจากนักวิชาการปรัชญาจีนร่วมสมัย เช่น หลิวชิงผิง (Qingping Liu) ที่วิจารณ์ขงจื้อว่า การที่ขงจื้อให้บุตรเลือกซ่อนความผิดของบิดาเป็นการให้คุณค่าสูงสุดแก่ความกตัญญู โดยถือว่าสิ่งนี้อยู่เหนือคุณค่าอื่น ๆ ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์ภักดี บุตรต้องละทิ้งความซื่อสัตย์ภักดีต่อผู้ปกครอง และยังคงละทิ้งคุณธรรมที่สำคัญอย่างมนุษยธรรม กล่าวคือ การที่บุตรซ่อนความผิดบิดาเป็นการกระทำที่ไร้มนุษยธรรมต่อเหยื่อ เนื่องจากการกระทำดังกล่าวละเมิดผลประโยชน์ของเหยื่อและญาติของเหยื่อที่ถูกขโมยแกะไป¹⁰ การให้ค่าสูงสุดแก่ความกตัญญูหรือความผูกพันทางสายโลหิต (consanguineous affection) ส่งผลเสียในทางปฏิบัติในชีวิตจริงต่อสังคมจีน กล่าวคือ ทำให้ในสังคมจีนมีความลำเอียงให้แก่ญาติพี่น้อง มีการเล่นพรรคเล่นพวก มีการแต่งตั้งคนเข้ารับตำแหน่งเพราะความเป็นญาติสนิท มีการแก้กฎหมายเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่พวกพ้อง ทำให้เห็นว่าการให้คุณค่าสูงสุดแก่ความกตัญญูหรือความรักทางสายโลหิตนั้นเป็นแหล่งที่มาของการทุจริตประพฤติมิชอบในสังคม

⁸ สุวรรณ สถาานันท์, *กระแสธารปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่อง ธรรมชาติ อำนาจ และจารีต* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 43.

⁹ แสงสว่าง กิตติสยาม, “มโนทัศน์พื้นฐานในจริยศาสตร์แบบขงจื้อ,” ใน *ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก*, สุวรรณ สถาานันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 206.

¹⁰ Qingping Liu, “To become a Filial Son, a Loyal Subject, or a Humane Person?— On the Confucian Ideas about Humanity,” *Asian Philosophy* 19, 2 (July, 2009): 178.

จีน ซึ่งก็คิดว่าการพัฒนาของสังคมจีนมาจนถึงทุกวันนี้¹¹ จากคำวิจารณ์ของนักวิชาการ ทั้งหลายตั้งที่กล่าวมา มีความเห็นตรงกันว่า ในกรณีที่เป็นขงจื้อเลือกให้ความสำคัญต่อครอบครัวก่อน การให้ความสำคัญแก่ครอบครัวก่อนมีนัยไปถึงการยอมละทิ้งรัฐ เนื่องจาก การเลือกดังกล่าวส่งผลให้รัฐหรือสังคมอ่อนแอ เต็มไปด้วยปัญหาการทุจริต และอาจทำให้รัฐถึงขั้น ล่มสลายได้

ก่อนที่จะตอบข้อวิจารณ์ข้างต้น ควรทำความเข้าใจก่อนว่าขงจื้อไม่ได้เห็นว่าการขโมยแกะ ไม่ใช่ความผิด อีกทั้งไม่ได้เห็นว่าการขโมยครั้งนี้ไม่ควรได้รับโทษ ประเด็นหลักน่าจะอยู่ที่ กระบวนการกล่าวโทษบิดามากกว่า ซึ่งอาจหมายความว่าบุตรอาจไม่ขัดขวางผู้อื่นที่จะไปเป็น พยาน หรือบุตรอาจเสนอการชดเชยการขโมยแกะแก่เพื่อนบ้านที่แกะถูกขโมยไป นอกจากนี้การ “ช้อน” ความผิดของบิดาครั้งนี้ มิได้หมายความว่า บุตรจะไม่ “ตัดทอน” บิดาหรือกล่อมเกลาบิดา ในอนาคต ข้อพิจารณาเหล่านี้ล้วนอยู่ในกรอบความหมายที่เป็นไปได้ที่น่าเชื่อถือ (credible possible meaning) ของบทสนทนา ความหมายที่เป็นไปได้ที่น่าเชื่อถือเป็นเครื่องกำหนดบริบทและ สถานการณ์ที่สำคัญต่อการเข้าใจว่า คำตอบของขงจื้อหมายความว่าอย่างไร¹²

ผู้วิจัยจะเริ่มพิจารณาจากนัยยะหรือผลเสียที่ตามมาจากการที่บุตรไปเป็นพยานในศาล ยืนยันความผิดบิดา ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจว่าทำไมขงจื้อจึงไม่เห็นด้วยกับการที่บุตรเลือกข้อสัตย์ต่อรัฐ โดยละทิ้งความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว จากนั้นจะพิจารณาต่อไปว่าการเลือกข้อสัตย์ต่อครอบครัว ก่อนข้อสัตย์ต่อรัฐทำดีที่สุดแล้วจะเป็นวิธีการที่จะทำให้ทั้งครอบครัวและรัฐยังคงดำรงอยู่และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันต่อไปได้ ซึ่งจะนำมาสู่การตอบข้อวิจารณ์ข้างต้นว่าการเลือกของขงจื้อ ไม่ได้เป็นการเลือกครอบครัวแต่ละทิ้งรัฐและปล่อยให้รัฐต้องอ่อนแอตกต่ำจนอาจทำให้รัฐล่มสลาย ได้

การที่บุตรไปเป็นพยานยืนยันความผิดของบิดาแสดงให้เห็นถึงการที่บุตรไม่ได้ทำหน้าที่ ของบุตรที่กตัญญูอย่างดีพอ เนื่องจากบุตรควรทำหน้าที่ในการ “ตัดทอน” บิดาอย่างสุภาพ และ แม้ว่าบิดาจะไม่ทำตามประสงค์ บุตรก็ยังคงคงความเคารพบิดา และยังคงตัดทอนบิดาต่อไป (4:18) การไปเป็นพยานในศาลแสดงให้เห็นว่าบุตรไม่มีความพยายามมากพอที่จะตัดทอนบิดา และการไปเป็นพยานในศาลยืนยันความผิดของบิดาก็ไม่ใช่การตัดทอนที่สุภาพ แต่อาจทำให้บิดา

¹¹ Qingping Liu, "Filiality Versus Sociality and Individuality: On Confucianism As "Consanguinitism," *Philosophy East and West* 53, 2 (April, 2003): 246.

¹² สุวรรณา สถาอานันท์ (แปลและเรียบเรียง), *หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 111.

ต้องได้รับการลงโทษทั้งที่บิดาน่าจะกำลังอยู่ในวัยชรา¹³ ซึ่งควรจะเป็นวัยที่ได้พักผ่อนอยู่กับลูกหลานอย่างสงบ การใช้กฎหมายเข้าแก้ปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นนอกจากจะเป็นวิธีการที่บั่นทอนความสัมพันธ์ในครอบครัว ที่ทำให้คนในครอบครัวไม่สามารถไว้เนื้อเชื่อใจกันได้อีก การใช้กฎหมายยังเป็นวิธีแก้ปัญหาที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงให้บิดารู้สึกผิดแล้วกลับตัวเป็นคนดีได้ แต่อาจทำตามกฎหมายเพราะเกรงกลัวบทลงโทษ ซึ่งยังเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ยังไม่มีประสิทธิภาพมากพอ ดังที่**หลุนฮิว** บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “ถ้านำพระราชบัญญัติโดยใช้กลไกรัฐ สร้างระเบียบโดยใช้บทลงโทษ พระราชบัญญัติจะทำตาม แต่จะไร้ความละเอียด ถ้านำพระราชบัญญัติด้วยคุณธรรม สร้างระเบียบด้วยหี พระราชบัญญัติจะมีความละเอียดแล้วยังจะอยู่ในกรอบอีกด้วย” (2:3)

เราจะเห็นว่าถ้าใช้กลไกของรัฐและกฎหมายเป็นตัวนำอาจจะทำให้ประชาชนยอมอยู่ในกรอบของกฎหมายได้แค่ชั่วคราวชั่วคราว แต่เมื่อใดที่การบังคับใช้กฎหมายย่อหย่อนหรือกลไกภายในรัฐอ่อนแอก็จะเป็นช่องทางที่จะทำให้ประชาชนหลีกเลี่ยงกฎหมายและกลับมาทำผิดซ้ำอีก เพราะประชาชนไม่ได้รู้สึกว่สิ่งที่ตนเองทำนั้นผิด แต่ที่ยอมทำตามกฎหมายเพราะเกรงกลัวการลงโทษ ในทางตรงข้ามถ้าผู้ปกครองนำประชาชนด้วยคุณธรรมและสร้างระเบียบด้วยหี ประชาชนจะมีความละเอียดเกิดขึ้นภายในจิตใจ และไม่กล้าทำผิดซ้ำอีก ทำให้เห็นว่าการใช้พลังคุณธรรมของผู้ปกครอง และการใช้หี สามารถพัฒนาให้ประชาชนเป็นคนดีได้ จนมีความละเอียดต่อการทำความผิด

นอกจากนั้นแล้วปัญหาการลักขโมยที่เกิดขึ้นไม่ใช่แค่เป็นปัญหาในระดับครอบครัว แต่ยังเป็นปัญหาที่สะท้อนถึงความบกพร่องในหน้าที่ของผู้ปกครองต่อผู้ใต้ปกครอง ดังที่**หลุนฮิว**บันทึกไว้ว่า

จี้คังจื่อรู้สึกกังวลที่มีโจรผู้ร้ายจึงถามขงจื่อ ขงจื่อตอบว่า “หากท่านไร้ความโลก แม้ให้รางวัล ก็ไม่มีใครขโมย” (12:18)

จากตัวบทข้างต้นทำให้เห็นว่าปัญหาในกรณีของบิดาขโมยแกะส่วนหนึ่งแล้วอาจเป็นผลมาจากผู้ปกครองที่มีความโลกแล้วส่งผลไปถึงผู้ใต้ปกครองให้กลายเป็นขโมย ดังกรณีของการทำหน้าที่ผู้ปกครองของจี้คังจื่อที่เต็มไปด้วยความโลภส่งผลให้ผู้ใต้ปกครองเป็นขโมยได้ เช่น

¹³ บุตรที่สามารถไปเป็นพยานในศาลได้น่าจะมีวัยวุฒิพอสมควร นั่นก็หมายความว่าบิดาก็น่าจะมีอายุมากตามไปด้วย

ผู้ปกครองอาจโหมมากจึงซูดรีดเรียกเก็บภาษีจากประชาชนในอัตราสูง ทำให้ประชาชนอยู่ในสภาพที่อึดอัดขัดสน จึงต้องไปเป็นขโมยเพื่อหาเงินหรืออาหารมาเพื่อประทังชีวิต เมื่อมองเช่นนี้แล้วความผิดของบิดาที่ไปขโมยแกะก็เป็นความผิดของผู้ปกครองด้วยที่ไม่ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ได้ปกครอง เพราะถ้าผู้ปกครองช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ได้ปกครอง ผู้ได้ปกครองก็จะอยู่ดีมีสุข ไม่มีความขาดแคลน จึงไม่มีความจำเป็นใดๆที่ผู้ได้ปกครองต้องไปเป็นขโมย ถึงแม้ว่าจะมีผู้ให้รางวัลก็ไม่มีใครเป็นขโมย ทำให้เห็นว่าปัญหาเรื่องบิดาขโมยแกะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความสัมพันธ์ในชุดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ได้ปกครองที่ไม่มีความกลมกลืนเกื้อหนุนกัน แต่อยู่ในลักษณะที่ผู้ปกครองกดขี่ผู้ได้ปกครอง ซึ่งก็กลายเป็นการบีบบังคับผู้ที่อยู่ได้ปกครองโดยอ้อมให้ต้องไปเป็นขโมย เมื่อเป็นเช่นนี้แนวทางการแก้ปัญหาการขโมยจึงไม่ควรให้กลไกของรัฐและกฎหมายเป็นตัวนำ ทางที่ดีกว่าคือการที่ผู้ปกครองขัดเกลาดตนเองให้มีคุณธรรมและสร้างระเบียบในสังคมด้วยการใช้หลัก

อย่างไรก็ตามเราไม่ควรเข้าใจว่าขงจื้อปฏิเสธการใช้กฎหมายเป็นหนึ่งในกลไกของรัฐในการควบคุมประชาชน ดังเช่น การตีความของลี ไดแอน เรนนี่ (Lee Dian Rainy) ที่มีความเห็นว่า “ในจารีตแบบขงจื้อถ้ามีคนประพฤติไม่ดี สิ่งที่ย่ำแย่ที่สุดที่ทำได้คือการพูดกับคนผู้นั้นว่า ‘ท่านไม่ใช่วิญญาณชน!’ การขาดการควบคุมลงโทษ (sanction) ทำให้ในประวัติศาสตร์ผู้ที่ฉ้อฉล ผู้ที่โหดร้าย ผู้ที่รังแกผู้อื่นสามารถทำสิ่งที่พวกเขาต้องการได้โดยไม่เกรงกลัวเพราะรู้ว่าพวกเขาจะปลอดภัยจากการถูกลงโทษที่รุนแรง”¹⁴ ความเห็นของลี ไดแอน เรนนี่ สื่อนัยว่าปรัชญาสำนักขงจื้อใช้แต่พลังคุณธรรมในการควบคุมประชาชน แต่ไม่ได้ใช้กฎหมายหรือกลไกอื่นๆของรัฐ ทำให้คนสามารถทำความผิดได้โดยไม่เกรงกลัวการถูกลงโทษ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าขงจื้อไม่ได้ปฏิเสธการใช้กฎหมาย¹⁵ แต่ประเด็นน่าจะอยู่ตรงที่ว่าขงจื้อให้ผู้ปกครองใช้พลังคุณธรรมและหลักเป็นต้นนำและมีกฎหมายและกลไกของรัฐเป็นตัวเสริม เพราะการใช้กฎหมายมากเกินไปจะทำให้คนสนใจเฉพาะแต่ผลประโยชน์ของตนเอง และมองผู้อื่นเป็นฝ่ายตรงข้ามและคนจะไม่รู้สึกไว้เนื้อเชื่อใจกัน นอกจากนั้นแล้วกฎหมายมักจะใช้ในการเรียกร้องผลประโยชน์ การฟ้องร้องชดเชยค่าเสียหาย แต่ในการในการอยู่ร่วมกันในสังคมไม่น่าจะเป็นเพียงแค่เรื่องการเรียกร้องผลประโยชน์ระหว่าง “ของ

¹⁴ “In the Confucian tradition, if someone behave badly, the worst they can do is say to them, “Well, you are no gentleman!” This lack of sanction has, historically, allowed the corrupt, the cruel, and the bullies to do whatever they like, safe in knowledge that not much can be done about them.” Lee Dian Rainy, *Confucius and Confucianism: The Essentials* (MA: Blackwell Publishing, 2010), p. 203-204.

¹⁵ ดังที่มีตัวขงจื้อพูดถึงเรื่องการมีคดียุติธรรมในศาล (12:12-13) แสดงว่าขงจื้อยอมรับให้มีกฎหมายเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม

ฉัน-ของเขา” แต่ควรเป็นเรื่อง “ของพวกเขา” ทำให้เห็นว่าการใช้กฎหมายมากเกินไปเป็นการลดโอกาสการสร้างความกลมกลืนในสังคม¹⁶

นอกจากนั้นแล้วการแก้ปัญหาข้อพิพาทที่ไม่ได้มาจากการใช้กฎหมายของรัฐเป็นตัวนำที่แม้จะไม่ได้ทำให้บิดาผู้กระทำผิดถูกลงโทษ แต่ก็ไม่ได้สอนนัยว่าเหยื่อที่ถูกขโมยแกะจะถูกทอดทิ้งหรือสอนนัยถึงความไว้วางใจต่อเหยื่อ หรือเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งความลำเอียง การเอื้อผลประโยชน์ให้แก่พวกพ้องและการทุจริตประพฤติมิชอบ เพราะในกรณีเช่นนี้เราสามารถนำจินตนาการใหม่ในการแก้ปัญหาละเมิดต่อกันได้หลากหลายแนวทาง โดยไม่จำเป็นต้องจบลงด้วยการใช้บทบัญญัติของกฎหมายกดดันให้บุตรต้องไปเป็นพยานยืนยันความผิดของบิดา การใช้จินตนาการแบบใหม่ในการแก้ปัญหา เช่น การให้บิดาและบุตรชดใช้ค่าเสียหายอย่างเป็นทางการและมีการขอโทษผู้ที่เป็นเจ้าของแกะ วิธีการแบบนี้ดีต่อทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นทั้งบิดา บุตร เจ้าของแกะ รวมถึงผู้ปกครองที่จะได้เรียนรู้จากผู้ได้ปกครองถึงวิธีการแก้ปัญหาโดยที่ไม่ใช้ความรุนแรงหรือการใช้อำนาจบังคับ วิธีการแก้ปัญหาที่ไม่ได้ใช้กฎหมายเป็นตัวนำ ทำให้คนในชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้ ยังคงมีความไว้วางใจ มีความเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกันต่อไปได้ และการละเมิดกันก็จะมึนน้อยลงตามไปด้วย

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นผลเสียของการที่บุตรยอมโอนอ่อนไปตามผู้ปกครองและเห็นหน้าที่ของผู้ได้ปกครองสำคัญกว่าหน้าที่ของบุตรกตัญญูที่ควรจะต้องปกป้องบิดาด้วยการซ่อนความผิดบิดาที่นอกจากจะทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวสิ้นคลอนแล้ว ยังส่งผลเสียในระดับรัฐที่ทำให้ผู้ปกครองขาดการตรวจสอบตนเองว่าตนเองมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ได้ปกครองหรือไม่ และยังเป็นการใช้กฎหมายกับประชาชนมากเกินไป ซึ่งไม่เอื้อให้ประชาชนพัฒนาจิตสำนึกแห่งคุณธรรมภายในตน มุ่งแต่จะหลีกเลี่ยงการลงโทษ การรักษาผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งเป็นการเสียโอกาสการสร้างความกลมกลืนภายในรัฐ ท้ายที่สุดแล้วรัฐแบบนี้เป็นรัฐที่ไม่สงบสุข อ่อนแอ ไม่มีเสถียรภาพ และเสี่ยงต่อการล่มสลายได้ง่าย ทำให้เห็นได้ว่าการใช้อวดของเซอองที่ว่าตนมีพลเมืองที่มีความตรงที่ให้ความซื่อสัตย์ต่อรัฐมาก่อนหรือมีความสำคัญเหนือการซื่อสัตย์ต่อครอบครัว แท้จริงแล้วกรณีเช่นนี้ไม่ได้สะท้อนถึงการมีอำนาจรัฐที่มีเสถียรภาพตามการใช้อวดของเซออง

การที่ขงจื้อเสนอว่าในกรณีบิดาขโมยแกะ บุตรควรซื่อสัตย์ต่อครอบครัวก่อนซื่อสัตย์ต่อรัฐที่บุตรควรปิดซ่อนความผิดให้บิดา การเลือกแบบนี้เป็นทางออกที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในสถานการณ์นี้เพื่อที่จะรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรให้อยู่ร่วมกัน

¹⁶ Sor-hoon Tan, "From Cannibalism to Empowerment: An *Analects*-Inspired Attempt to Balance Community and Liberty," *Philosophy East and West* 54, 1 (January, 2004): 55-56.

กับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการทำให้รัฐและครอบครัวยังคงสามารถอยู่ร่วมกันต่อไปอย่างมีความกลมกลืนกัน กล่าวคือ จากการศึกษาความสัมพันธ์ในชุดผู้ปกครองเป็นส่วนที่ต่อขยายมาจากความสัมพันธ์ในระดับครอบครัว ดังที่ **หลุนอี** วิจารณ์ไว้ว่า

อาจารย์โหยวกล่าวว่า “ผู้มีความกตัญญูและเชื่อฟังพี่น้องน้อยนักที่จะขัดขืนผู้บังคับบัญชา ผู้ที่ไม่ขัดขืนผู้บังคับบัญชา ไม่มีเลยที่จะก่อความวุ่นวาย วิทยุชนในใจในรากฐาน เมื่อรากฐานตั้งมั่นแล้ว เค้าก็เกิด ความกตัญญูและเชื่อฟัง เป็นรากฐานแห่งมนุษยธรรมแน่แท้กระมัง” (1:2)

ผู้ที่มีความกตัญญูและเชื่อฟังจะเรียนรู้การมีความกตัญญูคอยดูแลรับใช้บิดามารดาและเชื่อฟังพี่ในพื้นทีของครอบครัวจากการได้เห็นสมาชิกในครอบครัวปฏิบัติต่อกัน เห็นบิดามารดาของตนมีความกตัญญูต่อปู่ย่าตายาย คุณธรรมที่ถูกบ่มเพาะและขัดเกลาในพื้นที่ของครอบครัวจะเป็นรากฐานสำคัญให้แก่การมีคุณธรรมในระดับรัฐในชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ดังที่เราจะเห็นว่าบุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดามารดาและเชื่อฟังพี่มีแนวโน้มสูงที่จะเป็นขุนนางที่จงรักภักดีต่อเจ้านาย คนที่มีความจงรักภักดีต่อเจ้านายก็จะสามารถมีความอาทรห่วงใยขยายไปสู่ผู้อื่นได้ ทำให้คนประเภทนี้ไม่ก่อความวุ่นวายในสังคมหรือสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดังนั้น ความกตัญญูจึงเป็นรากฐานของการมีมนุษยธรรมที่หมายถึงการรักมนุษย์ แต่ไม่ใช่ความรักมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แต่เป็นความรักที่มีขีดขั้น โดยต้องมีความรักความอาทรห่วงใยให้แก่สมาชิกในครอบครัวที่เข้มข้นลึกซึ้งกว่าคนที่อยู่ไกลตัว ทำให้ความกตัญญูที่เป็นรากฐานของการมีมนุษยธรรม ส่งผลไปถึงการทำให้เกิดความมั่นคงมีเสถียรภาพภายในรัฐ ดังที่ เฮนรี โรสมอนต์ และ ร็อบเจอร์ เอมส์ มีความเห็นว่า ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของการขัดเกลาตนเองให้มีสำนึกของการเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ใหญ่กว่าตัวของเขา ทำให้สามารถมีความรักขยายไปถึงมนุษย์คนอื่นที่มีชีวิตอยู่รวมถึงผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วและขยายไปถึงสิ่งอื่นๆในจักรวาล ซึ่งก็คือลักษณะของการมีมนุษยธรรม การขัดเกลาตนเองให้มีลักษณะดังกล่าวจะทำให้สังคมและโลกเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้เห็นได้ว่าสายสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นในครอบครัวไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ แต่เป็นรากฐานให้กับการมีรัฐที่มีประสิทธิภาพและรัฐที่มีเสถียรภาพ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐเป็นความต่อเนื่องมาจากครอบครัว¹⁷ ดังนั้น ในกรณีบิดาขโมยแกะอันเป็นสถานการณ์ที่บีบคั้นให้ต้องจัดลำดับความสำคัญระหว่างการให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ต่อครอบครัวมาก่อนรัฐ หรือจะให้

¹⁷ Henry Rosemont and Roger T. Ames, “Family Reverence (*xiao* 孝) as the Source of Consummatory Conduct (*ren* 仁),” *Dao* 7, 1 (2008): 15-16.

ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ต่อรัฐมาก่อนครอบครัว ของจี้จิ้งจึงเห็นว่าควรเลือกให้ความสำคัญกับการซื่อสัตย์ต่อครอบครัวก่อน โดยบุตรควรปิดซ่อนความผิดของบิดา เพราะการปิดซ่อนความผิดให้กันและกันเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรักความอาทรที่บุตรมีต่อบิดา โดยการช่วยเหลือไม่ให้บิดาต้องถูกกฎหมายลงโทษ อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น เนื่องจากบุตรและบิดามารดาต่างก็ไว้เนื้อเชื่อใจกันได้ว่าเมื่อมีเหตุการณ์เลวร้ายเกิดขึ้นก็จะมีสมาชิกในครอบครัวช่วยเหลือเกื้อกูล จะไม่มีใครทอดทิ้งใครให้เผชิญความยากลำบากโดยลำพัง ทำให้สมาชิกในครอบครัวยังมีความสัมพันธ์อันกลมกลืนเกื้อหนุนกันต่อไปได้ และเมื่อสายสัมพันธ์ในครอบครัวยังคงเหนียวแน่นต่อไปเช่นนี้ ครอบครัวก็จะเป็นแหล่งบ่มเพาะบุคคลที่จะเติบโตไปเป็นผู้ได้ปกครองที่จงรักภักดีต่อเจ้านายและพลเมืองที่ดีของรัฐต่อไป ด้วยการเลือกให้ความสำคัญกับครอบครัวก่อนดังที่กล่าวมานี้จึงทำให้รัฐของเซอองมีพลเมืองมีความจงรักภักดีต่อเจ้านายและทำให้เกิดเสถียรภาพภายในรัฐ และยังเป็นการทำให้รัฐของเซอองและครอบครัวยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนและเกื้อหนุนกันและกันให้เกิดความดีงามร่วมกันได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นว่า การเลือกซื่อสัตย์ต่อครอบครัวมาก่อนความซื่อสัตย์ต่อรัฐนั้นไม่ได้เป็นไปตามข้อวิจารณ์ของนักปรัชญาจีนร่วมสมัยดังที่กล่าวมาในตอนต้นที่ว่าถ้าเลือกซื่อสัตย์ต่อครอบครัวแล้วจะทำให้รัฐอ่อนแอ ทำให้สังคมต้องล่มสลาย หรือแม้กระทั่งการเป็นที่มาของวัฒนธรรมแห่งการล่าเหยียด การทุจริตประพดมิชอบในสังคมจีน ในทางตรงกันข้ามการมีความกตัญญูของบุตรต่อบิดาที่ช่วยบิดาซ่อนความผิด คุณธรรมความกตัญญูนี้เป็นรากฐานของการมีมนุษยธรรมที่เป็นคุณธรรมที่แสดงถึงการมีความรักความอาทรต่อมนุษย์ผู้อื่นที่ไม่ใช่แค่คนในครอบครัว และการเลือกให้ความสำคัญต่อครอบครัวก่อนก็ไม่ได้เป็นไปตามข้อโต้แย้งสำคัญคือการละทิ้งรัฐหรือชุดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง แต่เป็นการทำให้ครอบครัวมีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้รัฐมั่นคงมีเสถียรภาพ ทำให้ทั้งรัฐและครอบครัวอยู่ร่วมกันต่อไปได้

อย่างไรก็ตามอาจมีข้อโต้แย้งว่าการที่ขงจี้เสนอว่าในกรณีเช่นนี้ที่เกิดความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับรัฐแล้วขงจี้เสนอให้เลือกครอบครัวก่อนนั้น จะทำให้ “ความตึงเครียด” หายไปเนื่องจากมีคำตอบอย่างตายตัวแล้วว่าถ้าเกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันในความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับรัฐต้องเลือกครอบครัวก่อน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคำตอบของขงจี้ในกรณีนี้ทำให้เลือกซื่อสัตย์ต่อครอบครัวก่อนนั้น เป็นคำตอบในสถานการณ์เฉพาะ ในบริบทเฉพาะ ขงจี้ไม่ได้เห็นว่าเมื่อเกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างรัฐกับครอบครัวแล้วต้องเลือกครอบครัวก่อนเสมอไป เราจะเห็นได้ว่ามีกรณีอื่นๆที่แสดงให้เห็นถึงการมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างครอบครัวกับรัฐ เช่น กรณีเหยียนหุยตาย ลูกศิษย์ขงจี้เสนอให้ขงจี้ใช้ธำมรงค์ของขงจี้มาทำเป็นโรงชั้นนอก แต่ขงจี้ปฏิเสธเพื่อรักษาหลักของขุนนางไว้ (11:7) คำตอบของขงจี้กรณีนี้

สื่อถึงการเลือกให้ความสำคัญกับรัฐมาก่อนครอบครัว ทำให้เห็นว่าการตอบของขงจื๊อนั้น พิจารณาไปตามบริบทเฉพาะ ดังนั้นคำตอบของขงจื๊อกรณีบิดาขโมยแกะไม่ได้ทำให้ความตึงเครียดระหว่างครอบครัวกับรัฐหายไป

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่ากรณีบิดาขโมยแกะที่ขงจื๊อเสนอให้บุตรปิดซ่อนความผิดบิดานั้น แสดงให้เห็นถึงการมีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร กับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือ มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นในชุดความสัมพันธ์ระหว่างชุดความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา-บุตร กับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือ ถ้าเลือกข้อสัตย์ต่อชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรก็ทำให้ต้องไม่ข้อสัตย์ต่อชุดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง แต่ถ้าเลือกข้อสัตย์ต่อชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครองก็จะทำให้ไม่ข้อสัตย์ต่อชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร ในสถานการณ์ที่บีบคั้นเช่นนี้ขงจื๊อเลือกที่จะให้ความสำคัญกับชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรก่อน โดยให้บุตรซ่อนความผิดของบิดา ด้วยการเลือกเช่นนี้ทำให้รักษาความสัมพันธ์ในชุดบิดามารดา-บุตรไว้ได้ และอยู่รวมไปพร้อมกับชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครองในระยะยาว เพราะครอบครัวมีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้รัฐมั่นคงมีเสถียรภาพ การรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้ก่อนจะมีส่วนช่วยทำให้พลเมืองของรัฐมีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐในระยะยาวได้ แม้ในระยะสั้นบุตรอาจจะต้องไม่ข้อสัตย์ต่อรัฐก็ตาม ทำให้ทั้งความสัมพันธ์ในชุดบิดามารดา-บุตรและผู้ปกครองผู้ใต้ปกครองยังคงเกื้อหนุนกันต่อไปได้ในระยะยาว คือครอบครัวและรัฐไม่เกิดความแตกสลายในความสัมพันธ์ แต่ยังคงมีความกลมกลืนกันต่อไปได้

4.4. ความตึงเครียดในชุดความสัมพันธ์อาจารย์-ศิษย์

ชุดความสัมพันธ์อาจารย์-ศิษย์เป็นอีกชุดความสัมพันธ์ที่มีความสำคัญในระบบจริยศาสตร์ขงจื๊อ เนื่องจากอาจารย์มีบทบาทสำคัญในการช่วยขัดเกลาหรือชี้นำการกระทำหรือให้แนวการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแก่ศิษย์ ในขณะที่เดียวกันศิษย์ก็ควรเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของอาจารย์ ทำให้เกิดเป็นความกลมกลืนในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ กระนั้นก็ตามในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็มีความตึงเครียดเกิดขึ้นได้

ใน **หลุนอี่ว** เราจะเห็นภาพของการรำเรียนไปด้วยกันระหว่างอาจารย์และเหล่าศิษย์ อาจารย์ผู้ผ่านการขัดเกลาตนเองมาอย่างยาวนานมีบทบาทสำคัญในการช่วยขัดเกลาลูกศิษย์ให้มีคุณธรรมที่สมบูรณ์ขึ้น ขงจื๊อเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการเป็นอาจารย์ผู้มีบทบาทขัดเกลาสั่งสอนลูกศิษย์ ในขณะที่เดียวกันลูกศิษย์ของขงจื๊อก็เคารพและเชื่อฟังคำสั่งสอนของขงจื๊อ ดังที่ **หลุนอี่ว** บันทึกไว้ว่า

จื่อจ้งถามถึงการดำเนินชีวิต

อาจารย์กล่าวว่า “วาจาจริงใจน่าเชื่อถือ การกระทำจริงจังน่านับถือ แม้แต่ในดินแดนของอนารยชนก็ดำเนินชีวิตได้ หากวาจาไม่จริงใจน่าเชื่อถือ การกระทำไม่จริงจังน่านับถือ แม้แต่ในถิ่นฐานของตนจะดำเนินชีวิตได้หรือ”

“เมื่อเย็นก็ให้เห็นแนวดำเนินชีวิตทั้งสองอยู่ต่อหน้า เมื่ออยู่ในรถม้าก็ให้เห็นแนวดำเนินชีวิตทั้งสองอิงอยู่หน้ารถเช่นนี้ แล้วจึงปฏิบัติตาม”

จื่อจ้งบันทึกไว้ที่ฝั้วรัตเอว (15:5)

จากตัวบทข้างต้นทำให้เห็นถึงบทบาทของขงจื่อผู้เป็นอาจารย์ในการช่วยชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องให้แก่ลูกศิษย์อย่างจื่อจ้ง ซึ่งคำแนะนำดังกล่าวเป็นคำแนะนำที่จื่อจ้งจะสามารถนำไปปฏิบัติได้ในทุกที่และปฏิบัติได้ตลอดชีวิต ในที่นี้จื่อจ้งยอมรับคำสอนของขงจื่อไว้เป็นวิถีปฏิบัติของตนเองซึ่งเห็นได้จากการที่จื่อจ้งบันทึกคำสอนของขงจื่อไว้ที่ฝั้วรัตเอว บทสนทนาประเภทนี้เป็นลักษณะปกติของลูกศิษย์ที่เมื่อเรียนรู้จากอาจารย์ก็จะรับเอาระบบคิดของอาจารย์มาปฏิบัติ¹⁸ จากลักษณะของความสัมพันธ์ของอาจารย์และศิษย์ดังที่กล่าวมาทำให้เกิดข้อวิจารณ์ว่าในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ที่ปรากฏในยุคสมัยขงจื่อ อาจารย์จะมีอำนาจเหนือศิษย์อย่างสัมบูรณ์ (absolute authority) ที่ศิษย์มีหน้าที่คล้อยตามและเชื่อฟังคำสั่งสอนของอาจารย์โดยไม่ได้แย้งขัดขึ้น ดังที่ มาร์ค เอ็ดเวิร์ด ลูอิส (Mark Edward Lewis) มีความเห็นว่า

สังคมทั้งหมดถูกจินตนาการใหม่ให้เป็นภาพของการจัดลำดับของความสัมพันธ์ที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงของผู้ที่อยู่เหนือกว่าและผู้ที่อยู่ต่ำกว่า และลักษณะของการมีอำนาจอย่างสัมบูรณ์ (absolute character of authority) ถูกขยายไปในครอบครัวให้มีลักษณะบิดาพิทักษ์ซึ่งมีบิดาเป็นใหญ่ในครอบครัวและอำนาจของบิดามีอาจถูกท้าทาย (unchallenged *paterfamilias*) และขยายมาสู่โลกของปัญญาชนที่ซึ่งอาจารย์มีอำนาจครอบงำลูกศิษย์อย่างสมบูรณ์¹⁹

¹⁸ อู๋ซัน เกสรวินบลีย์, “อัตตาดนคติในหลุนฮิว: บทวิเคราะห์ใจหว่าอ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 38.

¹⁹ “all of society was re-imagined in term of the hierarchical ties of superior and subordinate, and the absolute character of authority was extended into the family in the role of the unchallenged *paterfamilias* and into the intellectual world in the total dominance of master over disciple.” Mark Edward Lewis, *Sanctioned Violence in Early China* (Albany: State University of New York Press, 1999), 246. cited in David Elstein, “The Authority of the Master in the *Analecets*,” *Philosophy East and West* 59, 2 (April, 2009): 142.

จากความเห็นในลักษณะดังที่มาร์ค เอ็ดเวิร์ด ลูอิส กล่าวมานั้นทำให้ได้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์ในลักษณะที่อาจารย์มีอำนาจเหนือกว่า และศิษย์เป็นผู้ที่ยอมรับอำนาจของอาจารย์โดยการเชื่อฟังอาจารย์โดยไม่มีการทำทายเป็นโต้แย้งใดๆ ถ้าเป็นเช่นนี้จริงในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์-ศิษย์ก็จะมีแต่ความสงบราบเรียบ และไม่มีพื้นที่ให้เกิดความตึงเครียดในความสัมพันธ์ที่กลมกลืน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าถ้าอาจารย์ชี้แนะศิษย์ในสิ่งที่ถูกต้องและศิษย์ยอมปฏิบัติตามแต่โดยดีนั้นก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ศิษย์จะนำคำสอนของอาจารย์มาปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนั้นแล้วการกระทำดังกล่าวของศิษย์ก็ยังมีส่วนในการช่วยทำให้คำสอนของอาจารย์ออกเงยขึ้นด้วย ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกือหนุนกันระหว่างอาจารย์กับศิษย์ อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็ไม่ได้มีแต่ความสงบราบเรียบที่อาจารย์มีอำนาจเหนือศิษย์และศิษย์ยอมรับในคำสอนของอาจารย์โดยไม่ได้แย้งหรือทำทายเป็นอาจารย์ตามความเข้าใจของมาร์ค เอ็ดเวิร์ด ลูอิส ในทางตรงกันข้ามขงจื้อเห็นว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างศิษย์กับอาจารย์มีความตึงเครียดอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ 1. ขงจื้อสนับสนุนให้ศิษย์มีการโต้แย้งกับตนเอง 2. ขงจื้อจำเป็นต้องยอมให้ลูกศิษย์มีจุดยืนหรือวิถีปฏิบัติที่แปร่งแย้งแตกต่างไปจากตนเองได้ ดังเช่น กรณีใจห่อที่ต่อรองขอลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ได้สำเร็จ (17:21) โดยที่ขงจื้อยังคงสามารถรักษาความสัมพันธ์กับลูกศิษย์ให้มีความกลมกลืนเกือหนุนกันต่อไปได้ ในประเด็นต่อไปจะพิจารณาความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ให้ชัดเจนขึ้นผ่านการพิจารณาใน 2 ประเด็นดังที่กล่าวมา

ในการเรียนรู้ระหว่างศิษย์กับอาจารย์ขงจื้อสนับสนุนให้ลูกศิษย์โต้แย้งกับตนเอง ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “รำเรียน แต่มิได้ถกเถียง สิ่งนี้ทำให้เรากังวลใจ” (7:3) นอกจากนั้นแล้วขงจื้อยังถือว่าการที่ศิษย์สามารถโต้แย้งหรือถกเถียงกับอาจารย์เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดระดับสติปัญญาของลูกศิษย์ ดังที่ **หลุนอี่** วับันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “เราคุยกับหุยมาทั้งวัน เขาไม่แย้งอะไร รวากับว่าเป็นคนโง่ แต่เมื่อถอยออกมาพิณจอยู่ห่างๆ พบว่าเขาสามารถทำให้คำสอนงอกเงยได้ หุยไม่ใช่คนโง่” (2:9)

เราจะเห็นว่าการที่เหยินหุยไม่มีข้อโต้แย้งต่อขงจื้อในสิ่งที่ขงจื้อพูดหรือถ่ายทอดให้เหยินหุยฟัง ทำให้ขงจื้อเกือบเข้าใจผิดว่าเหยินหุยเป็นคนโง่ เนื่องจากขงจื้อใช้การโต้แย้งถกเถียงเป็นหนึ่งในเกณฑ์ที่ใช้วัดสติปัญญาของศิษย์ การถกเถียงเป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังที่ขงจื้อกล่าวถึงการเรียนรู้ไว้ว่า “เรียนรู้โดยไม่คิดจะสูญเปล่า” (2:15) การถกเถียงแสดงถึง “การคิด” ในสิ่งที่อาจารย์ได้สอนหรือถ่ายทอดให้ตนฟังแล้วไม่เห็นด้วยในสิ่งที่อาจารย์สอน ศิษย์จึงแย้ง

อาจารย์ ดังนั้นการนั่งเงียบไม่แย่งอาจารย์อาจสื่อถึงท่าทีของศิษย์ที่เรียนรู้โดยที่ไม่คิด การเรียนรู้จึงกลายเป็นเพียงการท่องจำในสิ่งที่อาจารย์สอนแบบนกแก้วนกขุนทอง แต่ไม่สามารถนำคำสอนไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ การเรียนรู้เช่นนี้สุดท้ายแล้วจึงสูญเปล่าไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดต่อทั้งผู้สอนและผู้เรียน อย่างไรก็ตามในกรณีนี้ขงจื๊อก็มีปัญหาพอที่จะรู้ว่าเหยียนหุยไม่น่าจะเป็นคนโง่เพราะไม่ได้แย่งตน ขงจื๊อจึงคอยสังเกตอยู่ห่างๆ จึงได้เห็นว่ายเหยียนหุยสามารถทำคำสอนให้งอกเงยได้ คุณลักษณะดังกล่าวก็เป็นคุณสมบัติอีกประการหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่า ขงจื๊อเห็นความสำคัญของการปรับใช้คำสอนในสถานการณ์ที่ต่างออกไป ซึ่งต้องอาศัยปัญญาที่จะเรียนรู้วิเคราะห์สถานการณ์เฉพาะที่แตกต่างหลากหลายเพื่อปรับใช้ให้คำสอนงอกเงยได้²⁰

นอกจากนั้นแล้วการโต้แย้งอาจารย์ยังมีความสำคัญในแง่ที่ว่าทำให้ทั้งอาจารย์และศิษย์มีความรู้ที่สมบูรณ์ขึ้นไปด้วยกัน กล่าวคือ ในการเรียนการสอนนั้นอาจารย์ก็อาจยังมีความรู้ไม่สมบูรณ์พอในบางประเด็น ดังที่ขงจื๊อเองยอมรับว่าตนยังใช้ปราชญ์แต่พยายามเรียนรู้ที่จะเป็นปราชญ์ (7:33)²¹ อีกทั้งขงจื๊อยังยอมรับว่ามนุษย์มีข้อจำกัดทางญาณวิทยา (2:17) ทำให้ขงจื๊อเองก็อาจจะมีการเข้าใจบางสิ่งบกพร่องไปได้บ้าง ดังนั้นการที่ศิษย์โต้แย้งอาจารย์ได้จึงมีส่วนทำให้อาจารย์เห็นมุมมองใหม่ๆ หรือได้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่งก็ช่วยให้ขงจื๊อมีความรู้ที่สมบูรณ์ขึ้นและเข้าใจลึกซึ้งความเป็นปราชญ์มากขึ้นได้อีกด้วย เราจึงได้เห็นขงจื๊อกล่าวถึงเหยียนหุยว่า “หุยช่วยเราไม่ได้ ไม่ว่าเราจะพูดอะไร เขาไม่มีอะไรที่ไม่ยินดี” (11:3) จากการที่เหยียนหุยไม่ได้แย่งอะไรขงจื๊อเลย ในประเด็นนี้เหยียนหุยอาจจะไม่ได้ช่วยให้ขงจื๊อได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพราะเหยียนหุยคล้อยตามขงจื๊อไปเสียทุกอย่าง อย่างไรก็ตามแม้ขงจื๊อจะสนับสนุนให้ศิษย์โต้แย้งกับตน แต่ลูกศิษย์ก็ยังคงต้องให้ความเคารพอาจารย์ ซึ่งความเคารพหรือการยอมรับในตัวอาจารย์นี้ไม่ได้เกิดจากการที่อาจารย์มีอำนาจบังคับครอบงำแบบเบ็ดเสร็จ แต่มาจากคุณความดีในตัวของอาจารย์ที่ลูกศิษย์เห็นว่าอาจารย์ร่ำเรียนมามากกว่าตนและขัดเกลาดตนเองไปได้ไกลกว่าตน ดังตัวอย่างที่จื่อกั๊งชื่นชมความทรงปัญญาของขงจื๊อโดยเปรียบเทียบความทรงปัญญาของขงจื๊อว่าเหมือนกับกำแพงที่สูงตระหง่าน ในขณะที่ปัญญาของจื่อกั๊งเทียบได้กับกำแพงที่สูงเพียงไหล่ (19:23) ความที่อาจารย์ได้ร่ำเรียนมามากกว่าและขัดเกลาดตนเองไปได้ไกลกว่าศิษย์เช่นนี้ทำให้อาจารย์เป็นบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพนับถือและเชื่อฟังของศิษย์²² ซึ่งก็ทำให้เห็นว่าทั้งอาจารย์และศิษย์ต่างก็ยังคงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ดังนั้นการที่ศิษย์โต้แย้งอาจารย์ไม่ได้นำไปสู่การทำให้ความสัมพันธ์แตก

²⁰ สุวรรณฯ สถาอานันท์, หลุนอิว: ขงจื๊อสนทนา, หน้า 103.

²¹ David Elstein, “The Authority of the Master in the *Analects*,” *Philosophy East and West* 59, 2 (April, 2009): 144.

²² *Ibid.*, p. 161.

สลาย แต่แสดงถึงกระบวนการจำเรียนไปด้วยกันระหว่างอาจารย์และศิษย์ที่ช่วยพัฒนาทั้งอาจารย์และศิษย์ให้ดีขึ้นไปด้วยกัน ทำให้เห็นว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนมีพื้นที่ให้แก่การมีความตึงแย้งเกิดขึ้นได้

อย่างไรก็ตามใน**หลุนอิว** เราจะพบกรณีที่มีความตึงแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์ปรากฏชัดเจนที่สุดเมื่อลูกศิษย์มีจุดยืนและวิถีปฏิบัติที่แปร่งแย้งแตกต่างไปจากขงจื้อ แต่ขงจื้อก็ต้องยอมอนุญาตให้ลูกศิษย์มีวิถีปฏิบัติที่ต่างไปจากตนได้ ดังกรณีที่ใจหว่าต่อรองขอลดระยะเวลาการไว้ทุกข์กับขงจื้อได้สำเร็จ ดังที่**หลุนอิว**บันทึกไว้ว่า

ใจหว่าถามว่า “การไว้ทุกข์สามปีนั้นไม่นานเกินไปหรือ” “วิญญาณชนไม่ถึงหลี่สามปี หลี่ย่อมเสื่อม ไม่ฝีกดนตรีสามปี ดนตรีย่อมเสียหาย” “ข้าวเก่าก็หมดไป ข้าวใหม่ก็ออกมาแล้ว ไม้ที่ใช้สืติดไฟก็เปลี่ยน ปีเดียวกันนานพอแล้ว”

อาจารย์กล่าวว่า “(เมื่อหนึ่งปีผ่านไป) เจ้ากินข้าวดี ๆ สวมใส่อาภรณ์งามอย่างสบายใจหรือ” ใจหว่ากล่าวว่า “สบายใจ”

“หากเจ้าสบายใจ ก็จงทำเถิด แต่ว่าวิญญาณชนเมื่อกำลังไว้ทุกข์ ก็กินไม่อร่อย ฟังดนตรีก็ไม่ไพเราะ แม้จะนั่งนอนก็ไม่สบายใจ ดังนั้นจึงไม่ทำ บัดนี้เจ้าสบายใจก็จงทำเถิด”

ใจหว่าออกไปแล้ว อาจารย์กล่าวว่า “ใจหว่าไร้มนุษยธรรม เด็กเกิดมาจนสามขวบปี จึงห่างจากอ้อมอกของบิดามารดา การไว้ทุกข์สามปีเป็นการไว้ทุกข์ที่ปฏิบัติกันทั่วแผ่นดิน ใจหว่าได้ความรักสามปีจากบิดามารดาหรือไม่” (17:21)

ใน**หลุนอิว**เราจะได้เห็นพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนออกจากระบบปรัชญาของขงจื้ออยู่มากมาย แต่กรณีของใจหว่าในการต่อรองการไว้ทุกข์เป็นเพียงกรณีเดียวที่ต่อรองได้สำเร็จ ทั้งๆที่เนื้อหาในการต่อรองเป็นมโนทัศน์ที่สำคัญในปรัชญาขงจื้อ กล่าวคือ ปรัชญาขงจื้อให้คุณค่าสูงแก่การปฏิบัติหลี่ การถูกกล่อมเกลียดด้วยดนตรี การเป็นวิญญาณชนผู้มีมนุษยธรรม การต่อรองขอลดระยะเวลาการไว้ทุกข์ของใจหว่าพยายามวาง “หลุมพราง” โดยใช้คุณค่าในระบบปรัชญาของขงจื้อมาล่อหลอกให้ขงจื้อยอมอนุญาตในสิ่งที่ตนเองปรารถนา ดังที่อู๋ทซุ เกสรวินูลวิเคราะห์ไว้ว่า ใจหว่าวางความขัดแย้งในระบบปรัชญาขงจื้อไว้ในเรื่องการปฏิบัติหลี่ของวิญญาณชน การไว้ทุกข์ซึ่งเป็นหลี่ของวิญญาณชนที่พึงปฏิบัติเป็นเวลาสามปี แต่การไว้ทุกข์ดังกล่าวก็ทำให้วิญญาณชนต้องละเว้นการปฏิบัติหลี่อื่นๆเป็นเวลาสามปี ซึ่งจะทำให้หลี่เสื่อมถอยพร้อมเสนาต่อไปถึงความยาวนานของห้วงเวลาว่าจริงๆแล้วการไว้ทุกข์เพียงปีเดียวก็น่าจะนานพอ ณ จุดนี้ทำให้เห็น “หลุมพราง” ของใจหว่าได้อย่างชัดเจน เพราะวิญญาณชนมีหน้าที่ปฏิบัติและรักษาหลี่ไว้อย่างเคร่งครัด แต่การไว้ทุกข์สามปีทำให้วิญญาณชนต้องงดเว้นการปฏิบัติหลี่อื่นๆ ดังนั้นแล้วจะเห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้น กล่าวคือ หาก

ขงจื้อตอบว่าการไว้ทุกข์สามปีไม่นานเกินไป เท่ากับว่าวิญญาณชนไม่ต้องปฏิบัติและรักษาหลีไว้ อย่างเคร่งครัด หรือหากขงจื้อตอบว่าการไว้ทุกข์สามปีนั้นนานเกินไป ก็เท่ากับว่าวิญญาณไม่ต้องไว้ทุกข์ถึงสามปีซึ่งก็จะทำให้วิญญาณไม่ต้องปฏิบัติและรักษาหลีไว้อย่างเคร่งครัดอีกเช่นกัน ขงจื้อจึงจำเป็นต้องเลี่ยง “หลุมพราง” นี้ด้วยการตอบด้วยการถามถึงความรู้สึกของใจหว่าสบายใจหรือไม่เมื่อไว้ทุกข์ครบหนึ่งปี ซึ่งก็นำไปสู่ประเด็นอ่อนไหวต่อความขัดแย้งในระบบปรัชญาของขงจื้ออีกจุดหนึ่งคือความสอดคล้องกันระหว่างความรู้สึกกับการปฏิบัติ กล่าวคือขงจื้อเน้นย้ำถึงความสอดคล้องกันระหว่างมนุษยธรรมและหลี หากไม่มีมนุษยธรรมอันเป็นความรู้สึกภายในแล้วก็ไม่ทำอะไรเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติภายนอกได้อีกต่อไป ดังนั้นแล้วเมื่อใจหว่าตอบว่าสบายใจ ขงจื้อจึงต้องยอมให้ใจหว่าลดระยะเวลาการไว้ทุกข์เพื่อรักษาความคงเส้นคงวาในระบบปรัชญาของตนเอง แต่ในตอนท้ายขงจื้อก็ตำหนิใจหว่าไว้อย่างรุนแรงว่าใจหว่ารับมนุษยธรรม ซึ่งแสดงถึงการไม่ยอมรับว่าใจหว่ามีคุณธรรมที่สมบูรณ์ในปรัชญาของตน เราจะเห็นได้ว่าใจหว่าจงใจที่จะทำตามใจตนเองในลักษณะที่เบี่ยงเบนไปจากปรัชญาของขงจื้อโดยใช้เหตุผลที่อยู่ในเนื้อหาของระบบปรัชญาของขงจื้อ กล่าวคือ ใจหว่าสมทานคุณธรรมตามระบบคิดของขงจื้ออย่างไม่สมบูรณ์ด้วยความจงใจ แม้ใจหว่าจะมีการปฏิบัติที่เบี่ยงเบนไปจากระบบปรัชญาของอาจารย์อย่างไร แต่เหตุผลที่ใจหว่าใช้และเนื้อหาที่ลดทอนไปตามการทำตามใจตนเองของใจหว่าก็ยังอยู่ภายในขอบเขตของระบบปรัชญาของขงจื้อผู้เป็นอาจารย์ ใจหว่าเพียงแค่อลดระยะเวลาไว้ทุกข์แต่ไม่ได้ขอยกเลิกการไว้ทุกข์ ทำให้เห็นว่าการปฏิสัมพันธ์ระหว่างขงจื้อและใจหว่าต่างก็เป็นการยืนยันจุดยืนของตนเองที่ต่างกันของอาจารย์และศิษย์ ในจุดที่ขงจื้อยอมให้ใจหว่าไว้ทุกข์เพียงหนึ่งปีนี้แสดงให้เห็นถึงจุดที่ใจหว่ามีอัตตาณัติมากที่สุดในการมีวิถีปฏิบัติที่ต่างจากอาจารย์ พร้อมกับที่ขงจื้อเองก็ยืนยันอัตตาณัติของตนในการไม่ยอมรับว่าใจหว่ามีคุณธรรมที่สมบูรณ์ในระบบจริยศาสตร์ของตน แม้ว่าทั้งขงจื้อและใจหว่าจะมีจุดยืนที่ต่างกันแต่ท้ายที่สุดแล้วก็ยังรักษาความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ไว้ได้²³

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าความตึงเครียดระหว่างขงจื้อกับใจหว่าที่ทั้งคู่มีจุดยืนที่แปร่งแย้งแตกต่างกัน แต่ก็ยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อไปได้ ดังจะเห็นจากการที่ขงจื้อไม่ได้โกรธใจหว่าที่มาขอลดระยะเวลาการไว้ทุกข์จนประกาศตัดความเป็นศิษย์เป็นอาจารย์ต่อกัน²⁴ และใจหว่าเองก็ไม่ได้เลิกเป็นลูกศิษย์ของขงจื้อและประพฤติตนเบี่ยงเบนออกไปจากระบบปรัชญาของขงจื้อ

²³ ลูทซ์ เกสรวินบูลย์, “อัตตาณัติในหลุนอี่ว: บทวิเคราะห์ใจหว่า”, หน้า 51-56

²⁴ ขงจื้อพยายามสั่งสอนขัดเกลาลูกศิษย์ให้มีคุณธรรม แต่ก็มีกรณีที่ขงจื้อประกาศตัดขาดความเป็นอาจารย์-ลูกศิษย์กับลูกศิษย์ที่เลือกที่จะมีแนวปฏิบัติที่เบี่ยงเบนออกจากระบบปรัชญาของขงจื้อ ดังเช่นกรณีของ หว่านฉิวไปช่วยตระกูลเก็บภาษีทำให้พวกเขาตระกูลนี้มีอำนาจและความมั่งคั่งมากกว่าโจวกงซึ่งเป็นผู้ปกครองที่ถูกตระกูลจี้ชิงอำนาจไป (11:16) ขงจื้อจึงไม่อาจร่วมความเป็นอาจารย์-ศิษย์กันต่อไปได้ ดังที่ขงจื้อกล่าว “แต่ไม่เหมือนกัน ไม่อาจคิดวางแผนร่วมกันได้” (15:39)

อย่างสิ้นเชิง แต่เราจะเห็นว่าทั้งขงจื้อและไฉ่หว่ายังคงเป็นอาจารย์และลูกศิษย์ต่อกันเหมือนเดิม ซึ่งก็ทำให้ขงจื้อก็ยังมีหน้าที่ที่จะต้องสั่งสอนและขัดเกลาไฉ่หว่าอยู่ต่อไป ดังที่ขงจื้อกล่าวแก่ไฉ่หว่าว่า “วิญญูชนเมื่อกำลังไว้ทุกข์ ก็กินไม่อร่อย ฟังดนตรีก็ไม่ไพเราะ แม้จะนั่งนอนก็ไม่สบายใจ ดังนั้นจึงไม่ทำ บัดนี้เจ้าสบายใจก็จงทำเถิด” และยังตำหนิไฉ่หว่าลับหลังว่า “ไฉ่หว่าไร้มนุษยธรรม เด็กเกิดมาจนสามขวบปี จึงห่างจากอ้อมอกของบิดามารดา การไว้ทุกข์สามปีเป็นการไว้ทุกข์ที่ปฏิบัติกันทั่วแผ่นดิน ไฉ่หว่าได้ความรักสามปีจากบิดามารดาหรือไม่” การกล่าวเช่นนี้เป็น การกระตุ้นเตือนให้ไฉ่หว่า “รู้สึก” ว่าการประพฤติปฏิบัติของไฉ่หว่ายังห่างไกลความเป็นวิญญูชนผู้มีมนุษยธรรมอยู่มาก ผู้เป็นวิญญูชนจะผูกพันกับการมีมนุษยธรรมที่มีฐานมาจากการมีความรู้สึกภายในจิตใจที่เหมาะสม ในที่นี้ไฉ่หว่าไม่รู้สึกโศกเศร้าต่อการจากไปของบิดามารดาอย่างมากพอ จึงทำให้ไฉ่หว่าสบายใจที่จะกินอาหารดี ๆ สวมใส่อาภรณ์ที่สวยงามได้เมื่อใช้เวลาไว้ทุกข์เพียงแค่นี้ เดียวหลังจากที่บิดามารดาจากไป การขาดความรู้สึกภายในที่เหมาะสมของไฉ่หว่าทำให้ขงจื้อตำหนิไฉ่หว่าว่าไม่มีมนุษยธรรม การตำหนิของขงจื้อก็เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน “ความรู้สึก” ของไฉ่หว่าเพื่อให้ไฉ่หว่าตระหนักรู้ถึงข้อบกพร่องของตนเอง การกระตุ้นเตือนของขงจื้อทำให้เห็นว่าขงจื้อยังคงให้ความรักความเมตตาแก่ไฉ่หว่าผู้เป็นศิษย์ และมุ่งหวังที่จะให้ศิษย์ขัดเกลาตนเองให้ดีขึ้น

ในขณะเดียวกันแม้ไฉ่หว่าจะยืนยันอัตตาณัติของตนด้วยการยืนยันที่จะไว้ทุกข์เพียงแค่วันหนึ่งปีแต่ไฉ่หว่าก็ยังถือได้ว่ามีความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ขงจื้อ อย่างน้อยที่สุดลูกศิษย์อย่างไฉ่หว่าก็มีคุณูปการต่อระบบปรัชญาขงจื้อในการช่วยเน้นย้ำให้เห็นว่าระบบปรัชญาของขงจื้อต้องมีความคงเส้นคงวา นอกจากนั้นแล้ววิธีวางเงื่อนไขของคำถามของไฉ่หว่ายังทำให้เห็นว่าถ้าเนื้อหาที่สำคัญในระบบปรัชญาของขงจื้ออันได้แก่ การรักษาหลักเรื่องการไว้ทุกข์ การรักษาหลักอื่นๆ การฝึกฝนและขัดเกลาตนด้วยดนตรี วิถีปฏิบัติของวิญญูชน และ มนุษยธรรม ไปพร้อมกันไม่ได้ ภายในเวลาเดียวกัน ขงจื้อจะเลือกให้ความสำคัญกับอะไรก่อน การตอบของขงจื้อที่ถามไปที่ “ความรู้สึก” ของไฉ่หว่าแสดงให้เห็นว่าขงจื้อให้ความสำคัญภายในอันเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกต่อบิดามารดาอันเป็นรากฐานของการมีมนุษยธรรม และการมีมนุษยธรรมนี้เองคือรากฐานสำคัญของระบบจริยศาสตร์ขงจื้อ ถ้าเราสามารถมีความรู้สึกภายในอันเหมาะสมหรือการมีมนุษยธรรมได้แล้ว เราจึงสามารถไปเกี่ยวข้องกับหลักและดนตรีได้และขัดเกลาตนเองให้เป็นวิญญูชนได้ การมีมนุษยธรรมจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่การมีคุณค่าอื่นๆ ที่เป็นคุณค่าสำคัญในระบบปรัชญาขงจื้อได้ การรักษารากฐานของระบบจริยศาสตร์ไว้จะช่วยให้อาจสามารถได้มาซึ่งคุณค่าอื่นๆ ในภายภาคหน้าได้ กล่าวโดยสรุปก็คือไฉ่หว่าแม้จะเบี่ยงเบนออกจากระบบปรัชญาของขงจื้อไปบ้างแต่ก็ยังคงอยู่ในระบบปรัชญาขงจื้อและมีส่วนช่วยยืนยันให้เห็นว่าระบบปรัชญาของ

ขงจื้อต้องมีความคงเส้นคงวา อีกทั้งยังทำให้เห็นว่าคุณค่าอะไรเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในระบบ จริยศาสตร์ของขงจื้อ

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในชุดความสัมพันธ์อาจารย์-ศิษย์ไม่ได้มีแต่ความสงบราบเรียบที่อาจารย์มีอำนาจเหนือศิษย์อย่างสมบูรณ์แล้วศิษย์เป็นแต่เพียงผู้คล้อยตามอาจารย์ แต่เราจะเห็นว่าในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์มีความตึงเครียดเกิดขึ้นได้ กล่าวคือ ศิษย์โต้แย้งอาจารย์ได้ หรือแม้กระทั่งในบางกรณีอาจารย์จำเป็นต้องยอมให้ลูกศิษย์มีจุดยืนหรือวิถีปฏิบัติที่แปร่งแย้งแตกต่างไปจากจุดยืนและวิถีปฏิบัติของตน โดยที่ทั้งอาจารย์และศิษย์ยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันและกันให้ทั้งอาจารย์และศิษย์ดีขึ้นไปด้วยกัน

ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในชุดความสัมพันธ์ต่างๆในสังคม ได้แก่ชุดความสัมพันธ์ บิดามารดา-บุตร ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ครอบครัว-รัฐ และอาจารย์-ศิษย์ ทำให้เห็นว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนนั้นมีความตึงเครียดอยู่ภายใน โดยที่ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นไม่ได้นำไปสู่ความสัมพันธ์แตกสลาย ในทางตรงข้ามเป็นการพยายามทำให้ความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ยังคงอยู่ร่วมกันต่อไปอย่างกลมกลืนกันและพยายามทำให้เกิดความดีงามขึ้นไปด้วยกัน

บทที่ 5

ความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์

จากในบทที่ 3. และ บทที่ 4. ที่ผ่านมาเราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าจริยศาสตร์ขงจื๊อให้ความสำคัญกับการมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์ที่ดำรงอยู่ในสังคมร่วมกัน แต่ไม่เพียงเท่านั้นจริยศาสตร์ขงจื๊อยังให้ความสำคัญกับการสร้างความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ยิ่งใหญ่สูงสุดอย่างสวรรค์ (เทียน天) ด้วย ดังจะเห็นได้จากแนวคิด เทียนเหรินเหออี (天人合一) ที่หมายถึงความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างสวรรค์กับมนุษย์นั้นเป็นแนวคิดสำคัญในปรัชญาสำนักขงจื๊อ¹ อย่างไรก็ตามแม้ใน *หลุนอี่วี่* จะไม่ได้พูดถึงแนวคิดเรื่องเทียนเหรินเหออีไว้โดยตรง แต่ก็มีตัวบทใน *หลุนอี่วี่* ที่สามารถตีความได้ว่าขงจื๊อให้ความสำคัญกับการที่มนุษย์มีความกลมกลืนกับสวรรค์ เช่น ใน *หลุนอี่วี่* เล่มที่ 2 บทที่ 4 กล่าวไว้ว่า “เมื่ออายุ 50 เรารับรู้ญติสวรรค์ เมื่ออายุ 60 หูของเราฟังโดยไม่หวั่นไหว เมื่ออายุ 70 เราทำตามใจปรารถนาโดยไม่ละเมิดครรลอง” โดยวรรคสุดท้ายสามารถตีความได้ว่าเป็นความรื่นรมย์ยินดีที่ได้มีความกลมกลืนกับสวรรค์² กระนั้นก็ตามแม้ว่าขงจื๊อจะให้ความสำคัญกับการที่มนุษย์ต้องมีความกลมกลืนกับสวรรค์ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ก็ไม่ได้ราบรื่นเสมอไปเพราะในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็มีความตึงแย้งแฝงอยู่ ดังเช่นในเหตุการณ์ที่เหยียนหุยตายก่อนวัยอันควร ขงจื๊อถึงกับคร่ำครวญต่อสวรรค์ว่า “โอ! สวรรค์ทำลายข้า! สวรรค์ทำลายข้า” (11:18) อย่างไรก็ตามขงจื๊อไม่ได้อธิบายความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ไว้อย่างชัดเจนนัก วิทยานิพนธ์บทนี้จึงมีจุดประสงค์ในการศึกษาความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ให้ชัดเจนขึ้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน 1. แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสวรรค์ 2. ความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ 3. ความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์

¹ Deborah Sommer, “Tian Ren Heyi 天人合一,” *Routledgecurzon Encyclopedia of Confucianism* (2003): 614.

² Fung Yu-Lan, *The Spirit of Chinese Philosophy* (Boston: Beacon Press, 1967), p. 22-23. อ้างใน ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื๊อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 32-33. โดยเผิงโหย่วหลาน มีความเห็นว่าสามวรรคสุดท้ายของ *หลุนอี่วี่* เล่มที่ 2 บทที่ 4 ที่กล่าวว่า “เมื่ออายุ 50 เรารับรู้ญติสวรรค์ เมื่ออายุ 60 หูของเราฟังโดยไม่หวั่นไหว เมื่ออายุ 70 เราทำตามใจปรารถนาโดยไม่ละเมิดครรลอง” สะท้อนความรู้ที่นอกเหนือจากโลกวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างชัดเจน

5.1. แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสวรรค์

ก่อนที่เราจะพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความกลมกลืนและความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์* เราควรเข้าใจแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสวรรค์ในเบื้องต้นก่อนว่าสวรรค์ของขงจื้อมีลักษณะอย่างไร และควรเข้าใจพัฒนาการทางความคิดของแนวคิดสวรรค์ว่ามีลักษณะอย่างไร การเข้าใจลักษณะพื้นฐานโดยทั่วไปของสวรรค์ก่อนนี้จะช่วยป้องกันไม่ให้เข้าใจสวรรค์ของขงจื้อว่าเหมือนกับสวรรค์ของแนวคิดอื่น เช่น สวรรค์ในแบบของศาสนาคริสต์ และยิ่งช่วยให้เข้าใจลักษณะของความกลมกลืนและความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ได้ดีขึ้น

5.1.1. “สวรรค์” ในปรัชญาขงจื้อ

เมื่อกล่าวถึงสวรรค์ในปรัชญาขงจื้อมีข้อควรระวังคือ เราไม่ควรเข้าใจว่าสวรรค์ของขงจื้อเหมือนกับสวรรค์ในแบบของศาสนาคริสต์ ดังเช่นที่ฟั่นรู่ยผิง (Ruiping Fan) มองว่าสวรรค์ของขงจื้อคือพระเจ้าที่มีลักษณะเชิงบุคคล (personal God) ที่อยู่เหนือโลก (transcendent)³ แต่โลกทัศน์ดังเช่นที่ฟั่นรู่ยผิงเสนอนั้นไม่มีในยุคจินโบราณ กล่าวคือ โลกทัศน์ในแบบของศาสนาคริสต์ที่พูดถึงพระเจ้าหรือสวรรค์ที่สร้างโลก โดยพระเจ้าหรือสวรรค์และโลกไม่ใช่สิ่งเดียวกัน โดยมีสวรรค์เป็นสิ่งที่อยู่ก่อนและอยู่ได้โดยลำพัง แล้วสร้างโลกขึ้นมาภายหลัง สวรรค์ในลักษณะที่กล่าวมานี้ไม่มีอยู่ในโลกทัศน์ของยุคจินโบราณ แต่ในยุคจินโบราณคำว่า “สวรรค์” มักจะใช้เพื่อสื่อถึง “สวรรค์และโลก” (เทียนตี้ 天地—) สื่อนัยว่าสวรรค์ไม่ใช่สิ่งที่เป็นอิสระจากโลก แต่สวรรค์ก็คือโลก และคือวิถีที่โลกดำเนินไป⁴ นอกจากนั้นแล้วในกระบวนการสร้างหรือให้กำเนิดโลกก็มีสวรรค์แทรกซึมอยู่ในโลกโดยทั้งโลกและสวรรค์ต่างร่วมกันสร้างสวรรค์ไปด้วยกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สวรรค์ก็สร้างโลกและโลกก็สร้างสวรรค์ ความสัมพันธ์ระหว่างโลกและสวรรค์จึงเป็นความสัมพันธ์

* มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางว่ารากศัพท์ของคำว่าสวรรค์ (เทียน天) นั้นมาจากคำว่าอะไร แต่หนึ่งในทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับคือ สวรรค์ (เทียน 天) ประกอบด้วยคำว่า คำว่าอี้ (一) แปลว่า หนึ่ง และประกอบด้วยคำว่า คำว่า ด้า (大) แปลว่ายิ่งใหญ่ เมื่อรวมกันแล้วสวรรค์จึงหมายความว่าสิ่งเดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ขงจื้อกล่าวถึงสวรรค์ไว้ว่า “สวรรค์สูงส่งที่สุด” (8:19) โปรดดูการถกเถียงอื่นๆได้ใน David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking Through Confucius* (New York: State University of New York Press, 1987), p. 202.

³ Ruiping Fan, “A Reconstructionist Confucian Account of Environmentalism: Toward A Human Sagely Dominion Over Nature,” *Journal Of Chinese Philosophy* 32, 1 (March, 2005): 109-110.

⁴ Roger T. Ames and Henry Rosemont, Jr., *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation* (New York: Ballantine Books, 1988), p. 46-47.

ที่ฟังฟังอิงอาศัยกันและกระทบต่อกันและกัน เมื่อมีความกลมกลืนหรือความสงบเรียบร้อยเกิดขึ้นในโลกก็ส่งผลให้เกิดระเบียบแก่สวรรค์ได้เช่นกัน⁵

นอกจากนั้นยังอาจมีการตีความว่าขงจื้อไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์อย่างลึกซึ้งจริงจัง เพราะปรัชญาของขงจื้อมุ่งสนใจเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์มากกว่า ดังที่เฮอริเบิร์ต ฟิงกาเร็ต (Herbert Fingarette) มีความเห็นว่า “แม้ว่าขงจื้อจะพูดถึงสวรรค์ใน**หลุนอิว** แต่ก็ไม่ได้อธิบายขยายความอย่างชัดเจน ดังที่เราที่ทราบกันดีอยู่ว่าขงจื้อไม่ได้สนใจประเด็นความเป็นไปได้ในทางอภิปรัชญาหรือเทววิทยา ทำให้เห็นว่าขงจื้อไม่ได้ให้ความสนใจประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องสวรรค์อย่างจริงจังแต่มุ่งสนใจประเด็นของชีวิตมนุษย์เดินดินมากกว่า”⁶ ซึ่งตัวบทใน**หลุนอิว**ที่ถูกนำมาใช้สนับสนุนการตีความดังกล่าวได้แก่ตัวบทที่ว่า ขงจื้อกล่าวว่า “อาจได้ยินหลักคำสอนต่างๆของอาจารย์ แต่ไม่อาจได้ยินคำพูดของอาจารย์เกี่ยวกับมรรควิธีแห่งสวรรค์” (5:12) โรเบิร์ต เลาดิน (Robert B. Loudon) ตอบข้อโต้แย้งดังกล่าวว่า ตัวบททำนองนี้ไม่ได้หมายถึงขงจื้อไม่ได้ให้ความสำคัญกับสวรรค์ แต่น่าจะหมายถึงขงจื้อไม่พูดถึงสิ่งที่ขงจื้อยังไม่รู้แน่ชัด และไม่ยากคาดเดาถึงสิ่งที่ตนเองยังไม่รู้แน่ชัด ซึ่งอาจหันเหความสนใจของคนจากสิ่งที่ควรปฏิบัติ⁷

เราอาจกล่าวได้ว่าการตอบข้อโต้แย้งของโรเบิร์ต เลาดินที่ว่าขงจื้อไม่มีความรู้เกี่ยวกับสวรรค์มากพอจึงไม่ยากพูดถึงหรือไม่ยากคาดเดาเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์นั้นยังไม่มีน้ำหนักพอที่จะอธิบายว่าทำไมขงจื้อจึงไม่อาจได้ยินคำสอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์ เนื่องจากเราจะเห็นได้ว่าแม้สวรรค์จะเป็นสิ่งที่ขงจื้อไม่อาจเข้าใจได้โดยสมบูรณ์แต่ขงจื้อก็มีความรู้เกี่ยวกับสวรรค์ดีพอ จากคำกล่าวของขงจื้อว่าเมื่ออายุ 50 ขงจื้อรู้บัญญัติสวรรค์ (2:5) และจากที่ขงจื้อสามารถใช้สวรรค์เป็นต้นแบบหรือเป็นเครื่องชี้แนววิถีการปฏิบัติจริยธรรมของตนเองได้ ดังที่ขงจื้อในบางครั้งไม่ยากจะใช้คำพูดสั่งสอนลูกศิษย์ เช่นเดียวกับที่สวรรค์ไม่เอ่ยเอื้อนสิ่งใด (17:19) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าขงจื้อน่าจะมีความรู้เกี่ยวกับสวรรค์ดีพอ ไม่เช่นนั้นแล้วขงจื้อคงไม่สามารถใช้วิถีของสวรรค์เป็นต้นแบบของวิถีทางจริยธรรมของตนเองได้ นอกจากนั้นแล้วขงจื้อก็ยังบอกว่าจะตนเองไม่ปิดบังความรู้แก่ลูกศิษย์ (7:23) แสดงให้เห็นว่าการที่ขงจื้อไม่อาจได้ยินเรื่องเกี่ยวกับมรรควิธีของสวรรค์จากขงจื้อ น่าจะเป็นเพราะขงจื้อเลือกที่จะสอนคำสอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์โดยไม่ใช้คำพูด เพราะต้องการเลียนแบบมรรควิธีแห่งสวรรค์ที่แม้จะไม่ต้องเอ่ยเอื้อนอะไรแต่สรรพสิ่งก็ดำเนินไปได้ตามครรลอง

⁵ David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking Through Confucius* (New York: State University of New York Press, 1987), p. 208.

⁶ Herbert Fingarette, *Confucius: The Secular as Sacred* (New York: Harper Torchbook, 1972), p. 62-63.

⁷ Robert B. Loudon, “What Does Heaven Say?”: Christian Wolff and Western Interpretations of Confucian Ethics,” in *Confucius and the Analects* Bryan W. Van Norden editor, (New York: Oxford University Press, 2002), p. 79-81.

ดังนั้นขงจื้อคงเห็นแล้วว่าคำสอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์ถ้าสอนโดยไม่ใช้คำพูดไม่น่าจะทำให้เกิดปัญหาอะไร อีกทั้งยังอาจจะเกิดประสิทธิผลในการสอนได้มากกว่า เนื่องจากลูกศิษย์จะได้สังเกตและเรียนรู้คำสอนจากการดูแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติของขงจื้อ การได้เห็นแบบอย่างจากการกระทำน่าจะช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ลูกศิษย์นำคำสอนของขงจื้อไปปฏิบัติได้ดีกว่าการได้ฟังคำสอนจากคำพูด ซึ่งลูกศิษย์อาจจะจดจำคำพูดของจื้อไว้แต่ไม่ใส่ใจนำคำสอนไปปฏิบัติ นอกจากนั้นแล้วอาจารย์ศรีธัญญา อรุณขจรศักดิ์มีความเห็นว่า การสอนของขงจื้อมีทั้งแบบที่เข้าใจได้โดยใช้ภาษาสื่อสารและที่เข้าใจได้โดยไม่ใช้ภาษาสื่อสาร และคำสอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์จัดเป็นคำสอนในประเภทที่เข้าใจได้ยาก แม้แต่ขงจื้อเองยังต้องใช้เวลาจนอายุ 50 ปีจึงจะเข้าใจบัญญัติแห่งสวรรค์ได้ ดังนั้นมีความเป็นไปได้ที่ขงจื้ออาจจะไม่พูดถึงคำสอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์ออกมาอย่างตรงๆ⁸ จากที่กล่าวมาแล้วจึงทำให้เห็นได้ว่าการที่จื้อกังไม่อาจได้ยินคำสอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์จากขงจื้อนั้นไม่น่าจะนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการแสดงให้เห็นว่าขงจื้อให้ความสนใจแต่เรื่องทางโลกของมนุษย์เดินดินโดยไม่สนใจเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์อย่างจริงจัง เพราะขงจื้ออาจเลือกไม่สอนเรื่องมรรควิธีแห่งสวรรค์โดยใช้คำพูด อีกทั้งถ้าแนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์ไม่สำคัญขงจื้อคงไม่ทุ่มเทศัดเกลียดตนเองแล้วใช้เวลาจนตนเองมีอายุถึง 50 ปี จนกว่าจะรู้บัญญัติสวรรค์ และขงจื้อคงไม่ใช้สวรรค์เป็นแบบอย่างของวิถีปฏิบัติทางจริยะของตน

นอกจากนั้นแล้วการที่เฮอริเบิร์ต ฟิงกาเรตเห็นว่าการที่ขงจื้อแม้จะพูดเรื่องสวรรค์ใน **หลุนอี่ว** แต่การที่ขงจื้อไม่ได้อธิบายเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์ไว้อย่างชัดเจนนั้นก็ทำให้เห็นว่าขงจื้อไม่สนใจเกี่ยวกับเรื่องสวรรค์อย่างจริงจังแต่สนใจเฉพาะเรื่องของมนุษย์เดินดิน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่ขงจื้อสนใจเรื่องมนุษย์เดินดินบนโลกนั้นยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าขงจื้อจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่สวรรค์ เพราะจากที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่าสวรรค์ของขงจื้อไม่ใช่สิ่งที่อยู่นอกหรือเหนือโลกแต่สวรรค์ก็คือโลกและวิถีที่โลกดำเนินไป ดังนั้นการสนใจเรื่องของมนุษย์เดินดินในโลกก็ทำให้หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องให้ความสนใจกับสวรรค์ตามไปด้วย นอกจากนั้นแล้วการที่ขงจื้อไม่ได้อธิบายแนวคิดสวรรค์ไว้อย่างชัดเจนก็ไม่ได้หมายความว่าขงจื้อไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องสวรรค์ เราจะเห็นได้ว่า “สวรรค์” ของขงจื้อมีลักษณะพิเศษคือ มีทั้งลักษณะในเชิงจิตวิญญาณในธรรมชาติที่มีลักษณะเชิงบุคคลที่สามารถกำหนดและแทรกแซงความเป็นไปในโลกได้ และมีลักษณะเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่ไม่มีลักษณะเชิงบุคคล อย่างไรก็ตามขงจื้อได้ปรับเปลี่ยนความหมายให้สวรรค์แทรกแซงชีวิตและความเป็นไปในโลกได้น้อยลง และมนุษย์ต้องมีส่วนในการรับผิดชอบในการกระทำของตน แต่การจะเข้าใจลักษณะทั้งสองแบบของสวรรค์ดังที่กล่าวมาได้

⁸ ศรีธัญญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 33-34.

ขึ้นนั้นจำเป็นต้องเข้าใจพัฒนาการทางความคิดของแนวคิดเรื่องสวรรค์ที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยขงจื้อ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นนี้ต่อไป

5.1.2. พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์

แนวคิดเรื่องสวรรค์เป็นแนวคิดที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนขงจื้อและสามารถสืบย้อนกลับไปได้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ชังหรืออิน (1751-1112 ปีก่อนคริสตศักราช) ในสมัยราชวงศ์ชังมีพิธีบูชาบรรพชนที่เรียกว่าชังตี้ เชื่อกันว่าชังตี้มีพลังควบคุมความเป็นไปในโลกธรรมชาติและในโลกมนุษย์ รวมถึงสามารถช่วยปกป้องคุ้มครองดูแลลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ ต่อมาในสมัยราชวงศ์โจว (111-249 ปีก่อนคริสตศักราช) ได้นำแนวคิดเรื่องสวรรค์มาใช้แทนชังตี้ โดยได้รับย้ายอำนาจจากวิญญาณบรรพชนหรือชังตี้มาไว้ที่สวรรค์โดยมีกษัตริย์ทำหน้าที่แทนสวรรค์บนพื้นโลก และอีกสาเหตุที่มีการนำแนวคิดเรื่องสวรรค์มาใช้แทนชังตี้ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ตนในการเข้ายึดครองราชวงศ์ชังโดยอ้างว่าเป็นบัญชาแห่งสวรรค์ (เทียนมิ่ง 天命) อันเนื่องมาจากผู้ปกครองของราชวงศ์ชังขาดคุณธรรม ราชวงศ์โจวซึ่งปกครองด้วยคุณธรรมจึงมีความชอบธรรมในการปกครองตามบัญชาแห่งสวรรค์ การปรับเปลี่ยนความหมายของแนวคิดเรื่องสวรรค์ของราชวงศ์โจวนี้ทำให้เห็นว่าโชคชะตาของมนุษย์หรือความเจริญหรือเสื่อมของราชวงศ์ไม่ได้ขึ้นกับวิญญาณบรรพชนหรือชังตี้แต่มาจากคุณธรรมหรือการกระทำของมนุษย์เอง ถ้าผู้ปกครองขาดคุณธรรมก็จะถูกสวรรค์ถอดถอน⁹ จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าในยุคสมัยก่อนหน้าขงจื้อสวรรค์เป็นจิตวิญญาณในธรรมชาติที่มีลักษณะเชิงบุคคลที่สามารถกำหนดหรือแทรกแซงความเป็นไปในโลกหรือในชีวิตของมนุษย์ได้ ทำให้เห็นได้ถึงความสัมพันธ์ในลักษณะทางเดียวคือสวรรค์กำหนดมนุษย์ได้แต่มนุษย์ไม่สามารถกำหนดสวรรค์ได้ อีกทั้งแนวคิดดังกล่าวยังสะท้อนัยของการมีท่าทีชะตากรรมนิยม (fatalism) ค่อนข้างมาก ที่ชีวิตหรือความเป็นไปของมนุษย์ต้องปล่อยให้ไปไปตามบัญชาหรือลิขิตของสวรรค์ โดยที่มนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้

อย่างไรก็ตามในยุคสมัยของขงจื้อแม้ขงจื้อจะยังคงท่าทีของสวรรค์ที่มีลักษณะในเชิงบุคคลไว้ (anthropomorphism) แต่ขงจื้อได้ปรับเปลี่ยนความหมายของสวรรค์ให้มีท่าทีในเชิงบุคคลน้อยลงและสื่อถึงการเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่ไม่มีลักษณะเชิงบุคคลมากขึ้น¹⁰ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นว่าสวรรค์มีลักษณะของการเป็นกระบวนการทางธรรมชาติ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “เราอยากจะไม่ต้องพูด” จื้อกักล่าวไว้ว่า “แม้ว่าอาจารย์ไม่พูดเราหมูศิษย์จะสืบทอด

⁹ ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” หน้า 23-42.

¹⁰ Robert B. Loudon, “What Does Heaven Say?”: Christian Wolff and Western Interpretations of Confucian

อะไร” “สวรรค์เอ๋ยเอื้อนอะไรหรือ ฤดูแล้งทั้งสี่ก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง สรรพสิ่งล้วนก่อกำเนิดอย่างต่อเนื่อง สวรรค์เอ๋ยเอื้อนอะไรหรือ” (17:9) จะเห็นได้ว่าสวรรค์ที่ไม่เอื้อนเอื้อนอะไรเป็นสวรรค์ที่ถูกลดคุณลักษณะในเชิงมนุษย์รูปและเป็นสวรรค์ที่ไม่เข้าไปแทรกแซงความเป็นไปในโลก แต่ปล่อยให้สรรพสิ่งในโลกดำเนินไปตามวิถีธรรมชาติอย่างเป็นไปเอง ดังจะเห็นได้ว่าแม้สวรรค์ไม่เอื้อนเอื้อนอะไรฤดูแล้งก็หมุนเวียนไป สรรพสิ่งก่อกำเนิดขึ้นและดำเนินต่อไปตามวิถีของมัน อีกทั้งสวรรค์ในลักษณะที่กล่าวมานี้ก็ยังมีลักษณะแบบเดียวกับลักษณะของกระบวนการทางธรรมชาติด้วย สังเกตได้จากการที่ขงจื้อพิจารณาความเป็นไปของวิถีธรรมชาติแล้วทำให้เข้าใจวิถีของสวรรค์ นอกจากนั้นแล้วสวรรค์ก็ยังเป็นต้นแบบให้กับวิถีทางจริยธรรมของมนุษย์อีกด้วย ดังเช่น กรณีพระเจ้าเหยาที่การปฏิบัติคุณธรรมของพระองค์มีสวรรค์เป็นแบบอย่างจนทำให้พระเจ้าเหยาและพระเจ้าซุ่นสูงส่งเทียมสวรรค์ได้ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “พระเจ้าเหยาทรงเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่! สวรรค์สูงส่งที่สุด จะมีแต่พระเจ้าเหยาเท่านั้นที่สูงส่งเทียมสวรรค์ได้ คุณธรรมของพระองค์เกริกเกียรติเกรียงไกรเกินกว่าเหล่าไฟฟ้าประจักษ์ชัดจะพรรณนาได้” (8:19) จากที่กล่าวมาทำให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความหมายของสวรรค์ของขงจื้อให้มีลักษณะของการเป็นกระบวนการทางธรรมชาติมากขึ้นและกระบวนการหรือวิธีนี้ก็จะเป็นแบบอย่างให้กับวิถีทางจริยธรรมของมนุษย์ได้¹¹

นอกจากนั้นแล้วขงจื้อยังได้มีการลดบทบาทของสวรรค์ที่มีลักษณะเชิงบุคคลที่สามารถกำหนดความเป็นไปของโลกและชะตาของมนุษย์โดยที่มนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรได้มาเป็นมนุษย์มีส่วนในการตีความลิขิตสวรรค์ (เทียนมิ่ง 天命) หรือชะตา (มิ่ง 命) * ที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์และปรับความหมายให้เป็นพันธกิจหรือหน้าที่ของมนุษย์¹² ดังที่ขงจื้อ กล่าวว่า “หลังจากที่ใจเหวินหวังสวรรค์แล้ว อารยธรรม (ใจ) ก็ฝากฝังไว้ที่เราไม่ใช่หรือ” “หากสวรรค์ต้องการให้อารยธรรมดังกล่าวสูญสลาย คนที่ตายที่หลังคงไม่มีโอกาสเชื่อมโยงกับอารยธรรมดังกล่าว หากสวรรค์ไม่ต้องการให้อารยธรรม (ใจ) สูญสลาย ผู้คนจากดวงจะทำอะไรเราได้” (9:5) จากตัวบทที่ยกมานี้ทำให้เห็นได้ว่า ขงจื้อไม่ได้มองว่าการเป็นผู้สืบทอดอารยธรรมใจเป็นชะตาที่กำหนดโดยสวรรค์และจำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเห็นได้จากการตีความของขงจื้อที่ไม่ได้ตีความไปในทำนองว่าสวรรค์ “บังคับ” ให้ขงจื้อสืบทอดอารยธรรมใจ แต่ขงจื้อตีความว่าสวรรค์

¹¹ โปรดดูแนวคิดที่มองวิถีจักรวาลหรือธรรมชาติกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน โดยวิถีจริยธรรมมีที่มาจากวิถีธรรมชาติ ใน ศิริญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

* คำว่า “เทียนมิ่ง” และ “มิ่ง” แม้โดยทั่วไปจะใช้สลับกันได้ แต่มิ่งมีนัยเจาะจงว่าเป็นปรากฏการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นกับบุคคล ในขณะที่เทียนมิ่งบ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างสวรรค์กับมนุษย์โดยรวม โปรดดู ศิริญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” หน้า 40.

¹² Pei-Jung Fu, “Tian (T'ien): Heaven,” *Encyclopedia of Chinese Philosophy* (2003): 727.

“ฝากฝัง” อารยธรรมใจไว้กับขงจื้อ แล้วขงจื้อก็รับการสืบทอดอารยธรรมใจไว้เป็นพันธกิจของตน การที่ขงจื้อตีความว่าสวรรค์ “ฝากฝัง” การสืบทอดอารยธรรมใจไว้กับขงจื้อสะท้อนให้เห็นว่าขงจื้อสามารถมี “ทางเลือก” ที่จะรับการสืบทอดอารยธรรมใจไว้เป็นพันธกิจของตนหรือไม่ ซึ่งการที่ขงจื้อยอมรับการสืบทอดอารยธรรมใจไว้เป็นพันธกิจของตนสะท้อนถึงการรู้ว่าสิ่งใดที่ตนทำได้และทำไม่ได้และนำมาสู่การตระหนักในพันธกิจหรือหน้าที่ของตน กล่าวคือ ขงจื้อมองเห็นว่าตนเองมีความสามารถที่จะสืบทอดอารยธรรมใจได้ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “หากมีใครใช้เรา เราจะสร้างใจแห่งตะวันออกไม่ได้หรือ” (17:5) ที่ขงจื้อเชื่อเช่นนี้เพราะเห็นได้ชัดเจนว่าขงจื้อประเมินตนเองว่าตนเองมีความรู้เรื่องอดีตและรักอดีต (7:1, 7:19) แต่ในขณะที่เดียวกันก็รักความก้าวหน้า (7:28) อีกทั้งยังรักการเรียนรู้ (5:27) ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ทำให้ขงจื้อสามารถเป็นผู้ที่จะสืบทอดอารยธรรมใจและปรับความหมายให้สมสมัยและส่งต่ออารยธรรมใจไปสู่รุ่นลูกหลานได้ อีกทั้งขงจื้อยังตระหนักถึงเงื่อนไขของความจำเป็นทางสังคมภายนอกกว่าสังคมกำลังสับสนวุ่นวายอย่างขนานใหญ่ (18:6) และอารยธรรมใจก็กำลังล่มสลายลงไปต่อหน้า ขงจื้ออยู่ในฐานะที่สามารถช่วยฟื้นฟูสังคมรวมถึงการฟื้นคืนอารยธรรมใจได้ ขงจื้อจึงไม่สามารถนิ่งดูตาย (ดังเช่นกรณีของผู้หลีกหนีสังคมที่นิ่งดูตาย เพราะเห็นว่าปัญหาหนักหนาเกินกว่าจะแก้ไขได้) และตระหนักและรับการสืบทอดอารยธรรมใจไว้เป็นพันธกิจของตน¹³ จากนั้นก็พยายามทำพันธกิจของตนอย่างดีที่สุด ทำให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ใช่ยอมรับชะตากรรมจากสวรรค์อย่างเปลี่ยนแปลงไม่ได้หรือชัดเจนไม่ได้ แต่มนุษย์มีส่วนร่วมในการตีความชะตากรรมของตนและควรจะรู้ว่าสิ่งใดที่ตนสามารถทำได้และทำไม่ได้ ซึ่งนำมาสู่การตระหนักในหน้าที่ของตน

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ถึงพัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนขงจื้อ โดยตั้งแต่สมัยราชวงศ์ชังและราชวงศ์โจวสวรรค์มีลักษณะเชิงบุคคลและมีส่วนสำคัญในการกำหนดความเป็นไปของมนุษย์โดยที่มนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรได้ แต่เมื่อมาถึงสมัยของขงจื้อ ขงจื้อได้ปรับความหมายของสวรรค์ให้ลดลักษณะเชิงบุคคลให้น้อยลงและมีลักษณะของวิถีธรรมชาตินิยมมากขึ้นที่ซึ่งมนุษย์สามารถใช้วิถีของสวรรค์เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติคุณธรรม นอกจากนั้นมนุษย์ก็ยังมีส่วนร่วมในการตีความลิขิตสวรรค์หรือชะตาแล้วปรับเปลี่ยนความหมายให้กลายเป็นพันธกิจหน้าที่มนุษย์ตระหนักถึงได้ ซึ่งก็แสดงให้เห็นได้ว่าจากในสมัยก่อนหน้าขงจื้อมองว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์เป็นไปในทางเดียวคือมีแต่สวรรค์ที่กำหนดชะตาคนมนุษย์ แต่ขงจื้อได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ให้เป็นไปในแบบสองทางคือ สวรรค์กำหนดชะตาคนมนุษย์ได้ แต่มนุษย์ก็มีส่วนร่วมในการตีความชะตาที่

¹³ พันธกิจในการฟื้นคืนอารยธรรมใจ นอกจากจะเป็นพันธกิจต่อสวรรค์แล้ว ยังเป็นพันธกิจที่ขงจื้อในฐานะปัจเจกบุคคลมีต่อสังคมโดยรวมอีกด้วย ดังที่ผู้วิจัยได้พิจารณาประเด็นนี้ในบทที่ 3. ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สวรรค์ลิขิตได้เช่นเดียวกัน ทำให้เห็นว่าทั้งสวรรค์และมนุษย์ต่างก็ต้องร่วมกำหนดความหมาย ให้แก่กันและกัน อันสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ แต่ผู้ที่จะสามารถรู้วิถีของสวรรค์และสามารถตีความสวรรค์ให้สามารถมีความกลมกลืนกับมนุษย์ได้คือ ประชาชนหรือวิญญาณหรือผู้ที่ผ่านการขัดเกลาทางจริยธรรมมาแล้วเป็นอย่างดี¹⁴ ซึ่งในประเด็นต่อไปจะพิจารณาลักษณะของความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ผ่านมุมมองการตีความของ ชงจื่อ

5.2. ความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์

จากในตอนที่แล้วเราจะเห็นได้ว่าสวรรค์ในความคิดของชงจื่อแม้จะยังคงลักษณะในเชิง มนุษยรูปที่สามารถกำหนดความเป็นไปของมนุษย์แต่ก็ถูกลดบทบาทดังกล่าวลง มาสู่การที่มนุษย์ สามารถมีส่วนในการตีความสวรรค์และชะตาของตนและสามารถใช้สวรรค์เป็นแบบอย่างในวิถี ปฏิบัติจริยธรรมในชีวิตประจำวัน ทำให้เห็นว่าสวรรค์ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ “ไกล” หรืออยู่ “นอก” ตัว มนุษย์ แต่สวรรค์ “แฝงฝัง” และดำเนินรวมไปกับวิถีปฏิบัติอันเป็นปกติธรรมดาสามัญใน ชีวิตประจำวันของมนุษย์ ซึ่งทั้งสวรรค์และมนุษย์ต่างก็ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกันไป สะท้อนให้เห็น ความสัมพันธ์อันราบรื่นกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ จากการที่ชงจื่อเป็นผู้ที่ผ่านการขัดเกลา ทางจริยธรรมมาอย่างดีพอ จึงสามารถตีความความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ได้ ดังนั้นการศึกษาวิถีปฏิบัติของชงจื่อต่อสวรรค์จึงเป็นตัวอย่างเฉพาะรูปธรรมที่แสดงให้เห็นถึงการที่ มนุษย์มีความกลมกลืนกับสวรรค์

เราจะเห็นได้ว่าชงจื่อสร้างความกลมกลืนกับสวรรค์โดยการนำสวรรค์มาอยู่ “เคียงข้าง” กับชงจื่อในทุกสถานการณ์ชีวิตและทำให้สวรรค์ “แฝงฝัง” อยู่ในตัวชงจื่อและวิถีที่ชงจื่อดำเนินชีวิต ซึ่งแนวทางการสร้างความกลมกลืนดังกล่าวมีอยู่ด้วยกันหลายประการ ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1. ชงจื่อใช้สวรรค์เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติคุณธรรมในชีวิตประจำวันของ ชงจื่อ เช่น การที่ชงจื่อในบางกรณีอยากจะสั่งสอนลูกโดยไม่ใช้คำพูด เช่นเดียวกับสวรรค์ที่ไม่ต้อง เหยยเคื่อนอะไร สรรพสิ่งก็ดำเนินไป (17:19) และเมื่อชงจื่อใช้สวรรค์เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ คุณธรรมจนมีคุณธรรมสมบูรณ์ขึ้น ชงจื่อก็ยังคงมีความนอบน้อมต่อสวรรค์โดยกล่าวว่า “สวรรค์ ให้กำเนิดคุณธรรมที่อยู่ในตัวเรา” (7:22) การกล่าวเช่นนี้คงไม่หมายความว่าสวรรค์มอบคุณธรรม ให้ชงจื่อหรือกำหนดชะตาให้ชงจื่อเป็นผู้ทรงคุณธรรมโดยที่ชงจื่อไม่ต้องทำอะไร แต่เราจะเห็นว่า คุณธรรมของชงจื่อมาจากความพยายามในการปฏิบัติคุณธรรมของชงจื่อเอง โดยเป็นการปฏิบัติ

¹⁴ ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักชงจื่อ,” หน้า 43. นอกจากนั้นอาจารย์ศรีบุญญา อรุณขจรศักดิ์ยังชี้ให้เห็นว่าถ้าเป็นผู้ที่ไม่ได้ผ่านการขัดเกลาทางจริยธรรมมาอย่างเพียงพอ เช่น พวกเสี่ยวเหริน ก็จะตีความความสัมพันธ์ กับสวรรค์ไปในทางที่จะแสวงประโยชน์เข้าสู่ตัวเอง หรือสามารถทำชั่วแล้วอ้างได้ว่าเป็นลิขิตสวรรค์

คุณธรรมที่มีสวรรค์เป็นแบบอย่าง ขงจื้อได้กล่าวถึงการปฏิบัติคุณธรรมของตนไว้ว่า “เราไม่หาญกล้าเปรียบตนเองเป็นผู้มีมนุษยธรรม อาจกล่าวถึงตนเองได้แต่เพียงว่า เราได้พยายาม¹⁵เป็นผู้มีมนุษยธรรมโดยไม่ย่อท้อ” (7:33) จากที่ขงจื้อกล่าวมานี้เน้นย้ำให้เห็นว่า การมีคุณธรรมหรือมนุษยธรรมที่สมบูรณ์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นง่าย ๆ และไม่ได้เกิดขึ้นภายในชั่วพริบตาจากการบันดาลของสวรรค์ ขงจื้อต้องใช้**ความพยายาม**อย่างมากและเป็นความพยายามตลอดทั้งชีวิตในการปฏิบัติคุณธรรมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่การที่ขงจื้อขัดเกลาดตนเองจนสามารถมีคุณธรรมที่สมบูรณ์ขึ้นได้นั้นมาจากการที่ส่วนหนึ่งแล้วขงจื้อมีสวรรค์เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติคุณธรรม ถ้าไม่มีแบบอย่างจากสวรรค์ การปฏิบัติคุณธรรมของขงจื้ออาจมาได้ไม่ไกลถึงเพียงนี้ ดังนั้นขงจื้อจึงรู้สึกได้ว่าสวรรค์ได้ให้กำเนิดคุณธรรมที่อยู่ในตัวขงจื้อและขงจื้อก็ยึดมั่นปฏิบัติคุณธรรมตามมรรควิธีแห่งสวรรค์ไปจนตลอดชีวิตของขงจื้อ

ประการที่ 2. ขงจื้อตีความว่าตนเองมีพันธกิจต่อสวรรค์ในการมุ่งมั่นปฏิบัติคุณธรรมเพื่อรับหน้าที่เป็น “ไม้ตีระฆัง” ช่วยเตือนสติสังคมและขงจื้อก็ได้ทำสิ่งนี้ไปตลอดชีวิตของขงจื้อ กล่าวคือ ขงจื้อไม่เพียงแต่ใช้สวรรค์เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติวิถีทางจริยะของตน แต่การพยายามสั่งสมคุณธรรมก็ยังถือว่าเป็นพันธกิจของขงจื้อที่มีต่อสวรรค์ด้วย เนื่องจากการปฏิบัติคุณธรรมนั้นจะเป็นหลักหมายและยังช่วยเตือนสติแก่สังคมที่กำลังตกต่ำเสื่อมทรามที่ผู้คนล้วนแล้วแต่ขาดคุณธรรมให้หันกลับอยู่ในครรลองของคุณธรรม ดังคำกล่าวของนายด่านที่มักจะหาโอกาสในการเข้าพบกับวิญญูชนอยู่เสมอ โดยหลังจากที่เขาได้พบกับขงจื้อแล้วก็กล่าวแก่ลูกศิษย์ของขงจื้อว่า “ท่านทั้งหลาย เหตุใดพวกท่านกังวลกับการสูญเสีย นานมาแล้วที่แผ่นดินนี้ไร้เต๋า สวรรค์จะใช้อาจารย์ของท่านเป็นไม้ตีระฆัง” (3:24) คำพูดของนายด่านแสดงความเชื่อมั่นในตัวขงจื้อต่อหน้าลูกศิษย์ของขงจื้อที่อาจจะกำลังรู้สึกท้อแท้ไม่มั่นคงเมื่อเห็นขงจื้อกำลังเผชิญกับความสูญเสีย ความสูญเสียนี้ไม่แน่ชัดว่าหมายถึงอะไร แต่อาจตีความได้ว่าหมายถึงการไม่มีตำแหน่งราชการของขงจื้อ การได้มีโอกาสพบกันระหว่างขงจื้อกับนายด่านอาจมาจากการที่ขงจื้อต้องเดินทางรอนแรมไปตามรัฐต่างๆแต่ก็ไม่มีผู้ปกครองคนใดเรียกใช้งานขงจื้อ กระนั้นก็ตามนายด่านก็ยังมั่นใจในตัวขงจื้อว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรมอันเกิดจากความพยายามสั่งสมคุณธรรมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน แม้สังคมมนุษย์จะไม่ใช้งานขงจื้อ แต่สวรรค์จะใช้งานขงจื้อและขงจื้อก็เหมาะสมในการรับพันธกิจในการเป็นไม้ตีระฆังช่วยเตือนสติสังคมที่กำลังไร้เต๋าลงทิศทางให้กลับมาสู่แนวทางแห่งเต๋าได้ ดังที่ขงจื้อได้เคยยืนยันพันธกิจนี้แก่ผู้หลักผู้ใหญ่ที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แผ่นดินกลับสู่การมีเต๋า (18:6) วิถีปฏิบัติของขงจื้อตลอดชีวิตของท่านก็ยืนยันการทำหน้าที่การเป็นไม้ตีระฆังของขงจื้อได้เป็นอย่างดี ดังที่เราจะเห็นขงจื้อคอยทัดทานผู้ปกครอง

¹⁵ การเน้นเป็นของผู้วิจัย

หรือคอยเตือนสติผู้ปกครองให้ปกครองประชากรชาวภูริด้วยพลังคุณธรรม (12:18) รวมถึงการคอย
 วิพากษ์วิจารณ์ผู้คนร่วมสังคมในยุคสมัยของขงจื้อที่หมกมุ่นกับเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องกามรมณ์
 มากกว่าการใส่ใจปฏิบัติคุณธรรม (15:12) ทำให้เห็นว่า ในยุคสมัยที่คนในสังคมกำลัง “หลงทาง”
 หันเหความสนใจออกจากการปฏิบัติคุณธรรม ขงจื้อได้ดีความว่าตนมีพันธกิจต่อสวรรค์ในการเป็น
 “ไม้ตีระฆัง” คอยเตือนสติสังคม

ประการที่ 3. ขงจื้อตีความว่าตนมีพันธกิจต่อสวรรค์ในการเป็นผู้ที่สวรรค์ “ฝากฝัง” ให้สืบ
 ทอดอารยธรรมใจ (9:5) ขงจื้อจึงได้ยอมรับพันธกิจนี้ไว้เป็นของตน โดยความพยายาม “ยึดตาม”
 อารยธรรมใจที่สำคัญของขงจื้อคือการออกเดินทางไปตามรัฐต่างๆ เพื่อเสนอโครงการทางปรัชญา
 ของตนให้แก่ผู้ปกครองรัฐต่างๆ ให้หันมาปกครองประชาชนด้วยคุณธรรมตามแบบอย่างของ
 ราชนวงศ์โจว (15:10) ดังเช่น พระเจ้าเหยา กษัตริย์แห่งราชวงศ์โจวที่ปกครองประชากรชาวภูริด้วย
 คุณธรรมจนพระองค์สูงส่งยิ่งใหญ่เกริกเกียรติเกรียงไกรเทียมเท่าสวรรค์ (8:19) ซึ่งแบบอย่างของ
 การสร้างความยิ่งใหญ่ด้วยพลังคุณธรรมจำเป็นอย่างมากต่อยุคสมัยของขงจื้อที่ผู้ปกครองนิยม
 สร้างความยิ่งใหญ่ด้วยการใช้กำลังทหารและการรบพุ่งแย่งชิงดินแดน จนทำให้ประชาชน
 เดือดร้อนอึดอัดทุกข์ทรมานหนีออกจากรัฐไป ในสภาพการณ์ของสังคมที่สับสนวุ่นวายเช่นนี้ขงจื้อไม่
 หลีกหนีออกจากสังคมแต่ตีความว่าตนมีพันธกิจต่อสวรรค์ที่จะต้องฟื้นคืนอารยธรรมใจต่อไปแล้ว
 สร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่คนอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนมีความสุขร่มเย็น

ประการที่ 4. เมื่อเกิดอุปสรรคในระหว่างการทำพันธกิจต่อสวรรค์ ขงจื้อก็เชื่อมั่นว่าสวรรค์
 จะคอยอยู่ “เคียงข้าง” ขงจื้อ ทั้งการมีสวรรค์คอยช่วยปกป้องคุ้มครอง การไม่ปฏิเสธทอดทิ้ง และการ
 เข้าอกเข้าใจเป็นพยานรับรู้ถึงความดีของขงจื้อ ดังเช่นกรณีที่ขงจื้อเดินทางเพื่อเสนอความคิดทาง
 ปรัชญาแก่ผู้ปกครอง ขงจื้อพบอุปสรรคและอันตรายมากมาย เช่น การถูกปองร้ายจากผู้คนรัฐควง
 (9:5) แต่ขงจื้อก็เชื่อมั่นว่าตนเองได้พยายามสืบทอดอารยธรรมใจอย่างเต็มกำลัง สวรรค์ย่อม
 ปกป้องคุ้มครองให้ขงจื้อมีโอกาสทำพันธกิจต่อไปในการสืบทอดอารยธรรมใจไว้ไม่ให้ล่มสลาย
 ขงจื้อจึงมั่นใจว่าตนเองจะปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง นอกจากนั้นยังเห็นได้ถึงความพยายาม
 ของขงจื้อในการโน้มน้าวใจให้ผู้ปกครองหันมายอมรับแนวทางการปกครองด้วยคุณธรรม เมื่อเห็น
 โอกาสความเป็นไปได้ของการเสนอความคิดทางปรัชญาและการเมืองของตน ขงจื้อยอม
 แม้กระทั่งไปพบกับผู้มีชื่อเสียงไม่ดี ดังเช่นกรณีที่ขงจื้อไปพบแม่ นางหนานจื้อ ทำให้ขงจื้อไม่พอใจ
 ขงจื้อถึงกับต้องสบถสาบานว่า “หากข้าได้ทำอะไรไม่สมควร ขอให้สวรรค์ปฏิเสธข้า ขอให้สวรรค์
 ปฏิเสธข้า!” (6:26) จากคำสบถสาบานของขงจื้อทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างขงจื้อกับสวรรค์ได้
 ว่าขงจื้อเชื่อมั่นว่าการที่ตนเองพยายามทำพันธกิจของตนที่ต้องการฟื้นคืนวิถีการปกครองของ
 ราชนวงศ์โจว ขงจื้อมั่นใจว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการยึดมั่น
 พันธกิจที่ขงจื้อมีต่อสวรรค์ ดังนั้นขงจื้อเชื่อมั่นว่าสวรรค์จะไม่ปฏิเสธขงจื้อและสวรรค์จะอยู่เคียง

ข้างไปด้วยกันกับขงจื้อ และแม้ว่าขงจื้อจะถูกปฏิเสธครั้งแล้วครั้งเล่าจากผู้ปกครองรัฐที่ไม่มีใครเห็นคุณค่าของข้อเสนอทางปรัชญาของขงจื้อและไม่มีใครให้ตำแหน่งราชการแก่ขงจื้อ กระนั้นก็ตามขงจื้อก็ยังตระหนักได้ว่าขงจื้อมีสวรรค์ที่เห็นคุณค่าและเป็นพยานให้แก่การทำความคิดของขงจื้อ ดังที่**หลุนอี**บันทึกไว้ว่า อาจารย์กล่าวว่า “ข้างไม่มีใครรู้จักเราเลย” ขงจื้อกล่าวว่า “หมายความว่าอย่างไรที่ไม่มีใครรู้จักอาจารย์” อาจารย์กล่าวว่า “ไม่กล่าวหาสวรรค์ ไม่ต่อว่ามนุษย์ เรียนรู้เบื้องล่าง แดกขานเบื้องบน ผู้รู้จักเรา คงมีแต่สวรรค์เท่านั้นกระมัง!” (14:37)

ขงจื้อกล่าวว่ามาถึงชีวิตตนเองว่า “ข้างไม่มีใครรู้จักเราเลย” ทำให้เห็นว่าขงจื้อตระหนักว่าตนมีคุณสมบัติเพียงพร้อมทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และการทำตนให้เหมาะสมกับการได้รับตำแหน่งราชการ กล่าวคือ ขงจื้อไม่กล่าวหาสวรรค์ ซึ่งในที่นี้น่าจะหมายถึง ขงจื้อไม่กล่าวหาว่าความสับสนวุ่นวาย ความแตกสลายภายในสังคมมาจากสวรรค์ลิขิตให้เป็นเช่นนั้น แต่ขงจื้อเข้าใจว่าความสับสนวุ่นวายนี้มาจากผู้ปกครองไม่ประพฤติตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้มาจากสวรรค์แต่มาจากการกระทำของมนุษย์เอง ดังนั้นการแก้ปัญหาที่ต้องแก้ที่ตัวมนุษย์โดยเฉพาะผู้ปกครองเป็นสำคัญ และนี่เองก็เป็นเหตุผลที่ทำให้ขงจื้อต้องพยายามโน้มน้าวใจผู้ปกครองให้ผู้ปกครองปฏิบัติคุณธรรมและใช้คุณธรรมนำประชาชน นอกจากนั้นขงจื้อยังไม่ต่อว่ามนุษย์ การไม่ต่อว่ามนุษย์ในที่นี้คงไม่ได้หมายถึง การไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้ซึ่งกระทำ ความผิด แต่น่าจะหมายความว่าขงจื้อตรวจสอบตนเองว่ามีสิ่งใดที่ตนยังขาดตกบกพร่อง มีสิ่งใดที่ตนเองยังทำไม่ถูกต้อง ถ้ามีขงจื้อจะไม่โยนให้เป็นความผิดของผู้อื่นแต่จะมุ่งแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองมากกว่าที่จะไปต่อว่าผู้อื่น นอกจากนั้นขงจื้อยังเรียนรู้เบื้องล่าง คือ หาความรู้ในเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับหลี่ที่เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการปกครองและให้แนวทางของการอยู่กันของคนในสังคม อีกทั้งขงจื้อยังแดกขานเบื้องบน คือขงจื้อกล่าวว่าตนเองรู้บัญญัติสวรรค์ (2:4) การรู้บัญญัติสวรรค์ก็คือการรู้ว่ามีสิ่งใดที่มนุษย์ควบคุมได้และไม่ได้ และการตระหนักในพันธกิจของตน และสามารถทำตนให้กลมกลืนกับสวรรค์ได้ คุณสมบัติต่างๆในตัวของขงจื้อที่ขงจื้อกล่าวมานี้ ทำให้ขงจื้อรู้ว่าตนเองจะเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองได้มากถ้าหากได้มีโอกาส “เป็นที่รู้จัก” คือ มีโอกาสรับราชการและช่วยผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองให้อยู่ในทำนองคลองธรรม แต่สังคมการเมืองกลับมองไม่เห็น “คุณค่าอันยิ่งใหญ่” ของขงจื้อ และไม่เห็น “ความเป็นไปได้” ที่จะนำปรัชญาของขงจื้อมาปฏิบัติอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามขงจื้อยังคงเชื่อมั่นว่าแม้จะไม่มีใครเห็นคุณค่า “ไม่มีใครรู้จัก” แต่ขงจื้อก็ยังมีสวรรค์คอยเป็นพยานให้แก่การทำความคิดของขงจื้อ และเห็นคุณค่าในตัวขงจื้อและเข้าใจถึงพันธกิจหน้าที่ของขงจื้อในการฟื้นคืนอารยธรรมใจและสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม

จากการศึกษาชีวิตของขงจื้อทำให้เห็นได้ถึงการทำที่มนุษย์นำสวรรค์มาอยู่เคียงข้างและทำให้สวรรค์แผ่ฝั่งและดำเนินร่วมไปกับวิถีชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์พึ่งพิงสวรรค์ในแง่ที่ว่า

วิถีทางจริยธรรมของมนุษย์ส่วนหนึ่ง¹⁶ ก็มีที่มาจากสวรรค์และการมีสวรรค์คอยอยู่เคียงข้างเป็นกำลังใจ ซึ่งเอื้อให้มนุษย์มีกำลังใจในการปฏิบัติคุณธรรมให้สมบูรณ์ขึ้นเรื่อยๆ แล้วทำให้ความเป็นมนุษย์งอกงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันสวรรค์ก็พึงพิงมนุษย์ในการที่มีมนุษย์เป็นผู้สืบทอดวิถีของสวรรค์ผ่านการปฏิบัติวิถีทางจริยะ ทำให้สวรรค์แผ่ผังและดำเนินต่อไปในวิถีของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติคุณธรรมจนทำให้ความเป็นมนุษย์งอกงามขึ้นสวรรค์ที่แผ่ผังอยู่ในวิถีของมนุษย์ก็งอกงามไปพร้อมกับมนุษย์ด้วย ทำให้เห็นได้ว่าการปฏิบัติวิถีทางจริยะของมนุษย์ส่งผลต่อสวรรค์ที่สามารถทำให้สวรรค์ยิ่งใหญ่สูงส่งขึ้น ดังที่ซงจื่อ กล่าวว่า “มนุษย์สามารถทำให้เต๋ายิ่งใหญ่ ไม่ใช่เต๋าคำทำให้มนุษย์ยิ่งใหญ่” (15:28)¹⁷ เราจึงสามารถเห็นได้ถึงความสัมพันธ์ที่ราบรื่นกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ที่ต่างก็ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกัน ที่ทั้งมนุษย์และสวรรค์ต่างเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันและมีวิถีที่ดำเนินร่วมกันไป อย่างไรก็ตามแม้เราจะเห็นว่าผู้ที่ผ่านการขัดเกลาตนเองให้มีคุณธรรม จะสามารถตีความความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ได้ กระนั้นก็ตามในความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ก็มีความความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์แฝงอยู่ด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะพิจารณาประเด็นนี้ต่อไป

5.3. ความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์

ในส่วนที่ผ่านมาเราจะเห็นลักษณะของความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์มีความราบรื่นลงตัวเข้ากันได้ดี แต่ใน**หลุนอวิ้ว**ก็มีตัวบทที่ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ไม่ได้ราบรื่นเสมอไป ดังที่เราจะเห็นได้จากการที่อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งที่ขัดขวางการทำพันธกิจฟื้นคืนอารยธรรมใจโดยการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมนั้นมาจากสวรรค์ซึ่งเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์¹⁸ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการมีความตึงแย้งเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์

¹⁶ สวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ให้แบบอย่างวิถีทางจริยะแก่ขงจื่อ นอกจากนั้นแล้วขงจื่อยังหาแบบอย่างของวิถีทางจริยะได้จากในสังคมมนุษย์ ดังที่เราจะเห็นว่าขงจื่อเป็นผู้รักการเรียนรู้ (5:27) ขงจื่อสามารถนำสิ่งต่างๆรอบตัวมาเป็นบทเรียนหรือการเป็นแนวทางให้แก่การปฏิบัติวิถีทางจริยะของขงจื่อได้เสมอ ดังที่ขงจื่อกล่าวว่า “ในที่มีคนเดินอยู่สามคน แน่ว่ามีครูของเราอยู่ในจำนวนนั้น เลือกข้อดีแล้วทำตาม แยกแยะข้อเสียแล้วแก้ไข” (7:21) แสดงให้เห็นว่าวิถีทางจริยะก็เรียนรู้มาจากผู้คนในสังคม หรือในกรณีที่ขงจื่อเลือกตามวัฒนธรรมใจ (3:14) เพราะวัฒนธรรมใจสามารถให้แบบอย่างการเรียนรู้และการปรับใช้จนสมบูรณ์แก่ขงจื่อได้

¹⁷ อย่างไรก็ตาม แม้ขงจื่อจะกล่าวว่า “ไม่ใช่เต๋าคำทำให้มนุษย์ยิ่งใหญ่” ในที่นี้คงไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ไม่ได้ใช้สวรรค์เป็นต้นแบบของวิถีทางจริยะธรรม แต่น่าจะหมายความว่าแม้สวรรค์จะให้ต้นแบบของวิถีทางจริยะแก่มนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ไม่ใช้ความพยายามของตนเองในการปฏิบัติคุณธรรม มนุษย์ก็ไม่สามารถงอกงามสมบูรณ์ขึ้นได้ ในที่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า สวรรค์เพียงแต่ให้แนวทางของการปฏิบัติคุณธรรม แต่ถ้ามนุษย์ไม่พยายามปฏิบัติคุณธรรมด้วยตนเอง สวรรค์ก็ไม่สามารถทำให้มนุษย์ยิ่งใหญ่ได้

¹⁸ สุวรรณ ภาวนานันท์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื่อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยะธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 114.

เราจะเห็นว่าแม้ขงจื๊อจะปรับความหมายให้สวรรค์มีลักษณะที่สื่อถึงกระบวนการทางธรรมชาติที่ไม่มีลักษณะเชิงบุคคลมากขึ้นแล้วก็ตามและทำให้เห็นว่ามนุษย์มีส่วนรับผิดชอบกับชีวิตและการกระทำของตนเอง แต่เราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสวรรค์ของขงจื๊อยังคงลักษณะมนุษย์รูป (anthropomorphism) อย่างชัดเจนและเป็นสวรรค์ที่สามารถแทรกแซงความเป็นไปในโลกและชีวิตของมนุษย์ได้¹⁹ ลักษณะของสวรรค์ที่สามารถแทรกแซงความเป็นไปในโลกและชีวิตของมนุษย์ได้เช่นนี้ทำให้เกิดความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ กล่าวคือสวรรค์ที่เป็นพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ได้ “อนุญาต” ให้เกิดเคราะห์กรรมหรือ “มอบชะตา” อันไม่เป็นธรรมให้แก่บุคคลผู้ทรงคุณธรรมที่ดำเนินชีวิตตามมรรควิธีแห่งสวรรค์มาโดยตลอด เหตุการณ์ดังกล่าวเรียกร้องให้มนุษย์ต้องมีการ “ต่อรอง” กับสวรรค์อย่างเข้มข้นเพื่อให้ยังคงสามารถรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันต่อไปได้ ส่วนต่อไปจะเป็นบทจะศึกษาความตึงเครียดระหว่างมนุษย์กับสวรรค์และศึกษาว่าการ “ต่อรอง” ของมนุษย์ต่อสวรรค์จะช่วยให้มนุษย์สามารถรักษาความสัมพันธ์อันกลมกลืนกับสวรรค์ไว้ได้อย่างไร โดยจะศึกษาผ่านตัวอย่างเหตุการณ์ที่สำคัญในชีวิตของขงจื๊อ 2 เหตุการณ์ได้แก่ กรณีที่ขงจื๊อต่างๆที่มีคุณสมบัติครบถ้วนแต่กลับไม่เป็นที่ “รู้จัก” แก่ผู้ปกครอง (14:37) และกรณีการตายจากไปก่อนวัยอันควรของศิษย์รักที่เป็นเสมือนการ “ทำลาย” ตัวตนของขงจื๊อ โดยจะพิจารณากรณีแรกก่อน

เราจะเห็นว่าชีวิตของขงจื๊อได้ปฏิบัติตามวิถีทางจริยธรรมอันมีที่มาจากวิถีของสวรรค์และขงจื๊อยังใช้ความพยายามอย่างถึงที่สุดในการทำพันธกิจที่มีต่อสวรรค์ แต่เราจะเห็นว่าชีวิตของขงจื๊อก็ต้องประสบอุปสรรคและเผชิญกับเคราะห์กรรมอันไม่เหมาะสมมาโดยตลอด ขงจื๊อออกเดินทางไปในม่น้ำวใจผู้ปกครองให้ปกครองรัฐด้วยคุณธรรมและสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงาม แต่ความพยายามของขงจื๊อก็ประสบกับความล้มเหลวมาโดยตลอด ขงจื๊อได้กล่าวรำพึงถึงโชคชะตาอันไม่เหมาะสมของตนเอง ดังที่**หลุนอี่**บันทึกไว้ว่า อาจารย์กล่าวว่า “จอกเหล้าที่ไม่เป็นจอกเหล้า อนิจจา จอกเหล้าหนอ! จอกเหล้าหนอ!” (6:23) คำกล่าวนี้อาร์เธอร์ แวลีย์ (Arthur Waley) ให้ความเห็นว่าเป็นวิธีเปรียบเปรยกับสภาพสังคมการเมืองสมัยนั้นที่ “นาม” กับ “ความจริง” ไม่ไปด้วยกัน กล่าวคือ กษัตริย์ไม่เป็นกษัตริย์เพราะไร้อำนาจปกครอง ขุนนางไม่ทำหน้าที่ของขุนนางแต่กลับล้มล้างอำนาจเจ้านาย²⁰ อาจารย์สุวรรณ สภาอนันท์มีความเห็นว่า คำรำพึงนี้ของขงจื๊อแสดงภาวะย่นแย้งของชีวิตตนเองที่ควรจะได้ทำหน้าที่จอกเหล้า (ในระดับพิธีกรรมรัฐ)

¹⁹ David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking Through Confucius*, p. 205-206.

²⁰ Arthur Waley, *Confucius: The Analects* (New York: Everyman's Library, 2000), footnote no.5, p.112.

แต่กลับไม่มีโอกาสแสดงบทบาทของตนได้เต็มที่²¹ ดังนั้นเราจึงเห็นได้ชัดเจนถึงการประเมินชีวิตตนเองของขงจื้อที่ควรจะได้ทำหน้าที่ให้สมกับนาม คือการเป็นขุนนางช่วยผู้ปกครองบริหารบ้านเมือง แต่ตนเองกลับถูกผู้ปกครองปฏิเสธอยู่ร่ำไป คำรำพึงนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าขงจื้อเสียโอกาสของตนซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการประเมินว่าตนเองได้รับชะตากรรมอันไม่เหมาะสม ซึ่งถ้าขงจื้อได้มีโอกาสทำหน้าที่ขุนนางก็จะสร้างประโยชน์ให้แก่ผู้ปกครองและเหล่าประชาชนได้อีกมาก ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “หากว่ามีผู้ปกครองคนใดจะใช้เราภายในครบรอบปี เราจะทำอะไรได้พอควรภายในสามปี เราจะปกครองได้เห็นผล” (13:10) แต่ขงจื้อก็ไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่นี้ ดังคำเปรียบเปรยของขงจื้อว่า “จอกเหล้าที่ไม่เป็นจอกเหล้า อนุจจา จอกเหล้าหนอ! จอกเหล้าหนอ!” ทำให้น่าสนใจที่จะพิจารณาว่าขงจื้อผู้ซึ่งมุ่งมั่นในการปฏิบัติคุณธรรมและทำพันธกิจที่ไม่ใช่แค่เพียงเป็นพันธกิจต่อเพื่อนมนุษย์แต่ยังเป็นการทำพันธกิจต่อสวรรค์ แต่กลับต้องประสบชะตากรรมอันไม่เหมาะสม เมื่อเป็นเช่นนี้ขงจื้อมีท่าทีต่อสวรรค์อย่างไร **หลุนอี** บันทึกไว้ว่า

หวังซุนเจี่ยถามว่า “คำกล่าวที่ว่า ‘ประจวบเทพแห่งเตาไฟดีกว่าบูชาเจ้าที่’ นั้นหมายความว่าอย่างไร อาจารย์กล่าวว่า “ไม่เช่นนั้นผู้ละเมิดสวรรค์ไม่อาจขอพรได้” (3:13)

จากตัวบทที่ยกมาทำให้เห็นได้ว่าขงจื้อไม่เห็นว่สิ่งที่จะทำให้ชีวิตรุ่งเรืองหรือประสบความสำเร็จตามความประสงค์นั้นเป็นเพราะการเลือกเทพเจ้าที่จะบูชา เพราะถ้าผู้ขอพรไม่ได้ทำตามเงื่อนไขเบื้องต้นที่สุดคือการปฏิบัติตามมรรควิธีแห่งสวรรค์ หรือการไม่ทำสิ่งใดอันเป็นการล่วงละเมิดต่อสวรรค์ คนผู้นั้นก็ไม่สามารถขอพรให้เทพเจ้าช่วยเหลือได้ แต่ถ้าเราพิจารณาการใช้ชีวิตของขงจื้อ เราจะพบว่าขงจื้อได้ยึดมั่นปฏิบัติตามมรรควิธีของสวรรค์และยังมุ่งมั่นทำพันธกิจที่มีต่อสวรรค์อย่างไม่ย่อท้อเสมอมา นั่นก็แสดงให้เห็นว่าขงจื้อสามารถขอพรต่อสวรรค์หรือต่อเทพเจ้าให้ช่วยเหลือตนได้ ดังที่เราจะเห็นว่าขงจื้อก็ขอพรต่อเทพเจ้าหรือต่อสวรรค์มาโดยตลอด ดังที่**หลุนอี** บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กำลังป่วยหนัก จื่อลู่ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้
 อาจารย์ถามว่ามีวิธีเช่นนี้ด้วยหรือ? จื่อลู่ตอบว่า “มี” ใน**คัมภีร์สะเดาะเคราะห์**กล่าวไว้ว่า ‘มีการขอพรแก่ท่านต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งฟ้าและดิน’ ” อาจารย์กล่าวว่า “เราได้ขอมานานแล้ว” (7:34)

²¹ สุวรรณ ภาวนานันท์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 62.

จากคำกล่าวของขงจื้อที่แสดงให้เห็นว่าขงจื้อได้ขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งฟ้าและดินนั้น อาจารย์สุวรรณา สถาอานันท์ตีความว่าการขอพรนี้ก็คือการ “ต้อรอง” กับสวรรค์และขงจื้อก็ได้ต้อรองกับสวรรค์มานานแล้ว²² การต้อรองกับสวรรค์นี้แสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างขงจื้อกับสวรรค์ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากแสดงให้เห็นถึงการที่ขงจื้อพยายาม “จับมือ” กับสวรรค์ที่ “อนุญาต” ให้เกิดชะตาอันไม่เหมาะสมแก่ตน แต่การต้อรองระหว่างขงจื้อกับสวรรค์นั้นน่าสังเกตว่าขงจื้อไม่เคยต้อรองโดยการขอร้องสวรรค์ให้ช่วยให้ตนทำพันธกิจได้สำเร็จ ขงจื้อเพียงแต่ตีความความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสวรรค์ว่า “สวรรค์จะปกป้องคุ้มครองตนจากอันตราย” (9:5, 7:22) สวรรค์เห็นคุณค่าและความสำคัญของแนวคิดทางปรัชญาและการเมืองของตนแม้ว่าคนอื่นจะไม่เห็น (14:37) ซึ่งการต้อรองดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการขอเรียกร้องต่อสวรรค์ที่ไปมากและแสดงให้เห็นว่าขงจื้อยังคงต้องใช้ความพยายามของตนอีกมากในการทำพันธกิจ แม้ขงจื้อจะต้อรองและเรียกร้องต่อสวรรค์ไม่มาก แต่เท่านี้ก็เพียงพอที่จะทำให้ขงจื้อมีกำลังใจที่จะเดินหน้าทำพันธกิจต่อไปและคลายความเศร้าใจที่ขงจื้อมีต่อโชคชะตาของตนเองลงไปได้ อย่างไรก็ตามเราจะพบว่ามีการณ์ที่ขงจื้อ “ต้อรอง” กับสวรรค์อย่างเข้มข้นมากขึ้นโดยเฉพาะในกรณีการตายก่อนวัยอันควรของศิษย์ผู้เป็นที่รักและเป็นความหวังอย่างบัวหนิวและเหยียนหุย เอมี โอลเบอร์ดิง (Amy Olberding) วิเคราะห์ว่าการตายก่อนวัยอันควรของศิษย์ทั้งสองคนนี้เป็นกรณีการสูญเสียที่คู่ควรแก่การนำมาซึ่งความโศกเศร้า เนื่องจากศิษย์ทั้งสองคนนี้ 1. ตายตั้งแต่อายุน้อย 2. เป็นคนดีที่สามารถใช้ชีวิตได้สอดคล้องไปกับครรลองของเต๋า 3. ตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บแทนที่จะตายด้วยเหตุอันมาจากการสละชีวิตเพื่อเป้าหมายที่สูงส่ง ทำให้เอมี โอลเบอร์ดิงมองว่าการตายครั้งนี้เป็นการ “สูญเสีย” ที่ “สูญเสียเปล่า”²³ อย่างไรก็ตาม การตายของศิษย์ทั้งสองคนนี้ถือได้ว่าเป็นการตายของบุคคลเฉพาะที่สร้างความเศร้าเสียใจให้แก่ขงจื้อแตกต่างกันและสะท้อนให้เห็นระดับของการต้อรองกับสวรรค์ที่แตกต่างกันด้วย โดยจะพิจารณาความตายของบัวหนิวก่อน ดังที่**หลุนอี่**บันทึกไว้ว่า

บัวหนิวป่วย อาจารย์ไปเยี่ยมไข้ จับมือบัวหนิวทางหน้าต่าง ร่ำพึมพำว่า “ไม่น่าเลย! เป็นชะตาลิขิต! คนแบบนี้ล้มป่วยด้วยโรคแบบนี้! คนแบบนี้ล้มป่วยด้วยโรคแบบนี้!” (6:8)

²² สุวรรณา สถาอานันท์, *รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม* (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 78.

²³ Amy Olberding, “The Consummation of Sorrow: An Analysis of Confucius’ Grief For Yan Hui,” *Philosophy East and West* 54, 3 (July, 2004): 284.

โรคภัยที่ปัวหนิวเป็นนี้ น่าจะเป็นโรคเรื้อรังสังเกตได้จากการที่ขงจื้อไม่เข้าไปข้างในบ้าน และการสื่อนัยของขงจื้อว่าโรคนี้เป็นโรคร้ายแรง²⁴ จากคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ไม่น่าเลย! เป็นชะตาลิขิต!” สื่อนัยให้เห็นถึงการมีการสื่อสารกับสวรรค์ของขงจื้อที่ว่าปัวหนิวไม่น่าจะได้รับเคราะห์กรรมเช่นนี้เลย ชะตาจู่จะไม่เป็นกรรมที่ลิขิตให้คนที่ทรงคุณธรรมอย่างปัวหนิว²⁵ ต้องมาล้มป่วยและกำลังจะตายจากไปด้วยโรคภัยเช่นนี้ อย่างไรก็ตามแม้ขงจื้อจะบอกว่าเป็นชะตาลิขิตที่สื่อนัยการยอมรับว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรได้ ในที่นี้ก็คือขงจื้อยอมรับว่าตนคงไม่สามารถยับยั้งการตายจากไปก่อนวัยอันควรของปัวหนิวได้ กระนั้นก็ตามขงจื้อก็ได้แสดงถึงการมีการต่อรองกับสวรรค์ กล่าวคือ แม้ขงจื้อจะไม่สามารถฝืนชะตาลิขิตได้ แต่ก็ยังมีสิ่งที่ขงจื้อสามารถทำได้คือ ขงจื้อให้กำลังใจและไม่ทอดทิ้งลูกศิษย์ในวาระสุดท้ายของชีวิตโดยการมาเยี่ยมลูกศิษย์และยอมที่จะสัมผัสสัมผัสลูกศิษย์ทุกๆ ที่ลูกศิษย์เป็นโรคเรื้อรังที่สามารถติดต่อกันได้ทางการสัมผัสทางผิวหนังและยังแสดงความเศร้าเสียใจตายที่ลูกศิษย์ต้องจากไปก่อนวัยอันควร ความเศร้าเสียใจนี้ยืนยันให้เห็นว่าขงจื้อตระหนักในคุณค่าของลูกศิษย์ที่ลูกศิษย์มีศักยภาพที่จะทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นได้อีกมาก อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์การตายจากไปก่อนวัยอันควรด้วยโรคภัยไข้เจ็บของศิษย์อีกคนคือเหียนฮุย เราจะพบว่าความสูญเสียนี้กระทบต่อตัวตนของขงจื้อและโครงการทางปรัชญาของขงจื้อเป็นอย่างมาก ในกรณีนี้ขงจื้อเศร้าเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการตายจากไปของเหียนฮุยและเรายังเห็นการต่อรองกับสวรรค์ในระดับที่เข้มข้นที่สุดเท่าที่มีบันทึกใน *หลุนอี่ว*

เมื่อเหียนฮุยอนตายน อาจารย์คร่ำครวญว่า “โอ! สวรรค์ทำลายข้า! สวรรค์ทำลายข้า!” (11:8) อาจารย์ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เป็นนาน ผู้ติดตามกล่าวว่า “อาจารย์โศกเศร้าเกินไป” อาจารย์ตอบว่า “แค่นี้เกินไปหรือ หากไม่คร่ำครวญเพื่อคนนี้ แล้วจะให้คร่ำครวญเพื่อใครกัน” (11: 9)

ในบทนี้เราจะเห็นได้ว่าขงจื้อโศกเศร้าเสียใจต่อการตายจากไปก่อนวัยอันควรของเหียนฮุยเป็นอย่างมาก จนขงจื้อถึงกับคร่ำครวญต่อสวรรค์ว่า “สวรรค์ทำลายข้า²⁶!” ซึ่งดูเหมือนว่าขงจื้อจะมองว่าความสูญเสียครั้งนี้เป็นความสูญเสียของตัวขงจื้อด้วยมากกว่าจะมองว่าเป็นความ

²⁴ E. Bruce Brooks and A. Taeko Brooks, *The Original Analects: Sayings of Confucius and His Successors* (New York: Columbia University Press, 1998), 33.

²⁵ ขงจื้อกล่าวถึงปัวหนิวไว้ในกลุ่มลูกศิษย์ที่ปฏิบัติคุณธรรม (11:2)

²⁶ การเน้นเป็นของผู้วิจัย

สูญเสียของผู้ที่ตายจากไปแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีที่ถูกถึงความตายของบัวเหวียน ขงจื๊อก็พูดว่า “ไม่น่าเลย! เป็นชะตาลิขิต! คนแบบนี้ล้มป่วยด้วยโรคแบบนี้! คนแบบนี้ล้มป่วยด้วยโรคแบบนี้!” (6:8) ในกรณีนี้เห็นได้ชัดเจนว่าขงจื๊อรำพึงถึงชะตากรรมของบัวเหวียนแสดงให้เห็นถึงความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับชีวิตของบัวเหวียนเอง²⁷ และมีนัยของการยอมรับได้ว่านี่คือชะตาลิขิต ซึ่งต่างจากกรณีของเหยียนหุยที่ขงจื๊อดูเหมือนจะแสดงความคับข้องใจต่อสวรรค์อย่างเปิดเผย และมองว่าสวรรค์นำความสูญเสียมาสู่ตัวตนของขงจื๊อและโครงการทางปรัชญาของขงจื๊อ ผู้วิจัยจะพิจารณาว่าการจากไปของเหยียนหุยนำความสูญเสียมาสู่ตัวตนของขงจื๊ออย่างไรเพื่อทำให้เราเข้าใจได้อย่างชัดเจนขึ้นว่าทำไมขงจื๊อจึงได้เศร้าเสียใจและมีความคับข้องใจต่อสวรรค์มากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน จนทำให้การต่อรองกับสวรรค์ครั้งนี้เป็นการต่อรองที่เข้มข้นที่สุด

จากการที่ตัวตนของมนุษย์ประกอบสร้างขึ้นมาจากโครงข่ายความสัมพันธ์ เราเป็นใครถูกนิยามขึ้นจากสิ่งที่เรากระทำร่วมกับบุคคลที่เราอยู่ในโครงข่ายความสัมพันธ์ด้วย²⁸ ความสัมพันธ์ที่ขงจื๊อมีกับเหยียนหุยเป็นความสัมพันธ์พิเศษที่ช่วยถักทอบางเสี้ยวบางส่วนที่สำคัญให้ก่อรูปสร้างร่างกลายมาเป็นขงจื๊ออย่างที่ขงจื๊อเป็นอยู่ในปัจจุบันและจะเป็นได้ในอนาคต การสูญเสียเหยียนหุยจึงทำให้ขงจื๊อไม่สามารถเป็นขงจื๊อในแบบปัจจุบันและในอนาคต²⁹ แง่มุมที่สำคัญของความเป็นตัวตندังกล่าวของขงจื๊อก็คือ การเป็นผู้ยึดมั่นในการปฏิบัติคุณธรรมและการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม ในแง่มุมนี้ขงจื๊อเป็นผู้ที่ปฏิบัติคุณธรรมและร่วมสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมไปด้วยกันกับเหยียนหุย เหยียนหุยเป็นผู้ที่ทำให้ขงจื๊อสามารถแสดงคุณธรรมและพัฒนาคุณธรรมของตนได้อย่างดีที่สุด³⁰ ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า “อาศัยมิตรเกื้อกูลมนุษยธรรม” (12:24) ซึ่งเหยียนหุยก็ได้ช่วยเกื้อกูลให้มนุษยธรรมในตัวขงจื๊อออกมาขึ้น กล่าวคือ ตัวตนที่เป็นขงจื๊อในลักษณะของการสามารถแสดงออกซึ่งคุณธรรมได้อย่างสูงสุดและยึดมั่นในปณิธาน

²⁷ สุวรรณภา สถาอนันท์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื๊อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 69.

²⁸ เช่นการที่นิยามตัวตนว่าเป็นลูกศิษย์ แสดงถึงสิ่งที่บุคคลผู้นั้นกระทำร่วมกับบุคคลอื่นๆในโครงข่ายความสัมพันธ์ เช่น การร่วมเรียนไปด้วยกันกับผองเพื่อนทั้งหลายและมีครูเป็นผู้ชี้แนะสั่งสอน

²⁹ Amy Olberding, “The Consummation of Sorrow: An Analysis of Confucius’ Grief For Yan Hui,” p. 294-296.

³⁰ Joshua Seachris, “Yan Hui’s Death as a Threat to Confucius’ Expression of Virtue: A Further Look at the Master’s Grief,” *Asian Philosophy* 18, 2 (July, 2008): 116-119. โจชัว ซีคริสอธิบายว่าการปฏิบัติคุณธรรมของขงจื๊อแสดงออกมาได้ดีที่สุดเมื่อขงจื๊อ ปฏิบัติคุณธรรมกับเหยียนหุยและเหยียนหุยสืบทอดการปฏิบัติคุณธรรมจากขงจื๊อได้และทำให้คุณธรรมหยั่งรากลึกกลงไปในวิถีชีวิตของ เหยียนหุยได้ การส่งเสริมเกื้อกูลการปฏิบัติคุณธรรมแก่กันและกันเช่นนี้ก็เปรียบได้กับผู้อำนวยวงออเคสตราที่จะสามารถสร้างสรรคบทเพลงชั้นยอดได้ก็ต่ออาศัยนักร้องประสานเสียงชั้นเลิศ ถ้าเมื่อใดที่ขาดนักร้องประสานเสียงชั้นเลิศไปการบรรเลงเพลงของวงออเคสตราก็ไม่ดีดังเดิม

ของตนในการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมต่อไปได้อย่างมีชีวิตชีวา ตัวตนแบบนี้มีได้กับเฉพาะ ความสัมพันธ์กับเหยียนฮุย

นอกจากนั้นเหยียนฮุยยังเป็น “เพื่อนร่วมทาง” ของการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่เข้าใจ ชงจื่อที่สุด (7:10, 9:29) และมีความสามารถที่จะนำพาชงจื่อไปค้นพบความเป็นไปได้ใหม่ๆ ของ การสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม เนื่องจากคุณสมบัติของเหยียนฮุยที่เป็นผู้ที่มีปัญญาเลิศ (5:8) และ สามารถทำคำสอนของชงจื่อให้งอกเงยได้ (2:9) และชีวิตของเหยียนฮุยเป็นบทพิสูจน์ให้แก่ โครงการทางปรัชญาของชงจื่อว่าโครงการนี้เกิดขึ้นได้จริง ดังจะเห็นได้จากชีวิตของเหยียนฮุยที่ ไม่ได้มีจุดกำเนิดสูงส่ง อีกทั้งยังต้องอยู่ในสภาพที่แร้นแค้นขัดสนแต่ก็มุ่งมั่นในการปฏิบัติคุณธรรม จนสามารถใช้ชีวิตได้อย่างรื่นรมย์ (6:9)³¹ จากคุณสมบัติของเหยียนฮุยที่กล่าวมาทำให้ชงจื่อ สามารถวางใจได้ว่าแม้ชงจื่อจะทำพันธกิจในการฟื้นคืนอารยธรรมใจและการสร้างชุมชนที่มี มนุษยธรรมไม่สำเร็จ แต่ชงจื่อก็ยังสามารถฝากฝังให้เหยียนฮุยเป็นผู้สืบทอดพันธกิจต่อจากตน เหยียนฮุยไม่เพียงแต่มีศักยภาพในการสืบทอดพันธกิจในการฟื้นคืนอารยธรรมใจและสร้างชุมชน ที่มีมนุษยธรรม แต่เหยียนฮุยยังมีศักยภาพพอที่จะสร้างสรรค์ “อภิใจว” และสร้างชุมชนที่มี มนุษยธรรมที่งดงามยิ่งขึ้นมากไปกว่าที่ชงจื่อจะจินตนาการได้ การตายจากไปของเหยียนฮุยจึง ไม่ใช่แค่เพียงทำลายการสืบทอดพันธกิจที่แสดงถึงการสืบทอดตัวตนของชงจื่อ แต่การสูญเสีย เหยียนฮุยยังทำให้ชีวิตที่เหลืออยู่ของชงจื่อต้องขาดเพื่อนร่วมทางที่เข้าใจชงจื่อมากที่สุดผู้ซึ่งเห็น คุณค่าของความคิดของชงจื่อแล้วนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง สิ่งที่ทำให้การเดินทางไปสู่จุดหมายใน แบบของชงจื่อนั้นรื่นรมย์ไม่ใช่แค่เพียงได้ไปถึงจุดหมายที่วางไว้ แต่ยังเป็นความรื่นรมย์ที่เกิดขึ้น ระหว่างการเดินทางร่วมกับมิตรสหายที่รู้ใจ คนที่ร่วมเดินทางไปกับเราจึงมีส่วนทำให้การเดินทาง ของเรารื่นรมย์ การขาดเพื่อนร่วมทางที่ดีที่สุดอย่างเหยียนฮุยในการสืบสานพันธกิจไปด้วยกัน จึง นำความอ้างว้างโดดเดี่ยวเปลี่ยวเหงามาสู่จิตใจของชงจื่อเป็นอย่างมาก

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นได้ถึงถึงความสำคัญของเหยียนฮุยที่มีต่อชีวิตและโครงการทาง ปรัชญาของชงจื่อ เมื่อเหยียนฮุยตายจากไปก่อนวัยอันควรชงจื่อจึงคร่ำครวญกับสวรรคตและเห็นว่า สวรรคตเป็นที่มาแห่งความสูญเสียอันใหญ่หลวงนี้ ดังที่ชงจื่อคร่ำครวญต่อสวรรคตว่า “โอ! สวรรคต ทำลายข้า! สวรรคตทำลายข้า!” อาจารย์สุวรรณ สถาอานันท์มีความเห็นว่าการรำพึงรำพันของ ชงจื่ออาจเทียบเคียงได้กับการพร่ำบ่นตัดพ้อต่อว่าพระผู้เป็นเจ้าของเหยียนฮุยเมื่อทรงอนุญาตให้เคราะห์กรรม ความทุกข์พินาศบังเกิดแก่บุคคลบางคนผู้อยู่ในโอวาทของพระเจ้ามตลอดชีวิต มีนักวิชาการเรียก อาการพร่ำบ่นตัดพ้อนี้ว่า “การสร้างมิติจิตวิญญาณแก่การพร่ำบ่น” (spiritualization of complaint) ซึ่งเป็นวิธีการที่มนุษย์แสดงอารมณ์แห่งการท้อแท้เมื่อความดีงามเท่าที่มนุษย์จะ

³¹ Amy Olberding, “The Consummation of Sorrow: An Analysis of Confucius’ Grief For Yan Hui,” p. 289.

กระทำได้อาจต้องพ่ายแพ้แก่ “ชะตากรรม” เคราะห์หรือโชคร้าย แต่ในขณะเดียวกันเมื่อต้องเผชิญกับสภาพดังกล่าว มนุษย์ก็ “ต่อสู้อย่างกล้าหาญ” ด้วยการ “ยอมปล่อยคำพรวดพราด” (outburst of complaint) ต่อพระเจ้าหรือต่อสวรรค์³² จากที่กล่าวมานี้เราจะเห็นความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างสวรรค์กับขงจื้อได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ เราจะเห็นได้ว่าขงจื้ออยู่ในมรรควิถีของสวรรค์มาโดยตลอด อีกทั้งยังพยายามปฏิบัติพันธกิจที่มีต่อสวรรค์อย่างสุดกำลังความสามารถเท่าที่ขงจื้อจะทำได้ แต่สวรรค์กลับกลายเป็นที่มาแห่งความสูญเสียอันใหญ่หลวงครั้งนี้ อีกทั้งขงจื้อเองก็เข้าใจได้ยากว่าเมื่อสวรรค์ไม่ต้องการให้อารยธรรมใจล้มสลายและฝากฝังอารยธรรมใจไว้ให้ขงจื้อสืบทอด โดยขงจื้อก็มีความหวังว่าจะสามารถฝากฝังพันธกิจนี้แก่เหยียนฮุยได้ แต่เมื่อสวรรค์เป็นที่มาแห่งการตายจากไปก่อนวัยอันควรของเหยียนฮุย สวรรค์เองก็สูญเสียผู้ที่มียศกษัตริย์ที่ดีในการสืบทอดอารยธรรมใจและสืบทอดตัวตนของสวรรค์ต่อไปด้วยเช่นกัน ทำให้เห็นว่าแม้มนุษย์จะสามารถมีความรู้เกี่ยวกับสวรรค์ได้ (เช่น ขงจื้อรู้บัญญัติสวรรค์เมื่ออายุ 50 ปี) แต่สวรรค์ก็ยังเป็นพลังอำนาจที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ที่มนุษย์ไม่อาจรู้จักหรือเข้าใจได้โดยสมบูรณ์ และสวรรค์ยังสามารถมอบความสูญเสียหรือชะตาอันไม่เป็นธรรมให้แก่บุคคลที่อยู่ในมรรควิถีของสวรรค์มาโดยตลอด กระนั้นก็ตามไม่ได้หมายความว่าขงจื้อจะยอมจำนนต่อโชคชะตาแต่โดยดีโดยไม่มีการโต้แย้งต่อสวรรค์ เราจะเห็นได้ว่าขงจื้อมีการต่อรองกับสวรรค์อย่างเข้มข้น โดยการที่ขงจื้อคร่ำครวญต่อสวรรค์ว่า “สวรรค์ทำลายข้า!” แสดงให้เห็นว่าขงจื้อได้ประเมินชีวิตของตนที่ผ่านมาว่าตนเองไม่ได้ทำสิ่งใดที่ละเมิดต่อครรลองของสวรรค์ จึงเห็นว่าสวรรค์ได้มอบชะตากรรมอันไม่เป็นธรรมแก่ตน และตอบสนองต่อสวรรค์ด้วยการพรวดพราดหรือแสดงอาการคับข้องใจต่อสวรรค์อย่างเปิดเผย นอกจากนั้นแล้วขงจื้อยังมีสิ่งที่ขงจื้อสามารถทำได้เพื่อเป็นการต่อรองกับสวรรค์ คือการที่ขงจื้อมอบความเศร้าเสียใจอย่างสุดซึ้งที่มีให้เฉพาะกับเหยียนฮุยเท่านั้น ดังที่อาจารย์สุวรรณาสถาอาพันธ์ มีความเห็นว่า ในบ่อยครั้งที่คนดีต้องประสบกับเคราะห์กรรมอันโหดร้าย ความโศกเศร้าอาดูรที่ขงจื้อแสดงออกต่อการสูญเสียเหยียนฮุยคือการมอบ “ความเป็นธรรม” ให้แก่เหยียนฮุย ในเมื่อชะตาชีวิตมิได้มอบ “ความเป็นธรรม” ให้ ขงจื้อจึงมอบความเป็นธรรมนั้นให้จากโลกวิถีมรรควิถีหรือความรู้สึกของขงจื้อเอง³³

อย่างไรก็ตามแม้สวรรค์จะ “อนุญาต” ให้เกิดเคราะห์กรรมหรือ “มอบชะตา” อันไม่เป็นธรรมให้แก่ขงจื้อ แต่เราจะเห็นการต่อรองที่เข้มข้นที่สุดของขงจื้อเพียงแต่การพรวดพราดหรือตัดพ้อต่อสวรรค์ ขงจื้อไม่เคยตัดขาดความสัมพันธ์กับสวรรค์โดยการปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามมรรควิถี

³² สุวรรณาสถาอาพันธ์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 114.

³³ เรื่องเดียวกัน

แห่งสวรรค์หรือละทิ้งพันธกิจที่มีต่อสวรรค์ ดังจะเห็นได้ว่าแม้ในช่วงบั้นปลายชีวิต ของจื่อก็ยังคงไม่กระทำการสิ่งที่จะเป็นการล่วงละเมิดต่อสวรรค์ อีกทั้งยังมีความสุขในชีวิตของตนเองได้ แม้ว่า การทำพันธกิจต่อสวรรค์จะไม่สำเร็จก็ตาม ดังที่**หลุนอี่**บันทึกไว้ว่า

เมื่ออาจารย์ป่วยหนัก จื่อลู่ให้ลูกศิษย์บางคนไปทำหน้าที่เคหบดีให้ขงจื่อ เมื่ออาการดีขึ้น ขงจื่อกล่าวว่า “โหยวหลอกหลงอยู่ได้เป็นนาน ไม่มีเคหบดีแต่ทำที่เป็นมีเคหบดี เราจะหลอกใคร หรือ หรือจะหลอกสวรรค์” “หากเราต้องตายในมือเคหบดี จะมีดีกว่าหรือหากเราตายไปในมือของ พวกเจ้าผู้เป็นศิษย์ ถึงแม้จะไม่มีพิธีศพอันยิ่งใหญ่ ก็เชื่อว่าเราจะตายลงกลางถนน” (9:11)

โดยปกติแล้วผู้ที่ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งขุนนางจะไม่มีเคหบดีดูแล³⁴ แต่เมื่อขงจื่อป่วยหนักจื่อ ลู่แสดงความรักต่ออาจารย์ด้วยการให้ลูกศิษย์บางคนไปทำหน้าที่เคหบดีให้กับขงจื่อ ซึ่งจื่อลู่อาจ ทำเพื่อให้ขงจื่อรู้สึกเติมเต็มในจิตใจเสมือนว่ามีผู้ปกครองให้ตำแหน่งแก่ขงจื่อซึ่งเป็นสิ่งที่ขงจื่อควร จะได้รับ หรืออาจทำเพื่อให้ผู้อื่นหรือคนทั่วไปเห็นว่าขงจื่อได้รับการยอมรับจากผู้ปกครอง เมื่อ ขงจื่อมีอาการดีขึ้นแม้จะรู้ว่าจื่อลู่ทำไปเพราะความรักที่มีต่อตนแต่ก็ตำหนิและขัดเกลาจื่อลู่ว่าการ ทำสิ่งนี้เป็นการหลอกหลงขงจื่อ อีกทั้งยังทำให้ขงจื่อหลอกหลงสวรรค์ เพราะแม้ผู้อื่นจะไม่รู้แต่ สวรรค์ก็สามารถรับรู้เรื่องหลอกหลงนี้ ขงจื่อไม่ต้องการหลอกหลงใครไม่ว่าจะเป็นตนเองผู้อื่นหรือ สวรรค์ก็ตาม ทำให้เห็นได้ว่าขงจื่อไม่เคยละทิ้งมรรควิธีแห่งสวรรค์และไม่ยอมละเมิดสวรรค์และ เห็นได้ว่าขงจื่อยังคงต่อรองกับสวรรค์อยู่ตลอดแม้จะอยู่ในช่วงใกล้วาระสุดท้ายของชีวิต โดยการที่ ขงจื่อตีความหรือมองชะตาชีวิตของตนเองได้ว่าแม้พันธกิจของตนที่มีต่อสวรรค์จะไม่สำเร็จแต่ ชะตาชีวิตของตนก็ได้โหดร้ายนัก แม้ขงจื่อจะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ปกครองแต่ในบั้นปลาย ชีวิตของขงจื่อก็ไม่ใช่วิตที่โดดเดี่ยวที่ต้องตายลง “กลางถนน” แต่เป็นชีวิตที่ได้อยู่ในท่ามกลาง ความสัมพันธ์อันราบรื่นในหมู่ลูกศิษย์ที่รักใคร่ ขงจื่อเห็นว่าการตาย “ในมือของลูกศิษย์” ซึ่งเป็น พื้นที่แห่งความรักความอาทรผูกพันระหว่างอาจารย์-ศิษย์นั้นมีคุณค่าและดีกว่าการตาย “ในมือ ของเคหบดี” หรือการมีพิธีศพที่ใหญ่โตอันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงเกียรติยศที่ได้รับจากผู้ปกครอง แต่สิ่ง เหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่เกิดขึ้นจริงและเป็นสิ่งจอมปลอมไร้ความหมายในยุคที่สังคมสับสนวุ่นวาย ขุน นางไม่เป็นขุนนาง กษัตริย์ไม่เป็นกษัตริย์ ดังคำกล่าวที่ว่า “เกียรติยศที่ได้มาโดยไม่ชอบธรรม เป็น เหมือนเมฆที่เลื่อนลอยไปมาสำหรับเรา” (7:15) ทำให้เห็นได้ว่าไม่ว่าขงจื่อจะมีชะตากรรมเช่นไร แต่ขงจื่อก็ “รับมือ” กับชะตากรรมของตนได้และยังคงสามารถอยู่ร่วมกับสวรรค์ต่อไปได้

³⁴ D. C. Lau, *Confucius: The Analects* (New York: Penguin Books, 1979), footnote no. 8, p. 98.

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ถึงความตึงเครียดระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ที่ว่าแม้มนุษย์จะปฏิบัติตามมรรควิธีของสวรรค์โดยมีสวรรค์เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติคุณธรรมและทำพันธกิจที่มีต่อสวรรค์อย่างเต็มกำลังความสามารถเท่าที่มนุษย์จะสามารถทำได้ แต่ชีวิตของบุคคลผู้ทรงคุณธรรมก็ยังคงเกิดเคราะห์กรรมหรือประสบชะตาอันไม่เป็นธรรม ในกรณีเช่นนี้มนุษย์ยังสามารถ “ต่อรอง” กับสวรรค์และยังคงอยู่ร่วมกับสวรรค์โดยที่ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสวรรค์ต่อไปได้ ทำให้น่าสนใจที่จะพิจารณาต่อไปว่าทำไมเมื่อเกิดความตึงเครียดขึ้นแต่ก็ไม่ทำให้เกิดความแตกสลายในความสัมพันธ์ระหว่างสวรรค์กับมนุษย์

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าแม้จะมีความตึงเครียดเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์กับสวรรค์ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้ เนื่องจากในความสัมพันธ์ที่ “ตึงเครียด” นั้นยังคงมีพื้นที่ให้มีการ “ต่อรอง” กันระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ได้ ซึ่งการต่อรองเกิดจากการที่มนุษย์ผู้ผ่านการขัดเกลามาแล้วจะสามารถเข้าใจบัญญัติสวรรค์แล้วเขาจะรู้ว่ามิมีสิ่งใดที่ตนเองควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงได้และอะไรที่ตนเองควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญกับชะตาที่ไม่เป็นธรรมจากสวรรค์ มนุษย์ก็จะรู้ว่ามิมีสิ่งใดที่ตนเองทำได้หรือเปลี่ยนแปลงได้เพื่อ “รับมือ” กับชะตาที่เกิดขึ้นและจัดการกับความรู้สึกของตนเองจนสามารถ “ยอมรับ” ชะตาได้ การรับมือหรือยอมรับชะตาที่เกิดขึ้นกับตนได้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถประคับประคองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ให้ดำเนินต่อไปและยังคงช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพิงกันต่อไปได้ ซึ่งสิ่งที่มีมนุษย์สามารถทำได้ในการ “ต่อรอง” กับสวรรค์เพื่อ “รับมือ” กับชะตากรรมอันไม่เป็นธรรมมีอยู่ด้วยกันหลายประการดังนี้

ประการที่ 1. มนุษย์ต่อรองกับสวรรค์โดยการที่มนุษย์สามารถเปลี่ยนชะตาของตนใหม่ผ่านการเปลี่ยนการตีความเงื่อนไขแวดล้อมชีวิตของตน กล่าวคือ เดวิด ฮอลล์และรอเจอร์ เอ็มส์มีความเห็นว่าชะตาของบุคคลเป็นส่วนผสมของสิ่งที่เงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วกับการตีความหรือให้ความหมายของมนุษย์ต่อสิ่งที่เงื่อนไขแวดล้อมดังกล่าว ดังที่เราจะเห็นว่ามนุษย์เกิดมาโดยมีปัจจัยเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรมหรือสภาพการณ์ต่างๆอยู่ก่อนแล้ว ในแง่นี้ชะตาก็ให้ข้อจำกัด (limitations) แก่มนุษย์เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งมนุษย์ก็สามารถตีความหรือให้ความหมายแก่เงื่อนไขแวดล้อมต่างๆที่ประกอบสร้างเป็นตัวตนของมนุษย์ขึ้นมาได้ ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถสร้างความเป็นไปได้ในอนาคตของตนผ่านการต่อรองกับข้อจำกัดหรือเงื่อนไขต่างๆที่มีอยู่ก่อน เราจึงสามารถเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขแวดล้อมหรือโลกได้ด้วยการเปลี่ยนการให้ความหมายแก่โลก (world) ที่แวดล้อมตัวเรา³⁵ ซึ่งก็ทำให้เราสามารถเปลี่ยนชะตาของเราได้โดยการเปลี่ยนการตีความเงื่อนไข

³⁵ David L. Hall and Roger T. Ames, *Thinking Through Confucius*, p. 210-213.

แวดล้อมต่าง ๆ หรือโลกที่แวดล้อมเรา ดังกรณีที่ขงจื้อประสบกับชะตากรรมถึงขั้น “อับจน” แต่ขงจื้อก็ยังคงมีความสงบอยู่ได้ เนื่องจากการตีความเงื่อนไขแวดล้อมที่ไม่ทำให้รู้สึกพลงพลาญกับชะตาที่ตนได้รับ ดังที่ **หลุนอี** วิจารณ์ไว้ว่า

เว่ยหลิงกงถามขงจื้อเกี่ยวกับยุทธวิธี ขงจื้อตอบว่า “เรื่องเกี่ยวกับเครื่องใช้การประกอบพิธีกรรมเคยได้ยิน แต่เรื่องยุทธวิธีไม่เคยเรียนเลย” วันรุ่งขึ้นขงจื้อออกเดินทาง

ที่รัฐเฉินเสียบยงหมด พวกลูกศิษย์ล้มป่วยลงจนไม่สามารถลุกขึ้นได้ ขงจื้อมาด้วยความไม่พอใจ กล่าวว่า “หรือวิญญูชนต้องอับจนขนาดนี้” อาจารย์กล่าวว่า “วิญญูชนต้องอับจนอย่างแน่นอน แต่ **เสี่ยวเหวิน** เมื่ออับจนมักจะพลงพลาญ” (15:1)

เราจะเห็นว่ายุคสมัยของขงจื้อเป็นยุคสมัยที่สังคมเสื่อมทรามเต็มไปด้วยคนไร้คุณธรรม (17:16) และคนก็อาจจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันน้อยลง ขงจื้อและลูกศิษย์จึงถูกผู้ปกครองที่ไร้คุณธรรมปฏิบัติและทำให้ขงจื้อต้องออกเดินทางไปยังรัฐอื่นต่อ แต่สถานการณ์ก็บีบคั้นจนถึงขั้น “อับจน” เมื่อมาถึงรัฐเฉินขงจื้อก็ประสบปัญหาเสียบยงหมด ทำให้ลูกศิษย์ล้มป่วยลงจนไม่สามารถลุกขึ้นได้ ยุคสมัยดังกล่าวเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่มีมาก่อนขงจื้อและขงจื้อก็เลือกไม่ได้ เช่น ขงจื้อเลือกไม่ได้ว่าขอเกิดในยุคสมัยของพระเจ้าเหยาหรือพระเจ้าซุ่นแทนที่จะเกิดในยุคสมัยของตนเอง แม้จะหลีกเลี่ยงกับเงื่อนไขแวดล้อมตนเองไม่ได้แต่ขงจื้อก็ไม่ได้ตีความว่าตนเองจะต้องพลงพลาญไปกับเงื่อนไขแวดล้อมที่ทำให้ตนเองต้องอับจน ขงจื้อตระหนักกว่านี่เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องเกิดขึ้น เมื่ออยู่ในยุคสมัยที่คนไร้คุณธรรมเต็มบ้านเต็มเมืองก็เป็นธรรมดาที่ “วิญญูชนต้องอับจนอย่างแน่นอน” (15:1) ขงจื้อเปลี่ยนการตีความเงื่อนไขแวดล้อมชีวิตใหม่จนทำให้สามารถมองความ “อับจน” ของตนเองให้เป็นความ “ปกติธรรมดา” ดังนั้นความ “อับจน” สำหรับขงจื้อจึงไม่ใช่เรื่องที่ทำให้ตนเองต้องรู้สึกพลงพลาญไม่พอใจในชะตาของตน ในทางตรงข้ามภายใต้เงื่อนไขแวดล้อมเดียวกัน พวก **เสี่ยวเหวิน** จะตีความเงื่อนไขแวดล้อมที่ทำให้ตนเองมีชะตาที่อับจนนั้นไปในทางที่จะทำให้ตนเองรู้สึกพลงพลาญไม่พอใจกับชะตากรรมของตน³⁶

³⁶ อย่างไรก็ตาม คำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “วิญญูชนต้องอับจนอย่างแน่นอน แต่ **เสี่ยวเหวิน** เมื่ออับจนมักจะพลงพลาญ” (15:1)

คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ไม่ใช่แค่เพียงปัญหาาระดับปัจเจกบุคคล แต่เป็นปัญหาใหญ่ของคนในยุคสมัยของขงจื้อ กล่าวคือ ในยุคสมัยของขงจื้ออันเป็นยุคสมัยที่สังคมสับสนวุ่นวาย ผู้คนไร้คุณธรรมเต็มบ้านเต็มเมือง ไร้คุณธรรมของมนุษย์จำนวนมากในสังคมส่งผลกระทบต่อถึงสวรรค์ด้วย เพราะโดยปกติแล้วมนุษย์สร้างความกลมกลืนกับสวรรค์ได้โดยการที่มนุษย์ปฏิบัติตามมรรควิธีแห่งสวรรค์ วิธีการจริยะของมนุษย์ส่งผลให้สวรรค์สูงส่งยิ่งใหญ่ขึ้น (15:28) การไม่ปฏิบัติตามคุณธรรมของคนในยุคสมัยของขงจื้อคือการไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่จะทำให้เกิดความดีงามร่วมกันไปกับสวรรค์ อีกทั้งเมื่อมีเหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้นกับตน คนไร้คุณธรรมหรือพวก **เสี่ยวเหวิน** ก็มักจะ “พลงพลาญ” ไม่พอใจสวรรค์ ซึ่งเป็นการทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นกับสวรรค์มากยิ่งขึ้น แต่คำกล่าวของขงจื้อที่แม้จะประสบเหตุการณ์ที่ทำให้ตน “อับจน” แต่ก็กล่าวว่า

จากตัวอย่างนี้ทำให้เห็นว่าขงจื้อเปลี่ยนชะตาของตนโดยเปลี่ยนการตีความ กล่าวคือ ขงจื้อดูเหมือนจะมีชะตาที่ “อัปจน” จนน่าที่จะทำให้รู้สึกพลงพ่นหรือขุ่นเคืองใจต่อสวรรค์ที่ได้ อนุญาตให้เกิดชะตากรรมนี้แก่ขงจื้อ แต่ขงจื้อกลับตีความเงื่อนไขที่แวดล้อมชีวิตของตนใหม่จนทำให้ ความอัปจนที่เกิดขึ้นกับชีวิตของวิญญูชนกลายเป็นสิ่งปกติธรรมดา การเปลี่ยนการตีความ ดังกล่าวทำให้มนุษย์ยอมรับกับชะตาที่ไม่เป็นธรรมของตนและคลายความอึดอัดคับข้องใจต่อ สวรรค์ลงได้ ทำให้มนุษย์ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสวรรค์ต่อไปได้

ประการที่ 2. ถ้ามนุษย์ยังคงมีความอึดอัดคับข้องใจต่อสวรรค์หลงเหลืออยู่ มนุษย์ก็ยังสามารถปล่อยคำพ้อบ่นหรือการตัดพ้อ (outburst of complaint) ต่อสวรรค์ได้ กล่าวคือ เมื่อ มนุษย์คับข้องใจต่อสวรรค์อย่างถึงที่สุดที่สวรรค์ “มอบชะตา” อันไม่เป็นธรรมให้แก่ตนทั้งๆที่ตนก็ อยู่ในมรรควิถีของสวรรค์มาโดยตลอด สภาวะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นสภาวะที่หมิ่นเหม่ต่อการแตก สลายในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์มากที่สุด แต่เหตุการณ์ก็ไม่บานปลายไปถึงขั้นนั้น เพราะมนุษย์ก็สามารถตัดพ้อหรือพ้อบ่นต่อสวรรค์ได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่เคยบันทึกตายจาก ไปก่อนวัยอันควร ขงจื้อคร่ำครวญต่อสวรรค์ว่า “โอ! สวรรค์ทำลายข้า! สวรรค์ทำลายข้า!” (11:8) การพ้อบ่นต่อสวรรค์ได้แสดงให้เห็นถึงการต่อรองกับสวรรค์ในแง่ที่ว่า มนุษย์ไม่ได้ตีความว่าตน จำเป็นต้องยอมรับชะตากรรมที่สวรรค์มอบให้แบบเชื่องๆ แต่มนุษย์ตีความว่าสวรรค์ก็ทำในสิ่งที่ไม่ เป็นธรรมกับตนได้ และเห็นว่ามนุษย์ตัวเล็กๆก็แสดง “พลัง” ของตนในการตอบโต้สวรรค์ซึ่งเป็น พลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าตนมากได้ โดยการตัดพ้อหรือพ้อบ่นต่อสวรรค์ ซึ่งเป็นการแสดงความไม่ พอใจของตนต่อสวรรค์และประกาศความไม่เป็นธรรมของสวรรค์ให้สวรรค์ได้รับทราบอย่างเปิดเผย การได้ปล่อยคำพ้อบ่นหรือการตัดพ้อต่อสวรรค์ออกมาได้เช่นนี้ก็ช่วยบรรเทาความอัดอั้นตันใจที่มี ต่อสวรรค์ เป็นการช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดของสถานการณ์ที่อาจก่อเกิดเป็นความขัดแย้ง ไม่ให้บานปลายจนทำให้เกิดความแตกสลายในความสัมพันธ์ ซึ่งก็ทำให้มนุษย์ยังคงรักษา ความสัมพันธ์อันดีกับสวรรค์ไว้ต่อไปได้

ประการที่ 3. เมื่อมนุษย์ตระหนักว่าได้ทำในสิ่งที่ควรทำอย่างเต็มที่แล้วก็สามารถทำใจ ยอมรับกับชะตาที่เกิดขึ้นได้ กล่าวคือ ขงจื้อเห็นว่าเงื่อนไขประการหนึ่งของผู้ที่เป็ยวิญญูชน คือ การรู้ชะตา (20:3) การที่มนุษย์รู้ชะตาคือการรู้ว่ามีสิ่งที่ตนเปลี่ยนแปลงหรือควบคุมได้และสิ่งที่ มนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือควบคุมไม่ได้ ดังที่เฟิงโย่วหลาน (Fung Yu-Lan) มีความเห็นว่าถ้าเรารู้ว่า

“วิญญูชนต้องอัปจนอย่างแน่นอน แต่เสี่ยวเหริน เมื่ออัปจนมักจะพลงพ่น” (15:1) เป็นการเตือนสติสังคมโดยเฉพาะพวกเสี่ยวเหริน ทั้งหลายให้หันกลับมาพยายามรักษาความสัมพันธ์กับสวรรค์ โดยเน้นย้ำให้เห็นว่าพวกเสี่ยวเหรินไม่ควรตีความไปในทางที่จะทำให้ ตนเองแตกแยกและตัดขาดความสัมพันธ์กับสวรรค์ แม้เมื่อเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นก็ควรทำอย่างวิญญูชนที่ควรจะตีความ เงื่อนไขแวดล้อมตนเองไปในทางที่จะทำให้ตนเองยังมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสวรรค์ต่อไปได้ ทำให้เห็นว่าในภาพใหญ่ระดับสังคม ขงจื้อ พยายามโน้มน้าวให้คนในสังคมไม่ทำให้ความไม่ลงรอยกับสวรรค์บานปลายกลายเป็นความขัดแย้ง แต่ทำให้มนุษย์เพียงแค่มีความ “ตึง แหย่ง” กับสวรรค์ที่ทำให้ทั้งมนุษย์และสวรรค์ยังมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันต่อไปได้

มีสิ่งที่เราควรทำและได้พยายามทำอย่างเต็มที่แล้ว ส่วนที่เหลือก็อยู่เหนือการควบคุมของเรา ผลที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไรก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของชะตา³⁷ ดังที่**หลุนอวิ๋ว**บันทึกไว้ว่า

กงปั๋วเหลียวกล่าวหาจื่อฉู่กับจี้ซุน จื่อฉู่จึงปั๋วรายงานอาจารย์ว่า “เจ้านายข้าถูกกงปั๋วเหลียวทำให้เห็นผิด แต่ข้ายังสามารถพอที่จะเอาศพกงปั๋วเหลียวไปประจานที่ตลาด” อาจารย์กล่าวว่า “ถ้าเต๋าจะก้าวหน้าชะตาก็เป็นเช่นนั้น ถ้าเต๋าจะล้มเหลวชะตาก็เป็นเช่นนั้น กงปั๋วเหลียวจะกำหนดชะตาได้กระนั้นหรือ?” (14:38)

คำกล่าวของขงจื้อแสดงให้เห็นถึงการตำหนิจื่อฉู่ปั๋วที่เข้าใจผิดคิดว่าตนเองจะสามารถช่วยทำให้เต๋าก้าวหน้าได้โดยการเอาศพของกงปั๋วเหลียวซึ่งเป็นคนชั่วไปประจานที่ตลาด ขงจื้อเห็นว่าการจะทำให้เต๋าก้าวหน้าได้นั้น ส่วนหนึ่งมาจากการกระทำของมนุษย์ ดังที่ขงจื้อกล่าวว่า “มนุษย์สามารถทำให้เต๋ายิ่งใหญ่” (15:28) แต่การกระทำของมนุษย์ที่ทำให้เต๋ายิ่งใหญ่นั้นก็คือการกระทำในสิ่งที่ควรทำ ซึ่งก็คือการปฏิบัติตนตามวิถีทางจริยะที่ได้แบบอย่างมาจากสวรรค์ ที่สามารถส่งผลสะท้อนไปถึงความมั่งคั่งของสวรรค์ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น แต่การกระทำของจื่อฉู่ปั๋วที่นำศพของกงปั๋วเหลียวที่แม้จะเป็นคนชั่วก็ตามไปประจานไม่ใช่สิ่งที่ควรทำ ดังนั้นการกระทำของจื่อฉู่ปั๋วจึงไม่สามารถทำให้เต๋าก้าวหน้าได้ ถ้าเราได้พยายามทำสิ่งที่ควรทำอย่างครบถ้วนแล้วความก้าวหน้าของเต๋าที่เหลือก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของชะตา คนไม่ได้อ่างกงปั๋วเหลียวก็ไม่สามารถจะกำหนดชะตาให้เต๋าก้าวหน้าหรือล้มเหลวได้

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาชีวิตของขงจื้อบ้าง เราจะเห็นได้ว่าขงจื้อทำพันธกิจต่อสวรรค์ในการฟื้นคืนอารยธรรมใจไม่สำเร็จ ไม่มีผู้ปกครองคนใดรับแนวคิดของขงจื้อไปปฏิบัติ แต่ขงจื้อตระหนักได้ว่าตนเองได้พยายามทำพันธกิจอย่างดีที่สุดแล้ว ส่วนผลที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมและคงต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของชะตา แม้ในท้ายที่สุดพันธกิจจะล้มเหลวแต่ขงจื้อก็ยอมรับกับชะตานี้ได้ ทำให้ไม่แปลกใจที่เราจะเห็นวาระสุดท้ายของชีวิตของขงจื้อ ขงจื้อยินดีที่จะตาย “ในมือ” ของลูกศิษย์ในท่ามความสัมพันธ์ที่ราบรื่น แม้ว่าจะไม่มีเคหบดีดูแลและไม่มียานพาหนะใหญ่โตที่จัดให้โดยผู้ปกครองก็ตาม (9:11)

อย่างไรก็ตามการที่ขงจื้อยอมรับชะตาได้ก็ไม่ได้หมายถึงการมีท่าทีชะตากรรมนิยม (fatalism) ตามนัยการตีความของดี ซี เลา (D. C. Lau) ที่มีความเห็นว่าการเข้าใจชะตาคือการรู้ว่า มีบางสิ่งในชีวิตที่ต้องเป็นไปตามการควบคุมของชะตาที่ซึ่งความพยายามของมนุษย์ไม่ได้ทำให้

³⁷ Fung Yu-Lan, *A Short History of Chinese Philosophy* Derk Bodde editor, (New York: The Free Press, 1948), p.

เกิดผลอะไรและไม่มีประโยชน์ที่จะดิ้นรนชวนขวาย เมื่อชะตานั้นพาบางสิ่งให้ผ่านเข้ามาในชีวิต ก็เป็นสิ่งที่เราต้องปล่อยให้เป็นไปเช่นนั้น³⁸ เราจะเห็นได้ว่าการยอมรับชะตาของขงจื๊อไม่ได้เป็นไปตามที่ดีซี เล่า เข้าใจ เนื่องจาก ถ้าขงจื๊อยอมรับชะตาในลักษณะที่ดีซีเลาตีความ ขงจื๊อคงอยู่เฉยๆไม่ต้องออกเดินทางเสนอความคิดของตนแก่ผู้ปกครองและไม่พยายามทำพันธกิจตรงไปตรงมา สิ้นชีวิตของขงจื๊อ เพราะขงจื๊อเห็นว่าความพยายามของขงจื๊อคงไม่มีผลอะไร การดิ้นรนมากเกินไปนั้นเป็นเรื่องที่เสียแรงเปล่า แต่ในความเป็นจริงเราจะเห็นได้ว่าขงจื๊อได้ใช้ความพยายามก่อนอย่างเต็มที่แล้วในการทำสิ่งที่ควรทำโดยการปฏิบัติคุณธรรมและการทำพันธกิจต่อสวรรค์อย่างเต็มที่ กำลังความสามารถ อีกทั้งยังมีการตีความชะตาชีวิตตนเองใหม่เมื่อเห็นว่าชะตาชีวิตของตนกำลังอยู่ในภาวะอัปมงคล แม้เมื่อยังมีความรู้สึกคับข้องใจต่อชะตาของตนเองหลงเหลืออยู่ก็สามารถพร่ำบ่นหรือตัดพ้อต่อสวรรค์ได้ เมื่อทำสิ่งต่างๆเหล่านี้แล้วขงจื๊อจึงปล่อยให้สิ่งที่เหลือเป็นเรื่องของชะตา ขงจื๊อตระหนักว่ามีสิ่งที่ตนทำได้และควรทำและตนได้ทำสิ่งนั้นอย่างดีที่สุดแล้ว แม้พันธกิจของตนจะไม่สำเร็จแต่ก็ไม่ได้รู้สึกผิดต่อสวรรค์หรือรู้สึกว่ามีความค้างคาใจ ขงจื๊อสามารถน้อมรับกับชะตาของตนได้อย่างเข้มแข็งขึ้นเบิกบาน ซึ่งก็ทำให้ขงจื๊อมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีชีวิตที่มีความปลอดภัย โปร่งโล่งสบายและยังมีความรื่นรมย์ในชีวิตได้แม้จะอยู่ในวัยชรา ดังที่ขงจื๊อประเมินชีวิตของตนเองว่า “เป็นคนที่กระหายไฟรู้จะลืมหิน เวลาเข้มแข็งเบิกบานจะลืมหินโสโครก ไม่รู้ว่าวัยชรา กำลังจะมาเยือน” (7:18) เมื่อขงจื๊อยอมรับชะตาของตนได้ ขงจื๊อก็ไม่มีสิ่งที่เคืองแค้นต่อสวรรค์ที่ได้ลิขิตชะตาอันไม่เป็นธรรมให้แก่ตน ดังนั้นขงจื๊อจึงยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสวรรค์ต่อไปได้และต่างก็พึ่งพิงอิงอาศัยกันและกันต่อไปและช่วยเหลือเกื้อกูลกันต่อไปได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นได้ว่ามีความตึงเครียดอยู่ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ กล่าวคือ เราจะเห็นได้ถึงการมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างมนุษย์กับสวรรค์เกิดขึ้น เมื่อเกิดเคราะห์กรรมหรือประสบชะตาอันไม่เป็นธรรมในชีวิตมนุษย์ผู้ซึ่งอยู่ในมรรควิธีของสวรรค์มาโดยตลอด แต่ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่แตกสลายระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่จะต่อรองกับสวรรค์ โดยการตีความชะตากรรมของตนใหม่ การพร่ำบ่นตัดพ้อต่อสวรรค์ และเมื่อมนุษย์ตระหนักว่าได้ทำสิ่งที่ควรทำอย่างครบถ้วนแล้วก็สามารถทำใจยอมรับกับชะตาของตนได้ในที่สุด ซึ่งก็ทำให้แม้จะมีความตึงเครียดเกิดขึ้นแต่มนุษย์ก็ยังคงสามารถรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ไว้ต่อไปได้ ทำให้ทั้งมนุษย์และสวรรค์ดำรงอยู่ร่วมกันไปอย่างพึ่งพิงอิงอาศัยกันต่อไปและต่างก็ยังคงเกื้อหนุนกัน ทำให้อีกฝ่ายดีขึ้นไปด้วยกัน โดยการที่มนุษย์ก็ยังคงดำเนินตามมรรควิธีแห่งสวรรค์โดยการมีสวรรค์

³⁸ D. C. Lau, *Confucius: The Analects*, p. 29.

“แฝงฝัง” อยู่ในวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันของมนุษย์ซึ่งก็ช่วยทำให้ชีวิตของมนุษย์งอกงามขึ้น ส่วน
สวรรค์ก็ยังคงมีมนุษย์เป็นผู้สืบทอดและช่วยทำให้สวรรค์ดำเนินต่อไปและยิ่งใหญ่ขึ้น

บทที่ 6

ความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งกับจริยศาสตร์ขงจื๊อ

วิทยานิพนธ์บทนี้พิจารณาว่าการเห็นถึงการมีอยู่ของความตึงแย้งภายในความกลมกลืน จะทำให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนอย่างรอบด้านมากขึ้นกว่าเดิมได้อย่างไร จากนั้นจะชี้ให้เห็นว่าความตึงแย้งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมโนทัศน์ความกลมกลืน สุดท้ายจะพิจารณาว่าการเข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งนี้จะทำให้เข้าใจจริยศาสตร์ขงจื๊อได้ดีขึ้นอย่างไร

จากการที่มโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื๊อมักจะถูกเข้าใจว่ามีแต่มิติของความสงบราบเรียบ แต่บทที่ 3 บทที่ 4 และบทที่ 5 ได้แสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื๊อมีความตึงแย้งอยู่ภายใน ทำให้เห็นวามมโนทัศน์ความกลมกลืนไม่ได้มีเฉพาะมิติของความสงบราบเรียบดังที่เคยเข้าใจกันมา การมีความเข้าใจว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนมีความตึงแย้งอยู่นี้ นำมาสู่การเข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื๊อได้ดีขึ้นว่า มโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื๊อเป็นความกลมกลืนที่มีการ “ปรับตัว” เพื่อสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่มีความตึงแย้งเกิดขึ้นในความสัมพันธ์

สถานการณ์ที่มีความตึงแย้งเกิดขึ้น โดยทั่วไปแล้วมักจะเป็นสถานการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้หรือมีข้อจำกัดที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องชี้ว่าการกระทำในการสร้างความกลมกลืน ซึ่งโดยปกติแล้วหน้าที่ของหลี่คือการเป็นเครื่องชี้ว่าการกระทำว่ามนุษย์เมื่ออยู่ในสถานการณ์ต่างๆ ควรจะปฏิบัติเช่นไรเพื่อสร้างความกลมกลืน ดังที่**หลุนอี่**บันทึกไว้ว่า

อาจารย์ไหยวกล่าวว่ “ในการใช้หลี่ ความกลมเกลียวสมดุลเป็นสิ่งสำคัญ วิธีแห่งบุรพ กษัตริย์คงดีแล้ว เราปฏิบัติตามได้ทั้งเรื่องเล็กและเรื่องใหญ่ ในกรณีที่อยู่ความกลมเกลียวสมดุล และสร้างความกลมเกลียวสมดุล โดยไม่ใช้หลี่เป็นเกณฑ์ก็จะปฏิบัติไม่ได้เหมือนกัน” (1:12)

ในสถานการณ์ปกติถ้าแต่ละฝ่ายปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนไปตามการชี้แนะของหลี่ ความกลมกลืนในความสัมพันธ์ก็จะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก แต่ในสถานการณ์ที่มีความตึงแย้งเกิดขึ้น เช่น ในกรณีความตึงแย้งระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ที่ขงจื๊อคร่ำครวญต่อการตายจากไปก่อนวัยอันควรของเหียนฮุยและพรำบันตัดพ้อต่อสวรรค์ที่มอบชะตาอันไม่เป็นธรรมให้แก่ตน (11:8-9) ในกรณีนี้เราจะเห็นว่าขงจื๊อมีอาการที่แปลกไปจากเดิมคือ ในที่อื่นๆ จะเห็นขงจื๊อมีความสุข มีการปฏิบัติตนตามหลี่ที่ให้คุณค่าแก่การแสดงออกทางอารมณ์อย่างพอดีพองาม มีความชื่นบานที่ไม่หลงระเหิงและความโคกเศรำที่ไมพุ่มพวย (3:20) แต่ในครั้งนี้ขงจื๊อเต็มใจที่จะโคกเศรำจนเกินไปให้กับเหียนฮุย ในสถานการณ์นี้หลี่ซึ่งโดยปกติแล้วเป็นเครื่องชี้ว่าการกระทำอันเหมาะสมของ

บุคคลดูเหมือนจะไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการตอบสนองต่อสถานการณ์ทางศีลธรรมที่สวรรค์ลิขิตชะตาอันไม่เป็นธรรมให้ขงจื้อ ขงจื้อจึงให้อาามรณ์ความรู้สึกเป็นตัวนำหลัก ขงจื้อยอมแสดงอารมณ์ไม่พอใจสวรรค์ออกมาอย่างตรงไปตรงมา อีกทั้งยังยอมที่จะมอบความเศร้าเสียใจอย่างสุดซึ้งให้แก่เหยียนหุยที่แสดงถึงการมอบ “ความเป็นธรรม” แทนสวรรค์ที่ไม่อาจมอบสิ่งนี้ให้แก่เหยียนหุย¹ วิธีการที่ขงจื้อตอบสนองต่อสวรรค์ดังที่กล่าวมาช่วยทำให้ขงจื้อคลายความคับข้องใจต่อสวรรค์ลงไปได้และยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันกับสวรรค์ต่อไปได้

การมีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ดังกรณีที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่าหลักซึ่งมีหน้าที่ในการสร้างความกลมกลืน (1:12) ไม่เพียงพอหรือมีข้อจำกัดที่จะนำมาใช้สร้างความกลมกลืน แต่กระบวนการสร้างความกลมกลืนก็ยังคงเกิดขึ้นและดำเนินต่อไป ทำให้เห็นว่ากระบวนการสร้างความกลมกลืนมีการ “ปรับตัว” อยู่ตลอดเวลาเพื่อทำให้ความกลมกลืนเกิดขึ้น ลักษณะของการ “ปรับตัว” ของความกลมกลืนนี้ทำให้เข้าใจโมทัศน์ความกลมกลืนได้อย่างลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิมว่าการมีความกลมกลืนที่ดูผิวเผินแล้วดูราวกับว่ามีแต่ความสงบราบเรียบอันเกิดจากการมีหลักช่วยชี้นำการกระทำในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังเช่นภาพของ “คุณธรรมของวิญญาณเช่นเสมือนสายลม คุณธรรมของเสี้ยวเหรินเสมือนยอดหญ้า สายลมอยู่บนยอดหญ้า ยอดหญ้าลู่ตาม” (12:9) แต่แท้ที่จริงแล้วความกลมกลืนไม่ได้เกิดขึ้นโดยง่ายเพียงแค่การทำตามการชี้นำของหลัก ดังเช่นกรณี ผู้ปกครองไม่ได้ขัดเกลาดตนเองให้มีคุณธรรม ทำให้ผู้ปกครองที่เปรียบเสมือนสายลมไม่ใช่สายลมที่โบกพัดสร้างความร่มเย็นแก่ยอดหญ้า แต่สายลมนั้นได้กลายเป็นพายุใหญ่ที่เมื่อพัดผ่านสิ่งใดก็สามารถสร้างความเสียหายแก่สิ่งเหล่านั้น หรือแม้กระทั่งยอดหญ้าก็อาจถูกซูดรากถอนโคนให้พินาศลงไปได้ ในกรณีเช่นนี้ผู้ได้ปกครองที่เปรียบเสมือนยอดหญ้าต้อง “ปรับตัว” เพื่อรักษาตนเองให้อยู่รอดปลอดภัย อีกทั้งยังต้องร่วมกันตัดทานและลดทอนกำลังของพายุใหญ่ ในสถานการณ์เช่นนี้หลักไม่ได้ให้แนวทางที่ชัดเจนไว้ว่าผู้ได้ปกครองต้องรักษาตนเองให้อยู่รอดปลอดภัยได้อย่างไร หรือการตัดทานนั้นควรทำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดความดีงามร่วมกันไปกับผู้ปกครอง ดังที่เราจะเห็นว่ามืบางกรณีขุนนางปฏิเสธที่จะช่วยงานผู้ปกครองที่ไม่มีความชอบธรรม (6:7) แต่การปฏิเสธนั้นเป็นการส่งสัญญาณทางศีลธรรมไปถึงผู้ปกครอง² ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งวิถีของการตัดทานหรือมืบางกรณีขุนนางต้องตัดทานผู้ปกครองอย่างตรงไปตรงมา (16:1) หรือมืบางกรณีขุนนางควรหนีออกจากรัฐไปก่อน รอวันเวลาที่เหมาะสมค่อยกลับมาทำงานใหม่ (15:6,15:6) การมีความ

¹ สุวรรณนา สถาอนันท์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 114.

² สุวรรณนา สถาอนันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอู่วี่: ขงจื้อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), เจริญธรรมหมายเลข 80, หน้า 325.

ตั้งแย้งในความกลมกลืนจึงสะท้อนให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนมีการ “ปรับตัว” จากภายในเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ หรือความท้าทายใหม่ๆ เพื่อสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้น

อนึ่ง ลักษณะของมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีการ “ปรับตัว” ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื๊อไม่ได้หยุดนิ่งตายตัวแต่มีพลวัตดังที่หลุนอิว³ บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “ผู้ปกครองโดยคุณธรรมอาจเปรียบได้กับดาวเหนือซึ่งอยู่กับที่ และหมู่ดาวทั้งปวงต่างมานอบน้อม” (2:1)

ในกรณีนี้แสดงให้เห็นภาพของความกลมกลืนระหว่างผู้ปกครองที่มีคุณธรรมกับผู้ใต้ปกครองทั้งหลายที่พร้อมใจกันนอบน้อมคารวะต่อผู้ปกครองที่ดูผิวเผินแล้ว เป็นความกลมกลืนที่ดูราวกับว่ามีแต่มิติของความสงบราบเรียบ ดังภาพของดาวเหนือที่หยุดนิ่งก็มีพลังดึงดูดดาวอื่นได้เอง แต่ในความเป็นจริงแล้วความกลมกลืนดังที่ปรากฏนั้นแสดงถึงความมีพลวัตในกระบวนการสร้างความกลืน เนื่องจากดาวเหนือที่ดูเหมือนหยุดนิ่ง แต่ในความเป็นจริงแล้วดาวเหนือเคลื่อนที่ตลอดเวลา ทำให้เห็นว่าการหยุดนิ่งในที่นี้ในที่นี้ไม่ใช่การหยุดนิ่งในเชิงไม่เคลื่อนที่แต่เป็นการหยุดนิ่งในเชิงสัมพัทธ์ (relative) เมื่อเปรียบเทียบกับดาวอื่นๆ ดาวเหนือหยุดนิ่งเพื่อเป็นหลักของดาวอื่น³ ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาผู้ปกครองก็ต้องปรับตัวตลอดเวลาเพื่อให้ยังคงเป็นหลักหรือเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้ใต้ปกครอง ในบางครั้งผู้ปกครองเองก็อาจทำผิดพลาดได้ ดังที่ดาวเหนือเองก็อาจถูกอุกกาบาตพุ่งชนจนหลุดออกจากวงโคจรของตนได้ แต่ดาวเหนือก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนแก้ไขตามสถานการณ์เพื่อให้ตนเองกลับมาสู่วงโคจรเดิมของตนได้อีกครั้งและกลับมาเป็นหลักให้แก่ดาวดวงอื่นๆ เช่นเดียวกันกับในกรณีของวิญญูชนที่ก็ทำผิดได้ ดังที่ขงจื๊อกล่าวว่า “ความผิดพลาดของวิญญูชนเปรียบเสมือนสุริยคราส จันทรคราส เมื่อผิดพลาด ผู้คนล้วนมองเห็น เมื่อปรับเปลี่ยนแก้ไขผู้คนล้วนชื่นชม” (19:21) ทุกคนไม่ว่าแม้แต่ผู้ปกครองที่ทรงคุณธรรมหรือผู้ที่เป็นวิญญูชนก็ล้วนแล้วแต่ทำผิดพลาดได้จึงทำให้ต้องมีผู้อื่นมาคอยทัดทานหรือคอยชี้จุดบกพร่อง ซึ่งเมื่อผู้ปกครองที่ทำผิดแล้วแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองก็จะเป็นที่ชื่นชมของผู้ใต้ปกครองและสามารถกลับมาเป็นแบบอย่างที่ดีให้ผู้ใต้ปกครองได้ ผู้ปกครองที่มีคุณธรรมจึงยังคงมีพลังดึงดูดให้ผู้คนต่างมานอบน้อมสวามิภักดิ์เพิ่มเติมมากขึ้นกว่าเดิมเรื่อยๆ

³ Roger T. Ames, “Confucian Harmony (*he* 和) as Creatio In Situ,” in *The Harmony and Prosperity of*

ทำให้เห็นว่าความมีพลวัตในกระบวนการสร้างความกลมกลืน เมื่อสร้างความกลมกลืนก็ยิ่งทำให้เกิดความกลมกลืนที่ยิ่งใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ เป็นความกลมกลืนที่ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมไปถึงกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลาย แล้วพยายามทำให้คนมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันให้ได้ ดังที่**หลุยอีว** บันทึกไว้ว่า

ผู้ครองบ้านครองเมืองไม่กังวลว่าน้อย แต่กังวลว่าไม่กลมเกลียวสมดุล ไม่กังวลว่าจน แต่กังวลว่าจะไม่สงบ ทั้งนี้คงด้วยเหตุว่าเมื่อกลมเกลียวสมดุลก็จะไม่จน เมื่อปรองดองก็จะไม่น้อย เมื่อสงบจะไม่สิ้นคลอน ด้วยเหตุนี้ ถ้าผู้คนที่อยู่ห่างไกลไม่ยอมอ่อนน้อม ก็ให้พัฒนาวัฒนธรรมและคุณธรรมเพื่อดึงดูด เมื่อดึงดูดได้แล้วก็ทำให้สงบ (16:1)

จากตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นตัวอย่างของกระบวนการสร้างความกลมกลืนภายในสังคมที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาเพื่อสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้น ดังที่เมื่อผู้ปกครองมีการพัฒนาวัฒนธรรมและคุณธรรมเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้ามาอยู่ร่วมในชุมชนเดียวกันทำให้รัฐเป็นแหล่งรวมของคนที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นฐานะทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม ความคิด ความเชื่อ นิสัยใจคอ หรือขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแม้กระทั่งการมีหัตถ์ที่ต่างหากกัน อีกทั้งผู้คนที่อพยพเข้ามาใหม่นั้นอาจเป็นคนไกลตัวหรือคนแปลกหน้าที่ไม่รู้จักมักคุ้นกันมาก่อน ความแตกต่างหลากหลายของผู้คนเช่นนี้ก็เป็นธรรมดาที่จะมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยเกิดขึ้นได้ แต่ก็ดูเหมือนว่าหัตถ์จะไม่เพียงพอในการเป็นเครื่องชี้นำการกระทำเพื่อสร้างความกลมกลืนในสังคม เพราะในกรณีของคนแปลกหน้านั้น หัตถ์อาจไม่สามารถชี้นำการปฏิบัติต่อบุคคลแปลกหน้าได้ทุกกรณี อีกทั้งยังมีความเป็นไปได้ที่หัตถ์ที่คนแต่ละกลุ่มยึดถือกันนั้นจะเกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเสียเอง ทำให้หัตถ์ไม่เพียงพอที่จะชี้นำการกระทำในการสร้างความกลมกลืน แต่กระบวนการของการสร้างความกลมกลืนภายในสังคมก็ยังคงดำเนินต่อไปได้ โดยการทำให้ความแตกต่างหลากหลายของผู้คนไม่ว่าจะเป็นคนใกล้ชิดสนิทสนมหรือคนแปลกหน้าที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกัน ให้อยู่ในขอบเขตของการมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกันที่ทุกคนยังคงอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน โดยในกรณีตัวอย่างข้างต้น ขงจื้อเสนอให้ผู้ปกครองทำให้ภายในรัฐมีความกลมเกลียวสมดุล มีความปรองดอง และมีความสงบ ซึ่งเมื่อมีความกลมเกลียวสมดุลภายในรัฐแล้วก็จะไม่จน เมื่อปรองดองแล้วก็จะไม่น้อย เมื่อมีความสงบเกิดขึ้นในรัฐได้ก็จะไม่เกิดความสิ้นคลอน (16:1) กล่าวคือ เมื่อทำให้คนภายในรัฐมีความกลมกลืนกันคนภายในรัฐก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็จะเกิดการแบ่งปันให้แก่กันและกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ความจนก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันต้องสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นในรัฐ คือรัฐที่มีคนหลากหลายกลุ่มมาอยู่ร่วมกันเป็นไปได้อย่างดีที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการขัดแย้งใน

เรื่องผลประโยชน์ หรือ ความคิดความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และอื่นๆ ผู้ปกครองต้องทำหน้าทีในการเจรจาต่อรองให้ความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดการประนีประนอมและอยู่ร่วมกันได้ แต่ประเด็นที่ต้องพิจารณาเพิ่มเติมคือ การสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นในรัฐไม่ใช่การสลายความต่างแล้วทำให้ทุกคนภายในรัฐมีความเหมือนกัน แต่น่าจะเป็นการรักษาความต่างไว้แล้วทำให้อยู่ร่วมกันได้ภายใต้ความแตกต่างหลากหลาย ทำให้สังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังที่**หลุนอิ้ว** บันทึกไว้ว่า

เขียนหยวนถามถึงการปกครอง

อาจารย์กล่าวว่า “ดำเนินตามปฏิทินแห่งราชวงศ์เซี่ย ใช้พาหนะแบบราชวงศ์ฉิน สวมหมวกพิธีกรรมแห่งราชวงศ์โจว อาศัยดนตรีแห่งเสา ละเว้นดนตรีแห่งเจิ้ง อยู่ห่างคนสอพลอ เสียแห่งเจิ้งเพิ่มกำหนด คนสอพลออันตราย” (15:10)

จากตัวบทข้างต้นทำให้เห็นว่าการปกครองต้องมีการผสมผสานหลักของกลุ่มคนต่างๆ หรือของราชวงศ์ต่างๆ เช่น ราชวงศ์เซี่ย ราชวงศ์โจว ราชวงศ์ฉิน และรัฐเสา การผสมผสานนี้ทำให้การดำเนินชีวิตของคนในรัฐมีความปกติสุข กล่าวคือ มีการเลือกใช้ปฏิทินแห่งราชวงศ์เซี่ยที่เริ่มต้นปีใหม่ในฤดูใบไม้ผลิเหมาะสมกว่าปฏิทินของราชวงศ์โจวที่เริ่มต้นปีใหม่ในฤดูหนาว เพราะปฏิทินของราชวงศ์เซี่ยเหมาะสมกับวิถีชีวิตการเกษตรที่เริ่มเพาะปลูกในฤดูใบไม้ผลิ ส่วนการใช้พาหนะตามแบบอย่างราชวงศ์ฉินนั้นเพราะพาหนะของราชวงศ์ฉินมีความเรียบง่ายแต่แข็งแรงทนทาน⁴ ในขณะที่เลือกใช้หมวกพิธีกรรมของราชวงศ์โจวเพราะหมวกพิธีกรรมมีความสง่างามและใช้งานได้ดี ตามการตีความของเสียน เป่า (Bao Xian) หมวกพิธีกรรมของราชวงศ์โจวสามารถปกป้องดวงตาและใบหูของผู้สวมใส่ ช่วยป้องกันการเสียดมาติ ทำให้จดจ่ออยู่กับพิธีกรรมได้ดีขึ้น ส่วนการเลือกใช้ดนตรีของรัฐเสานั้นเพราะเป็นดนตรีในยุคโบราณที่มีความไพเราะมากที่สุด ซึ่งจะต่างจากดนตรีของรัฐเจิ้งเพราะเห็นว่าเมื่อฟังแล้วจะเป็นการเพิ่มกำหนด⁵ อย่างไรก็ตามเป็นที่รู้กันว่าการเลือกใช้หมวกพิธีกรรมของราชวงศ์โจวไม่ใช่เพียงมาจากประโยชน์ใช้สอย แต่ยังสื่อถึงเชิงสัญลักษณ์ว่าในการปกครองนั้นขงจื้อเห็นว่าหลักของราชวงศ์โจวสำคัญที่สุด เพราะขงจื้อเห็นศักยภาพของวัฒนธรรมโจวในการเรียนรู้และปรับใช้ผ่านกาลเวลาโดยมีฐานมาจากการเรียนรู้จากอดีตจนนำมาสู่ความสมบูรณ์ (3:14) ทำให้วัฒนธรรมโจวสามารถเรียนรู้ ปรับตัว และปรับใช้

⁴ James Legge, *The Confucian Analects* (Hong Kong: Wei Tung Book Store, 1966), p 297-8.

⁵ Edward Slingerland, *Confucius Analects: With traditional Commentaries* (Cambridge: Hackett Publishing

วัฒนธรรมอื่น ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเคารพอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมอื่น ๆ การใช้หลักของ วัฒนธรรมใจเป็นหลักในการปกครองจึงสื่อว่า การปกครองให้เกิดความปรองดองภายในรัฐนั้น ไม่ใช่การสลายความต่าง แต่เป็นการ “ปรับแต่ง” ให้ความต่างที่แม้จะมีความตึงเครียดเกิดขึ้นอยู่ ร่วมกันไปได้อย่างกลมกลืน ซึ่งถ้าทำได้เช่นนี้ รัฐก็จะเกิดความสงบ ประชาชนก็จะไม่ลุกขึ้นมาเป็น ปฏิปักษ์ต่อผู้ปกครองรัฐ อำนาจของผู้ปกครองรัฐก็จะไม่สั่นคลอนและมีเสถียรภาพ ภายในรัฐก็จะ มีความสงบสุขมากขึ้น ทำให้เป็นปัจจัยเงื่อนไขให้ผู้ที่อยู่ไกลอยากจะมาอยู่เพิ่มเติม มากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเมื่อมีคนใหม่อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มเติมก็เป็นเรื่องง่ายที่จะมีความไม่สงบเกิดขึ้น หรือมีความไม่ลงรอยกันระหว่างคนในรัฐที่มีอยู่ก่อนกับคนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ทำให้ก็ ต้องยังคงสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นไปอย่างต่อเนื่อง และเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความ เจริญเติบโตความงอกงามมากยิ่งขึ้น (advance growth)⁶ กล่าวคือ กระบวนการสร้างความ กลมกลืนนี้เรียกร่องการมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายที่ต้องช่วยกันสร้างความกลมกลืนไปด้วยกัน ทำให้ยิ่งสร้างความกลมกลืนก็จะยิ่งเกิดความกลมกลืนที่ยิ่งใหญ่และขยายตัวออกไปเรื่อยๆ

การที่ยิ่งสร้างความกลมกลืนก็ยิ่งทำให้ความกลมกลืนขยายตัวออกไปได้เรื่อยๆมาจาก การที่ความกลมกลืนมี “ความรื่นรมย์” โดยความรื่นรมย์นั้นเกิดขึ้นจากในท่ามกลางความตึงเครียดใน ความสัมพันธ์แต่ก็ยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างกันได้ ทำให้เห็นได้ถึงความงามของ ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆที่ปรับแต่งให้อยู่ในภาพรวมได้อย่างลงตัว ดังภาพของดนตรีที่ “ดนตรีเป็นเรื่องที่เรียนรู้ได้ เมื่อเริ่มให้เน้นความพร้อมเพรียง จากนั้นให้มีลูกเล่นที่ชัดเจนคล้องจอง และต่อเนื่องจนจบเพลง” (3:23) ลักษณะของดนตรีดังที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการ สร้างความกลมกลืนที่มีความรื่นรมย์อยู่ในระหว่างการสร้างสร้างความกลมกลืน ที่สามารถทำให้ เสียงดนตรีที่มีความหลากหลาย หรือแม้กระทั่งมีความแปร่งแย้งกัน นำมาจัดวางให้มีความลงตัว อยู่ในภาพรวมที่เสียงแต่ละเสียงสอดประสานและส่งเสริมกันได้อย่างกลมกลืน จนเกิดเป็นบทเพลง ที่มีความ “ไพเราะ” และเมื่อสร้างความกลมกลืนสำเร็จจนได้เป็นบทเพลงที่มีความไพเราะ บท เพลงดังกล่าวก็ยังให้ความรื่นรมย์แก่ผู้รับฟังอีกด้วย เปรียบได้กับภาพใหญ่ในระดับสังคมที่เต็มไปด้วย คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย และมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกัน แต่คนทั้งหลายเหล่านั้นก็ ยังสามารถมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันได้ การที่คนยังสามารถดำรงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้ได้ทำให้ผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์มีความรื่นรมย์ในชีวิตและถือได้ว่าเป็นชีวิตที่ดี ภาพของชุมชน ที่ความกลมกลืนที่ให้ความรื่นรมย์เช่นนี้นอกจากจะทำให้คนในชุมชนเป็นสุขแล้ว ยังมีพลังดึงดูดให้คน

⁶ Chenyang Li, “Confucian Ideal of Harmony,” *Philosophy East and West* vol. 56, no. 4 (October, 2006),

ที่อยู่ไกลอพยพมา (13:16) แล้วเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างความกลมกลืนไปด้วยกันต่อไป จึงทำให้ความกลมกลืนขยายตัวออกไปเรื่อยๆอย่างไม่หยุดยั้ง

ในภาพเล็กในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ เรายังเห็นว่ากระบวนการสร้างความกลมกลืนนั้นมีความรื่นรมย์เช่นเดียวกัน เช่น ในชุดความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่รำเรียนไปด้วยกัน ดังที่ **หลุนอิ้ว** บันทึกไว้ว่า “มีมิตรสหายมาจากแดนไกล มิน่ารื่นรมย์ดอกหรือ?” (1:1) มิตรสหายจากแดนไกลในที่นี้อาจเป็นคนจากต่างวัฒนธรรม และอาจเกิดความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันในความคิด ความเชื่อบางอย่างได้ กระนั้นก็ตามก็ยังสามารถมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันและร่วมเรียนรู้ไปด้วยกันได้ ทำให้การมีความสัมพันธ์ต่อกันนำมาซึ่งความรื่นรมย์ยินดี หรือ ในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์-ศิษย์ ดังที่ **หลุนอิ้ว** บันทึกไว้ว่า “หมินจื่อเขียนยื่นข้างอาจารย์อย่างสุภาพ เรียบร้อย จื่อลู่ดูอาจหาญแก้มกล้า หวานโหยวและจื่อกังดูสบายๆ **อาจารย์แช่มชื่นเบิกบาน**”⁷ (11:12) ขงจื่อมีลูกศิษย์ที่แตกต่างกันหลากหลาย ทั้งทางด้านบุคลิก ลักษณะนิสัย ความสามารถทางสติปัญญา ตลอดจนความก้าวหน้าในการปฏิบัติคุณธรรม ซึ่งก็เป็นไปได้ที่จะเกิดความตึงเครียดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างลูกศิษย์ด้วยกัน และระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์ ดังเช่นจื่อลู่ที่มีบุคลิกลักษณะเป็นคนมุทะลุ โผงผาง พุดจาไม่ระวัง ทำให้มีหลายครั้งที่จื่อลู่ก็สร้างความหงุดหงิดให้กับขงจื่อ (11:24, 13:3) หรือมีกรณีที่ลูกศิษย์คนอื่นก็เริ่มที่จะไม่เคารพจื่อลู่ (11:14) อย่างไรก็ตามแม้จะมีความตึงเครียดในความสัมพันธ์เกิดขึ้น แต่ทุกคนก็ยังมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนและร่วมเรียนรู้และขัดเกลาตนเองให้ดีขึ้นไปด้วยกันได้ ซึ่งความสัมพันธ์ที่กลมกลืนในลักษณะนี้ก็นำมาซึ่งความรื่นรมย์เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากขงจื่อมีความรื่นรมย์ยินดี แช่มชื่นเบิกบานที่ได้อยู่ในความสัมพันธ์กับลูกศิษย์ของตน⁸ จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าในภาพเล็กที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ความกลมกลืนก็มีความรื่นรมย์อันเกิดจากในความสัมพันธ์ที่แม้จะมีความแตกต่างและความไม่ลงรอยกันบ้างแต่ก็ยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันได้ และความรื่นรมย์ที่เกิดขึ้นก็ทำให้กระบวนการสร้างความกลมกลืนขยายตัวออกไปเรื่อยๆ ดังเช่น ในความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์-อาจารย์ในสำนักขงจื่อที่มีความกลมกลืนที่มีความรื่นรมย์ หรือในความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่มีความตึงเครียดแต่ก็ยังรักษาความสัมพันธ์กันไว้ได้ ก็จะเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ โดยเฉพาะเมื่อมีความแปร่งแย้งไม่ลง

⁷ การเน้นเป็นของผู้วิจัย

⁸ นอกจากนั้นแล้วในความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวที่มีความตึงเครียดที่บุตร “รับใช้บิดามารดา ทักทวนได้อย่างสุภาพ เมื่อเห็นว่าไม่ทำตามความประสงค์ ยังคงความเคารพไว้ ไม่ขัดขวาง หากเพียรต่อไป แต่ไม่ปรึกษาบ่น” (4:18) ในความตึงเครียดในความสัมพันธ์เช่นนี้ก็ยังคงมีความรื่นรมย์เกิดขึ้นได้ อย่างน้อยที่สุดก็เป็นความรื่นรมย์ที่บิดาได้เห็นความอาทรห่วงใยของบุตร ส่วนบุตรก็ได้เห็นความอาทรของบิดาที่เปิดโอกาสให้บุตรมีจุดยืนที่ต่างจากบิดา และยอมอนุญาตให้บุตรทักทวนบิดาได้ต่อไปเรื่อยๆ ความรื่นรมย์นั้นเกิดขึ้นมาจากการมีความสัมพันธ์

รอยเกิดขึ้นก็ไม่เลือกที่จะทำให้ความสัมพันธ์แตกสลายจนต่างฝ่ายต่างแตกแยกไปคนละทิศคนละทาง แต่เลือกที่จะพยายามรักษาความสัมพันธ์ต่อกันไว้ เพราะชีวิตที่ได้อยู่ในความสัมพันธ์ที่แต่ละฝ่ายมีความกลมกลืนเกื้อหนุนกันนั้นนำความรื่นรมย์มาให้⁹

จากลักษณะของมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งอยู่ภายใน ทำให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนได้อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้นว่า ความกลมกลืนมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ทำให้เห็นถึงความมีพลวัตของมโนทัศน์ความกลมกลืนและเห็นว่าในกระบวนการสร้างความกลมกลืนมีความรื่นรมย์ที่ทำให้ยิ่งสร้างความกลมกลืนก็ยิ่งทำให้ความกลมกลืนขยายตัวออกไปเรื่อยๆ ลักษณะของความกลมกลืนที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่าความตึงแย้งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมโนทัศน์ความกลมกลืน กล่าวคือ ในจุดเริ่มต้นของการมีความสัมพันธ์นั้นเป็นความสัมพันธ์ที่อาจไม่ราบรื่น ต้องมีการคอย “ปรับ” ให้องค์ประกอบที่มีความแตกต่างหลากหลาย หรือคนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันให้อยู่ร่วมกันอย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังเช่นความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวว่าจะมีความเข้าอกเข้าใจกันหรือรู้จักนิสัยใจคอของกันและกันเป็นอย่างดีได้นั้น ก็ต้องผ่านช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์มีความไม่ลงรอยกัน และแม้จะมีความสัมพันธ์ที่ลงตัวเข้ากันได้ดีแล้ว แต่ก็ยังสามารถเกิดความตึงแย้งในความสัมพันธ์ ดังภาพของบุตรทาดทานบิดามารดาเกิดขึ้นได้เสมอ ในภาพระดับสังคมที่มีการดึงดูดให้ผู้คนจากที่ต่างๆไม่ว่าจะเป็นคนใกล้ชิดสนิทสนมหรือคนที่ไม่รู้จักมักคุ้นให้มาอยู่ร่วมกันภายในรัฐ ในสถานการณ์เช่นนี้หัตถ์ซึ่งโดยปกติแล้วเป็นเครื่องชี้้นำการกระทำอันเหมาะสมของบุคคลดูเหมือนจะไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และหัตถ์ก็ไม่ได้ให้แนวทางที่ชัดเจนหรือให้สูตรสำเร็จแก่มนุษย์ไว้ว่าจะสร้างความกลมกลืนกันได้อย่างไร ในสภาพเช่นนี้การจะมีความสัมพันธ์อันกลมกลืนได้นั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยง่าย มนุษย์ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการนำทรัพยากรทั้งหมดเท่าที่มนุษย์มี ไม่ว่าจะเป็นการมรดกความรู้สึก สติปัญญา หรือประสบการณ์การเรียนรู้ทางศีลธรรมที่บ่มเพาะจนเพิ่มพูนขึ้นมาตลอดทั้งชีวิต มาปรับใช้ให้เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์เฉพาะ จนเมื่อผ่านช่วงที่มีความตึงแย้งไปแล้ว ภายในความสัมพันธ์ก็จะเริ่มมีระเบียบมากขึ้น ในสถานะเช่นนี้ หัตถ์สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องชี้้นำการกระทำเพื่อสร้างความกลมกลืน ทำให้ความกลมกลืนมีมิติของความสงบเรียบร้อยที่แต่ละฝ่ายต่างก็รู้ว่าตนจะปฏิบัติต่อผู้อื่นในความสัมพันธ์ได้อย่างไร ดังภาพของ

⁹ อย่างไรก็ตามใน *หลุนอิว* ก็มีกรณีที่แสดงให้เห็นถึงการเลือกที่จะตัดความสัมพันธ์ แต่ก็ไม่ใช่เพราะเห็นว่าชีวิตที่แตกสลายในความสัมพันธ์นั้นนำรื่นรมย์ เช่น ในกรณีของผู้หลีกสิ่งสังคมเลือกที่จะตัดขาดความสัมพันธ์กับผู้ปกครอง ในกรณีนี้ผู้หลีกสิ่งสังคมท้อแท้ใจและหมดความพยายามที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองเร็วเกินไป (18:16) หรือกรณีที่ซึ่งจื่อพยายามมีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองที่ชอบทำศึกสงคราม แต่สุดท้ายก็ต้องถอยห่างออกมาจากความสัมพันธ์ เพราะเห็นว่าถ้ามีความสัมพันธ์กันต่อไป ความสัมพันธ์นั้นจะทำให้เกิดการแตกสลายในความสัมพันธ์กับผู้อื่นในระดับรุนแรงและกว้างขวาง (15:1)

ผู้ปกครองที่มีคุณธรรมก็เปรียบเสมือนสายลมที่อยู่เหนือยอดหญ้า ยอดหญ้าลู่ตามสายลม (12:9) ที่ให้ภาพของผู้ที่อยู่ต่ำกว่าโอนอ่อนไปตามการขึ้นนำของผู้ที่อยู่เหนือกว่า กระนั้นก็ตาม สภาพความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบนี้ก็ไม่ใช่เป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการสร้างความกลมกลืน เพราะความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบนี้ไม่ใช่สภาวะอันมั่นคงถาวร เนื่องจากในกระบวนการสร้างความกลมกลืนอาจมีสถานการณ์ที่แปลกใหม่หรือความท้าทายใหม่ๆเกิดขึ้นได้เสมอ ทำให้สถานการณ์ของการสร้างความกลมกลืนเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปความตึงเครียดในความสัมพันธ์ก็เกิดขึ้นได้เสมอ ดังภาพของสายลมที่มีโอกาสกลายเป็นพายุใหญ่ได้ตลอดเวลา ยอดหญ้าจึงต้องมีการ “ปรับตัว” เพื่อตั้งรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เห็นว่าในสภาวะของการมีความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบนั้นเป็นสภาวะที่ดำเนินไปในกระบวนการสร้างความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดที่แม้จะยังไม่ปรากฏขึ้นจริง แต่ก็พร้อมจะปรากฏตัวขึ้นได้เสมอไปตลอดทั้งกระบวนการสร้างความกลมกลืน เมื่อกระบวนการสร้างความกลมกลืนเป็นสิ่งที่ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่งเช่นนี้ เป้าหมายของกระบวนการสร้างความกลมกลืนน่าจะเป็นการมีความตึงเครียดที่สร้างสรรค์ไม่ว่าจะเป็นความตึงเครียดที่ปรากฏขึ้นจริงหรือความตึงเครียดที่อยู่ในรูปของการเป็นศักยภาพแฝงไปตลอดทั้งกระบวนการสร้างความกลมกลืน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า ความตึงเครียดเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการมีความสัมพันธ์ที่นำมาสู่ความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบ แต่ความกลมกลืนที่สงบราบเรียบนั้นไม่ใช่สภาวะอันถาวร ทำให้ความตึงเครียดพร้อมที่จะปรากฏตัวออกมาได้เสมอ เราจึงเห็นได้ว่าในกระบวนการสร้างความกลมกลืนมีความตึงเครียดไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการปรากฏขึ้นจริงหรือการเป็นศักยภาพแฝงไปตลอดกระบวนการสร้างความกลมกลืนที่ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง

นอกจากนั้นแล้วความตึงเครียดยังมีความสำคัญต่อมโนทัศน์ความกลมกลืน ในอีกหลายแง่มุมด้วยกัน ประการที่ 1. ถ้าปราศจากความตึงเครียดจะทำให้มโนทัศน์ความกลมกลืนเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ที่จำกัด กล่าวคือ ถ้าไม่มีความตึงเครียดแล้ว มโนทัศน์ความกลมกลืนก็จะมีแต่มิติของความสงบราบเรียบ ซึ่งความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบคือสถานการณ์ที่หลีกเลี่ยงเพียงที่จะนำมาใช้ขึ้นำการกระทำเพื่อสร้างความกลมกลืน แต่ในหลายๆสถานการณ์หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำมาใช้สร้างความกลมกลืน ดังเช่น สถานการณ์ที่พบเจอกับคนแปลกหน้า หรือ คนที่อยู่นอกชุดความสัมพันธ์ทั้งห้าที่อยู่ไกลตัวมากๆ หรือคนที่ยึดถือหลักที่ขัดกัน ในกรณีที่ไม่เพียงพอที่นำมาใช้สร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นเช่นนี้ การมีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ก็คือการพยายามทำให้กระบวนการสร้างความกลมกลืนยังคงดำเนินต่อไปได้ มีความเป็นพลวัตและสามารถปรับตัวรับกับสถานการณ์ต่างๆหรือความท้าทายใหม่ๆได้อย่างสร้างสรรค์

ประการที่ 2. ความตึงเครียดมีส่วนช่วยทำให้ทัศนคติความกลมกลืนไม่ถูกลดทอนให้กลายเป็นความเหมือนกัน ซึ่งความเหมือนไม่ใช่ความกลมกลืน (13:23) ดังเช่น การที่ฝ่ายที่มีสถานภาพสูงกว่าเป็นฝ่ายบงการหรือชี้นำ ส่วนฝ่ายที่มีสถานภาพต่ำกว่าก็คอยโอนอ่อนผ่อนตามผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าไปเสียทุกเรื่อง เช่น กรณีขุนนางที่มีความเห็น ความคิด ความเชื่อเหมือนกับผู้ปกครองทุกอย่าง แม้ว่าผู้ปกครองทำผิดแต่ก็ขุนนางก็ยังเห็นดีเห็นงามไปกับการกระทำของผู้ปกครอง การที่ผู้ปกครองไม่มีใครคอยทัดทานอาจทำให้ผู้ปกครองทำความผิดที่ร้ายแรงได้ (13:16) ซึ่งจึงมีความเห็นว่าผู้ที่อยู่ต่ำกว่าก็สามารถ “ทัดทาน” ผู้ที่อยู่สูงกว่าได้เพราะผู้ที่อยู่สูงว่่าก็สามารถทำผิดได้ จึงทำให้ต้องมีการทัดทานกันเกิดขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่บุตรต้องทัดทานบิดามารดา (4:8) ผู้ใต้ปกครองต้องทัดทานผู้ปกครอง (16:1) ลูกศิษย์ก็ควรมีการโต้แย้งอาจารย์ (2:9,7:3) ทำให้เห็นว่าการมีความตึงเครียดช่วยให้อะไรในความสัมพันธ์ไม่ได้มีแต่ความคิด ความเชื่อ หรือการกระทำที่เหมือนกัน แต่เป็นการเปิดโอกาสให้กับกรมีความคิดเห็นที่แตกต่างที่เกื้อกูลอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่มีความกลมกลืน

ประการที่ 3. ความตึงเครียดมีส่วนช่วยป้องกันการแตกสลายในความสัมพันธ์และยังทำให้กระบวนการสร้างความกลมกลืนดำเนินต่อไปได้ ดังเช่น กรณีที่บุตรเมื่อเห็นบิดาทำผิด บุตรก็ทัดทานบิดาด้วยความสุภาพ เมื่อเห็นว่าบิดาไม่ทำตามความประสงค์ บุตรยังคงความเคารพไว้ ไม่ขัดขวาง พากเพียรต่อไป แต่ไม่ปริปากบ่น (4:18) เราจะเห็นว่าแม้แต่คนที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันมากที่สุดอย่างคนในครอบครัว ที่น่าจะรู้จักอุปนิสัยของอีกฝ่ายเป็นอย่างดีก็มีความตึงเครียดเกิดขึ้น ในกรณีเช่นนี้สิ่งที่ให้ทัดทานด้วยความ “สุภาพ” ก็อาจจะยังไม่พอสำหรับขึ้นากการกระทำเพื่อสร้างความกลมกลืน เพราะการปฏิบัติต่อบิดามารดาด้วยความสุภาพนั้นเป็นหลักปฏิบัติทั่วไปในชีวิตประจำวัน แต่ในสถานการณ์ที่เกิดเป็นความตึงเครียดขึ้นในความสัมพันธ์บุตรต้องใช้อะไรที่มากกว่าหยาบของการปฏิบัติต่อบิดามารดาด้วยความ “สุภาพ” โดยบุตรต้องใช้ทรัพยากรทั้งหมด ทั้งสติปัญญา เหตุผล อารมณ์ความรู้สึก ความอาทรห่วงใย ในการทำการทัดทาน และในระหว่างการทัดทานนั้นก็เรียกร้องความอดทนของทั้งสองฝ่ายให้ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับอีกฝ่ายไว้ให้ได้ ทำให้การทัดทานมีความระมัดระวัง เพื่อไม่ให้ความเห็นแย้งระหว่างบุตรกับบิดาบานปลายจนกลายเป็นความขัดแย้ง ที่ทำให้บุตรและบิดาไม่อาจมีความสัมพันธ์ต่อกันไปได้อีก การที่บิดาอนุญาตให้บุตรยังคงสามารถทัดทานต่อไปได้และเป็นการทัดทานด้วยความมุ่งหวังจะให้บิดาทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้เห็นได้ถึงกระบวนการในการสร้างความกลมกลืนระหว่างบุตรกับบิดาก็ยังคงดำเนินต่อไป ในความสัมพันธ์ที่มีความไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นเช่นนี้การเลือกที่จะมีความตึงเครียดต่อกันก็คือการเลือกที่จะไม่ทำให้ความสัมพันธ์แตกสลายและทำให้ความสัมพันธ์ไม่เสียความกลมกลืนไป

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นได้ว่าการมีอยู่ของความตึงเครียดในมโนทัศน์ความกลมกลืนทำให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนได้ดีขึ้นว่า มโนทัศน์ความกลมกลืนมีการปรับตัว มีพลวัตสูงและมีความรื่นรมย์ อันเกิดจากการทำให้ความแตกต่างที่มีความไม่ลงรอยกันยังคงมีสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันต่อไปได้ นำไปสู่การสร้างความกลมกลืนที่ยิ่งใหญ่ขึ้น ซึ่งก็ช่วยทำให้เห็นถึงความสำคัญของความตึงเครียดที่มีต่อความกลมกลืนได้ว่า ความตึงเครียดเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นำไปสู่การมีความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบ และยังทำให้เห็นว่าในกระบวนการสร้างความกลมกลืนมีความตึงเครียดไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการปรากฏขึ้นจริงหรือการเป็นศักยภาพแฝงไปตลอดกระบวนการสร้างความกลมกลืน นอกจากนี้ก็ยังเห็นได้ว่า ความตึงเครียดช่วยให้ความกลมกลืนไม่เกิดขึ้นอย่างคับแคบและใช้ได้ สถานการณ์ที่จำกัดเพียงสถานการณ์ที่หลัพอเพียงต่อการนำมาใช้เป็นเครื่องชี้นำการกระทำเพื่อสร้างความกลมกลืน ความตึงเครียดช่วยให้มโนทัศน์ความกลมกลืนไม่ถูกลดทอนลงให้กลายเป็นเพียงความเหมือนที่ไม่ทำให้เกิดความงอกงามในความสัมพันธ์ และความตึงเครียดช่วยรักษาความสัมพันธ์ไว้ไม่ให้แตกสลายทำให้ไม่เสียความกลมกลืนในความสัมพันธ์ ความเข้าใจที่เกิดขึ้นต่อมโนทัศน์ความกลมกลืนนี้ทำให้น่าสนใจที่น่าจะพิจารณาต่อไปว่า มโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดแฝงอยู่จะส่งผลต่อการเข้าใจระบบจริยศาสตร์ขงจื้อได้ดีขึ้นอย่างไร

ในการทำความเข้าใจระบบจริยศาสตร์ขงจื้อที่ขงจื้อเองก็ไม่ได้เสนอระบบปรัชญาของตนไว้เป็นระบบอย่างชัดเจน อีกทั้งคงเป็นการยากที่จะศึกษาทุกมโนทัศน์สำคัญในระบบจริยศาสตร์ขงจื้อให้ละเอียดรอบด้าน ดังนั้นผู้วิจัยจะเลือกมโนทัศน์สำคัญบางประการที่สามารถให้ภาพของระบบจริยศาสตร์ขงจื้อได้ โดยศึกษาจากสิ่งที่ร้อยเรียงคำสอนของขงจื้อให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ดังที่ขงจื้อกล่าวแก่จื่อกั๋งว่า “เรามีหนึ่งใช้เรียงร้อยสรรพสิ่ง” (15:2) และที่กล่าวกับอาจารย์เจิงว่า “เซ็นคำสอนของเราเรียงร้อยเป็นหนึ่ง” (4:15) กระนั้นก็ตามขงจื้อก็ไม่บอกว่าคำสอนนั้นคืออะไร มีแต่อาจารย์เจิงที่ตีความคำสอนนั้นว่าคือ “ชื่อสัตย์ภักดี เอาใจเขามาใส่ใจเรา” (4:15) ในที่นี้อาจารย์สุวรรณงา สถาอานันท์มีความเห็นว่าคำตอบของอาจารย์เจิงไม่น่าจะเป็นคำตอบของขงจื้อ พร้อมทั้งเสนอว่าสิ่งที่ใช้เรียงร้อยคำสอนของขงจื้อให้เป็นหนึ่งน่าจะเป็นประโยคแรกของ **หลุนอี๋ว** เล่มที่ 4 บทที่ 1 ที่บันทึกไว้ว่า อาจารย์กล่าวว่า “ชุมชนมีมนุษยธรรมนั้นงดงาม แต่เลือกไม่อยู่กับมนุษยธรรม จะมีปัญญาได้อย่างไร?” (4:1) เนื่องจากประโยคดังกล่าวครอบคลุมถึงเรื่องมนุษยธรรม ซึ่งเป็นมโนทัศน์พื้นฐานที่สำคัญที่บ่งบอกคุณสมบัติความเป็นมนุษย์ในปรัชญาขงจื้อ นอกจากนี้ความเป็นระบบในปรัชญาขงจื้อ น่าจะหมายถึงความกลมกลืนทางสุนทรียศาสตร์และความกลมกลืนทางจริยศาสตร์ ซึ่งรวมอยู่ในคำว่า “งดงาม” นอกจากนี้แล้วนักวิชาการปรัชญาจีนได้ตั้งข้อสังเกตว่า **หลุนอี๋ว** เล่มที่ 4 น่าเชื่อถือได้มากที่สุดและสะท้อนเสียงของขงจื้อได้ น่าเชื่อถือที่สุด รวมถึง **หลุนอี๋ว** เล่มที่ 4 บทที่ 1 สามารถให้ภาพเป้าหมายสูงสุดของปรัชญาขงจื้อ

ได้อย่างเป็นระบบเดียวกัน และสามารถอธิบายคำสอนอื่นๆทุกประเด็นได้โดยไม่ขัดแย้งกับการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงาม¹⁰ จากข้อพิจารณาข้างต้นผู้วิจัยจะทำการทำความเข้าใจชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงาม ซึ่งเป็นชุมชนที่คนในชุมชนมีมนุษยธรรมและมีความกลมกลืนกัน เป็นตัวแทนที่ฉายให้เห็นภาพของระบบจริยศาสตร์ขงจื้อ แต่เนื่องจากมโนทัศน์ความกลมกลืนเป็นความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งแฝงอยู่ ดังนั้นการทำความเข้าใจชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่มีความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งแฝงอยู่น่าจะช่วยให้เข้าใจระบบจริยศาสตร์ขงจื้อได้ดีขึ้น

จริยศาสตร์ขงจื้อที่มีภาพของการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงามเป็นเป้าหมายสูงสุดนั้น ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่แสดงให้เห็นว่าระบบจริยศาสตร์ขงจื้อมีลักษณะปลายเปิด กล่าวคือในชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงามนั้นก็คือ ชุมชนที่สมาชิกในสังคมมีมนุษยธรรม ซึ่งการมีมนุษยธรรมนี้ แม้ขงจื้อจะไม่ได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนและเป็นระบบว่ามนุษยธรรมหมายถึงอะไร¹¹ แต่เราพอจะเข้าใจนิยามของมนุษยธรรมได้ว่าหมายถึงการรักมนุษย์ (12:22) ซึ่งความรักมนุษย์นี้เป็นการมีความเอาทรห่วงใยระหว่างมนุษย์ที่พัฒนามาจากสายสัมพันธ์อันใกล้ชิดในครอบครัว แต่แม้ว่าจะพัฒนามาจากสายสัมพันธ์ใกล้ชิดเราก็สามารถพัฒนาความรู้สึกนี้ให้ขยายความเอาทรห่วงใยไปถึงมนุษย์คนอื่นๆได้ ดังตัวอย่างที่ขงจื้อเสนอแนวคิดเรื่องซู หรือหลักการเอาใจเขามาใส่ใจเราที่ว่า “สิ่งใดตนไม่ปรารถนาสิ่งนั้นอย่าทำแก่ผู้อื่น” (15:23) ซึ่งเป็นหลักการที่สามารถใช้ปฏิบัติกับคนที่อยู่นอกความสัมพันธ์ทั้งห้าหรือคนที่ไม่รู้จักหรือคนไม่สนิทสนมด้วยความระวังไหว¹² หรือในกรณีตัวอย่างที่ขงจื้อมีความเอาทรห่วงใย “ร่วมรู้สึก” ทุกข์ใจไปกับคนอื่นที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไป ดังจะเห็นได้จากกรณีที่เมื่อขงจื้อกินข้าวข้างๆคนที่กำลังไว้ทุกข์ ขงจื้อไม่เคยกินจนอิ่ม (7:9) ซึ่ง

¹⁰ สุวรรณ สถานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), *หลุนอิว: ขงจื้อสนทนา*, หน้า 34-35.

¹¹ จองกิมจง (Kim-Chong Chong) มีความเห็นว่าการที่ขงจื้อไม่ค่อยพูดถึงเรื่องการมีมนุษยธรรมและไม่ได้อธิบายไว้อย่างเป็นระบบเพราะขงจื้อต้องการให้เข้าใจมนุษยธรรมจากการปฏิบัติมากกว่าจะจดจำมนุษยธรรมในแบบที่เป็นความรู้ในเชิงทฤษฎีแต่ไม่นำไปปฏิบัติจริง โปรดดูใน Kim-Chong Chong, “The Practice of Jen,” *Philosophy East and West* 49, 3 (July, 1999): 305.

¹² วิสิทธิ์ ต่ออำนาจ, “แนวคิดเรื่องซูในหลุนอิว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 99. อย่างไรก็ตาม แม้ขงจื้อจะไม่ได้กล่าวอย่างตรงๆว่าซูคือวิธีปฏิบัติของการมีมนุษยธรรม แต่การเอาใจเขามาใส่ใจเราก็เป็นวิธีแสดงความรักความเอาทรต่อกัน ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของมนุษยธรรมที่ว่าคือการรักมนุษย์ โปรดดูใน ศรัณญา อรุณขจรศักดิ์, “จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 75. และ โรเบิร์ต แอลลิสัน (Robert E. Allison) ได้วิเคราะห์หาที่ที่แสดงความอ่อนน้อมระวังไหวของซู ไว้ว่าการที่ขงจื้อคิดกฎทองในเชิงลบเป็นสิ่งที่ขงจื้อตั้งใจให้เป็นอย่างนั้น เนื่องจากขงจื้อเน้นหลักความอ่อนน้อมต่อตนเองที่เราไม่รู้ว่าจะอะไรคือสิ่งที่ดีสำหรับทุกสิ่งๆ ไม่รู้ว่าจะอะไรคือสิ่งที่ดีจริงแท้สำหรับตนเอง และไม่รู้ว่าอะไรที่ดีจริงแท้สำหรับผู้อื่น ซึ่งการรู้ว่ตนเองไม่รู้จะอะไรและไม่อ้างเกินกว่าที่ตนรู้ก็คือความอ่อนน้อมอย่างหนึ่ง ดังนั้น ซูของขงจื้อจึงออกมาในเชิงลบ การที่ทำการให้ออกมาในเชิงลบจึงเป็นความระวังไหวต่อผู้ที่เราต้องนำหลักการซูไปใช้ เพื่อป้องกันอันตรายทางศีลธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นแก่ผู้อื่น โปรดดู Robert E. Allison, “The Confucian Golden Rule: A Negative Formulation,” *Journal of Chinese Philosophy* 12 (1985): 305-315.

“คนที่กำลังไว้ทุกข์” ในที่นี้ น่าเชื่อว่ามีโชฎกติดพื้ร่อง เพื่อนฝูง หรือคนใกล้ชิดของขงจื้อ อาจกล่าวได้ว่าเป็นสมาชิกชุมชน/สังคม คนใดก็ได้ที่กำลังทุกข์โศกจากการสูญเสีย แต่ “เมื่อ” หรือ “ในกาลละ” ที่บุคคลกำลังไว้ทุกข์กำลังอยู่ข้างๆ ขงจื้อคือคนที่อยู่ใกล้ การ “ร่วม” แสดงความโศกเศร้าจึงเป็นความเหมาะสมที่จะแสดงออกซึ่ง “ความรัก” ระหว่างมนุษย์¹³

อย่างไรก็ตามการมีเหรินหรือความรักมนุษย์ในที่นี้เป็น “ความรัก” พิเศษเฉพาะซึ่งแสดงรากฐานแห่งความเป็นคน ไม่ใช่ความรักแบบมีติดบอดที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือตามสัญชาตญาณโดยปราศจากการขัดเกลา¹⁴ ดังที่หลุนอิว บันทึกไว้ว่า

อาจารย์กล่าวว่า “มีแต่ผู้มีมนุษยธรรมเท่านั้น จึงจะสามารถรักมนุษย์และเกลียดมนุษย์ได้” (4:3)

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าผู้มีมนุษยธรรมที่ผ่านการขัดเกลาความรู้สึกรักมนุษย์ของตนมาแล้ว จึงจะสามารถรักและเกลียดมนุษย์ผู้อื่นได้ ไม่เช่นนั้นแล้วความรักดังกล่าวก็จะเป็นไปในทางที่ผิดและไม่ใช่อุบายที่จะสามารถเกื้อหนุนและพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เติบโตงอกงาม ดังเช่น ผู้ปกครองที่หลงใหลในกามารมณ์ เมื่อมีคนส่งผู้หญิงมาให้ ก็ละทิ้งหน้าที่ของผู้ปกครอง ไม่ออกมาว่าราชการ (18:4) หรือ กรณีเสี่ยวเหรินที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ก็จะรักบุคคลที่นำประโยชน์มาให้ตนหรือสร้างความพอใจให้แก่ตนเอง แม้ว่าคนเหล่านั้นจะเป็นพวกประจบสอพลอก็ตาม (13:25) และจะเกลียดบุคคลที่คอยขัดทานตน เราจึงได้เห็นภาพของขุนนางที่มีความซื่อสัตย์ภักดีต้องถูกให้ออกจากราชการอยู่บ่อยๆ (18:2) เมื่อมนุษยธรรมได้ผ่านกระบวนการขัดเกลามาแล้วทั้งโดยการมีผู้อื่นช่วยชี้แนะหรือโดยการมีหลักเป็นเครื่องชี้แนะ ก็จะทำให้บุคคลผู้มีมนุษยธรรมรักและเกลียดผู้อื่นอย่างมีวิจารณ์ญาณ คือ รักบุคคลที่สมควรรักและเกลียดบุคคลที่สมควรเกลียด เช่น ขงจื้อประกาศตนเองว่าเกลียดพวกที่ล้มล้างรัฐและตระกูล (17:18) อารมณ์เกลียดของขงจื้อมีการตัดสินเชิงคุณค่าว่าการกระทำของพวกที่ล้มล้างรัฐและตระกูลเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมและนำมาซึ่งการแตกสลายในความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้พวกล้มล้างรัฐและตระกูลเป็นบุคคลที่สมควรแก่การถูกเกลียด การมีความรักมนุษย์หรือเกลียดมนุษย์อย่างมีวิจารณ์ญาณนี้ ส่งผลให้เกิดการตอบสนองทางศีลธรรมระหว่างกันได้ ดังที่หลุนอิว บันทึกไว้ว่า

¹³ สุวรรณ สถาอานันท์, รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทางจริยธรรม (รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554), หน้า 83.

¹⁴ สุวรรณ สถาอานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอิว: ขงจื้อสนทนา, หน้า 47-52.

ไถ่ถามว่า “ทำอย่างไรให้ประชากรยอมรับ”

ขงจื้อตอบว่า “เชิดชูผู้เที่ยงธรรม ขจัดผู้ชั่วฉล ประชากรจะยอมรับ แต่หากเชิดชูผู้ชั่วฉล ขจัดผู้เที่ยงธรรม ประชากรจะไม่ยอมรับ” (2:19)

จากตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นว่าถ้าผู้ปกครองมีความรักมนุษยธรรมอย่างมีวิจารณญาณ คือรักผู้ที่เที่ยงธรรมแล้วเชิดชูบุคคลดังกล่าว และเกลียดผู้ที่ชั่วฉลจึงพยายามที่จะขจัดผู้ชั่วฉล ซึ่งการขจัดผู้ชั่วฉลในที่นี้น่าจะหมายถึงการพยายามเปลี่ยนแปลงให้คนที่ชั่วฉลกลายเป็นคนดี¹⁵ ถ้าผู้ปกครองทำได้เช่นนี้แล้ว ประชาชนเองก็มีสติปัญญาพอที่จะตัดสินใจเลือกที่จะตอบสนองทางศีลธรรมคืนกลับแก่ผู้ปกครอง โดยการให้การยอมรับผู้ปกครอง และยอมอยู่ภายใต้ชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ทำให้ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองต่างก็มีความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้

การตอบสนองทางศีลธรรมระหว่างกันของมนุษย์ให้ความหวังว่ามนุษย์จะสามารถเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาความเป็นมนุษย์ร่วมกันจนเกิดเป็นชุมชนที่มีมนุษยธรรมได้ในที่สุด ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ขงจื้อสามารถเรียนรู้ร่วมกันได้กับทุกคน ดังที่**หลุนอิว** บันทึกไว้ว่า

กงซุนเฉาแห่งเว่ยถามจื้อกั๋งว่า “จิ้งหนิรำเรียนกับใคร” จื้อกั๋งกล่าวว่า “เต๋าแห่งพระเจ้าเหวิน และพระเจ้าอู่ยังไม่ล่มสลาย ยังคงดำรงอยู่ในผู้คน ผู้ทรงปัญญาจดจำหลักการอันยิ่งใหญ่ ผู้ด้อยปัญญาจดจำหลักการเล็กๆน้อยๆ ไม่มีใครไร้ซึ่งเต๋าแห่งพระเจ้าเหวินและพระเจ้าอู่ อาจารย์มีใครที่ไม่รำเรียนด้วย เหตุใดเล่าจะต้องมีผู้สอนประจำ” (19:22)

เต๋าแห่งพระเจ้าเหวิน¹⁶ และพระเจ้าอู่¹⁷ ในที่นี้น่าจะหมายถึงความถูกต้องเหมาะสมของแนวปฏิบัติของพระเจ้าเหวินและพระเจ้าอู่ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว แนวปฏิบัติดังกล่าวน่าจะเป็นแนวทางที่ช่วยเกื้อกูลชีวิตให้พัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์ดีงามขึ้นได้ ขงจื้อมีความเห็นว่าเต๋าของพระเจ้าเหวินและพระเจ้าอู่อยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน ซึ่งก็หมายความว่าขงจื้อเห็นว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้ เมื่อขงจื้อเห็นศักยภาพดังกล่าว ขงจื้อจึงเรียนรู้จากทุก

¹⁵ การขจัดผู้ชั่วฉลไม่น่าจะหมายถึงการขับไล่ออกจากรัฐ หรือการนำคนชั่วฉลไปประหาร ดังที่เราจะเห็นว่าขงจื้อไม่สนับสนุนให้ประหารคนชั่วฉล (12:19) เพราะเชื่อว่าคนที่ชั่วฉลจะถูกขัดเกลาให้กลายเป็นคนดีได้ ถ้ามีผู้ปกครองที่มีคุณธรรมคอยชี้แนะสั่งสอน เปรียบเสมือนยอดหญ้าที่ถูตามสายลม (12:19) หรือการที่ตั้งคนตรงให้อยู่เหนือคนชั่วฉลจะทำให้คนชั่วฉลตรงได้ (12:22) ทำให้เห็นว่าการขจัดคนชั่วฉลในที่นี้น่าจะหมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้คนชั่วฉลกลายเป็นคนดี

¹⁶ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว

¹⁷ กษัตริย์องค์ที่ 2 แห่งราชวงศ์โจว

คนได้ การเรียนรู้ของขงจื้อในที่นี้คงไม่ได้จำกัดแค่ความรู้ในเชิงทฤษฎีแต่เป็นความรู้ที่นำไปสู่ การขัดเกลาและพัฒนาคุณธรรมภายในตนระหว่างกันของมนุษย์ แสดงให้เห็นว่าขงจื้อเห็น ศักยภาพในตัว of มนุษย์ทุกคนว่าจะสามารถเรียนรู้ร่วมกัน และมีการตอบสนองทางศีลธรรม ระหว่างกัน เพื่อทำให้เกิดความดีงามร่วมกัน หรือพัฒนาความเป็นมนุษย์ร่วมกันไปได้ เมื่อเป็น เช่นนี้ชุมชนที่มีมนุษย์ธรรมที่งดงามก็คงจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก

การสร้างชุมชนที่มีมนุษย์ธรรมที่งดงาม คนในชุมชนต้องเป็นผู้ที่มีมนุษย์ธรรมที่มีความรัก ขยายไปสู่คนที่อยู่ไกลตัว ซึ่งความรักดังกล่าวต้องเป็นความรักที่ผ่านการขัดเกลามาแล้วเป็นอย่างดี จึงสามารถโน้มนำให้เกิดการตอบสนองทางศีลธรรมระหว่างกันของมนุษย์ เพื่อให้เกิดการขัด เกลาและพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้งอกงามขึ้นไปด้วยกัน ด้วยข้อพิจารณาข้างต้น **ทำให้ชุมชนที่มีมนุษย์ธรรมที่งดงามนี้ต้องยอมรับการมีอยู่ของความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดอยู่ใน ชุมชนด้วย** เนื่องจากคนที่มนุษย์ธรรมจะเห็นโอกาสและมีความหวังในตัวมนุษย์ผู้อื่นว่าจะ สามารถพัฒนาให้เกิดความดีงามร่วมกันไปได้ ทำให้มนุษย์ผู้ที่มีมนุษย์ธรรมพยายามที่จะมี ความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับผู้อื่น และจะไม่ยอมตัดใครออกจากการมีความสัมพันธ์ด้วยง่าย ๆ และ แม้ว่าการมีความสัมพันธ์จะมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้น แต่ก็พยายามรักษา ความสัมพันธ์ที่กลมกลืนไว้และพยายามที่จะช่วยกันพัฒนาแต่ละฝ่ายให้ดีขึ้นไปด้วยกัน ดังจะเห็น ได้จากแม้จะมีคนน้อยคนที่สร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลผู้ทรงคุณธรรม แต่ความมีมนุษย์ธรรม ต้องขยายไปครอบคลุมคนน้อยคนด้วย ดังนั้นจึงไม่คิดที่จะประหารคนน้อยคน (12:19) เพราะเห็น โอกาสที่คนน้อยคนจะถูกคนดีขัดเกลาเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้นได้ ซึ่งก็ทำให้คนดีต้องพยายามมี ความสัมพันธ์ที่กลมกลืนแต่มีความตึงเครียดกับคนน้อยคน ที่จะต้องพยายามอยู่ร่วมกันและร่วมกัน และขัดเกลาตนเองให้ดีขึ้นไปด้วยกัน หรือเราจะเห็นได้ในกรณีขงจื้อที่พยายามสร้างชุมชนที่มี มนุษย์ธรรมที่งดงาม ขงจื้อยอมไปพบและพยายามที่จะมีความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีแนวทางที่ แตกต่างจากขงจื้อ เช่นไปพบคนที่เชื่อเสียงไม่ดี (6:26) ไปพบพวกกบฏ (17:5) ไปคุยกับเจ้าเมืองที่ ซอบใช้ความรุนแรง (15:1) และพยายามเข้าไปพูดคุยกับผู้หลีกหนีสังคม (18:5) ทั้งนี้ก็เพราะขงจื้อ เห็นศักยภาพในบุคคลเหล่านั้นว่าจะสามารถสร้างชุมชนมนุษย์ธรรมร่วมกันได้ ทำให้ขงจื้อ พยายามที่สร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับคนทุกกลุ่ม และแม้จะมีความตึงเครียดเกิดขึ้นแต่ก็ พยายามที่รักษาความสัมพันธ์อันกลมกลืนต่อกันไว้ให้ได้ และแม้ในบางกรณีที่หลีกเลี่ยงจะไม่ พอดีที่จะขึ้นการสร้างความกลมกลืน แต่ขงจื้อก็ต้องพยายามปรับตัวและใช้ทรัพยากรอย่างอื่น ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็ประสบการณ์ในการประเมินสถานการณ์ อารมณ์ความรู้สึก และอื่นๆ ที่จะ นำมาใช้เพื่อรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันไว้

อย่างไรก็ตามมีกรณีที่ขงจื้อพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับคนในสังคมไม่ สำเร็จ จนทำให้ขงจื้อต้องยอมถอยห่างออกจากความสัมพันธ์ ดังที่ **หลุนอิว** บันทึกไว้ว่า

เวย์หลังงถามขงจื่อเกี่ยวกับยุทธวิธี ขงจื่อตอบว่า “เรื่องเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเคยได้ยิน แต่เรื่องยุทธวิธีไม่เคยเรียนเลย” วันรุ่งขึ้นขงจื่อก็ออกเดินทาง (15:1)

ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่าขงจื่อเข้าพบเวย์หลังงก็เพื่อพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนและเสนอแนวทางการปกครองที่ใช้หลักและใช้คุณธรรมนำประชาชน แต่เวย์หลังงกลับต้องการให้ขงจื่อมาช่วยงานเกี่ยวกับเรื่องยุทธวิธีในการสงคราม ในกรณีเช่นนี้ขงจื่อไม่สามารถประนีประนอมกับเวย์หลังงได้สำเร็จ ทำให้ขงจื่อถอยห่างออกมาจากความสัมพันธ์กับเวย์หลังงในท้ายที่สุด ขงจื่อเห็นว่าถ้าอยู่ร่วมงานกับเวย์หลังงก็มีแต่จะนำพาให้ทั้งขงจื่อและเวย์หลังงใช้กำลังเข้าทำลายผู้อื่น ซึ่งมีแต่จะยิ่งทำให้เสียความกลมกลืนในสังคมและไม่ใช่วิถีทางในการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงาม ดังนั้นการเลือกถอยห่างออกจากความสัมพันธ์จึงเป็นสิ่งที่ดีกว่าการฝืนที่จะมีความสัมพันธ์กันต่อไป

การที่ขงจื่อเลือกที่จะถอยห่างออกจากความสัมพันธ์ ทำให้เห็นว่าขงจื่อไม่ได้มีหลักเกณฑ์ตายตัวไว้ว่าต้องรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนไว้กับทุกคน เพราะเมื่อได้ลองพยายามสร้างความสัมพันธ์อย่างเต็มที่แล้ว รวมถึงการพยายามจะช่วยให้อีกฝ่ายดีขึ้นไปด้วยกันอย่างถึงที่สุดแล้ว แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอีกฝ่ายได้ และเมื่อได้ประเมินสถานการณ์แวดล้อมทั้งหมดแล้วพบว่าถ้ายังคงมีความสัมพันธ์กันต่อไปก็ไม่สามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้ก้าวหน้าขึ้นไปด้วยกันได้ แต่กลับจะทำให้ความเป็นมนุษย์ของแต่ละฝ่ายยิ่งตกต่ำลง ซึ่งก็จะส่งผลไปถึงการลดทอนโอกาสในการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม เมื่อประเมินสถานการณ์ได้เช่นนี้แล้ว ก็เป็นการดีกว่าที่จะถอยห่างออกจากความสัมพันธ์

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงามที่เป็นภาพของสังคมในอุดมคติของขงจื่อนั้น ได้ให้ภาพของสังคมที่มีสมาชิกในสังคมที่มีมนุษยธรรมหรือการรักมนุษย์ที่ไม่ใช่แค่เพียงคนใกล้ตัวแต่ขยายความรักไปถึงมนุษย์คนอื่นๆด้วย และมีความหวังในตัวของมนุษย์คนอื่นๆว่า จะสามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ร่วมกันและสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมให้เกิดขึ้นได้ สังคมในลักษณะดังที่กล่าวมานี้จะพยายามสร้างความกลมกลืนกับทุกคน จึงเป็นสังคมที่เปิดกว้างต่อทุกคนและไม่ตัดใครออกจากสังคมง่ายๆ ถึงแม้ว่าคนในสังคมมีความแตกต่างหลากหลาย ทำให้มีโอกาสที่จะมีความตึงเครียดเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ได้ กระนั้นก็ตามคนในชุมชนก็จะพยายามปรับตัวและทำทุกวิถีทางอย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนไว้ให้คงอยู่ต่อไป และพัฒนาความเป็นมนุษย์ร่วมกันต่อไป อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์แวดล้อมทั้งหมด แล้วเห็นว่าถอยห่างจากการมีความสัมพันธ์จะเกื้อกูลต่อชุมชนที่มีมนุษยธรรมได้มากกว่า ก็สามารถถอยห่างออกจากความสัมพันธ์ได้ ชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่

งดงามที่ให้ความสำคัญกับการมีความตึงแย้งในความสัมพันธ์มากกว่าการตัดขาด ความสัมพันธ์ดังที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นว่าจริยศาสตร์ขงจื้อมีลักษณะปลายเปิด กล่าวคือ จริยศาสตร์ขงจื้อเป็นจริยศาสตร์ที่พร้อมจะปรับตัวตลอดเวลาต่อความเปลี่ยนแปลงหรือสถานการณ์ใหม่ๆที่อาจเกิดขึ้น เพื่อที่จะเปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรม และมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันและร่วมกันพัฒนาความเป็นมนุษย์ของกันและกัน ให้เกิดขึ้นต่อไป และขยายชุมชนที่มีมนุษยธรรมให้กว้างขวางออกไปเรื่อยๆ

บทที่ 7

บทสรุป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อไม่ได้มีแต่มิติของความสงบราบเรียบแต่มีมิติของความตึงเครียดแฝงอยู่ด้วย โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ภาพรวมของมโนทัศน์ความกลมกลืนผ่านการวิเคราะห์อุปลักษณ์ (metaphor) ดนตรีและการปรุงอาหาร ซึ่งเป็นอุปลักษณ์ที่มักจะถูกใช้เพื่อบ่งถึงความกลมกลืนที่แสดงให้เห็นถึงสภาวะของการที่องค์ประกอบที่แตกต่างหลากหลาย เมื่อได้อยู่ในตำแหน่งที่อันเหมาะสมของตนก็จะสามารถส่งเสริมเกื้อกูลส่วนประกอบอื่นๆให้เข้ากันได้อย่างกลมกลืน โดยที่ส่วนประกอบต่างๆก็ยังคงสามารถรักษาเอกลักษณ์อันโดดเด่นของตนไว้ได้ ในขณะที่เดียวกันความกลมกลืนก็บ่งถึงกระบวนการของทำให้เกิดความกลมกลืนที่แสดงให้เห็นว่าความกลมกลืนเป็นสิ่งที่มีความพลวัต มีความต่อเนื่อง มีความเป็นองค์รวม และมีความสมดุล

มโนทัศน์ความกลมกลืนเป็นมโนทัศน์ที่สำคัญในจริยศาสตร์ขงจื้อที่มีมิติครอบคลุมกว้างขวางตั้งแต่การเป็นมโนทัศน์ในทางจักรวาลวิทยาที่อธิบายถึงจุดกำเนิดและวิถีความเป็นไปของจักรวาลที่มองว่าวิถีของจักรวาลดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยการที่สรรพสิ่งในจักรวาลมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม โดยที่ไม่มีสิ่งใดโดดเดี่ยวแยกขาดจากสิ่งอื่น แต่สรรพสิ่งต้องร่วมสร้างสรรค์ตัวตนไปด้วยกัน โดยเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่ต่อเนื่องจากจุดกำเนิด ที่สิ่งสร้างและจุดกำเนิดต้องพึ่งพิงกันและกันและดำเนินร่วมกันไป ในขณะที่เดียวกันสิ่งสร้างก็ยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองที่มีความเฉพาะเจาะจงภายใต้การมีความสัมพันธ์ที่เป็นองค์รวมกับจุดกำเนิดได้

ในส่วนของมโนทัศน์ความกลมกลืนที่เป็นมโนทัศน์ในทางจริยศาสตร์ที่อธิบายถึงวิถีที่มนุษย์ควรปฏิบัติ ซึ่งก็คือการสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นภายในสังคมไปจนถึงการสร้างความกลมกลืนกับสวรรค์ โดยขงจื้อมักจะเปรียบเทียบความกลมกลืนกับการบรรเลงดนตรี เพื่อสื่อภาพความกลมกลืนสงบสุขของสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงการที่คนที่มีความแตกต่างหลากหลายในบทบาทหน้าที่ในความสัมพันธ์ แต่เมื่อแต่ละคนทำตามบทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสมและคอยส่งเสริมเกื้อกูลกันก็จะทำให้มีความกลมกลืนเกิดขึ้นในสังคมในภาพรวม โดยที่แต่ละคนก็ยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองให้อยู่ในสังคมที่เบียดพร้อมได้

อย่างไรก็ตามในวงวิชาการปรัชญาจีนที่ผ่านมา นักวิชาการจำนวนมากมักอธิบายมโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื้อว่ามีแต่มิติของความสงบราบเรียบ มีแต่ความลงตัวเข้ากันได้ดี แต่จากการศึกษาตัวบทใน *หลุนอี่ว* เราจะพบว่ามีการ “ต่อรอง” “โต้เถียง” “ทัดทาน” เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ได้โดยไม่ทำให้เกิดการแตกสลายในความสัมพันธ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในความ

กลมกลืนนั้นมีความตึงเครียดอยู่ โดยความตึงเครียดที่อยู่ในความกลมกลืนมีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการคือ 1. การมีหลายองค์ประกอบ 2. แต่ละองค์ประกอบมีความแตกต่างกัน 3. ในความแตกต่างนั้นมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันอยู่ 4. แม้จะมีความไม่ลงรอยกันแต่ก็ยังสามารถมีความสัมพันธ์ที่ช่วยให้เกิดความกลมกลืนต่อกันได้ 5. ความกลมกลืนที่เกิดขึ้นจะช่วยให้แต่ละองค์ประกอบ “ดีขึ้น” ไปด้วยกัน

อนึ่ง มีประเด็นที่ควรพิจารณาให้ชัดเจนขึ้นที่ว่าความตึงเครียด (tension) ไม่ใช่สิ่งเดียวกับการมีความขัดแย้ง (conflict) กล่าวคือ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งการแตกสลายในความสัมพันธ์ที่แสดงถึงการสูญเสียความกลมกลืน ใน **หลุนฮิว** เราจะพบความขัดแย้งที่แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1. การตัดขาดความสัมพันธ์จากกัน เช่น กรณีผู้หลีกภัยสังคมตัดขาดความสัมพันธ์กับผู้ปกครอง 2. การมีความสัมพันธ์กันแต่ความสัมพันธ์นั้นเป็นไปในทางที่ทำร้ายทำลาย หรือ กำจัดอีกฝ่ายให้หมดสิ้นไป เช่น การที่ขุนนางสังหารเจ้านายของตน

จากลักษณะของความขัดแย้งดังที่กล่าวมาทั้งสองประเภททำให้เห็นลักษณะสำคัญของการมีความขัดแย้งทั้งหมด 5 ประการคือ 1. การมีหลายองค์ประกอบ 2. แต่ละองค์ประกอบมีความแตกต่างกัน 3. ในความแตกต่างมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยเกิดขึ้น 4. การไม่สามารถมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันได้อีก 5. การไม่สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้องค์ประกอบต่างๆ “ดีขึ้น” ไปด้วยกันได้

เราจะเห็นได้ว่าแม้ความขัดแย้งจะมีลักษณะหลายประการที่เหมือนกับความตึงเครียด แต่สิ่งที่ทำให้ความขัดแย้งแตกต่างจากความตึงเครียดอย่างชัดเจนคือ ความขัดแย้งไม่สามารถทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่กลมกลืนที่แต่ละองค์ประกอบช่วยเหลือเกื้อหนุนให้เกิดความดีงามไปด้วยกัน ความขัดแย้งจึงนำมาซึ่งการแตกสลายในความสัมพันธ์และทำลายความกลมกลืน ในทางตรงกันข้ามความตึงเครียดเป็นความพยายามที่องค์ประกอบต่างๆ จะพยายามรักษาความสัมพันธ์ต่อกันไว้เพื่อให้อย่างมีความกลมกลืนเกื้อหนุนกันต่อไปได้อีก ทำให้เห็นว่าเมื่อพิจารณาในบริบทของมโนทัศน์ความกลมกลืน ความตึงเครียดแตกต่างจากความขัดแย้ง คือ ความตึงเครียดไม่ทำให้เสียความกลมกลืนแต่ความขัดแย้งทำให้เสียความกลมกลืนไป

ในการแสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื๊อมีความตึงเครียดอยู่ บทที่ 3 บทที่ 4 และบทที่ 5 ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์อันกลมกลืนในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม ความกลมกลืนในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ภายในสังคม และความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ความกลมกลืนในระดับต่างๆ ที่กล่าวมานี้มีความตึงเครียดแฝงอยู่ดังนี้

ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม การมีภาวะปัจเจกบุคคลในปรัชญาขงจื๊อไม่ได้แยกออกจากสังคม ดังที่เราจะเห็นว่า ตัวตนของบุคคลเป็นตัวตนที่

ดำรงอยู่ในโครงข่ายของบทบาทและความสัมพันธ์กับผู้อื่นเสมอ โดยผู้อื่นและปัจจัยแวดล้อม ทั้งมวลในสังคมมีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้บุคคลค่อยๆ พัฒนาภาวะปัจเจกภาพของตนเองให้สมบูรณ์ขึ้นได้โดยการทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนเองที่มีต่อผู้อื่นในสังคมและการสามารถมีทางเลือกที่สะท้อนถึงการมีความเป็นตัวของตัวเอง แต่ในอีกด้านหนึ่งของการที่ปัจเจกบุคคลไม่แยกออกจากสังคม คือการที่ปัจเจกบุคคลมีบทบาทในการสร้างความเป็นสังคมให้เกิดขึ้น ผ่านการทำตามบทบาทหน้าที่อันเฉพาะเจาะจงของตนในสังคม ด้วยความตระหนักรู้ว่าบทบาทหน้าที่ของตนนั้นจะมีคุณค่าและมีความหมายต่อสังคมส่วนรวม การทำสิ่งนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลหลอมรวมเข้ากับสังคมและสร้างความกลมกลืนกับสังคมโดยรวมได้ ทำให้เห็นได้ถึงการมีภาวะปัจเจกบุคคลไปพร้อมกันกับการหลอมรวมและสร้างความกลมกลืนกับสังคม

อย่างไรก็ตามในความกลมกลืนระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมก็ไม่ได้มีแต่มิติของความสงบราบเรียบลงตัวเข้ากันได้ดีเสมอไป ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมโดยรวมเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลต้องดำรงอยู่ในสังคมที่กำลังตกต่ำทางศีลธรรม เพื่อทำตามบทบาทหน้าที่ของตนในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องระวังรักษาไม่ให้คุณธรรมภายในตนต้องตกต่ำไปตามสังคม ซึ่งทำได้โดย 1. ขงจื้อมีการสร้างสมดุลของการ “อยู่ใน” สังคม กับการมี “ระยะห่าง” กับสังคม 2. ขงจื้อทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์คนในสังคมโดยเฉพาะผู้ปกครอง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการทำผิดเกิดขึ้น 3. ขงจื้อใช้คุณธรรมความดีภายในตนโน้มนำให้ผู้อื่นปฏิบัติคุณธรรม ด้วยวิธีการดังที่กล่าวมานี้ทำให้ปัจเจกบุคคลหลอมรวมตนเองอยู่ในสังคมเพื่อนำพาสังคมให้ดีขึ้น โดยที่ไม่ทำให้ตนเองตกต่ำลง ทำให้เห็นถึงการพยายามทำให้คุณค่าของการมีภาวะปัจเจกบุคคลอยู่ร่วมกันได้กับคุณค่าของการหลอมรวมตัวตนในสังคม โดยที่คุณค่าดังกล่าวก็ยังเกี่ยวเนื่องกันให้เกิดความดีงามร่วมกันต่อไปได้

ความตึงเครียดในความกลมกลืนภายในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคม ชุดความสัมพันธ์ในสังคมที่เห็นได้ชัดเจนถึงการมีความตึงเครียดในความกลมกลืนคือ ชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร ชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ชุดความสัมพันธ์ศิษย์-อาจารย์ กล่าวคือ โดยปกติแล้วเราจะเห็นได้ถึงการที่คนที่อยู่ในความสัมพันธ์ในชุดดังกล่าวมีความกลมกลืนเกื้อหนุนกัน โดยฝ่ายที่อยู่ด้านหน้าที่มีสถานภาพสูงกว่าจะเป็นฝ่ายชี้นำ ส่วนฝ่ายที่อยู่ด้านหลังที่มีสถานภาพต่ำกว่าก็อ่อนโอนผ่อนตามและมีการดูแลรับใช้ฝ่ายที่อยู่ด้านหน้า แต่ในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนก็ไม่ได้มีแต่ความสงบราบเรียบเสมอไป เรายังพบความตึงเครียดเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ ดังที่เห็นได้จากกรณีที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นระหว่างบุตรกับบิดามารดา ที่เรียกร้องให้บุตรต้องรับใช้บิดามารดาด้วยการตัดทาน หรือในกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองที่ทำผิด ผู้ใต้ปกครองก็มีหน้าที่ในการตัดทานอีกเช่นกัน หรือในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ที่ขงจื้อสนับสนุนให้มีการโต้แย้งถกเถียงและถือว่าเป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่สำคัญ รวมถึงการที่ขงจื้อยอม

ให้ศิษย์มีการต่อรองที่จะมีวิถีปฏิบัติที่เปี่ยมเบนออกจากระบบปรัชญาของตนไปบ้าง เราจะเห็นว่ามีการ “ตัดทอน” “โต้แย้ง” “ต่อรอง” เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ แต่แล้วก็ยังมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนต่อกันต่อไปได้และยังคงมีการช่วยเหลือกันให้เกิดความดีงามขึ้นไปด้วยกัน

นอกจากนั้นแล้วการที่มนุษย์มีบทบาทที่ซ้อนทับกันอยู่ในหลายชุดความสัมพันธ์ก็มีโอกาสที่จะทำให้เกิดการขัดกันของบทบาทหน้าที่ระหว่างชุดความสัมพันธ์ได้ ดังที่ปรากฏในชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตร และชุดความสัมพันธ์ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ดังในกรณีบิดาขโมยแกะแล้วบุตรไปเป็นพยานในศาลที่แสดงถึงการที่บทบาทหน้าที่ของบุตรขัดกับบทบาทหน้าที่พลเมืองของรัฐ กรณีนี้ขงจื้อเสนอให้เลือกให้ความสำคัญแก่ชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรก่อน โดยการเห็นควรให้บุตรซ่อนความผิดบิดา การเลือกให้ความสำคัญกับชุดความสัมพันธ์บิดามารดา-บุตรเช่นนี้ เป็นวิธีที่ช่วยรักษาความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับรัฐให้อยู่ร่วมกันต่อไปได้ และยังคงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันต่อไปได้ เนื่องจากความสัมพันธ์ในชุดผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครองเป็นความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในชุดบิดามารดา-บุตร การรักษาสถาบันรากของความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้จึงทำให้รัฐดำรงอยู่ต่อไปได้ ทำให้เห็นการพยายามรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชุดความสัมพันธ์ให้มีความกลมกลืนเกื้อหนุนกันต่อไปได้ แม้จะมีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นก็ตาม จากที่กล่าวมาจึงทำให้เห็นว่าในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนของชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคมมีความดีงามเกิดขึ้น

ความดีงามในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ขงจื้อมีความเห็นว่ามนุษย์กับสวรรค์มีความสัมพันธ์ที่พึ่งพิงอิงอาศัยกันอันแสดงถึงการมีความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ กล่าวคือ มนุษย์นำวิถีของสวรรค์ให้ดำเนินร่วมไปกับวิถีของมนุษย์ผ่านการปฏิบัติจริยธรรมที่ได้แบบอย่างมาจากวิถีของสวรรค์และการที่มีสวรรค์อยู่เคียงข้างเป็นพยานรับรู้ถึงความดีที่ได้ทำและทำให้ความมั่งคั่งในจิตใจของมนุษย์บังเกิดขึ้น ในขณะที่สวรรค์ก็พึ่งพิงมนุษย์ในการเป็นผู้สืบทอดวิถีของสวรรค์และทำให้สวรรค์สูงส่งยิ่งใหญ่ขึ้น อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ก็ไม่ได้ราบรื่นเสมอไป ความดีงามระหว่างมนุษย์กับสวรรค์เกิดขึ้นเมื่อเกิดเคราะห์กรรมหรือโชคราะห์ตาอันไม่เป็นธรรมแก่มนุษย์ที่อยู่ในมรรควิถีของสวรรค์มาโดยตลอด แต่มนุษย์ก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อชะตากรรมที่เกิดขึ้น มนุษย์มีศักยภาพในการ “ต่อรอง” กับสวรรค์ซึ่งทำได้โดยการที่มนุษย์ตีความชะตากรรมของตนใหม่ การพรวนตัดพ้อต่อสวรรค์ และเมื่อมนุษย์ตระหนักว่าได้ทำสิ่งที่ควรทำอย่างครบถ้วนแล้วก็สามารถทำใจยอมรับกับชะตาของตนได้ในที่สุดซึ่งก็ทำให้มนุษย์คลายความคับข้องใจต่อสวรรค์ แสดงให้เห็นว่าแม้จะมีความไม่ลงรอยเกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ มนุษย์ก็ไม่ตัดขาดความสัมพันธ์กับสวรรค์ แต่ยังคงมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันและยังคงมีการเกื้อกูลกันที่ทำให้ทั้งมนุษย์และสวรรค์ดีขึ้นไปด้วยกันต่อไปได้

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นถึงการมีอยู่ของความตึงเครียดในมโนทัศน์ความกลมกลืน ซึ่งความตึงเครียดนี้มักจะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะใช้เครื่องขึ้นการกระทำเพื่อให้เกิดความกลมกลืน ความตึงเครียดนี้ช่วยให้เข้าใจมโนทัศน์ความกลมกลืนของขงจื้อได้อย่างรอบด้านมากขึ้นว่า มโนทัศน์ความกลมกลืนมีการปรับตัว มีพลวัต และมีความรื่นรมย์ที่นำไปสู่การสร้างความกลมกลืนที่ขยายตัวออกไปได้เรื่อยๆ เราจึงเห็นได้ถึงความสำคัญอย่างยิ่งของความตึงเครียดที่มีต่อมโนทัศน์ความกลมกลืนได้ว่า ความตึงเครียดเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นำไปสู่การมีความกลมกลืนที่มีมิติของความสงบราบเรียบ แต่สภาวะความกลมกลืนที่มีความสงบราบเรียบไม่ใช่สภาวะอันมั่นคงถาวร ทำให้ในกระบวนการสร้างความกลมกลืนมีความตึงเครียดไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการปรากฏขึ้นจริงหรือการเป็นศักยภาพแฝงไปตลอดกระบวนการสร้างความกลมกลืน เพื่อให้กระบวนการสร้างความกลมกลืนดำเนินต่อไปได้แม้ต้องเผชิญกับสถานการณ์อันยากลำบากที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องขึ้นการกระทำในการสร้างความกลมกลืน นอกจากนั้นแล้วความตึงเครียดยังมีความสำคัญในแง่มุมมองที่ว่า ความตึงเครียดช่วยให้มโนทัศน์ความกลมกลืนไม่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่จำกัด อีกทั้งความตึงเครียดมีส่วนช่วยให้ความกลมกลืนไม่ถูกลดทอนให้กลายเป็นความเหมือน ซึ่งความเหมือนไม่ใช่ความกลมกลืน และความตึงเครียดมีส่วนช่วยป้องกันการแตกสลายในความสัมพันธ์ ทำให้กระบวนการสร้างความกลมกลืนยังคงดำเนินต่อไปได้แม้จะอยู่ในสถานการณ์ที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้น และความเข้าใจทั้งหมดต่อมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดดังกล่าวมานี้ ส่งผลให้เข้าใจจริยศาสตร์ขงจื้อได้ดียิ่งขึ้นว่า จริยศาสตร์ขงจื้อมีภาพของการสร้างชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่งดงามเป็นเป้าหมายสูงสุดนั้น ในชุมชนดังกล่าวจะเป็นชุมชนที่มีมนุษยธรรมที่ภายในชุมชนมีความกลมกลืนที่มีความตึงเครียด ลักษณะชุมชนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าจริยศาสตร์ขงจื้อมีลักษณะปลายเปิด

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่ามโนทัศน์ความกลมกลืนในจริยศาสตร์ขงจื้อไม่ได้มีแต่เฉพาะมิติของความสงบราบเรียบแต่ยังมีความตึงเครียดอยู่ภายในมโนทัศน์ความกลมกลืนอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้มีประเด็นที่น่าสนใจที่จะศึกษาวิจัยต่อไปใน 2 ประเด็นต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1. จากการศึกษาขงจื้อมีโลกทัศน์ในการมองสรรพสิ่งในจักรวาลอย่างเป็นองค์รวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน ซึ่งก็หมายรวมถึงการที่มนุษย์ต้องมีความสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติอย่างกลมกลืนด้วยเช่นกัน แต่จากการที่มโนทัศน์ความกลมกลืนมีความตึงเครียดอยู่ภายในทำให้น่าสนใจที่ศึกษาวิจัยต่อไปว่าขงจื้อแสดงความเข้าใจการที่มนุษย์มีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติได้อย่างไร ใน **หลุนอี่วี่** ได้อธิบายภาพของการที่ขงจื้อมีความระวังไหวต่อการใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาติ ดังที่ **หลุนอี่วี่** บันทึกไว้ว่า “อาจารย์ตกปลาแต่ไม่ใช้แห อาจารย์ยิงนก แต่ไม่ยิงนกที่เกาะนั่งอยู่บนกิ่งไม้” (7:26) แสดงให้เห็นถึงการที่ขงจื้อจับสัตว์ ยิงสัตว์ อย่างมีขอบเขตชัดเจน คือไม่จับ (ปลา) ที่ละมากๆ และไม่ยิงนกที่

กำลังบิน นกที่กำลังเกาะกิ่งไม้อาจกำลังพักผ่อน ดูแลตัวอ่อน หรือป่วยไข้ ซึ่งก็ไม่ใช่ร้ายนักในสภาพเช่นนี้ จากที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นได้ว่าจริยศาสตร์ของขงจื๊อมีความระมัดระวังเมื่อมนุษย์ต้องปฏิสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติและมนุษย์ไม่พึงควรทำอะไรตามอำเภอใจกับโลกธรรมชาติ อีกทั้งยังเตือนว่าจริยศาสตร์ของขงจื๊อมีมิติครอบคลุมไปถึงโลกธรรมชาติ ดังที่ขงจื๊อก็มีการปฏิบัติที่ยุติธรรมต่อคน คือแม้เมื่อจะยิงนกแต่ก็ไม่ยิงนกในสภาพที่กำลังพักผ่อน ดูแลตัวอ่อน และเจ็บป่วย การมีความระมัดระวังในการปฏิบัติต่อโลกธรรมชาติเมื่อมนุษย์จำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาติ เช่นนี้ น่าจะมาจากการที่ขงจื๊อเล็งเห็นถึงความเป็นไปได้ว่าถ้ามนุษย์ใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาติมากเกินไป โลกธรรมชาตีก็น่าจะแตกสลาย เมื่อโลกธรรมชาตแตกสลายก็จะมีโลกธรรมชาตหลงเหลือให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนด้วย ดังนั้นการที่มนุษย์พยายามที่จะใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาตอย่างมีขอบเขตจำกัดน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติที่มนุษย์พยายามที่จะรักษาความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเกื้อหนุนกันไปกับโลกธรรมชาต²

ประเด็นที่ 2. จากการที่ความตึงเครียดในความกลมกลืนช่วยทำให้มีความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ของขงจื๊อได้ จึงทำให้น่าสนใจที่จะศึกษาวิจัยต่อไปว่าความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับมโนทัศน์ความกลมกลืนที่มีความตึงเครียดอยู่นี้ จะส่งผลให้เกิดความเข้าใจใหม่ๆต่อมโนทัศน์ที่สำคัญอื่นๆที่มีความเกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ความกลมกลืนอย่างไร เช่น มโนทัศน์หฺลี้ ดังที่ **หลุนอิว**¹ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างหฺลี้กับความกลมกลืนไว้ว่า “ในการใช้หฺลี้ ความกลมกลืนย่อมเป็นสิ่งสำคัญ วิธีบูรพกษัตริย์จงงามดีแล้ว เราปฏิบัติตามได้ทั้งเรื่องเล็กและเรื่องใหญ่” “ในกรณีที่ไม่ปฏิบัติไม่ได้ รู้ความกลมกลืนย่อมดี โดยไม่ใช้หฺลี้เป็นเกณฑ์ ก็จะปฏิบัติไม่ได้เหมือนกัน” (1:12)

¹ สุวรรณ สกลานันท์ (แปลและเขียนบทนำ), หลุนอิว: ขงจื๊อสนทนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), เจริญธรรมหมายเลข 123, หน้า 333.

² อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อโต้แย้งว่าจริยศาสตร์ของขงจื๊อไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องโลกธรรมชาติ ดังเช่นที่ รอดนีย์ เทเลอร์ (Rodney L. Taylor) กล่าวว่า “ปรัชญาของขงจื๊อโดยเฉพาะในยุคคลาสสิกสร้างฐานของจริยศาสตร์ของตนโดยมุ่งเน้นความสนใจเกือบทั้งหมดไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับมนุษย์ผู้อื่น เพิ่งจะในยุคของขงจื๊อใหม่ (Neo-Confucianism) ที่มีการอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นในจักรวาล” ใน Rodney L. Taylor, “Companionship with the world: Roots and Branches of a Confucian Ecology,” in *Confucianism and Ecology: The Interrelation of Heaven, Earth, and Humans* Mary Evelyn Tucker and John Berthrong editor, (Cambridge: The President and Fellows of Harvard College, 1998), 43. ซึ่งถ้าข้อโต้แย้งของรอดนีย์ เทเลอร์เป็นจริง ก็จะทำให้กลายเป็นว่าการที่ขงจื๊อมีความระมัดระวังในเรื่องการใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาตก็เป็นเพราะการใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาตจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในสังคม เช่น อาจเกิดการขาดแคลนทรัพยากร แล้วทำให้คนในสังคมเดือดร้อนหรือแย่งชิงทรัพยากรกัน แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าข้อโต้แย้งดังกล่าวก็ยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายว่าทำไมขงจื๊อจึงไม่ยิงนกที่เกาะอยู่บนกิ่งไม้ การไม่ยิงนกที่เกาะอยู่บนกิ่งไม้น่าจะมาจากความห่วงใยหรือความต้องการมอบความยุติธรรมให้แก่คน มากกว่าความห่วงใยในเรื่องการขาดแคลนทรัพยากรของมนุษย์ ทำให้เห็นว่าจริยศาสตร์ของขงจื๊อมีพื้นที่ให้แกการถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ที่กลมกลืนและตึงเครียดระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาต

ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักรับกับความกลมกลืนว่าหลักช่วยให้เกิดความกลมกลืน แต่ในการใช้หลักก็ต้องอาศัยความกลมกลืนด้วย

มักจะมี ความกังวลใจเกิดขึ้นว่าการใช้หลัก อาจนำไปสู่แบบแผนปฏิบัติที่แข็งทื่อตายตัวจนสูญเสียความเฉพาะเจาะจงในการปฏิบัติหลักไป ดังเช่นที่เอมี โอลเบอร์ดีงก็แสดงความกังวลใจข้อนี้ไว้ว่า ขงจื้อสนับสนุนให้ลูกศิษย์ขัดเกลาตนเองให้มีรูปแบบ (style) ในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เหมาะสม ซึ่งการจะปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยรูปแบบที่เหมาะสมได้นั้นต้องมีหลักเป็นเครื่องชี้นำการกระทำ เอมี โอลเบอร์ดีงได้เปรียบเทียบการมีรูปแบบในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นระหว่างลูกศิษย์ของขงจื้อ 2 คน คือจื่อลู่อู๋และจื่อกั๋ง เอมี โอลเบอร์ดีงมีความเห็นว่าในประเด็นการขัดเกลาตนเองให้มีรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เหมาะสมนั้น จื่อลู่อู๋จะไปได้ไกลกว่าจื่อกั๋ง เพราะจื่อกั๋งแม้จะมีสติปัญญาเป็นเลิศและใช้หลักได้อย่างชำนาญ มีสีหน้าท่าทางที่ดี ถูกต้องตามแบบแผนปฏิบัติแห่งหลัก แต่ข้อผิดพลาดของจื่อกั๋งคือรูปแบบการแสดงออกของจื่อกั๋งนั้นตามหลักมากเกินไป ทำให้จื่อกั๋งขาดความเฉพาะเจาะจงและระวังไหวต่อผู้ที่จื่อกั๋งปฏิบัติหลักด้วย ทำให้ผู้ที่มิปฏิสัมพันธ์ด้วยไม่แน่ใจว่าจื่อกั๋งมีความจริงใจหรือกำลังเสแสร้ง นอกจากนั้นการตามหลักมากเกินไปก็ยังเป็นการปิดซ่อนตัวตนของจื่อกั๋ง ทำให้ในการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นไม่เกิดความไว้นอกเหนือใจกัน ซึ่งจะตรงข้ามกับจื่อลู่อู๋ที่แม้จะปฏิบัติหลักไม่ได้ดีนัก แต่ลักษณะของจื่อลู่อู๋ที่โผงผาง เปิดเผย จริงใจ ทำให้จื่อลู่อู๋เป็นรู้จักหรือเข้าใจได้แก่ผู้อื่น แม้ว่าจื่อลู่อู๋อาจจะปฏิบัติหลักได้บกพร่องไปบ้าง แต่เราจะรู้สึกสงสารหรือขบขันมากกว่าที่จะประณามจื่อลู่อู๋ ทำให้ลักษณะในแบบของจื่อลู่อู๋เอื้อต่อการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นมากกว่าจื่อกั๋ง³ ความกังวลใจของเอมี โอลเบอร์ดีงในเรื่องการปฏิบัติหลักได้ถูกต้องตามแบบแผนมากจนเกินไปจนทำให้การปฏิบัติหลักขาดความเฉพาะเจาะจงทั้งต่อผู้ปฏิบัติและต่อผู้รับการปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ไว้นอกเหนือใจ ทำให้ไม่เอื้อต่อการเกิดความสัมพันธ์ที่กลมกลืน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความกังวลใจดังที่กล่าวมานี้จะน้อยลงไปมากถ้าเราเข้าใจในทัศนคติความกลมกลืนว่ามีมิติความตึงแย้งอยู่ด้วย เนื่องจากในการปฏิบัติให้มีความกลมกลืนกับผู้อื่นนั้นต้องพิจารณาไปตามบริบทเฉพาะและสถานการณ์แวดล้อมที่มีความแปร่งแย้งไม่ลงรอยเกิดขึ้นได้เสมอ ดังนั้นในการใช้หลักเพื่อสร้างความกลมกลืนจึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทเฉพาะของผู้ใช้หลักและผู้อื่นที่รับการปฏิบัติหลักด้วย ซึ่งจะส่งผลให้เข้าใจจื่อกั๋งและจื่อลู่อู๋แตกต่างไปจากเอมี โอลเบอร์ดีงดังนี้คือ ในการใช้หลักได้อย่างชำนาญของจื่อกั๋งไม่ได้เป็นการตามหลักจนทำให้จื่อกั๋งสูญเสียความเฉพาะเจาะจงในการปฏิบัติหลัก แต่ความชำนาญในการใช้หลักมาจากความมีสติปัญญาสูงของจื่อกั๋งที่สามารถประเมินได้ว่าในสถานการณ์เฉพาะที่ต้องปฏิบัติหลักกับบุคคลเฉพาะนั้นควร

³ Amy Olberding, " 'Ascending the Hall': Style and Moral Improvement in the Analects," *Philosophy East and West* 59, 4 (October, 2009): 509-515.

ปฏิบัติห้ลืออย่างไร จึงจะทำให้การปฏิบัติห้ลือทำได้อย่างเหมาะสม งดงาม จนทำให้เกิดความกลมกลืนในความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ในที่สุด และยิ่งในสถานการณ์ที่มีความตึงแย้งที่หมิ่นเหม่ต่อการแตกสลายในความสัมพันธ์ ดังเช่นกรณีของการอยู่ในสภาวะการเตรียมทำศึกสงครามระหว่างรัฐ การใช้ห้ลือได้อย่างชำนาญกลับจะเป็นการช่วยรักษาความกลมกลืนในความสัมพันธ์ไว้ได้ ทำให้ไม่แปลกใจที่เราจะเห็นว่าถ้าหากขงจื้อต้องนำทัพทั้งสามขงจื้อจะไม่เลือกใช้คนที่มีลักษณะอย่างจื้อลู่มาช่วยงาน ดังที่**หลุนอิ้ว**บันทึกไว้ว่า

จื้อลู่กล่าวว่า “หากอาจารย์ต้องนำทัพทั้งสาม อาจารย์จะให้ใครช่วย”

อาจารย์กล่าวว่า “เราจะไม่เอาคนที่จู่โจมเสียร้ายโดยไม่มีอาวุธ หรือคนที่ข้ามแม่น้ำโดยไม่ใช้เรือแพ หรือคนที่พร้อมจะตายโดยไม่เสียตายชีวิต คนที่ช่วยงานเราต้องเป็นคนที่กระทำการต่างๆ ด้วยความระมัดระวัง ปรับแผนการทำงานได้ตามความเหมาะสม และทำตามแผนที่วางไว้จนสัมฤทธิ์ผลได้” (7:10)

คนที่มีลักษณะโง่เงา มุทะลุ หุนหันพลันแล่นอย่างจื้อลู่ไม่เหมาะสมที่จะมาช่วยงานขงจื้อในสถานการณ์ที่มีความตึงแย้งในความสัมพันธ์สูงดังเช่นในสถานการณ์ที่กำลังอยู่ในระหว่างศึกสงคราม เพราะความโง่เงา ความมุทะลุ ความหุนหันพลันแล่นสะท้อนให้เห็นว่าจื้อลู่ขาดความสามารถในการปฏิบัติห้ลือที่ไม่สามารถปรับใช้ห้ลือให้มีความเฉพาะเจาะจงเข้ากับสถานการณ์ จื้อลู่ไม่สามารถประเมินได้ว่าในสถานการณ์ที่มีบริบทเฉพาะและต้องปฏิบัติห้ลือกับบุคคลเฉพาะนั้นควรจะปฏิบัติห้ลืออย่างไร อีกทั้งยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนแผนการหรือปรับเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติห้ลือไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ผู้ที่มีความหุนหันพลันแล่นอย่างจื้อลู่จะพร้อมที่จะเข้าสู่รบกับผู้อื่นโดยไม่คิดเสียตายชีวิต ซึ่งมีแต่จะยิ่งทำให้เกิดความแตกสลายในความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย ในทางตรงข้ามถ้าหากว่าได้มีการประเมินสถานการณ์และประเมินลักษณะอันเฉพาะเจาะจงของฝ่ายตรงข้ามก่อนแล้ว อาจเลือกใช้วิธีการอื่น เช่น การใช้วิธีการเจรจาทางการทูต ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกันแล้วจื้อก้งน่าจะทำหน้าที่นี้ได้ดีกว่าจื้อลู่ เพราะจื้อก้งมีความชำนาญในการใช้ห้ลือ รู้จักปรับใช้ห้ลือในการเจรจากับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์และความเฉพาะเจาะจงของคู่เจรจา ซึ่งอาจนำมาสู่การสร้างความปลอดภัยและการมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืนระหว่างกันได้ เราจะเห็นว่าเมื่อเข้าใจว่าความกลมกลืนเป็นความกลมกลืนที่มีความตึงแย้งอยู่ภายใน ทำให้การใช้ห้ลือเพื่อช่วยสร้างความกลมกลืน จะต้องเป็นการใช้ห้ลือด้วยความสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและบุคคลผู้รับการปฏิบัติห้ลือ ไม่ใช่การใช้ห้ลือแบบแข็งทื่อตายตัว

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่ายังมีพื้นที่ให้แก่การทำความเข้าใจใหม่ๆต่อมโนทัศน์อื่นๆที่
เกี่ยวข้องกับความกลมกลืนที่มีความตึงแย้ง ซึ่งจะช่วยให้การเข้าใจจริยศาสตร์แบบขงจื้อมี
ความลึกซึ้งกว้างขวางต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- วิสิทธิ์ ตออำนาจ. แนวคิดเรื่องขี้ในหลุนอี่ว. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- แสงสว่าง กิตติสยาม. มโนทัศน์พื้นฐานในจริยศาสตร์แบบขงจื้อ. ใน สุวรรณ สถาอานันท์ (บก.), ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก, หน้า 181-206. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- สุพิชา พึ่งสุนทร. ความเสมอภาคที่ไม่เท่าเทียม. ใน สุวรรณ สถาอานันท์ (บก.), ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก, หน้า 407-406. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- สุวรรณ สถาอานันท์. กระแสธารปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่อง ธรรมชาติ อำนาจ และจารีต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- สุวรรณ สถาอานันท์. รอยยิ้มและน้ำตาของขงจื้อ: ความยินดีและความโศกเศร้าในชีวิตทาง จริยธรรม. รายงานวิจัย: เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2554.
- สุวรรณ สถาอานันท์ (แปลและเรียบเรียง). หลุนอี่ว: ขงจื้อสนทนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ศริญญา อรุณขจรศักดิ์, จักรวาลวิทยาและจริยศาสตร์ในปรัชญาสำนักขงจื้อ. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- อุทัย เกสรวิบูลย์. อัตตานิทัศน์ในหลุนอี่ว: บทวิเคราะห์ใจห่อ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

ภาษาอังกฤษ

- Allison, Robert E. The Confucian Golden Rule: A Negative Formulation. Journal of Chinese Philosophy 12 (1985): 305-315.
- Ames Roger T. and Rosemont, Jr. Henry. The Analects of Confucius: A Philosophical Translation. New York: Ballantine Books, 1988.
- Ames, Roger T. Confucian Harmony (he 和) as Creatio in Situ. In The Harmony and Prosperity of Civilizations: Selected Papers of Beijing Forum (2004). Peking: Peking University Press, 2005.

- Ames, Roger. Confucian Role Ethics and the Moral Imagination. (Unpublished Manuscript)
- Brooks, E. Bruce and Brooks, A. Taeko. The Original Analects: Sayings of Confucius and His Successors. New York: Columbia University Press, 1998.
- Chan, Alan K. L. Harmony as a Contested Metaphor in Chinese Philosophy. Paper Presented at the Korean Philosophical Association, Conference on Rethinking Philosophy in Asia, Seoul, Korea, 2 June 2007, (Unpublished Manuscript): 1-10.
- Cheng, Chung-ying. New Dimensions of Confucian and Neo-Confucian Philosophy. New York: State University of New York Press, 1991.
- Cheng, Chung-ying. On Harmony as Transformation: Paradigms from the *I Ching*. In Shu-hsien Liu and Robert E. Allinson (ed.), Harmony and Strife: Contemporary Perspectives. *East & West*, pp. 225-247. Hong Kong : Chinese University Press, 1988.
- Chong, Kim-Chong. The Practice of Jen. Philosophy East and West 49, 3 (July, 1999): 298-316.
- Elstein, David. The Authority of the Master in the *Analects*. Philosophy East and West 59, 2 (April 2009): 142-172.
- Fan, Ruiping. A Reconstructionist Confucian Account of Environmentalism: Toward A Human Sagely Dominion Over Nature. Journal Of Chinese Philosophy 32, 1 (March, 2005): 105-122.
- Fingerette, Herbert. Confucius: The Secular as Sacred. New York: Harper Torchbook, 1972.
- Foust, Mathew A. Perplexities of Filiality: Confucius and Jane Adams on the Private/Public Distinction. Asian Philosophy 18, 2 (July 2008): 149-166.
- Fu, Pei-Jung. Tian (T'ien): Heaven. Encyclopedia of Chinese Philosophy (2003): 727.
- Hall David L. and Ames, Roger T. Thinking From the Han: Self, Truth and Transcendence in Chinese and Western Culture. Albany: State University of New York Press, 1998.
- Hall, David L. and Ames, Roger T. Thinking Through Confucius. New York: State University of New York Press, 1987.

- Harbsmeier, Christoph. Confucius Ridens: Humor in the Analects. Harvard Journal of Asiatic Studies 50, 1 (June, 1990): 131-161.
- Hinsch, Bret. Harmony (*HE*) and Gender in Early Chinese Thought. Journal of Chinese Philosophy 22, 2 (June, 1995): 109-128.
- Hourdequin, Marion. Engagement, Withdrawal, and Social Reform: Confucian and Contemporary Perspectives. Philosophy East and West 60, 3 (July, 2010): 369-390.
- Huang, Siu-Chi. Musical Art in Early Confucian Philosophy. Philosophy East and West 13, 1 (April, 1963): 49-60.
- Korsgard, Christine M. The Sources of Normativity 13th printing. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Lau, D. C. Confucius: The Analects. New York: Penguin Books, 1979.
- Legge, James. The Confucian Analects. Hong Kong: Wei Tung Book Store, 1966.
- Louden, Robert B. What Does Heaven Say?": Christian Wolff and Western Interpretations of Confucian Ethics. In Bryan W. Van Norden (ed.), Confucius and the Analects, pp. 73-93. New York: Oxford University Press, 2002.
- Lewis, Mark Edward. Sanctioned Violence in Early China. Albany: State University of New York Press, 1999. Cited in Elstein, David. The Authority of the Master in the *Analects*. Philosophy East and West 59, 2 (April 2009): 142-172.
- Li, Chenyang. Confucian Ideal of Harmony. Philosophy East and West 56, 4 (October, 2006): 583-603.
- Li, Chengyang. The Philosophy of Harmony in Classical Confucianism. Philosophy Compass 3 (2008): 423-435.
- Liu, Qingping. Filiality Versus Sociality and Individuality: On Confucianism As "Consanguinitism". Philosophy East and West 53, 2 (April 2003): 234-250.
- Liu, Qingping. To become a Filial Son, a Loyal Subject, or a Humane Person?— On the Confucian Ideas about Humanity. Asian Philosophy 19, 2 (July 2009): 173-188.
- Olberding, Amy. 'Ascending the Hall': Style and Moral Improvement in the Analects. Philosophy East and West 59, 4 (October, 2009): 503-522.
- Olberding, Amy. The Consummation of Sorrow: An Analysis of Confucius' Grief For Yan Hui. Philosophy East and West 54, 4 (July 2004): 279-301.

- Olberding, Amy. The Educative Function of Personal Style in the *Analects*.
Philosophy East and West 57, 3 (July, 2007): 357-374.
- Rainy, Lee Dian. Confucius and Confucianism: the Essentials. MA: Blackwell Publishing, 2010.
- Rosemont, Henry and Ames, Roger T. Family Reverence (*xiao* 孝) as the Source of Consummatory Conduct (*ren* 仁). Dao 7, 1 (2008): 9-19.
- Rosemont Jr., Henry. Two Loci of Authority: Autonomous Individuals and Related Persons. In Confucian Culture of Authority Peter D. Hershock and Roger T. Ames editors, Albany: State University of New York Press, 2006.
- Sartwell, Crispin. Confucius and Country Music. Philosophy East and West 43, 2 (April, 1993): 243-254.
- Seachris, Joshua. Yan Hui's Death as a Threat to Confucius' Expression of Virtue: A Further Look at the Master's Grief. Asian Philosophy 18, 2 (July 2008): 105-122.
- Slingerland, Edward. Confucius Analects: With traditional Commentaries. Cambridge: Hackett Publishing Company, 2003.
- Sommer, Deborah. "Tian Ren Heyi 天人合一," Routledgecurzon Encyclopedia of Confucianism (2003): 614.
- Tan, Sor-hoon. From Cannibalism to Empowerment: An *Analects*-Inspired Attempt to Balance Community and Liberty. Philosophy East and West 54, 1 (January, 2004): 52-70.
- Tao, Julia. Confucian Environmental Ethics: Relational Resonance with Nature. Social Alternatives 23, 4 (Fourth Quarter, 2004): 5-9.
- Taylor, Rodney L. Companionship with the world: Roots and Branches of a Confucian Ecology. In Mary Evelyn Tucker and John Berthrong (ed.), Confucianism and Ecology: The Interrelation of Heaven, Earth, and Humans, pp. 37-58. Cambridge: The President and Fellows of Harvard College, 1998.
- Waley, Arthur. Confucius: The Analects. New York: Everyman's Library, 2000.
- Wong, David B. Relational and Autonomous Selves. Journal of Chinese Philosophy 31, 4 (December, 2004): 419-432.
- Yu-Lan, Fung. A Short History of Chinese Philosophy. New York: The Free Press, 1948.

Yungping, Wang. Autonomy and the Confucian Moral Person. Journal of Chinese Philosophy 29, 2 (June, 2002): 251-268.

Zhu, Rui. What if the Father Commits a Crime?. Journal of History of Ideas 63, 1 (January 2002): 1-17.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวนุชรี วงศ์สมุท มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดชัยนาท จบการศึกษาระดับประถมศึกษา จากโรงเรียนถาวรวิทยา จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟ นครสวรรค์ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนนครสวรรค์ หลังจากนั้นศึกษา ต่อในระดับบัณฑิตศึกษา ในสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย และสำเร็จการศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต ในปีการศึกษา 2549 จากนั้นเข้าศึกษาใน ระดับมหาบัณฑิต ในสาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2551-2555